NOWGONG GIRLS' COLLEGE
NOWGONG-ASSAM

সুনীল আকাশ সোণালী দিগন্ত

সম্পাদক

জ্যোতির্ময় জানা
ড° মঞ্জু লস্কৰ

নগাঁও ছোৱালী কলেজ

KOHA
Mahesh Ch. Dev Goswami Library
Nowgong Girls' College

সুনীল আকাশ সোণালী দিগন্ত

নাৰীশিক্ষা বিষয়ক প্ৰবন্ধ সংকলন

Mahesh Chandra Dev Goswami Library
Acc. No. 47135
Date 4/2/22
Nowgong Girls' College

DL6/C

সম্পাদক

জ্যোতিৰ্ময় জানা
ড° মঞ্জু লস্কৰ

নগাঁও ছোৱালী কলেজ
নগাঁও, অসম

SUNEEL AKASH, SONALI DIGANTA

A collection of articles on women's education edited by Jyotirmay Jana and Dr Manju Laskar and published by Dr Ajanta Dutta Bordoloi, Principal, Nowgong Girls' College

First Edition : 12 September 2012 Price ₹ 250

প্ৰথম প্ৰকাশ

১২ ছেপ্টেম্বৰ ২০১২

প্ৰকাশক

ড° অজন্তা দত্ত বৰদলৈ, অধ্যক্ষা,

নগাঁও ছোৱালী কলেজ, হয়বৰগাঁও, নগাঁও (অসম)

© গ্ৰন্থস্বত্ব : নগাঁও ছোৱালী কলেজ

প্ৰচ্ছদ

মৃদুলা কাশ্যপ

ISBN 978-81-923589-4-9

মূল্য : ২৫০.০০ টকা

মুদ্ৰক

গিগাবাইট্‌চ প্ৰেছ এণ্ড পাব্লিকেশ্যন,

মিলনপুৰ, নগাঁও, অসম।

প্ৰকাশকৰ একাষাৰ

মধ্য অসমৰ নাৰীৰ উচ্চশিক্ষাৰ বাটকটীয়া শিক্ষাবিদ, সু-সংগঠক প্ৰয়াত মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীয়ে স্থাপন কৰা নগাঁও ছোৱালী কলেজত অধ্যক্ষ হিচাপে যোগদান কৰাৰ পিছতে শ্ৰদ্ধাৰ ছাৰৰ নামত প্ৰতিবছৰ এক স্মাৰক বক্তৃতা আৰম্ভ কৰাৰ কথা মনলৈ আহিছিল। শিক্ষকসকলৰ লগত আলোচনা কৰি পৰিচালনা সমিতিত বিষয়টো উত্থাপন কৰা হয়। পৰিচালনা সমিতিৰ পূৰ্ণ সঁহাৰি আৰু অনুমোদন পোৱাৰ পিছত ২০০৭ চনৰপৰা প্ৰতি বছৰে প্ৰতিষ্ঠা দিৱসৰ লগত ৰজিতা খুৱাই স্বৰ্গীয় মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতাৰ আয়োজন কৰা হয়।

প্ৰথম চাৰিটা বক্তৃতা প্ৰদান কৰিবলৈ আমন্ত্ৰণ কৰি অনা হৈছিল অসমৰ বৌদ্ধিক জগতত সুপৰিচিত চাৰিগৰাকী বিদুষী ব্যক্তিক। তেখেতসকলক নাৰীশিক্ষাৰ লগত সম্পৰ্ক থকা বিষয় বাছি দিয়া হৈছিল আৰু তদনুযায়ী তেখেতসকলে বক্তৃতা দিছিল। নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ সোণালী জয়ন্তী বৰ্ষত তেখেতসকলে দিয়া বক্তৃতাসমূহৰ এটি সঙ্কলন প্ৰকাশৰ দিহা কৰা হৈছে। বিষয়টোৰ লগত সম্পৰ্ক থকা আৰু কেইটিমান প্ৰবন্ধও কিতাপখনত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। আশা কৰোঁ সঙ্কলনখনিয়ে পাঠকৰ মাজত সমাদৰ লাভ কৰিব আৰু ভৱিষ্যতে এনে কাম হাতত ল'বলৈ আমাক উৎসাহিত কৰিব।

স্মাৰক বক্তৃতাসমূহ অনুষ্ঠিত কৰাত কলেজৰ সমূহ অধ্যাপক-অধ্যাপিকা, ছাত্ৰী আৰু কৰ্মচাৰীয়ে এক প্ৰাণে সহযোগ কৰিছিল। সেয়ে ইয়াৰ সফলতাৰ কৃতিত্ব তেওঁলোকৰ। গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশৰ বাবে পৰিচালনা সমিতিয়ে আগবঢ়োৱা দিহা-পৰামৰ্শৰ মই শলাগ লৈছোঁ। প্ৰতিজন লেখকলৈ মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনালোঁ আৰু ধন্যবাদ জনালোঁ কিতাপখনৰ সম্পাদয়দ্বয়ক।

কিতাপখন ছপা কৰি উলিওৱাত গিগাবাইট্‌ছ প্ৰেছৰ কৰ্তৃপক্ষ আৰু কৰ্মচাৰীবৃন্দই আগবঢ়োৱা স্বতঃস্ফূৰ্ত সহযোগৰ বাবে তেওঁলোকো আমাৰ আন্তৰিক ধন্যবাদৰ পাত্ৰ।

ড° অজন্তা দত্ত বৰদলৈ

১২ ছেপ্টেম্বৰ, ২০১২

অধ্যক্ষা, নগাঁও ছোৱালী কলেজ

সূচীপত্ৰ

আগকথা	জ্যোতিৰ্ময় জানা	৫-২০
• প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক অসমত নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থা আৰু শিক্ষা	ড° জাহ্নৱী গগৈ নাথ	২১-৪০
• ঊনৈছ শতিকাৰ অসমত স্ত্ৰীশিক্ষা আৰু সমকালীন বিদ্বৎসমাজৰ ভূমিকা	ড° সন্ধ্যা দেৱী	৪১-৬০
• স্ত্ৰীশিক্ষা, সংস্কাৰ-আন্দোলন আৰু বলিনাৰায়ণ বৰাৰ *মৌ*	প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী	৬১-৮৯
• বিংশ শতাব্দীৰ অসমৰ নাৰী আৰু শিক্ষা	ড° অনিমা গুহ	৯০-১৪১
• সাম্প্ৰতিক অসমত নাৰীশিক্ষা: লিঙ্গভেদ আৰু নাৰীৰ সমতা	ড° অপৰ্ণা মহন্ত	১৪২-১৬৪
• অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনৰ প্ৰেক্ষাপটত নাৰীশিক্ষা আৰু শিক্ষিতা নাৰীৰ নিয়োগ সম্ভাৱনা	ড° ৰাণী মুদিয়াৰ ডেকা	১৬৫-১৮৭
• উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বত মহিলা (বিশেষ অধ্যয়ন: উত্তৰ-পূৰ্ব ভাৰত)	ড° অদিতি বেজবৰুৱা	১৮৮-২০৩
লেখক পৰিচিতি		২০৪

আগকথা

১৯৪৯ খ্ৰীষ্টাব্দত প্ৰকাশিত হৈছিল ছিমন ডি বভেয়ৰৰ বিখ্যাত কিতাপ *La Deuxième Sex* (*The Second Sex*, ১৯৫৩), য'ত নাৰী বৰ্ণিতা হৈছে দ্বিতীয় লিঙ্গৰূপে। তাৰ এশ উনত্ৰিছ বছৰ আগেয়ে ১৮২০ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ৩০ মেৰ *Calcutta Journal*ত উইলিয়ম বৰ্ডে নাৰীক ভিন্ন লিঙ্গ ("the other sex") বুলি বৰ্ণনা কৰিছিল।[১] প্ৰকৃততে নাৰী-সম্পৰ্কে এই অপৰতাৰ ধাৰণাটো বৰ পুৰণি, শিক্ষাক্ষেত্ৰতো যাৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে। খ্ৰীষ্টপূৰ্ব তৃতীয় শতিকালৈকে উপনয়নপ্ৰাপ্তা (অৰ্থাৎ উচ্চবৰ্ণীয়া) কিছু ভাৰতীয় নাৰীয়ে শিক্ষালাভৰ সুযোগ পালেও উল্লিখিত সময়ৰ পিছৰেপৰা সেই সুযোগ ক্ৰমান্বয়ে অন্তৰ্হিত হ'ল। প্ৰাচীন ভাৰতত জ্ঞানৰ সাধনাত লিপ্ত কোনো কোনো নাৰী বিয়াও নহৈছিল; কিন্তু ধৰ্মসূত্ৰবোৰত কোৱা হ'ল যে ঋতুদৰ্শনৰ পিছত নাৰী মাত্ৰৰে বিয়া হোৱাটো অপৰিহাৰ্য। গৌতম আৰু বিষ্ণু নামৰ ধৰ্মাচাৰ্য দুজনে ঋতুদৰ্শনৰ তিনি মাহৰ ভিতৰতে ছোৱালীৰ বিয়া হ'ব লাগিব বুলি বিধান দিলে। দ্বিতীয়-তৃতীয় খ্ৰীষ্টাব্দত যাজ্ঞবল্ক্যই ক'লে ছোৱালীৰ বিয়া হ'ব লাগিব ঋতুদৰ্শনৰ আগতেই। তাৰ পিছত যম নামৰ আন এজন স্মৃতিকাৰে ক'লে আঠ বছৰ বয়সত ছোৱালীৰ বিয়া দিব পাৰিলে গৌৰীদানৰ পুণ্য হ'ব।[২] ইপিনে *ব্ৰহ্মপুৰাণ*ত কোৱা হ'ল বিয়াৰ ক্ষেত্ৰত ছোৱালীৰ চাৰি বছৰ বয়সেই যথেষ্ট। এইবোৰ কুৰীতি মানি লৈছিল ঘাইকৈ ব্ৰাহ্মণসকলে। এনে পৰিস্থিতিত নাৰীৰ উপনয়নৰ ব্যৱস্থা কাহানিবাই উঠি গৈছিল। *মনুসংহিতাই* বহু আগতেই ঘোষণা কৰি থৈছিল, বিয়াই নাৰীৰ উপনয়ন ("বৈৱাহিকো বিধি স্ত্ৰীণাং সংস্কাৰো বৈদিকঃ স্মৃতঃ") আৰু পতিসেৱাই হ'ল গুৰুগৃহবাস অৰ্থাৎ শিক্ষা ("পতিসেৱা গুৰৌ বাসো", ২.৬৭)। জ্ঞানসাধনাৰ ক্ষেত্ৰত যি-ইউৰোপক আমি সম্ভ্ৰমৰ দৃষ্টিৰে চাওঁ, সেই ইউৰোপতো প্ৰাচীন আৰু মধ্যযুগত নাৰীশিক্ষাই পুৰুষৰ শিক্ষাৰ দৰে গুৰুত্ব পোৱা নাছিল। প্ৰাচীন ৰোমৰ কথাকেই চোৱা যাওক। তাত হেটিৰা নামৰ এবিধ নাৰীক গণিকাবৃত্তি সুকলমে চলাবলৈ প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল। তেওঁলোকে শিকিবলগীয়া বিষয়বোৰৰ ভিতৰত আছিল ব্যাকৰণ আৰু অলঙ্কাৰ। তেওঁলোকে ঘৰৰ বাহিৰলৈ গৈ শিক্ষাগ্ৰহণ কৰিছিল যদিও আন নাৰীসকলৰ প্ৰায়খিনিয়েই গৃহাভ্যন্তৰত থাকি পৰিয়ালৰ নিজৰ মানুহৰ তত্ত্বাৱধানত বিদ্যাভ্যাস কৰিছিল (ঠিক যেনেকৈ প্ৰাচীন ভাৰতবৰ্ষত গণিকাসকলক বিভিন্ন কলা শিকোৱা হৈছিল যদিও আন নাৰীসকলক হয় অনাখৰী কৰি ৰখা হৈছিল নাইবা পৰিয়ালৰ কোনো মানুহৰ বা পৰিয়াল-নিযুক্ত কোনো লোকৰ তত্ত্বাৱধানত

যৎসামান্য শিক্ষা দিয়া হৈছিল।) অৱশ্যে প্ৰাচীন ৰোমত ক'ৰবাত ক'ৰবাত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে একেলগে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰা বুলি ঐতিহাসিকসকলে লিখিছে। কিন্তু সেই শিক্ষা আছিল নামমাত্ৰ শিক্ষা, যাক আমি প্ৰাথমিক শিক্ষা বুলিব পাৰোঁ।

ছেপ' আৰু আচপাচিয়া প্ৰমুখ্যে প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ প্ৰতিভাময়ী নাৰীসকলৰ কথা মনত ৰাখিয়েই ঐতিহাসিকসকলে কৈছে যে প্ৰাচীন গ্ৰীচত জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ যি-বিকাশ ঘটিছিল তাৰ প্ৰায় সকলোখিনিয়েই ঘটিছিল পুৰুষৰ মাজত। জ্যামিতি, গণিত, জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান আদি শাস্ত্ৰত পুৰুষক একাধিপত্য প্ৰদান কৰাৰ বিপৰীতে নাৰীক শিকোৱা হৈছিল নৃত্য-গীত-বয়ন। শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত থকা এনে বিভেদৰ গুৰিত থকা অপৰতাৰ ধাৰণাটোক দাৰ্শনিক ভিত্তি প্ৰদানৰো চেষ্টা চলিছিল। প্ৰাক-গেলিলিঅ' যুগত গ্ৰীচ-ৰোমৰ চিন্তাজগতৰ মুকুটহীন সম্ৰাট এৰিষ্টটলৰ চিন্তাধাৰাতেই নিহিত আছিল এই অপৰতাৰ বীজ। এৰিষ্টটলৰ মতে নৰ-নাৰীৰ সম্পৰ্কটো হ'ল সক্ৰিয়তাৰ লগত নিষ্ক্ৰিয়তাৰ, পূৰ্ণতাৰ লগতে অপূৰ্ণতাৰ। পুৰুষে সক্ৰিয়তা আৰু পূৰ্ণতাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰাৰ বিপৰীতে নাৰীয়ে নিষ্ক্ৰিয়তা আৰু অপূৰ্ণতাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। তেওঁৰ মতে মাথোন পুত্ৰ সন্তানৰ জন্ম দিয়াটোৱেই শুক্ৰাণুৰ কাম; কিন্তু নাৰীদেহত প্ৰৱেশৰ পিছত এনে কিছুমান বেমেজালিৰ সৃষ্টি হয় যাৰ ফলত জন্ম হয় নাৰীৰ। নাৰীৰ দাঁতৰ সংখ্যাতো এৰিষ্টটলে পাইছিল অপূৰ্ণতাৰ প্ৰমাণ। তেওঁ প্ৰশ্ন তুলিছিল, নাৰীৰ বুদ্ধি পুৰুষৰ বুদ্ধিৰ ওচৰ চাপিব কেনেকৈ যদিহে নাৰীৰ দাঁতৰ সংখ্যা পুৰুষৰ দাঁততকৈ কম হয়? এৰিষ্টটলৰ এইবোৰ অভিমত শ শ বছৰ ধৰি প্ৰশ্নাতীত হৈ আছিল। অৱশ্যে কুৰি শতিকাত বাৰ্ট্ৰাণ্ড ৰাছেলে *The Impact of Science on Society* (১৯৫২) নামৰ কিতাপখনত ক'লে যে এৰিষ্টটলে যদিও দুগৰাকী মহিলাক বিয়া কৰাইছিল তথাপি তেওঁ সেই দুগৰাকীৰ এগৰাকীৰো মুখ মেলি লেখি নাচালে যে তেওঁলোকৰ দাঁতৰ সংখ্যা সঁচাকৈয়ে কম নেকি: "Aristotle maintained that women have fewer teeth than men; although he was twice married, it never occurred to him to verify this statement by examining his wives' mouths"[৩] খ্ৰীষ্টধৰ্মই ইউৰোপত নৰনাৰী নিৰ্বিশেষে অগণন নিষ্পেষিতৰ কল্যাণসাধন কৰিলেও নাৰী-পুৰুষৰ বৈষম্য দূৰ কৰাত সহায়ক নহ'ল। ত্ৰয়োদশ শতাব্দীৰ প্ৰভাৱশালী ইটালীয় ধৰ্মযাজক তথা দাৰ্শনিক ছেইণ্ট টমাছ একুইনাছে নাৰীক নিম্ন মেধাৰ জীৱ বুলি অভিহিত কৰি এই অভিমত দাঙি ধৰিলে যে নাৰী পুৰুষৰ তলতীয়া হৈ থকাটোৱেই বিধাতাৰ বিধান। "Man was not created for the sake of woman, but woman was created for the sake of man"— ছেইণ্ট পলৰ এই

অভিমত সমৰ্থন কৰি তেওঁ ক'লে, "Man is the beginning of woman and her end, just as God is the beginning and the end of every creature."[৪] তেওঁৰ এই বাইবেল-আধাৰিত বিশ্বাসৰ লগত যুক্ত হৈছিল তেওঁৰ প্ৰিয় দাৰ্শনিক এৰিষ্টটলৰ এই চিন্তাধাৰা যে নাৰী পুৰুষতকৈ কেৱল শাৰীৰিক দিশতেই দুৰ্বল নহয়, নৈতিক আৰু বৌদ্ধিক দিশতো দুৰ্বল। এনেবোৰ ধাৰণাই নাৰীক শিক্ষাৰপৰা হয় সম্পূৰ্ণ বঞ্চিত কৰে নাইবা তেওঁলোকৰ বাবে এনে এখন ক্ষেত্ৰৰ সৃষ্টি কৰে য'ত নাচ-গান-চিলাই থাকিলেও জ্যামিতি-গণিত-জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান নাথাকে। "নাৰীৰ বাবে নাৰীৰ শিক্ষা" ("Woman's Education to Woman") তত্ত্বটোক দৃঢ়ভাৱে প্ৰচাৰ কৰিছিল অষ্টাদশ শতিকাৰ ফৰাচী চিন্তানায়ক ৰুছ'ই। এই শিক্ষাৰ ৰূপটো কি? ১৭৫৭ খ্ৰীষ্টাব্দৰপৰা ১৭৬১ খ্ৰীষ্টাব্দৰ কালছোৱাত গঢ় লোৱা চিন্তাৰ আধাৰত ৰুছ'ই দ্ব্যৰ্থহীন ভাষাৰে ক'লে যে নাৰীশিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম পুৰুষৰ প্ৰয়োজন অনুসৰিয়েই প্ৰণীত হ'ব লাগিব ("A woman's education must be planned in relation to man"),[৫] যিহেতু তেওঁ সদায় পুৰুষৰ তলতেই থাকিব লাগিব। ("She will always be in subjection to man"।)[৬] কাৰণ? কাৰণ, এৰিষ্টটল আৰু একুইনাছৰ দৰে তেওঁৰো এই বিশ্বাস আছিল যে নাৰীৰ বৌদ্ধিক ক্ষমতা পুৰুষৰ বৌদ্ধিক ক্ষমতাতকৈ বহু পৰিমাণে কম। আমি জানো, পৰিণত বয়সত ৰুছ'ৰ লগত তেওঁৰ ঘৰত বন কৰা তৰুণী এজনীৰ অস্বাভাৱিক সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠিছিল। ছোৱালীজনীয়ে দিন-বাৰ-মাহৰ বিষয়ে একো নাজানিছিল আৰু টকা-পইছাৰ হিচাপো ৰাখিব নোৱাৰিছিল। ৰুছ'ৰ অন্তৰত নাৰীৰ প্ৰতি তাচ্ছিল্যসূচক মনোভাব গঢ়ি উঠাৰ ই এক সম্ভাব্য কাৰণ। অৱশ্যে নাৰীয়ে যে পুৰুষক মুগ্ধ কৰিব পৰাকৈ নিজৰ চেহেৰা-পাতিৰ যত্ন ল'ব লাগিব, ৰুছ'ই এই কথা কাহানিও পাহৰা নাছিল। ৰুছ'ই দঢ়াই দঢ়াই কৈছিল যে ৰূপ আৰু গুণেৰে পুৰুষক মুগ্ধ কৰাৰ লগতে প্ৰতিগৰাকী নাৰী ভাল মাতৃও হৈ উঠিব লাগে। নাৰীৰ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা এনেকুৱা হ'ব লাগিব যাতে এইবোৰ ধাৰণা সাৰ্থক হৈ উঠে। *Emile* গ্ৰন্থখনত কোৱা এইবোৰ কথাৰ লগত প্ৰাচীন ভাৰতৰ বৰ্ণাশ্ৰমভিত্তিক শিক্ষাব্যৱস্থাৰ বৰ বেছি পাৰ্থক্য নাছিল।

ঋগ্বেদৰ এটা সূক্তই নাৰীক এটা পৰিয়ালৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব কৰাৰ পূৰ্ণ অধিকাৰ দিছে। কোৱা হৈছে "সম্ৰাজ্ঞী শ্বশুৰে ভৱ সম্ৰাজ্ঞী শ্বশ্ৰ্বাং ভৱ। ননান্দৰি সম্ৰাজ্ঞী ভৱ সম্ৰাজ্ঞী অধিদেবৃষু।।" (অৰ্থাৎ "তুমি শহুৰেৰাৰ ওপৰত সাম্ৰাজ্ঞী হোৱা, শাহুৱেৰাৰ ওপৰত সাম্ৰাজ্ঞী হোৱা, নন্দেৰা আৰু দেওৰেৰাৰ ওপৰত "সাম্ৰাজ্ঞী হোৱা।" ১০.৮৫.৪৬)। প্ৰাচীন ভাৰতীয় শাস্ত্ৰ আৰু সাহিত্যত এনে নাৰী-প্ৰশস্তিৰ অন্ত নাই। ঊনৈছ শতিকাত ছেমুৱেল স্মাইলছেও *Character*

(১৮৭৮) নামৰ কিতাপখনত প্ৰেমৰ শক্তিৰে পৃথিৱী শাসনৰ অধিকাৰ দিছে নাৰীক। আমোদজনক কথাটো এয়ে যে সেই শাসন কিন্তু তেওঁ চলাব লাগিব ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ মাজত থাকি। তেওঁ ভোট দিব নোৱাৰিব আৰু কলকাৰখানাত কাম বিচাৰি পুৰুষৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী হ'ব নোৱাৰিব। বাহিৰা জীৱনত হেৰুওৱা এইবোৰ ক্ষমতা তেওঁ অনায়াসে পূৰণ কৰি ল'ব পাৰিব গৃহাভ্যন্তৰত প্ৰয়োগ কৰা তেওঁৰ ক্ষমতাৰে। সেই ক্ষমতাৰ নাম প্ৰেম।[৭] স্মাইলছৰ এই অভিমতৰ লগত সুন্দৰকৈ মিলি যায় *আসাম-বন্ধু*ৰপৰা ড' অপৰ্ণা মহন্তই তেওঁৰ প্ৰবন্ধত পৰিৱেশন কৰা এই অভিমত যে নাৰী হ'ব লাগে "ঘৰৰ ৰাণী"। এই ঘৰৰ ৰাণী ঘৰতে থাকিব লাগে আৰু ঘৰৰ কামৰ বাবে উপযোগী হৈ উঠিব লাগে। মুঠৰ ওপৰত প্ৰেম আৰু পৰিচৰ্যাই হ'ল নাৰীৰ শক্তি আৰু ক্ষমতা।

এই তথাকথিত ক্ষমতাই প্ৰকৃততে নাৰীৰ ওপৰত পুৰুষৰ প্ৰভুত্বহে প্ৰতিষ্ঠা কৰে। কথাষাৰ অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষভাগত ভালদৰে বুজি পাইছিল মেৰী উলষ্টনক্ৰেফ্‌টে। *A Vindication of the Rights of Women* (১৭৯২) গ্ৰন্থত তেওঁ স্পষ্ট ভাষাৰে ক'লে, নাৰীয়ে পুৰুষৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব কৰিব নালাগে; তেওঁ হ'ব লাগিব পুৰুষৰ সমমৰ্যাদাসম্পন্ন সহযাত্ৰী। তেওঁৰ মতে, নাৰীক পুৰুষে "reasoning creature" বুলি মানি লৈ তেওঁলোকক আন বিদ্যাসমূহৰ লগতে দেহবিজ্ঞান আৰু চিকিৎসাশাস্ত্ৰ শিকাব লাগিব। তেওঁ কৈছিল, বিবাহ নামৰ অনুষ্ঠানটোৰ উদ্দেশ্য যদি হয় সমাজখনক ধৰি ৰখা তেন্তে নাৰীক সৌন্দৰ্য সম্পৰ্কে ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰে উদ্দীপ্ত নকৰি তেওঁলোকক অৰ্থনৈতিক স্বাৱলম্বিতাৰ শিক্ষা দিব লাগিব। মাতৃ যদি addle-headed বা গেলা-পচা মস্তিষ্কৰ হয় তেন্তে সন্তান-সন্ততিৰ বৌদ্ধিক বিকাশ বাঞ্ছিত মাত্ৰাত নহ'ব। ৰুছ'ৰ আন বহু কথাৰ সমৰ্থক হৈয়ো নাৰীৰ মেধা সম্পৰ্কে ৰুছ'ই কৰা তাচ্ছিল্যসূচক মন্তব্যবোৰ উলষ্টনক্ৰেফ্‌টে মানি ল'ব পৰা নাছিল। ৰুছ'ৰ লগত নিম্নমেধাৰ একাধিক নাৰীৰ অস্বাভাৱিক সম্পৰ্কৰ বিষয়ে গম পোৱা হ'লে উলষ্টনক্ৰেফ্‌টৰ মনত কিজানি এই বিষয়ত খেদ নাথাকিলেহেঁতেন।

উলষ্টনক্ৰেফ্‌টৰ বৈপ্লৱিক চিন্তাবোৰ প্ৰকাশিত হোৱাৰ প্ৰায় এশ বছৰ আগেয়ে *An Essay Upon Project* (১৬৯৭) নামৰ কিতাপখনত ডেনিয়েল ডিফ'ই ইংলেণ্ডৰ দৰে সভ্য দেশ এখনত নাৰীশিক্ষাৰ শোচনীয় ৰূপ প্ৰত্যক্ষ কৰি দুখেৰে লিখিছিল: "I have often thought of it as one of the most barbarous customs in the world, considering us as a civilised and Christian country, that we deny the advantages of learning to women."[৮] তেওঁৰ মতে নাৰীক শিক্ষা নিদিয়াকৈ তেওঁলোকক জধামূৰ্খ,

গাধ আদি বুলি কোৱাটো অন্যায়। মানুহ মাত্ৰেই দোষ কৰে; কিন্তু পুৰুষে শিক্ষাৰ যিমান সুবিধা পায় নাৰীয়ে সিমান সুযোগ পোৱা হ'লে পুৰুষতকৈ নিশ্চয় কম দোষ কৰিলেহেঁতেন: "We reproach the sex [নাৰীক] everyday with folly and impertinence, while I am confident, had they the advantages of education equal to men they would be guilty of less than ourselves."[৯] ডিফ'ৰ মতে নাৰী-পুৰুষৰ দৈহিক শক্তিৰ প্ৰভেদটো এটা দুৰ্ঘটনা মাত্ৰ। এই দুৰ্ঘটনাজনিত প্ৰভেদটোৰ কাৰণে নাৰীক তেওঁৰ গৌৰৱময় আসনৰপৰা অপসাৰিত কৰি তেওঁক ঘৰে ঘৰে পৰিচাৰিকা, ৰান্ধনী নাইবা দাসী হিচাপে খটুওৱা হয়। ডিফ'ই আৰু কৈছে যে পুৰুষে নাৰীক সহযাত্ৰী বুলি স্বীকাৰ কৰক আৰু শিক্ষিত কৰি তোলক। তেতিয়া তেওঁলোকে বুজি পাব "The whole sex [সমগ্ৰ নাৰী জাতি] are generally quick and sharp."[১০] নাৰীৰ শাৰীৰিক দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লৈ পুৰুষে তেওঁক এই কাৰণে শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত কৰিছে যে নাৰী শিক্ষিতা হৈ উঠিলে তেওঁ কৰ্মজগতত পুৰুষৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিযোগিতাত অৱতীৰ্ণ হ'ব। সেই প্ৰতিযোগিতাৰ ফল পুৰুষৰ পক্ষে সুখকৰ নহ'ব, কিয়নো ডিফ'ৰ মতে, নাৰীৰ যোগ্যতা পুৰুষতকৈ বেছি আৰু নাৰীৰ চিন্তাশক্তি পুৰুষতকৈ ক্ষিপ্ৰতৰ। অথচ এনেহেন নাৰীক নিজৰ নামটো মাথোন চহী কৰিবলৈ শিকাই দি ফটা কাপোৰ চিলাই কৰা বা মনোহাৰী বস্তু তৈয়াৰ কৰাৰ কামত লগাই দিয়া হয়। নাৰী-প্ৰতিভাৰ এনে শোচনীয় অপচয় লক্ষ্য কৰি ডিফ'ই নাৰীৰ যথোপযুক্ত বিকাশৰ বাবে Academy for Women প্ৰতিষ্ঠাৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল।

মাথোন দৈহিক বলতেই হীন হোৱা কাৰণে পুৰুষে যে নাৰীক দমন কৰি ৰাখে আৰু তেওঁক শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত কৰি জধামূৰ্খ বুলি অপবাদ দিয়ে সেই কথাটো ভালদৰে বুজি পাইছিল ৰাজা ৰামমোহন ৰায়েও। "প্ৰবৰ্তক ও নিবৰ্তকের দ্বিতীয় সম্বাদ" প্ৰবন্ধত তেওঁ লিখিছিল: "নাৰী পুৰুষতকৈ দৈহিক শক্তিত সাধাৰণতে দুৰ্বল হয়। ইয়াৰ সুযোগ লৈ পুৰুষে নাৰীক দীৰ্ঘকাল ধৰি তেওঁলোকৰ স্বাভাৱিক মৰ্যাদা আৰু পদবীৰপৰা বঞ্চিত কৰি আহিছে। পিছত তেওঁলোকে কয় যে যিবোৰ পদ তেওঁলোকে নাপালে স্বাভাৱিক কাৰণতেই সেই পদবোৰৰ তেওঁলোক যোগ্য নহয়।"[১১] (অসমীয়া অনুবাদ লেখককৃত।) ৰামমোহনে 'প্ৰবৰ্তক ও নিৰ্বতকের দ্বিতীয় সম্বাদ" লিখিছিল ১৮২৯ খ্ৰীষ্টাব্দত। আনহাতে ডিফ'ই *Essay Upon Project* লিখিছিল ১৬৯৭ খ্ৰীষ্টাব্দত। ৰামমোহনৰ কথাত ডিফ'ৰ বহু কথাৰ অনুৰণন শুনা যায়। প্ৰবন্ধটোত ৰামমোহনে আৰু কৈছে: "আপোনালোকে স্ত্ৰীসকলৰ বুদ্ধিৰ পৰীক্ষা কোন কালত লৈছে যে তেওঁলোকক

অনায়াসে অল্পবুদ্ধি বুলি কয়? চাওক, বিদ্যা আৰু জ্ঞান দান কৰাৰ পিছত যদি কোনো ব্যক্তি সেইবোৰ গ্রহণ কৰাত অপাৰগ হয় মাথোন তেতিয়াহে তেওঁলোকক অল্পবুদ্ধি বুলিব পাৰি। আপোনালোকে নাৰীজাতিক বিদ্যাশিক্ষা আৰু জ্ঞানোপদেশ একপ্রকাৰ দিয়াই নাই; অথচ তেওঁলোকক বুদ্ধিহীন বুলি বদনাম দিয়ে। ই কেনেকুৱা কথা? বৰং লীলাৱতী, ভানুমতী, কর্ণাট ৰজাৰ পত্নী আৰু কালিদাসৰ পত্নীকে প্রমুখ্য কৰি যিসকল নাৰীক বিদ্যাভ্যাসৰ সুযোগ দিছে তেওঁলোকে সেই বিদ্যা গ্রহণ কৰি সর্বশাস্ত্রত পাৰ্গত বুলি খ্যাতি আৰ্জিছে।"[১২]

লেখাপঢ়া শিকিলে নাৰীৰ চৰিত্ৰ বেয়া হৈ যায় বুলি বঙ্গৰ ৰক্ষণশীল মহলে আশঙ্কা ব্যক্ত কৰিছিল। এনে আশঙ্কা অসমৰ ৰক্ষণশীল মহলতো আছিল। ড° অনিমা গুহ, ড° অপর্ণা মহন্ত, প্রসেনজিৎ চৌধুৰী আৰু ড° সন্ধ্যা দেৱীয়ে এই প্ৰবন্ধ-সংগ্ৰহত প্ৰকাশিত তেওঁলোকৰ প্ৰবন্ধত সেই কথা বিতংকৈ আলোচনা কৰিছে। আমি সেইবোৰৰ উদ্ধৃতি নিদিওঁ। আমি মাথোন এই প্ৰসঙ্গত ৰামমোহনৰ অভিমতটো উদ্ধৃত কৰিব বিচাৰিছোঁ। তেওঁ কৈছে: "আপোনালোকে প্রত্যেকখন গাঁও আৰু নগৰলৈ যাওক আৰু চাওক পুৰুষে কিমান নাৰীক ঠগিছে আৰু নাৰীয়ে কিমান পুৰুষক ঠগিছে। আমি ভাবোঁ, প্ৰতাৰিতা নাৰীৰ সংখ্যা প্ৰতাৰিত পুৰুষতকৈ দহ গুণ বেছি হ'ব।"[১৩] তেন্তে নাৰীয়ে পুৰুষক প্ৰতাৰিত কৰাৰ কথা বেছিকৈ ওলায় কিয়? ৰামমোহনে প্রশ্নটোৰ উত্তৰ দিছে এইদৰে: নাৰীয়ে লেখাপঢ়া নাজানে, কিন্তু পুৰুষে কিছু জানে। সেয়েহে পুৰুষে নাৰীয়ে কৰা প্ৰতাৰণাৰ কথা তৎক্ষণাৎ ৰাজহুৱা কৰিব পাৰে, যিটো প্ৰতাৰিতা নাৰীয়ে কৰিব নোৱাৰে। অশিক্ষা নাৰীজীৱনৰ এক অভিশাপ।

ডিফ'ই অনন্ত সম্ভাৱনাময় নাৰীয়ে বিশ্বৰ ঘৰে ঘৰে বাচন-বৰ্তন ধুই, ৰান্ধনীৰ কাম কৰি — এক কথাত দাসীবৃত্তি কৰি — জীৱন-যাপন কৰা দেখিছে। সেই ঘৰবোৰৰ ভিতৰত তেওঁলোকৰ স্বামীগৃহও আছে। ৰামমোহনেও একে দৃশ্য দেখিছে আৰু লিখিছে: "বিয়াৰ সময়ত পুৰুষে পত্নীক অৰ্ধ অঙ্গ বুলি স্বীকাৰ কৰে যদিও বিয়াৰ পিছত পশু জ্ঞান কৰি তেওঁলোকক পশুৰ দৰেই ব্যৱহাৰ কৰে। আপোনালোকে চাব, স্বামীৰ ঘৰত প্ৰায় প্ৰতি গৰাকী তিৰোতাই দাসীৰ কাম কৰে, অৰ্থাৎ নিতৌ পুৱা — সি জাৰকালিয়েই হওক বা বাৰিষাই হওক — বাচন-বৰ্তন ধুৱা-মজা, ঘৰ চাফা কৰা, ঘৰ লেপা আদি সকলো কামেই তেওঁলোকে কৰিব লগা হয়। দিনে-ৰাতিয়ে গিৰীয়েক, শহুৰেক, শাহুৱেক, দেওৰেককে আদি কৰি সকলোকে ৰন্ধা-বঢ়া কৰি খুৱায়। ... ব্ৰাহ্মণ-কায়স্থকে ধৰি যিবোৰ জাতিৰ মানুহৰ ঘৰত বন কৰা লোক নাই সেইবোৰ ঘৰৰ তিৰোতাই গৰু-গাইৰ পৰিচৰ্যা কৰাৰ উপৰি গোবৰ গোটাই ইন্ধনো তৈয়াৰ কৰিব লগা

হয়।"[১৪] এনে বিড়ম্বিত নাৰী-জীৱনত শিক্ষাই প্ৰৱেশৰ পথ নাপায়।

আমাৰ চুবুৰীয়া দেশ চীনত ঊনৈছ শতিকাৰ অন্তিম দশকটোলৈকে অজ্ঞতা আৰু নিৰক্ষৰতাকেই ছোৱালীৰ অনুপম গুণ বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। লগতে তেওঁলোকৰ কঁকাল আৰু ভৰিৰ ওপৰত অকথ্য অত্যাচাৰ কৰি তেওঁলোকক লাহী আৰু সুন্দৰী কৰি তুলিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছিল। চি ই এম জ'ডে তেওঁৰ *The Story of Civilization* গ্ৰন্থত তাৰ বিতং বিৱৰণ দিছে। ভাৰতৰ দৰে চীনদেশতো ব্ৰিটিছ আৰু আমেৰিকান মিছনাৰিসকলৰ চেষ্টাত আধুনিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম আৰু পদ্ধতি অনুযায়ী নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰচলন হয়। আধুনিক চিকিৎসাশাস্ত্ৰ অধ্যয়ন আৰু কাৰিকৰী জ্ঞান অৰ্জনৰ ক্ষেত্ৰতো চীনৰ নাৰীসকল পিছ হোঁহকি নাথাকে। ২০০০ চনৰ মাৰ্চ মাহত চীনৰ বেজিয়াং প্ৰদেশৰ কাৰিকৰী বিদ্যালয়সমূহত শিক্ষালাভ কৰা মহিলাৰ সংখ্যা আছিল ৬৩.৩ শতাংশ।[১৫] মহিলাই ডাক্তৰী কৰা বুলি গম গাই বা ডাক্তৰী কৰাৰ সম্ভাৱনা দেখি বিচুৰ্তি খাইছিল বঙ্গ আৰু অসমৰ বিদ্বৎসমাজৰ একাংশই। বিলাত-ফেৰৎ ইঞ্জিনিয়াৰ বলিনাৰায়ণ বৰাই প্ৰশ্ন তুলিছিল: "যি তিৰুতাই [মূল] ডাক্তৰ হই মতা ৰোগীৰ ওচৰত বহি হাত চাব পাৰে, জীবা চাব পাৰে, পেট টিপি চাব পাৰে, আৰু তিৰুতাৰ কাণত নপৰিব লগীয়া কথাও মুখেৰে সুধিব পাৰে। পাঠক! তেনেকুৱা এজনী সহধৰ্মিণী তোমাক লাগেনে? তুমি কব পাৰা বোলে তিৰুতা ডাক্তৰে তিৰুতা ৰোগী চাব। তথাপি তিৰুতাৰ ৰোগতও ডাক্তৰে ঘৰৰ মুনিহ মানুহে সৈতে পৰামৰ্শ নকৰি একোকে কৰিব নোয়াৰে। পৰামৰ্শ কৰিলেই ৰোগীৰ অনেক প্ৰকাৰ কথা কব লগীয়াত পৰে। কথাৰ বাচ বিচাৰ নোহোয়াকে যদি তিৰুতাই মুনিহে সৈতে আলাপ কৰিব পাৰে, তেন্তে তিৰুতাৰ ঘাই অলঙ্কাৰ যি লৰ্জ্জশীলতা [লজ্জাশীলতা] সি কত থাকিল? ডাক্তৰৰ ব্যৱসায়ও যেনে, আন আন মুনিহৰ ব্যৱসায়ও তিৰুতাৰ পক্ষে তেনে হানিকৰ।" (*মৌ*, ডিচেম্বৰ ১৮৮৬।)[১৬]

A. S. Altekarএ তেওঁৰ *The Position of Women in Hindu Civilization* নামৰ গ্ৰন্থখনত লিখিছে যে প্ৰাচীন ভাৰতত "Some women were attracted by medical studies also; the majority of these, like our lady doctors today specialised in women's diseases. A treatise on this subject written by a lady doctor, whose name appears as Rūsā in the Arabic garb, was translated in the eighth century AD into Arabic at the order of Khalifa Harun."[১৭] য'ত প্ৰাচীন ভাৰততো নাৰীৰ চিকিৎসা অন্ততঃ নাৰীয়ে কৰিব পাৰিছিল তাত ঊনবিংশ শতাব্দীৰ নৱম দশকতো বিলাত-ফেৰৎ ইঞ্জিনিয়ৰ বলিনাৰায়ণে নাৰীক

নাৰীৰো চিকিৎসা কৰিবলৈ নিদিয়ে, কিয়নো তেনে কৰিলে "লৰ্জ্জশীলতা" নামৰ আভৰণটো নাৰীদেহৰ পৰা সুলকি পৰিব।[১৮] সেই সময়ত কলিকতাত কি হৈছিল তাকে চোৱা যাওক। তাত ল'ৰাৰ লগত ছোৱালীয়ে ডাক্তৰী পঢ়াত তাৰ ডাক্তৰে আপত্তি কৰিছিল। তাতো সমস্যাটো আছিল লজ্জা। ১৮৮৩ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ২ জুলাইৰ *আনন্দবাজাৰ পত্ৰিকাই* এই বিষয়ত কি কৈছে চাওক:

> শ্ৰীমতী কাদম্বিনী গঙ্গোপাধ্যায় (বসু?) বিএ কলিকাতার মেডিকেল কালেজে [কলেজে] প্রবিষ্ট হইয়াছেন। মেডিকেল কালেজের অনেক শিক্ষক কয়েকটি প্রধান কারণ দর্শাইয়া স্ত্রীলোকদিগকে উক্ত কালেজে প্রবিষ্ট করিবার সম্বন্ধে আপত্তি করেন। তাঁহারা বলেন, উক্ত কালেজের ছাত্রদিগের যখন রাত্রিতে কালেজে থাকিতে হয়, তখন দুইজন করিয়া ছাত্র একঘরে থাকে। এরূপ অবস্থায় স্ত্রীলোক কিরূপ করিয়া পুরুষের সহিত এক ঘরে থাকিবে। এবং যখন ছাত্রদিগকে পুরুষ অঙ্গ-প্রত্যঙ্গ বুঝাইয়া দিতে হয়, তখন পুরুষ শিক্ষক স্ত্রীলোকদিগকে কিরূপে উহা বুঝাইয়া দিবে। ... আমাদের বিবেচনায় স্ত্রীলোকদিগের জন্য স্বতন্ত্র বন্দোবস্ত করা কর্ত্তব্য।[১৯]

কলিকতীয়া ডাক্তৰৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ লগত বলিনাৰায়ণ বৰাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ কিছু পাৰ্থক্য অৱশ্যে নথকা নহয়। বলিনাৰায়ণে য'ত মহিলাক ডাক্তৰী পঢ়িবলৈ নিদিয়ে কলিকতাৰ ডাক্তৰে অন্ততঃ তাত সুকীয়া ব্যৱস্থাত মহিলাক ডাক্তৰী পঢ়িবলৈ দিব। কিন্তু ঔপনিৱেশিক শাসনব্যৱস্থাত য'ত শিক্ষাৰ শিতানত চৰকাৰী ব্যয় আছিল অত্যন্ত তাকৰ তাত মহিলাৰ ডাক্তৰী পঢ়াৰ বাবে সুকীয়া ব্যৱস্থা গঢ়ি তোলাৰ সম্ভাৱনা নো আছিল কিমান? সম্ভাৱনা যে নাছিল তাৰ প্ৰমাণ ১৮৮৩ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ছেপ্টেম্বৰ সংখ্যাৰ *বঙ্গবন্ধু*ৰ এটা বাতৰি য'ত বঙ্গদেশৰ গৱৰ্ণৰে এক হুকুমনামাৰ জৰিয়তে মেডিকেল কলেজ কৰ্তৃপক্ষৰ আপত্তি অগ্ৰাহ্য কৰি কলেজখনত মহিলাকো চিকিৎসাবিদ্যা অধ্যয়নৰ সুযোগ দিয়ে। *বঙ্গবন্ধু*ৱে গৱৰ্ণৰৰ সিদ্ধান্তৰ পোনপটীয়া বিৰোধিতা নকৰিও এনেধৰণৰ খেদ প্ৰকাশ কৰে: "আমরা সেকালের বাঙ্গালী। যুবক-যুবতী একস্থানে ও একসঙ্গে বসিয়া শিক্ষা করিবে, এটি আমাদের বড় ভালো লাগে না। ইউরোপে ও আমেরিকাতে এই অবস্থায় কি ঘটে বা না ঘটে, আমরা বড় জানি না; কিন্তু আমাদের দেশের বর্তমান অবস্থায় ইহাতে অমঙ্গলের বেশ সম্ভাবনা। এই নিয়মে বোধ হয়, অনেকে স্ত্রীলোককে কালেজে পড়িবার অনুমতি দিতে অনিচ্ছুক হইবেন।"[২০] ইয়াৰ পিছত *বঙ্গবন্ধু*ৱে ভৱিষ্যতৰ মহিলা ডাক্তৰসকলক এইদৰে সঁকিয়াই দিয়ে: "নারী ডাক্তারেরা যেন স্ত্রীলোক ও শিশুদের পীড়া আরোগ্য বিষয়ে বিশেষ পটু হন ও ঐ কার্য্যে

নিবিষ্ট থাকেন; সর্বসাধারণের পেছনে যেন না দৌড়ান। কোন কার্য্যের আরম্ভে বড় বড়াবাড়ি ভাল নহে।"[২১]

কলিকতাত মহিলা ডাক্তৰসকলক সৰ্বসাধাৰণৰ চিকিৎসা কৰিবলৈ হাক দিয়াৰ বিপৰীতে আমাৰ প্ৰতিৱেশী দেশ চীনত পুৰুষ ডাক্তৰক হাক দিয়া হৈছিল মহিলা ৰোগীক চিকিৎসা কৰিবলৈ। খ্ৰীষ্টান মিছনাৰিসকলৰ জৰিয়তে পশ্চিমীয়া দৰব-পাতি আৰু চিকিৎসা সেৱা দেশখনলৈ অহাৰ লগে-লগে তাৰ সমাজপতিসকলে ৰায় দিছিল যে মহিলাৰ চিকিৎসা মহিলাই কৰিব, পুৰুষে কৰিব নোৱাৰিব। এই ৰায়ৰ বিৰুদ্ধাচৰণ নকৰি ১৯০২ খ্ৰীষ্টাব্দত শ্ৰীমতী মেৰী এফ ফুলটনৰ চেষ্টাত তাত প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল Hackett Medical College for Women নামৰ এটি অনুষ্ঠান।[২২] প্ৰতিষ্ঠা-কালৰপৰা ১৯১৫ চনলৈকে কলেজখনত চিকিৎসাবিদ্যা বিষয়ত শিক্ষাগ্ৰহণ কৰিছিল মাথোন ৬০ গৰাকী মহিলাই।[২৩] ফুলটনৰ প্ৰভাৱত তেওঁলোকৰ ভালেখিনিয়েই খ্ৰীষ্টধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিছিল। বলিনায়াৰাণ বৰাৰ দৃষ্টিভঙ্গী চীনৰ ৰক্ষণশীল সমাজপতিসকলৰ দৃষ্টিভঙ্গীতকৈয়ো পশ্চাৎমুখী।

অসমত নাৰীশিক্ষা সম্পৰ্কীয় প্ৰায়বোৰ আলোচনাত বলিনাৰায়ণ বৰা, ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত আৰু লম্বোদৰ বৰাৰ অৱস্থান সম্পৰ্কে সমালোচনাৰ ধুমুহা উঠে। বৰ্তমান প্ৰবন্ধ সঙ্কলনটিতো তেওঁলোকৰ ভূমিকাক বিভিন্ন লেখকে থকা-সৰকা কৰিছে। কিন্তু আলোচনা হোৱা নাই এই বিষয়ত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ অভিমত। ঊনৈছ শতিকাত নহয়, কুৰি শতিকাৰ চতুৰ্থ দশকতো বেজবৰুৱাই নাৰীশিক্ষা বিষয়ে যি অভিমত দাঙি ধৰিছে সি বলিনাৰায়ণ বৰাৰ অভিমততকৈ বিশেষ বেলেগ নহয়। অৱশ্যে বেজবৰুৱাৰ ভাষা বলিনাৰায়ণৰ ভাষাৰ দৰে আক্ৰমণাত্মক নহয়, যথেষ্ট পৰিশীলিত। বেজবৰুৱা-প্ৰণীত জনপ্ৰিয় গ্ৰন্থ *বৰবৰুৱাৰ ভাবৰ বুৰবুৰণি* "ৰুছ দেশত তিনিমাহ" শীৰ্ষক এটা প্ৰবন্ধ আছে য'ত division of labourৰ নামত ঘৰখনক ধৰি ৰখাকে নাৰীৰ মুখ্য কৰ্তব্য বুলি নিৰ্ণয় কৰিছে কৃপাবৰৰূপী বেজবৰুৱাই। উপযুক্ত শিক্ষা পালে দুই-চাৰিগৰাকী নাৰী যে গাৰ্গী, লীলাৱতী, খনা, মেডাম কুৰি হ'ব পাৰে সেই কথা অস্বীকাৰ নকৰিও কৃপাবৰে আক্ষেপ কৰিছে এইদৰে: "তিৰুতাক [মূল] মতা মানুহৰ সমানে সমানে সকলো বিষয়ত শিক্ষা দিবলৈ গৈছা যোৱাঁ, তিৰুতাক মতাৰ দৰে ইঞ্জিনিয়াৰ, কাপ্টান, কৰ্ণেল, ৰণুৱা, বাৰিষ্টৰ, উকিল, মুক্তিয়াৰ কৰিবলৈ গৈছা যোৱাঁ, কিন্তু তুমি আমাৰ ঘৰখন ভাঙিব পাৰিবা এই মাথোন, কাকো তুমি সুখ দিব নোৱাৰা।"[২৪]

কৃপাবৰৰ মতে নাৰীয়ে কাম কৰিবলৈ ঘৰৰ বাহিৰ হ'লে ঘৰ ভাগিব, কিয়নো (ক) কৰ্মক্ষেত্ৰত নাৰী পুৰুষৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী হৈ পুৰুষৰ ভাত মাৰিব আৰু

(খ) ঘৰত ল'ৰা-ছোৱালী তুলি ডাঙৰ-দীঘল কৰা মানুহৰ অভাৱ হ'ব। সেয়েহে কৃপাবৰৰূপী বেজবৰুৱাই কৈছে:

> ধৰা, আমাৰ অসমত ৫০০শ ইঞ্জিনিয়াৰলৈ ঠাই আছে; গৱৰ্ণমেণ্টে সেই পাঁচশক চাকৰি দিলে। তাৰ আদখিনি তিৰুতা। সেইখিনিতে ২৫০ জন মতাৰ ভাত মাৰি, তেওঁলোকক নিবনুৱা কৰিলে আৰু ২৫০ জন মতাই উপযুক্ত ঘৰৰ ঘৈণী হেৰুৱালে। সেই ২৫০ জনী তিৰুতাই ঘৰ-সংসাৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালী তুলি ডাঙৰ-দীঘল কৰিব নোৱৰা হ'ল বা কৰিব নলগীয়া হ'ল; কাৰণ তেওঁলোক চাকৰীয়া। অৱশ্যে তেওঁলোকে আয়া আৰু বাবুৰ্চি ৰাখি ধন ঘটি মহাসুখেৰে জীৱন কটাই দিব। কিন্তু বাকীবোৰে কি কৰিব? সিফালে ২৫০ জন মতাৰ চাকৰি গ'ল আৰু ঘৰ-সংসাৰ একপ্ৰকাৰ ভাগিল। অথচ পুৰণি প্ৰচলিত সনাতন প্ৰথামতে দুইভাগ প্ৰাণীলৈকে স্বভাৱৰ উপযুক্ত ঠাই আছে।[২৫]

শিল্প বিপ্লৱৰ পিছত ইংলেণ্ডৰ উদ্যোগ ক্ষেত্ৰবোৰত ব্যাপক হাৰত নাৰী আৰু শিশু শ্ৰমিকৰ প্ৰব্ৰজন হোৱাৰ ফলত অগণন পুৰুষ শ্ৰমিকে কাম হেৰুৱাইছিল আৰু পুৰণি ব্যৱস্থাৰ ঘৰবোৰ ভাগিছিল। ইয়াৰ বিৰুদ্ধে সমকালীন পত্ৰ-পত্ৰিকাত প্ৰতিবাদৰ ধুমুহা উঠিছিল। *Trades Newspaper* নামৰ কাকতখনত এজন শ্ৰমিকে লিখিছিল: "I recommend to my fellow labourers ... to prevent their wives and children from competing with them in the market."[২৬]

ঊনৈছ শতিকাৰ ধনতান্ত্ৰিক ইংলেণ্ডৰ নীতিকথাৰ হোমাৰ ছেমুৱেল স্মাইলছৰ অভিমতো আছিল একে। যিবোৰ শ্ৰমত নাৰী-বনুৱাৰ যোগদানত তেওঁলোকৰ আপত্তি আছিল সেইবোৰ আছিল দৈহিক শ্ৰম। কিন্তু বেজবৰুৱাৰ আলোচ্য প্ৰবন্ধটোত কৃপাবৰৰূপী বেজবৰুৱাই সহিব নোৱৰা সমস্যাটো হ'ল white-collar jobবোৰতো পুৰুষৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বীৰূপে নাৰীৰ আৱিৰ্ভাৱৰ সম্ভাৱনা। সেইকাৰণে কোনো লুকা-ভাকু নেখেলি তেওঁ জনাই দিলে, নাৰী-পুৰুষৰ মাজত শ্ৰমবিভাজন থকাটো তেওঁ বিচাৰে। কিন্তু সমস্যাটো হ'ল, এই শ্ৰমবিভাজনে নাৰীসকলৰ মাজৰপৰা খনা-লীলাৱতী ওলোৱাৰ সম্ভাৱনাক মষিমূৰ কৰে। কথাটো তেওঁ জানে, কিন্তু তেওঁ ভ্ৰূক্ষেপহীন। কৃপাবৰৰূপী বেজবৰুৱাই পতিয়ন গৈছে যে দুই-চাৰিগৰাকী খনা-লীলাৱতী নোলালেও সমাজখনৰ ডাঙৰ ক্ষতি হৈ নাযায়:

> খনা, লীলাৱতী কেইজনী হ'ব পাৰে? ওৰে জীৱনটো অঙ্কশাস্ত্ৰ পঢ়ুৱাই থাকিলেও সেই কথা নেচেল। যাৰ যেনে মস্তিষ্ক আছে, সি অলপ শিক্ষা পালেও হব পাৰিব। ধৰা পুৰণি প্ৰথাৰে শিক্ষাত দুজনী চাৰিজনী খনা, লীলাৱতী হব পৰা তিৰুতা নহয় মৰাই পৰিল; কিন্তু দুজনী চাৰিজনীৰ নিমিত্তে এককোটি তিৰুতাক নিঠৰুৱা কৰিব লাগিব নে? সমাজ বোলা শিক্ষা বোলা greatest good of the greatest numberঅৰ ওপৰতহে প্ৰতিষ্ঠিত আৰু তেনে হোৱাই উচিত।[২৭]

কৃপাবৰ ওৰফে বেজবৰুৱাৰ মতে, ছোৱালীয়ে বীজগণিত, জ্যামিতি ইত্যাদি শিকিব পাৰে, কিন্তু সেইবোৰ শিকাটো তেওঁৰ কাৰণে অপৰিহাৰ্য নহয়। তেওঁৰ কাৰণে অপৰিহাৰ্য হ'ল ৰন্ধা-বঢ়া, সূতা-কটা, কাপোৰ-বোৱা, বেজীৰ কাম ইত্যাদি শিকাটো। বেজবৰুৱাৰ পত্নী প্ৰজ্ঞাসুন্দৰীয়ে গান-বাজনা জানিছিল। তেওঁ এগৰাকী নিপুণ চিত্ৰশিল্পীও আছিল। গতিকে নাৰীৰ বাবে যিবোৰ শিক্ষাক কৃপাবৰে অপৰিহাৰ্য বুলি গণ্য কৰিছিল তাৰ ভিতৰত সঙ্গীত আৰু ছবি অঁকাও আছে। এইবোৰ শিক্ষাৰ মাজতে নাৰী আবদ্ধ হৈ থকাটো বলিনাৰায়ণ বৰায়ো বিচাৰিছিল। মুঠৰ ওপৰত ৰুছ'ৰ Woman's Education for Womanৰ ধাৰণাটো অসমৰ বিদ্বৎসমাজৰ মগজুত ভালদৰে শিপাইছিল। *Literature and Society in Assam* নামৰ কিতাপখনত তিলোত্তমা মিশ্ৰই নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়ত বেজবৰুৱাৰ এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল্যায়ন কৰিছে এইদৰে:

> He [লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা] was highly critical of the attempts to place men and women on equal footings in socialist countries like the Soviet Union. ... The system of education that was best suited for Indian women according to him was one in which greater emphasis was given on teaching the domestic arts of cooking, weaving and needlework rather than on science and mathematics. Though this system might deprive a few women from attaining the intellectual heights of Gargi, Khana or Lilavati, yet, according to Bezbaroa, it was most suited to train women to be good wives and mothers rather than rivals of men in the sphere of employment.[২৮]

আমাৰ প্ৰবন্ধ সঙ্কলনটিত অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত নাৰীশিক্ষাৰ

অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে থূলমূলকৈ ধাৰণা দিয়াৰ প্ৰয়াস কৰিছে ড° অনিমা গুহই। অসমৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ জনগোষ্ঠী হ'ল বঙ্গীয় মূলৰ মুছলমান, যিসকলৰ মাজত নাৰীশিক্ষা শোচনীয়ভাৱে উপেক্ষিত। মন কৰিবলগীয়া কথা যে ইছলামী ঐতিহ্যত কিন্তু নাৰীশিক্ষা উপেক্ষিত নহয়। মক্কাৰপৰা মদিনালৈ আহি পয়গম্বৰ মহম্মদে মদিনাৰ মহিলাসকলৰ ধৰ্মজ্ঞানৰ গভীৰতা দেখি মুগ্ধ হৈছিল আৰু তেওঁলোকৰ জ্ঞানাৰ্জনৰ চেষ্টাক শলাগিছিল। দ্বাদশ শতাব্দীৰ চুন্নী উলেমা ইবন আছাকীয়ে কৈছিল যে যিহেতু সহিষ্ণুতাৰ গুণত নাৰী অতুলনীয়া সেই হেতুকে বিদ্যায়তনিক ডিগ্ৰী গ্ৰহণ কৰি তেওঁলোক শিক্ষয়িত্ৰী হ'ব লাগে। এজন পুৰুষ হৈয়ো তেওঁ ৮০ গৰাকী মহিলাৰ ওচৰত জ্ঞানাৰ্জন কৰা বুলি প্ৰচাৰ কৰিছিল। অৱশ্যে আৰব জগতৰ সকলো উলেমা তেওঁৰ দৰে উদাৰ নাছিল। যেনে, চতুৰ্দশ শতাব্দীৰ ইছলামী পণ্ডিত মহম্মদ ইবন অৱ হজে একাংশ মহিলা পণ্ডিতৰ মুখত আলিম-উলেমাসকলৰ বক্তৃতাৰ টীকা-টিপ্পনি শুনি শঙ্কিত হৈছিল। যিকিহওক, নাৰীশিক্ষা ইছলামী ঐতিহ্যৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অঙ্গ আৰু সেয়েহে ছৌদি আৰবৰ দৰে ৰক্ষণশীল দেশতো নাৰীশিক্ষাৰ বাবে স্কুল-কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয় আছে। দেশখনৰ সমাজপতিসকলে এই কথা বুজি পাইছে যে নাৰী শিক্ষিতা হ'লে দেশখনৰ ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষিতা কৰি তোলাটো সহজ হ'ব আৰু স্বামীৰ মৃত্যুৰ পিছত বিধৱা নাৰীৰ উপাৰ্জনৰো বাট ওলাব।[২৯] কোৱা বাহুল্য যে ঘাইকৈ অৰ্থনৈতিক অনগ্ৰসৰতাৰ কাৰণেই অসমৰ মুছলমান সমাজত নাৰীশিক্ষাই আশানুৰূপ সমাদৰ লাভ কৰা নাই।

১৯৯০ চনৰ *New York Review*ৰ এটা সংখ্যাত প্ৰকাশিত "More Than 100 Million Women Are Missing" শীৰ্ষক এটা প্ৰবন্ধত অমৰ্ত্য সেনে কৈছে, যদি অৰ্থকৰী বৃত্তিত নাৰীৰ যোগদান বাঢ়ে তেন্তে কেৱল যে পাৰিবাৰিক আৰু সামাজিক ক্ষেত্ৰতেই তেওঁলোকৰ গুৰুত্ব বাঢ়িব তেনে নহয় তেওঁলোকৰ প্ৰত্যাশিত গড় আয়ুও বাঢ়ি যাব। কিন্তু অৰ্থকৰী শিক্ষা অবিহনে অৰ্থকৰী বৃত্তিত নিযুক্তি লাভৰ সম্ভাৱনা কম আৰু প্ৰত্যাশিত গড় আয়ুস বৃদ্ধিৰ সম্ভাৱনাও দুৰ্বল। এই কথা সুবিদিত যে আইন আৰু চিকিৎসা বিদ্যা শিক্ষাৰপৰা নাৰীক দীৰ্ঘকাল ধৰি বিভিন্ন অজুহাতত বঞ্চিত কৰা হৈছিল। ড° অনিমা গুহই তেওঁৰ প্ৰবন্ধত উল্লেখ কৰিছে যে সমাজৰ নিৰ্বিবেক বাধাৰ বাবেই মেডাম কুৰীয়ে চিকিৎসক হ'বলৈ বিচাৰিও চিকিৎসক হ'ব নোৱাৰিলে আৰু প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰীয়ে তেওঁৰ প্ৰবন্ধত বিলাতৰ ইংৰাজী কাকত *Lancet*ৰ এই অভিমত পোহৰলৈ আনিছে যে মহিলাই ডাক্তৰী কৰিলে পুৰুষ ডাক্তৰৰ আয় কমি যাব আৰু ৰোগীৰ কাৰণে শুশ্ৰূষাকাৰিণীৰ অভাৱ হ'ব। প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰীয়ে ভিক্টৰীয়

ইংলেণ্ডৰ মানসিকতাৰ লগত সমকালীন অসম আৰু বঙ্গৰ মানসিকতাৰ তুলনা কৰি ইয়াকে দেখুৱাইছে যে এখন দেশ বা সমাজ অৰ্থনৈতিকভাৱে উন্নত হ'লেই সেই দেশ বা সমাজখনৰ নাৰীৰ প্ৰতি দৃষ্টিভঙ্গী উদাৰ হ'ব আৰু তাৰ নাৰীসকল সুখে স্বাচ্ছন্দ্যে থাকিব তেনে নহয়। ১৯৯০ চনৰ উল্লিখিত প্ৰবন্ধটোত অমৰ্ত্য সেনেও একে কথাই কৈছে। তেওঁ কৈছে যে ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰত অৰ্থনৈতিকভাৱে আটাইতকৈ সমৃদ্ধ ৰাজ্য হ'ল পাঞ্জাৱ। অথচ তাত এশজন পুৰুষৰ বিপৰীতে নাৰীৰ সংখ্যা ৮৬। অথচ এনেকুৱা হ'ব নালাগিছিল। কিয়নো জীৱবিজ্ঞানে প্ৰতিপাদন কৰিছে, পুৰুষৰ তুলনাত নাৰীৰ ৰোগ-প্ৰতিৰোধ-ক্ষমতা বেছি আৰু উচ্ছৃঙ্খলতা (মদ্যাসক্তি, ধূমপান, হিংসাত্মক কাম কাজত অংশগ্ৰহণ ইত্যাদি) কম হোৱা কাৰণে তেওঁৰ জীয়াই থকাৰ সম্ভাৱনাও (life expectancyও) বেছি। অমৰ্ত্য সেনৰ মতে পাঞ্জাৱত এনে অঘটনটো এই কাৰণেই ঘটিছে যে তাত অৰ্থকৰী বৃত্তিত নাৰীৰ অংশগ্ৰহণ পুৰুষৰ তুলনাত খুবেই কম। অথচ দেখা যায় দক্ষিণ ভাৰতৰ ৰাজ্য কেৰলত নাৰী-পুৰুষৰ অনুপাত ১.০৩:১ অৰ্থাৎ এশজন পুৰুষৰ বিপৰীতে তাত আছে ১০৩গৰাকী নাৰী। এই অনুপাত ইউৰোপ আৰু উত্তৰ আমেৰিকাৰ নাৰী- পুৰুষৰ অনুপাতৰ প্ৰায় সমান। "প্ৰায় সমান" কোৱাৰ কাৰণ, ইউৰোপ আৰু উত্তৰ আমেৰিকাত এশজন পুৰুষৰ বিপৰীতে আছে ১০৫ বা ১০৬গৰাকী নাৰী। ক'ৰবাত ক'ৰবাত নাৰীৰ অনুপাতটো আৰু বেছি। সেনৰ মতে কেৰলত নাৰীৰ অনুপাত পুৰুষতকৈ অধিক হোৱাৰ কাৰণ: (১) ৰাজ্যখন শিক্ষাত আগবঢ়া; (২) নাৰী-পুৰুষ দুয়োৰে তাত কৰ্ম-সংস্থানৰ সুযোগ প্ৰচুৰ; আৰু (৩) তাত বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয় দৰবৰ পৰ্যাপ্ত ব্যৱহাৰ হয়, যাৰ ফলত তাত নাৰীৰ স্বাস্থ্যৰ পৰিচৰ্যাও অন্যান্য ৰাজ্যৰ নাৰীৰ স্বাস্থ্য-পৰিচৰ্যাতকৈ যথেষ্ট ভাল। প্ৰবন্ধটোত অমৰ্ত্য সেনে দেখুওৱাইছে যে পৃথিৱীৰ ভিতৰত দক্ষিণ এচিয়াতেই পুৰুষৰ অনুপাতত নাৰীৰ সংখ্যা কম। আটাইতকৈ কম পাকিস্তানত। তাত এশজন পুৰুষৰ বিপৰীতে মাত্ৰ ৯০গৰাকী নাৰী। ভাৰত আৰু বাংলাদেশত এই সংখ্যা সামান্য বেছি: প্ৰতি এশজন পুৰুষৰ বিপৰীতে নাৰীৰ সংখ্যা ৯৪। কেৱল অৱহেলা, নিৰ্যাতন, অপুষ্টি আৰু অৰ্ধাহাৰ-অনাহাৰতেই বিশ্বৰ বহু দেশত নাৰী-পুৰুষৰ ভাৰসাম্যহীনতাই দেখা দিছে; পৃথিৱীৰপৰা হেৰাই গৈছে প্ৰায় এশ নিযুত নাৰী, জীৱবিজ্ঞানৰ স্বাভাৱিক নিয়ম অনুযায়ী যিসকলৰ জীয়াই থকাৰ সম্ভাৱনা আছিল পুৰুষতকৈ অধিক। প্ৰবন্ধটোত সেনে উদঙাই দিয়া সাংঘাতিক পেৰাডক্সটো হ'ল, যি দক্ষিণ এচিয়াৰ দেশবোৰত শাসক বা বিৰোধী দলৰ নেতৃত্বত মহিলাৰ দপদপনি সেই দক্ষিণ এচিয়াৰ দেশবোৰতেই নাৰীৰ সংখ্যা পুৰুষতকৈ কম। কাৰণ? কাৰণ এই যে নেতৃত্বত থকা মহিলাসকলে বংশগত প্ৰভাৱ খটুৱাই

নেতৃত্বদানৰ সুযোগ পাইছে, সামাজিক-অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত মহিলাৰ শক্তিবৃদ্ধিৰ কাৰণে এই সুযোগ পোৱা নাই। প্ৰকৃততে এই দেশবোৰত সামাজিক-অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ অৱস্থা অত্যন্ত বেয়া। এই অৱস্থাৰ উন্নতি কৰিবলৈ হ'লে সম্পদ আৰু স্বাস্থ্য পৰিষেৱাৰ সা-সুবিধাবোৰত নাৰীয়ে তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্য অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিব লাগিব। যি হাতেৰে তেওঁলোকে শিশুৰ পৰিচৰ্যা কৰে সেই হাতেৰেই তেওঁলোকে পৰিয়ালৰ আহাৰ গোটোৱাৰ শক্তি আৰ্জিব লাগিব আৰু সৰ্বোপৰি তেওঁলোক ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহি কাম কৰাৰ যোগ্যতা আহৰণ কৰিব লাগিব। ঘৰৰ বাহিৰলৈ ওলালেই তেওঁলোকে দেখা পাব এখন মুক্ত আকাশ আৰু লাভ কৰিব বহিৰ্জগতৰ সম্পৰ্কে জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা অৰ্জনৰ অজস্ৰ সুযোগ। কেৰলৰ প্ৰশংসাত সেন এই কাৰণেই পঞ্চমুখ যে তাত নাৰীৰ প্ৰত্যাশিত গড় আয়ুস নাৰীৰ সৰ্বভাৰতীয় গড় আয়ুতকৈ অধিক।

শিক্ষাই যেনেকৈ নাৰীৰ চিন্তাশক্তিৰ দিগন্ত বিস্তৃত কৰে অৰ্থকৰী কাম-কাজেও ঠিক তেনেকৈ তেওঁলোকৰ সামাজিক অৱস্থানক সুদৃঢ় কৰে। বাস্তৱত দেখা যায়, বিশ্বৰ সৰহভাগ কাম নাৰীয়ে কৰা সত্বেও তেওঁলোকৰ বৃত্তিবোৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে অৰ্থকৰী নোহোৱা কাৰণে বা কম অৰ্থকৰী হোৱা কাৰণেই নাৰীৰ মুখৰ লগত বিশ্বৰ দৰিদ্ৰতাৰ মুখ প্ৰায় একাকাৰ হৈ গৈছে। আমাৰ প্ৰবন্ধ সঙ্কলনত ড° ৰাণী মুদিয়াৰ ডেকাই নাৰীৰ অৰ্থকৰী কৰ্মসংস্থানৰ বিষয়ে এটি সম্ভাব্য ৰূপৰেখা দাঙি ধৰিছে। প্ৰবন্ধটোৰ বাবে তেওঁক ধন্যবাদ জনোৱাৰ লগতে আমি ইয়াকো উনুকিয়াবলৈ বিচাৰিছোঁ যে সংগঠিত ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ অংশগ্ৰহণ বৃদ্ধিৰ লগতে কৰ্মপৰিচালনা তথা নীতি নিৰ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰতো নাৰীৰ অংশগ্ৰহণ উল্লেখযোগ্যভাৱে নাবাঢ়িলে নাৰীমুক্তিৰ সপোন দিঠকত পৰিণত নহ'ব। ড° অদিতি বেজবৰুৱাৰ প্ৰবন্ধত উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ অংশগ্ৰহণৰ যিখন ছবি ওলাইছে সি অত্যন্ত হতাশাব্যঞ্জক। একে পৰিস্থিতি সমগ্ৰ বিশ্বতে বিৰাজমান। এই পৰিস্থিতিৰ আশু পৰিৱৰ্তন আমাৰ কাম্য।

মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতা প্ৰদান কৰা চাৰিওগৰাকী বক্তা ক্ৰমে ড° অপৰ্ণা মহন্ত, ড° ৰাণী মুদিয়াৰ ডেকা, ড° সন্ধ্যা দেৱী আৰু ড° অনিমা গুহক আমি গভীৰ শ্ৰদ্ধা জনালোঁ। তেওঁলোকৰ মূল্যৱান বক্তৃতা প্ৰকাশৰ সুযোগ পাই আমি গৰ্বিত। আমাৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি আমালৈ তিনিটা মূল্যৱান প্ৰবন্ধ পঠোৱা তিনিগৰাকী বিদগ্ধ পণ্ডিত প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, ড° অদিতি বেজবৰুৱা আৰু ড° জাহ্নৱী গগৈ নাথক আমি গভীৰ কৃতজ্ঞতা জনালোঁ। আমি নিশ্চিত, তেওঁলোকৰ প্ৰবন্ধবোৰে পাঠকসকলৰ জ্ঞানৰ জগতক বিস্তৃত কৰিব। স্নেহভাজনা ড° মঞ্জু লস্কৰে সম্পাদনা কাৰ্যত নিৰন্তৰ সহযোগিতা কৰিছে আৰু কলেজখনৰ

অধ্যক্ষা তথা কিতাপখনৰ প্ৰকাশক ড° অজন্তা দত্ত বৰদলৈয়ে উৎসাহিত কৰিছে। ধন্যবাদ জনালোঁ তেওঁলোক দুয়োকো। গিগাবাইট্‌ছ প্ৰেছৰ স্বত্বাধিকাৰী আৰু কৰ্মচাৰীবৃন্দই যিদৰে একনিষ্ঠভাৱে কাম কৰি মুদ্ৰণক প্ৰমাদশূন্য কৰিবলৈ অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছে তাৰ বাবে তেওঁলোকো ধন্যবাদৰ পাত্ৰ।

শিক্ষাৰ জৰিয়তে নাৰীমুক্তিৰ আন্দোলনলৈ যদি *সুনীল আকাশ, সোণালী দিগন্ত* কিতাপখনে কণমানো অৰিহণা আগবঢ়াবলৈ সক্ষম হয় তেন্তে আমাৰ শ্ৰম সাৰ্থক হ'ব বুলি ভাবোঁ।

জ্যোতিৰ্ময় জানা

প্ৰসঙ্গ-টোকা

১ William Ward, "Education of the Hindoos", Letter to J. C. Villiers. *Calcutta Journal* 31 August 1820. *Selections from the Indian Journals* Comp. Satyajit Das. Calcutta: Firma KLM. 1965, pp. 285, 288

২ বঙ্গদেশক অনুসৰণ কৰি অসমতো বাল্যবিৱাহৰ প্ৰচলন হৈছিল। ১৯১৯ খ্ৰীষ্টাব্দত ৰচিত আৰু ১৯৩৪ খ্ৰীষ্টাব্দত প্ৰকাশিত *কঃ পন্থা* কিতাপখনত কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যই লিখিছে: "ঠায়ে ঠায়ে আঠেকুৰি তিনিকুৰি বছৰীয়া বুঢ়া গোসাঁই বামুণে আজিও ৮/১০ বছৰীয়া বামুণী ছোৱালী বিয়া কৰাই শেহত তিৰোতাক অলপ বয়সতে বিধবা কৰি এৰি থৈ ভৱসংসাৰ পাৰ হয়।" কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য, *কঃ পন্থা, কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ ৰচনাৱলী,* সম্পাদনা প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামী, গুৱাহাটী: অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৯৮২, পৃষ্ঠা ২৩৯। এই প্ৰবন্ধ-সঙ্কলনত ড° জাহ্নৱী গগৈ নাথে তেওঁৰ প্ৰবন্ধত নামনি অসমৰ কায়স্থ সমাজত পুষ্পিতা হোৱাৰ আগতেই ছোৱালীৰ বিয়া হোৱাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। ইয়াতো বঙ্গৰ প্ৰভাৱ আছিল বুলি সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি।

৩ Bertrand Russell, *The Impact of Science on Society.* London: Unwin Books, 1968, p. 14

৪ উদ্ধৃত, Kristin M. Popik, "The Philosophy of Woman of St. Thomas Aquinas." *Catholic Culture. org.* N.pag. Web.

৫ উদ্ধৃত, Heather E Wallace, "Woman's Education According to Ronsseau and Wollstone- craft." *Feminism and Women Sudies.* N.pag. Web.

৬ তদেৱ।

৭ Samuel Smiles, *Character.* Bombay: Wilco, 1997, pp. 60-1

৮ Daniel Defoe, "Of Academies". *An Essay Upon Projects.* http://www.readbooksonline.net. read/13463/32627. N.pag. Web.

৯ তদেৱ।

১০ তদেৱ।

১১ ৰামমোহন ৰায়, "প্ৰবৰ্তক ও নিৰ্বতকের দ্বিতীয় সম্বাদ", *ৰামমোহন ৰচনাবলী,* সম্পাদক অজিত কুমাৰ ঘোষ, কলকাতা: হৰফ, ১৯৭৩, পৃষ্ঠা ২০২।

১২ তদেৱ।

১৩ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২০৩।

১৪ তদেৱ।

১৫ "Education". *People's Daily Online.* 8 March 2000. Web.

১৬ "তিরুতার বন কি?" সতেন্দ্রনাথ শর্মা পুনঃ-সম্পাদিত *মৌ,* গুৱাহাটী: অসম প্রকাশন পৰিষদ, ১৯৮০, পৃষ্ঠা ৭।

১৭ A. S. Altekar. *The Position of Women in Hindu Civilization.* Delhi: Motilal Banarsidass, 1995, p. 19

১৮ *কঃ পশ্চাত* কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যই নাৰীৰ দুৰ্বলতা আৰু লজ্জাশীলতাক গৌৰৱান্বিত কৰাৰ প্ৰচেষ্টাক তীব্ৰ আক্ৰমণেৰে ক্ষতবিক্ষত কৰিছে। তেওঁৰ মতে, "লজ্জাৱতী" আৰু "ভয়াতুৰা" মাতৃৰপৰা এটা বলিষ্ঠ জাতিয়ে জন্ম ল'ব নোৱাৰে। কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ২৫৮।

১৯ স্বপন বসু, সঙ্কলিত আৰু সম্পাদিত *সংবাদ সাময়িকপত্রে উনিশ শতকের বাঙালি সমাজ,* দ্বিতীয় খণ্ড, কলকাতা: পশ্চিমবঙ্গ বাংলা আকাদেমি, ২০০৩, পৃষ্ঠা ৩৪১।

২০ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৩৪১।

২১ তদেৱ।

২২ "Female Education". *Wikipedia.* N. pag. Web.

২৩ ১৯০১-০২ খ্ৰীষ্টাব্দত ভাৰতত ৭৬গৰাকী ছোৱালী মেডিকেল কলেজত আৰু ১৬৬গৰাকী মেডিকেল স্কুলত আছিল। Rupa Vohra, Arun K. Sen. *Status. Education and Problems of Indian Women.* Delhi: Akshat Publications. 1986, p. 36

২৪ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, "কছ দেশত তিনি মাহ", *বেজবৰুৱা-গ্ৰন্থাৱলী,* দ্বিতীয় খণ্ড, গুৱাহাটী: সাহিত্য প্ৰকাশ, ১৯৮৮, পৃষ্ঠা ১৫৫৪-৫।

২৫ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৫৫৪-৫।

২৬ উদ্ধৃত। Patricia Hollis, ed. *Class and Conflict in Nineteenth Century England 1815-1850.* London: Routledge and Kagan Paul, 1973, pp. 193-4

২৭ বেজবৰুৱা, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ১৫৫৫।

২৮ Tilottama Misra, *Literature and Society in Assam: A Study of the Assamese Renaissance 1826-1926.* Guwahati: Omsons, 1987, p. 128

২৯ "Female Education", প্ৰাগুক্ত।

৩০ Amartya Sen, "More Than 100 Million Women Are Missing", *New York Review* 22 December 1990. http://ucatlas.edu/gender/sen100m.html. Web.

৩১ "Women in the Workforce", Wikipedia, April 2011. Web.

❖ ❖ ❖

প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক অসমত নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থা আৰু শিক্ষা

ড° জাহ্নৱী গগৈ নাথ

যোৱা শতিকাৰ আগলৈকে অসমত বাদেই সৰ্বভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটতো সমাজত নাৰীৰ স্থান কি আছিল তাক বিস্তৃতভাৱে জনা নাযায়। তদুপৰি সমাজত নাৰীৰ অৱদান বা তেওঁলোকৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে বিস্তৃত তথ্যও পোৱা নাযায়। সৌ সিদিনালৈকে যিহেতু ইতিহাস ৰচয়িতাসকল আছিল পুৰুষ, সেয়ে পুৰুষ লেখকসকলে নাৰীৰ কাম বা চিন্তাক কোনো গুৰুত্ব দিবলগীয়া কথা বুলি বিবেচনা কৰা নাছিল। কিন্তু নাৰীবিষয়ক গৱেষণাৰ বাটকটীয়া গাৰ্দা লাৰনাৰে ক'বৰ দৰে আমিও ক'ব খোজোঁ "নাৰীয়েও পুৰুষৰ সমানেই সভ্যতা-সংস্কৃতি সৃষ্টিত অৰিহণা যোগাই আহিছে; অৰ্থাৎ নাৰী সমাজগঠনৰ প্ৰক্ৰিয়াত পাৰ্শ্বৱৰ্তী উপাদান কেতিয়াও নাছিল।"[1] গতিকে ঐতিহাসিকৰদ্বাৰা উপেক্ষিতা হ'লেও তেওঁলোক যে সমাজ আৰু সংস্কৃতি গঠনৰ ক্ষেত্ৰত অপৰিহাৰ্য অংশীদাৰ আছিল এই কথা অনস্বীকাৰ্য। প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক কালৰ অসমৰ নাৰীসকলৰ ক্ষেত্ৰতো একে কথাই প্ৰযোজ্য। সমাজ-সংস্কৃতি গঠন প্ৰক্ৰিয়াত নাৰীসকলৰ ভূমিকা পুৰুষতকৈ কম নাছিল। বৰঞ্চ ভাৰতৰ অন্যান্য বহু ঠাইতকৈ অসমৰ নাৰীয়ে অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ এই ভূমিকাৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়ন হ'বলৈ এতিয়াও বাকী আছে। তাৰ প্ৰধান কাৰণো সৰ্বভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটৰ লগত একেই। অৱশ্যে প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক যুগৰ অসমীয়া সমাজৰ নাৰীবিষয়ক অধ্যয়নৰ কাৰণে তথ্যৰ অভাৱ আছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। আহোম যুগৰ বুৰঞ্জীসমূহ, বৈষ্ণৱ-সাহিত্য, চৰিতপুথি, তন্ত্ৰ-সাহিত্য, বিদেশী লেখকৰ টোকা, ভাস্কৰ্য, ভূমি-দানৰ ফলিসমূহ আৰু বিশেষকৈ অলিখিত মৌখিক সাহিত্য-গীত-মাত, সাধু কথা, প্ৰবচন আদিয়ে আমাক প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক যুগৰ অসমীয়া নাৰী-সমাজৰ এখন চিত্ৰ অঙ্কন কৰাত সহায় কৰে।

এখন সমাজত নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থা ঘাইকৈ নিৰ্ভৰ কৰে সমাজখনৰ অৰ্থনৈতিক বৈশিষ্ট্য, ধৰ্মীয় অৱস্থা আৰু ৰাষ্ট্ৰযন্ত্ৰৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত। প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক অসম বুলি কওঁতে আমি প্ৰাচীন কামৰূপ ৰাজ্যখনৰপৰা আহোম ৰাজ্যৰ শেষলৈকে সুদীৰ্ঘ প্ৰায় ডেৰ হেজাৰ বছৰৰ ছবি এখন মনত ৰাখিব লগা

হয়। অৱশ্যে এই সুদীৰ্ঘ সময়ছোৱাত নাৰীৰ স্থান সকলো ঠাইতে বা সকলো সময়তে একে আছিল বুলি ভাবিব নোৱাৰি। কিন্তু সেয়ে হ'লেও এই সমাজখন প্ৰধানতঃ জনজাতীয় মূলৰ হোৱাৰ কাৰণে ইয়াত কিছুমান স্থায়ী বৈশিষ্ট্যও আছিল।

প্ৰাচীন অসম বা কামৰূপ ৰাজ্য আৰ্য-সংস্কৃতিৰ সংস্পৰ্শলৈ খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ১০০০-৬০০ অব্দত অহা বুলি বুৰঞ্জীবিদসকলে ধাৰণা কৰে। ৰামায়ণ আৰু মহাভাৰত দুয়োখন মহাকাব্যতে প্ৰাগজ্যোতিষৰ উল্লেখ পোৱা যায়। ঐতিহাসিক কালত ভাস্কৰ বৰ্মণৰ প্ৰপিতামহ ভূতি বৰ্মণে (আনুমানিক ৫১০-৫৫০ খ্ৰীষ্টাব্দ) কামৰূপ ৰাজ্যৰ পুণ্ড্ৰবৰ্ধন-ভুক্তিত ২০০ জনতকৈয়ো অধিক ব্ৰাহ্মণক ভূমিদান কৰাৰ কথা জানিব পাৰি। ভূতি বৰ্মণৰ পৰৱৰ্তী কামৰূপীয় ৰজাসকলেও এই নীতি অনুসৰণ কৰি প্ৰাচীন অসমত আৰ্য-সংস্কৃতিৰ বিস্তাৰ কৰিছিল। ফলস্বৰূপে প্ৰাচীন কামৰূপৰ শাসক-গোষ্ঠীটো অৰ্থাৎ ৰজা আৰু উচ্চ পদস্থ বিষয়াবৰ্গই ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰি আৰ্য-সংস্কৃতিৰ ভিতৰুৱা হৈ পৰিছিল। এনেদৰে আৰ্য-সংস্কৃতি গ্ৰহণ কৰা লোকৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰীয়া হ'লেও এওঁলোক আৰু পুৰোহিত শ্ৰেণীটোৰ বিষয়েহে বেছি তথ্য-পাতি পোৱা যায়। সেয়েহে প্ৰাচীন অসমৰ নাৰীৰ বিষয়ে যি কিছু তথ্য-পাতি পোৱা যায়, তাত ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মত নাৰীক যি দৃষ্টিৰে চোৱা গৈছিল সেই ছবি এখনহে ফুটি উঠে। স্বাভাৱিকতে সংখ্যাগৰিষ্ঠ হৈয়ো আৰ্য-ভিন্ন সমাজখনৰ নাৰী হৈ থাকে অদৃশ্য।

ভাৰতৰ অনান্য অঞ্চলৰ ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু-সমাজৰ দৰে প্ৰাচীন অসমৰ আৰ্যীকৃত সমাজখনো মনুস্মৃতিৰ বিধান অনুসৰি পৰিচালিত হৈছিল বুলি ভাবিব পাৰি। মনুস্মৃতি মতে নাৰী শৈশৱত পিতৃ, যৌৱনকালত স্বামী, আৰু বৃদ্ধকালত পুত্ৰৰ অধীনত থাকিব লাগে; অৰ্থাৎ নাৰীয়ে কেতিয়াও স্বাধীনতা লাভ কৰিব নোৱাৰে। স্বামী চৰিত্ৰহীন, অত্যাচাৰী হ'লেও স্ত্ৰী তেওঁৰ অনুগামী হৈ থাকিব লাগিব। নাৰীক গৃহলক্ষ্মী আৰু সহধৰ্মিণী অৰ্থাৎ স্বামীৰ ইহকাল আৰু পৰকালৰ ধৰ্মৰ অংশীদাৰ হিচাপে বিবেচনা কৰা হৈছিল।

প্ৰাচীন কামৰূপৰ ৰজাসকলৰ তাম্ৰফলিবোৰত ৰজাৰ পত্নী অথবা মাতৃসকলৰ যিবোৰ গুণৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে তাৰপৰা অনুমান কৰিব পাৰি যে নাৰীৰ পতিব্ৰতা স্বভাৱ আৰু সৎ চৰিত্ৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল।[২] অৱশ্যে প্ৰাচীন অসমৰ তামৰ ফলি আৰু লিখনিসমূহত মাতৃ আৰু পত্নী ৰূপৰ বাহিৰেও নাৰীৰ অন্য এক চিত্ৰও অঙ্কিত হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে, ৰজা ৰত্নপালৰ বৰগাঁও তাম্ৰফলি আৰু বনমালবৰ্মাদেৱৰ তেজপুৰ তাম্ৰফলিত গণিকা আৰু শিৱমন্দিৰৰ দেৱদাসীসকলৰ উল্লেখ পোৱা যায়। তেজপুৰ তাম্ৰফলিত নাৰীয়ে মুকলি-মূৰীয়াকৈ নদীত গা ধোৱাৰ কথাও উল্লেখ আছে। প্ৰাচীন অসমৰ শিৱ

মন্দিৰ, আনকি বৌদ্ধ বা বিষ্ণুমন্দিৰবোৰতো, নটী (দ'লুহাঙ্গনা) বা দেৱদাসীসকল আছিল।[৩] সম্ভৱতঃ তান্ত্ৰিক ধৰ্মৰ প্ৰভাৱত এই ব্যৱস্থা গঢ় লৈ উঠিছিল। এই নটীসকলৰ দায়িত্ব আছিল মন্দিৰৰ দেৱতাৰ মূৰ্তিক ছোৱৰৰ বা দিয়া, মালা গোঁঠা, আৰু নৃত্য-গীতেৰে মন্দিৰৰ দেৱতা আৰু স্বাভাৱিকতেই তাৰ পূজাৰীসকলৰ মনোৰঞ্জন কৰা। সেয়েহে তেওঁলোক যে নৃত্য-গীত আদি বিদ্যাত পাৰ্গত আছিল তাক সহজে অনুমান কৰিব পাৰি। কিন্তু সেয়ে হ'লেও প্ৰাচীন কালৰ নাৰীসকলৰ শিক্ষা-দীক্ষা বা তেওঁলোকৰ ৰাজনীতিত অংশগ্ৰহণ সম্পৰ্কে বিশেষ তথ্য পাবলৈ নাই। ৰাজ-পৰিয়ালৰ নাৰীসকলে আপোন গৃহত শাস্ত্ৰসম্পৰ্কীয় কিছু শিক্ষা লাভ কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। কলহনৰ *ৰাজতৰঙ্গিণী*ৰ মতে কামৰূপৰ জীয়ৰী অমৃতপ্ৰভাই পিতাকৰ ৰাজসভাৰপৰা স্তনপা নামৰ এজন বৌদ্ধ সন্ন্যাসীক কাশ্মীৰলৈ লৈ গৈছিল আৰু তেওঁৰ সন্মানাৰ্থে কাশ্মীৰত এটা বৌদ্ধ বিহাৰ নিৰ্মাণ কৰাইছিল। এই কাৰ্যই অমৃতপ্ৰভাৰ বিদ্যানুৰাগী আৰু ধৰ্মানুৰাগী মনৰ পৰিচয় দিয়ে।

প্ৰাচীন অসম বা কামৰূপ ৰাজ্যৰ তুলনাত মধ্যযুগৰ অসমৰ নাৰী-সমাজৰ বিষয়ে জানিবলৈ কিছু সমল পোৱা যায়। ১২২৮ খ্ৰীষ্টাব্দত আহোমসকলৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকালৈ হোৱা আগমনৰ লগে লগে অসমৰ বুৰঞ্জীতো এক নতুন যুগৰ সূচনা হয়। এই সময়ছোৱাত অৰ্থাৎ ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰপৰা ঊনবিংশ শতাব্দীৰ আৰম্ভণিলৈকে — এই সুদীৰ্ঘ সময়ছোৱাত অসমৰ বুৰঞ্জীত কেইবাটাও উল্লেখযোগ্য ঘটনা সংঘটিত হৈছিল, যিবোৰে নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থানক প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাৱে প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। ষোল্ল শতিকাৰ নৱবৈষ্ণৱ বা ভক্তি-আন্দোলন আৰু তাৰ ফলত হোৱা সামাজিক-সাংস্কৃতিক বিপ্লৱ আৰু ব্যাপক আৰ্যীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া, আৰু আনহাতে আহোম প্ৰশাসনৰ ভেটিস্বৰূপ পাইক-প্ৰথাই আনি দিয়া আৰ্থ-সামাজিক বিৱৰ্তনে অসমৰ নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থানক বিস্তৃতভাৱে প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল।

আগতে উল্লেখ কৰা হৈছে যে প্ৰাচীন অসমৰ শাসক-গোষ্ঠীটো জনজাতীয় মূলৰ হ'লেও, তেওঁলোক আছিল আৰ্যীকৃত, সেই কাৰণেই তেওঁলোকে আৰ্য-সংস্কৃতিৰ মূল্যবোধৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল। কিন্তু এই আৰ্য-সংস্কৃতি মূলতঃ প্ৰাচীন কামৰূপ ৰাজ্যখনৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰতে আবদ্ধ হৈ থকাত বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত ই ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ পশ্চিম প্ৰান্ততেই সীমাবদ্ধ আছিল। আহোমসকল ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকালৈ অহাৰ সময়ত চুতীয়াসকলৰ বাহিৰে আন কোনো জনজাতি আৰ্য-সংস্কৃতিৰ সংস্পৰ্শলৈ অহাৰ প্ৰমাণ নাই। আহোম স্বৰ্গদেউ চুডাংফা বা বামুণী কোঁৱৰৰ দিনত (১৩৯৭-১৪০৩ খ্ৰীষ্টাব্দ) আহোম ৰাজ-

কাৰেঙত হিন্দু-ধৰ্মৰ প্ৰৱেশ ঘটিছিল। আৰু পিছলৈ স্বৰ্গদেউ প্ৰতাপ সিংহ (১৬০৩-১৬৪৩ খ্ৰীষ্টাব্দ)ৰ ৰাজত্বকালৰপৰা, অৰ্থাৎ সোতৰ শতিকাৰপৰা আহোম ৰাজন্যবৰ্গ ধাৰাবাহিকভাৱে হিন্দু-ধৰ্মৰ পৃষ্ঠপোষক হৈ পৰিছিল। সমসাময়িকভাৱে গঢ়ি উঠা ভক্তি-আন্দোলনৰ জৰিয়তেও উজনি অসমত আৰ্য-সংস্কৃতিৰ বিস্তাৰ ঘটিছিল। অৱশ্যে ইয়াৰ আৰ্য-ভিন্ন সমাজখনৰ মূল্যবোধ একেবাৰে নিশ্চিহ্ন হৈ যোৱা নাছিল। বৰঞ্চ বহুক্ষেত্ৰত আৰ্য-সংস্কৃতিয়ে আৰ্য-ভিন্ন সমাজখনৰ লগত মোকাবিলাও কৰিবলগীয়া হৈছিল। আৰ্য আৰু আৰ্য-ভিন্ন সংস্কৃতিৰ সমন্বয়ত গঢ়ি উঠা উজনি অসমৰ এই সমাজখনত নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থা নিকা আৰ্য-সমাজখনতকৈ বেলেগ আছিল আৰু বহু ক্ষেত্ৰত উন্নত আছিল। ইয়াত নাৰী মুকলিমূৰীয়া আছিল আৰু তেওঁলোকৰ চালচলনত কোনো বাধা নাছিল। মুকলি মনেৰে তেওঁলোকে ৰাজপথত ফুৰা-চকাও কৰিব পাৰিছিল। মিৰজুমলাৰ লগত অহা মোগল ঐতিহাসিক চিহাবুদ্দিন তালিছে ৰাণীৰ পৰা বেটীলৈ অসমীয়া নাৰীয়ে মুকলিকৈ ৰাজপথত ঘূৰি ফুৰাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে।[৪] কিন্তু, নামনি অসমৰ, বিশেষকৈ আৰ্য আৰু আৰ্যীকৃত সম্ভ্ৰান্ত সমাজখনত নাৰীৰ এনে মুক্ত অৱস্থা হয়তো অকল্পনীয় আছিল। সেইখন সমাজত ঘৰখনৰ ভিতৰতে আবদ্ধ থাকি কেৱল স্বামীৰ সেৱাত ব্ৰতী থকা নাৰীয়েহে পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ প্ৰশংসা পাইছিল। সতীত্ব বা পতিব্ৰতা গুণ আছিল তাত প্ৰধান বিচাৰ্য বিষয়। সেয়ে, প্ৰাচীন অসমৰ ভূমিদানৰ ফলিবোৰত ৰজাৰ মহিষীসকলৰ পতিব্ৰতা গুণৰ ভূয়সী প্ৰশংসা কৰা হৈছিল। কিন্তু তাৰ বিপৰীতে আহোম-যুগৰ ফলি বা বুৰঞ্জীবোৰত নাৰীৰ তেনে গুণৰ প্ৰশংসা দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। নাৰীৰ স্বাধীনতা আছিল সেয়ে আৰ্য-ভিন্ন সমাজখনৰ বিশেষ বৈশিষ্ট্য।

সমাজত নাৰীৰ স্থান কি হ'ব পাৰে এই কথা সমাজখনৰ আৰ্থ-সামাজিক চৰিত্ৰ আৰু উৎপাদন-প্ৰক্ৰিয়াৰ ওপৰতো বহু পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰে। মধ্যযুগীয় প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক অৰ্থনীতিত নাৰীয়ে সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। আহোম ৰাজত্বকালত প্ৰৱৰ্তন হোৱা পাইক-প্ৰথা আৰু বিনিময় ব্যৱস্থা এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখযোগ্য। পাইক-ব্যৱস্থাত প্ৰত্যেকজন পুৰুষে (১৫ বছৰৰপৰা ৫০ বছৰৰ ভিতৰৰ) ৰজাঘৰৰপৰা দুপূৰা (অৰ্থাৎ ২.৬৬ একৰকৈ) শালি-খেতিৰ মাটি ৰাজহবিহীনভাৱে লাভ কৰিছিল, আৰু বিনিময়ত তেওঁলোকে ৰজাঘৰ বা বিষয়াৰ ঘৰত বা ৰাজ্যৰ হৈ বাধ্যতামূলক কাম কৰি দিবলগীয়া হৈছিল। তাৰ উপৰি স্থায়ী সৈন্য-বাহিনীৰ অবৰ্তমানত পাইকসকলেই যুদ্ধত সৈন্যৰ দায়িত্ব পালন কৰিবলগীয়া হৈছিল। প্ৰত্যক্ষভাৱে এই পাইক-ব্যৱস্থাত নাৰীৰ অৰ্থনৈতিক দায়িত্ব নাথাকিলেও প্ৰকৃতাৰ্থত নাৰীৰ অৱদানৰ অবিহনে পাইক-ব্যৱস্থা সঞ্চালনিকৈ

প্ৰচলন কৰাটো দুৰূহ কাম আছিল। কিয়নো সমস্ত ৰাজ্যখন বৰ্তি আছিল পাইকৰ গা-খাটনিৰ ওপৰত। আনহাতে পাইক-পুৰুষসকলে ৰজাঘৰীয়া কামকাজত নিয়োজিত হৈ থকা সময়ত নাৰীৰ ওপৰত কামৰ ভাৰ বেছিকৈ পৰাটো স্বাভাৱিক আছিল। পাইকে ৰজাৰ হৈ কাম কৰাৰ বাবে পোৱা দুপূৰা মাটিত শালি খেতি কৰি পৰিয়ালৰ ভৰণ-পোষণ যোগাৰ কৰিব লাগিছিল। আনহাতে আহু আৰু শালি - দুয়োবিধ খেতিতেই নাৰীৰ শ্ৰম অপৰিহাৰ্য আছিল। শালি-খেতিত কঠীয়া তোলা, ৰোৱা, ধান দাই চপাই অনা কাৰ্য নাৰীৰ বাবে বাধ্যতামূলক যেনেই আছিল। (এই প্ৰসঙ্গত অসমীয়া ভাষাত প্ৰচলন থকা নাৰীবিষয়ক 'ৰোৱনী' আৰু 'দাৱনী' শব্দ দুটা মন কৰিবলগীয়া।) ঐতিহাসিকসকলৰ মতে উজনি অসমত আহোমৰ আগমনৰ পিছতহে শালি-খেতিত ম'হেৰে হাল-বোৱা প্ৰথাও আৰম্ভ হৈছিল।[৫] তেনে হ'লেও শালি-খেতিৰ প্ৰচলনৰ আগত জনজাতীয় সমাজব্যৱস্থাত ঝুম-খেতি বা ন-ভাঙনি মাটি উলিয়াই কোৰ মাৰি গুটি সিঁচি আহু ধানৰ খেতি কৰা হৈছিল; তেনে ক্ষেত্ৰতো নাৰীৰ শ্ৰম আছিল অপৰিহাৰ্য। উল্লেখযোগ্য যে আহু-তলীৰ বন নিৰোৱা কাম অতি কষ্টসাধ্য আছিল, আৰু এই কাম তিৰোতা মানুহৰ একচেটিয়া আছিল। বৰ্তমান সময়তো তিৰোতাসকলৰ হাততে প্ৰধানতঃ বন নিৰোৱা কাম আছে। তাৰ উপৰি গুটি সিঁচাৰপৰা বন নিৰাই, ধান দাই, চপাই অনা কাম আৰু টেঁকি ঘৰত উঠি চৰাই খেদা কামো তিৰোতা মানুহেই কৰিছিল। হিন্দু-ধৰ্ম আৰু ৰীতি-নীতিৰ ভিতৰত হাল-বোৱা কামটো পুৰুষৰ। কিন্তু, হিন্দু-ধৰ্মৰ আওতাৰ বাহিৰত থকা জনজাতীয় তিৰোতাই খেতিৰ লগত জড়িত সকলো কাম-কাজ কৰিছিল। মাটিৰ চপৰা ভঙা, মৈ দিয়া আদি কাম যোৱাটো শতিকালৈকে ছোৱালীয়েই কৰিছিল।[৬] বনগীত, বিহুগীত আদি লোক-সাহিত্যত ছোৱালীয়ে গৰু চৰোৱা, চৰাই খেদোৱা আদি কৃষিৰ লগত সম্পৰ্কিত কাম-কাজ কৰাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়।

পাইক-ব্যৱস্থা মতে কোনো কোনো পাইকক বিষয়াসকলৰ দৰমহাৰ পৰিৱৰ্তে লিকচৌ হিচাপে লগত দিয়া হৈছিল বিষয়াগৰাকীৰ ঘৰত কাম-বন কৰি দিবলৈ। কিন্তু সেই লিকচৌসকলৰ পোহ-পাল তেওঁলোকৰ নিজৰ নিজৰ ঘৰৰপৰাহে দিবলগীয়া হৈছিল। যুদ্ধৰ সময়তো চাউলকে আদি কৰি সকলো ধৰণৰ সমল (অস্ত্ৰৰ বাহিৰে আন বস্তু) ঘৰৰপৰাই দিবলগীয়া হৈছিল।[৭] এই সকলোবোৰ কামৰ ভাৰ পৰিছিল ঘৰখনৰ তিৰোতাসকলৰ ওপৰত। অৰ্থাৎ ঘৰৰ তিৰোতা মানুহখিনিয়ে ৰাজ্যখনৰ সকলো ধৰণৰ চাহিদা পূৰণৰ অৰ্থে শ্ৰম কৰিবলগীয়া হৈছিল। তাৰ উপৰি আহোম ৰজাৰ ঘৰত পৰিশোধ কৰিবলগীয়া বিভিন্ন বনজ দ্ৰব্য, শিল্পজাত দ্ৰব্য— যেনে কাপোৰ-কানি, ঘৰুৱা সা-সঁজুলি

ইত্যাদি পাইকেই যোগান ধৰিছিল। মন কৰিবলগীয়া যে যদিও দেখাত পাইকসকলক পুৰুষ বুলি ভবা হয়, প্ৰকৃতপক্ষে পৰিয়ালৰ তিৰোতা মানুহসকলে এই ক্ষেত্ৰত নিশ্চয় সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। বিশেষকৈ বোৱা-কটা কামত তিৰোতাসকল অপৰিহাৰ্য আছিল, আৰু বোৱা-কটা কাম তেওঁলোকৰ বাবে একপ্ৰকাৰ বাধ্যতামূলকো আছিল। মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাই প্ৰত্যেক তিৰোতাই প্ৰতিদিনে এক নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ সূতা কটাটো বাধ্যতামূলক কৰিছিল। বোৱা-কটা নজনা ছোৱালীক থুপৰি আখ্যা দিয়া আৰু তেনে ছোৱালী বিয়া-বাৰু নোহোৱাকৈ থাকিব লগা হোৱাটোৱে এই কাম কিমান প্ৰয়োজনীয় বুলি ভবা হৈছিল সহজে বুজিব পাৰি। কেৱল মুগা চোমনিত মুগা পোহাৰ বাহিৰে, বস্ত্ৰ উৎপাদনৰ লগত জড়িত সকলো কাম-কাজ তিৰোতা মানুহে কৰিছিল। এই ক্ষেত্ৰত জনজাতীয় তিৰোতাই ব্যৱহাৰ কৰা কঁকালত বন্ধা শালখন তিৰোতা মানুহে নিজেই প্ৰস্তুত কৰাৰ বিপৰীতে মাটি শালৰ সঁজুলি প্ৰস্তুত কৰোঁতে পুৰুষে হয়তো আগভাগ ল'ব লগা হৈছিল। কপাহ নেওঠনীত ধুনি সূতা প্ৰস্তুত কৰা বা পাট পলু আৰু এৰীপলু পুহি সূতা কাটি কাপোৰ প্ৰস্তুত কৰাটো নাৰীৰ কামৰ ভিতৰত পৰিছিল। মিচিং তিৰোতাই আজিও কপাহৰপৰা মিৰিজিম নামৰ জাৰত ব্যৱহাৰ কৰা এবিধ বস্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰে। অসমৰ আটাইতকৈ উল্লেখনীয় দিশটো হ'ল, জাতি-বৰ্ণ-ধৰ্মনিৰ্বিশেষে সকলো তিৰোতাই সূতা কটা আৰু কাপোৰ বোৱা কাম কৰিছিল। চিহাবুদ্দিন তালিচৰ টোকাত উল্লেখ আছে যে ইয়াত ৰাণীৰপৰা বেটীলৈকে সকলোৱে কাপোৰ বৈছিল। সেয়েহে ৰজাৰ ঘৰতো তাঁতশাল থকাৰ কথা জনা যায়। ষষ্ঠদশ শতিকাৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰু ভৱানীপুৰীয়া গোপাল আতাৰ মাক আহোম ৰাজ্যৰ বোৱা-কটাশালৰ মুৰব্বী আছিল।[৮] অসমৰ লোক-কথা আৰু গীত-মাতত তাঁত-বোৱা, সূতা-কটা আৰু তাৰ লগত থকা তিৰোতাসকলৰ সম্পৰ্কৰ উল্লেখে ই যে সামাজিক জীৱনৰ এক অপৰিহাৰ্য শিল্প আছিল তাকে সূচায়। অসমৰপৰা বঙ্গদেশলৈ বা ওচৰ-চুবুৰীয়া পাহাৰীয়া অঞ্চলবোৰলৈ ৰপ্তানি কৰা সা-সামগ্ৰীবোৰৰ ভিতৰত মুগা, পাট আৰু এৰী কাপোৰ আৰু এৰী সূতা আছিল উল্লেখযোগ্য। তাৰ উপৰি আহোম ৰজাই বিভিন্ন সময়ত বেলেগ বেলেগ ৰাজ্যৰ লগত ৰাজনৈতিক সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিবলৈ উপহাৰস্বৰূপে পঠোৱা বস্তুবোৰৰ ভিতৰতো বিভিন্ন ধৰণৰ কাপোৰ আছিল। খ্ৰীষ্টীয় অষ্টাদশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰপৰা উত্তৰ ভাৰতৰ লগত অসমৰ সাংস্কৃতিক সমন্বয় ঘটাত অসমৰ তাঁত শিল্পয়ো এক নতুন গতি লয়। কিয়নো কাপোৰত গুণাৰ ব্যৱহাৰ তেতিয়াৰপৰাই আৰম্ভ হয়। অৱশ্যে গুণাৰ কাপোৰ কেৱল ৰাজন্যবৰ্গৰ মাজতহে প্ৰচলিত আছিল। তাৰ আগলৈকে অসমৰ তিৰোতাই গছ, পাত, শিপা আদিৰপৰা বিভিন্ন ৰঙ তৈয়াৰ

কৰি চিত্ৰ-বিচিত্ৰকৈ কাপোৰ তৈয়াৰ কৰিছিল। ঊনৈছ শতিকাৰ আৰম্ভণী কালত লিখি উলিওৱা ফ্ৰান্সিচ্ বুকানন হেমিল্টনৰ টোকাৰপৰা জনা যায় যে সেই সময়ত বছৰি বঙ্গদেশলৈ ৬৫ মোন মুগা সূতা আৰু ৭৫ মোন মুগা কাপোৰ ৰপ্তানি হৈছিল।[৯] মন কৰিবলগীয়া যে এই সকলো দ্ৰব্য প্ৰস্তুত হৈছিল নাৰীৰ শ্ৰমৰ বিনিময়ত। সেইদৰেই চাক ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ মাটিৰ পাত্ৰ নিৰ্মাণ কৰা হীৰাসকলৰ তিৰোতাসকলেহে পাত্ৰ নিৰ্মাণ কৰা কামটো কৰিছিল। বৰ্তমানলৈকে এই শিল্পত নাৰীৰ অংশগ্ৰহণ মন কৰিবলগীয়া হৈয়ে আছে।[১০]

প্ৰাক্-উপনিবেশিক অসমৰ সমাজত আন এক শ্ৰেণীৰ নাৰীৰ কথা চৰিতপুথি, বুৰঞ্জী, মৌখিক সাহিত্য আদিত সঘনাই উল্লেখ পোৱা যায়। 'পোহাৰী' নামে জনাজাত এই নাৰীসকল সাধাৰণতঃ সমাজৰ নিম্নবৰ্গৰ লোক আছিল। মধ্যযুগৰ অসমৰ অৰ্থনীতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত অৰ্থাৎ মুদ্ৰা-অৰ্থনীতিৰ অনুপস্থিতিত জীৱননিৰ্বাহৰ বাবে বস্তুৰ সালসলনি কৰা বা বিনিময়-প্ৰথা প্ৰচলন থকাটো অতি প্ৰয়োজনীয় ব্যৱস্থা আছিল। সেয়ে পোহাৰীসকলে তামোল-পাণকে আদি কৰি খাদ্য-বস্তু, ঘৰৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সঁজুলি ইত্যাদি বস্তুৰ বেপাৰ কৰাৰ কথা চৰিতপুথিবোৰত পোৱা যায়। ওপৰত উল্লেখ কৰা গোপাল আতাৰ মাকে আহোম ৰাজ্যৰ নাজিৰাত পোহাৰ দিছিল। চিহাবুদ্দিন তালিছেও আহোম ৰাজ্যৰ পোহাৰীসকলৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। কামৰূপ অঞ্চলৰ বুঢ়ী পোহাৰীয়ে ঘৰতে সজা বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি সলাবলৈ গাঁও আৰু সত্ৰবোৰলৈ যোৱাৰ কথা গুৰুচৰিতত উল্লেখ আছে। এই ক্ষেত্ৰত জয়ধ্বজ সিংহৰ ৰাজত্ব-কালত মিৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণৰ সময়ত এগৰাকী পোহাৰীয়ে ৰজাক ককৰ্থনা কৰাৰ কথা *সাতসৰী অসম বুৰঞ্জীত* পোৱা যায়।[১১] তেওঁলোকে বেহা কৰা বস্তুবোৰ নিশ্চয় নিত্য-ব্যৱহাৰ্য তামোল-পাণ, কল, কচু, ঢেঁকীয়া, বাঁহৰ সা-সঁজুলি ইত্যাদি আছিল। চাউল বা ধানৰ লগত এই বস্তুবোৰ সলাই লোৱা হৈছিল। যদিও সাধাৰণতে ভবা যায় যে পোহাৰীসকল মাছৰ ব্যৱসায়ৰ লগতহে জড়িত আছিল, প্ৰকৃততে তেওঁলোকে অন্যান্য দ্ৰব্যৰ হে বেপাৰ কৰিছিল। সেই সময়ছোৱাত এই বৃত্তিটোক মৰ্যাদাহীন বুলি নিশ্চয় ভবা হোৱা নাছিল। কিয়নো চৰিতপুথিবোৰত উল্লেখ থকা মতে ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থৰ বাদে আন সকলো জাতি বা জনজাতীয় নাৰীয়ে এই বৃত্তি অৱলম্বন কৰিছিল। ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মত শাৰীৰিক শ্ৰমক মূল্য দিয়া নহৈছিল। তাৰ প্ৰভাৱত এনে ধৰণৰ বৃত্তিত থকা লোকসকলৰ সামাজিক স্থান অৱনমিত হৈছিল। বিশেষকৈ অষ্টাদশ শতিকাত বঙ্গদেশৰ কৃষ্ণৰাম ভট্টাচাৰ্যই *আদি ৰঘুনন্দন স্মৃতি* সমৰ্থিত ৰীতি-নীতি অসমত প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ ফলত এনে বৃত্তিত জড়িত লোকসকলৰ স্থান আৰু অধিক অৱনমিত হৈছিল।[১২]

মধ্যযুগত কোনো কোনো নাৰীয়ে ৰজা বা বিষয়াবৰ্গৰ ঘৰত ধাত্ৰীহিচাবে জীৱননিৰ্বাহ কৰাৰ কথা বুৰঞ্জী আৰু চৰিতপুথিবোৰত পোৱা যায়। গোপাল আতাৰ মাক ব্ৰজাঙ্গী আইক ৰজাৰ পুত্ৰৰ ধাই (wetnurse) নিয়োগ কৰা হৈছিল। শিৱসিংহই তেওঁৰ ধাই গৰাকীৰ নামত ধাই আলি বন্ধাইছিল। কোচ ৰাজ্যতো ৰজাৰ ধাই মাকে বিশেষ ভূমিকা লৈছিল বুলি জনা যায়।

প্ৰাচীন অসমৰ দৰে আহোমৰ শাসন-কালতো শিৱ দ'ল আৰু শক্তিৰ মন্দিৰবোৰত নটী বা দেৱদাসী প্ৰথাৰ প্ৰচলন আছিল। হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ-মাধৱ মন্দিৰ, ডুবিৰ পৰি হৰিহৰেশ্বৰ দেৱালয়, কামাখ্যা মন্দিৰ, বিশ্বনাথৰ আৰু দেৰগাঁৱৰ শিৱ-মন্দিৰত দেৱদাসী বা নটী থকাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। প্ৰতাপ সিংহৰ ৰাজত্ব কালত বিশ্বনাথৰ মন্দিৰৰপৰা মোগলে তিনিজনী নটী ধৰি নিয়াৰ কথা বুৰঞ্জীত উল্লেখ আছে।[১৩]

প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক কালছোৱাত অসমৰ সমাজত আন এক শ্ৰেণীৰ নাৰীৰ উল্লেখ পোৱা যায়। দৰিদ্ৰ পৰিয়ালৰ ছোৱালী বা বিবাহিতা নাৰীয়ে সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণীৰ মানুহৰ ঘৰত দাসী বা বেটীহিচাপে কাম কৰিছিল। এই দাসী বা বেটী বা বান্দীৰ বেচা-কিনা মুকলিকৈ হৈছিল। সমাজৰ তথাকথিত উচ্চ জাতিৰ দাসীৰ দাম তলৰ জাতিতকৈ বেছি আছিল।[১৪] দাসীসকলৰ দৰেই 'লিগিৰী' নামৰ আন এক শ্ৰেণীৰ নাৰী আছিল। তেওঁলোকে ৰজা আৰু ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ ঘৰত ৰাজপৰিয়ালৰ সদস্যসকলক সেৱা আগবঢ়াব লাগিছিল। তেওঁলোকে ৰাজকাৰেঙৰ ভিতৰুৱা খবৰবোৰ পাইছিল আৰু কেতিয়াবা কাৰেঙৰ ভিতৰত চলা ষড়যন্ত্ৰতো অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। অৱশ্যে তেওঁলোকক, বিশেষকৈ দাসী আৰু বান্দী-বেটীসকলক, ৰাজতন্ত্ৰই পণ্যসামগ্ৰীৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু বিভিন্ন দেশৰ লগত সন্ধিৰ চৰ্ত অনুসৰি তেওঁলোকক বিতৰণো কৰিছিল। তেওঁলোকৰ ওপৰত গৰাকীৰ সম্পূৰ্ণ অধিকাৰ আছিল আৰু গৰাকীয়ে ইচ্ছা কৰিলে বিক্ৰী কৰিব পাৰিছিল। দাসীসকলে ঘৰুৱা কাম-কাজ কৰাৰ উপৰি তাঁত বোৱা বা কৃষিৰ লগত জড়িত কামকাজতো অংশগ্ৰহণ কৰিছিল।

দেখা যায় যে প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক অসমৰ অৰ্থনৈতিক জীৱনত নাৰী আছিল প্ৰধান অংশীদাৰ। স্বাভাৱিকতে এই কালৰ নাৰীৰ সামাজিক স্থান বহু পৰিমাণে নিৰ্ণীত হৈছিল তেওঁলোকৰ অৰ্থনৈতিক অৱদানৰ আধাৰত। জনজাতীয় সমাজ-ব্যৱস্থাত নাৰীয়ে পুৰুষৰ সমানে উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰিবলগীয়া হয়। সেয়ে জনজাতীয় নাৰী ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু-সমাজৰ নাৰীৰ দৰে নিমাতী (silent) নহয়। ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু-ধৰ্মত নাৰীৰ পৰিচয় মাতৃ অথবা পত্নী হিচাপেহে দিয়া হয়।[১৫] কিয়নো এই সমাজত নাৰীৰ সন্তান জন্ম দিব পৰা ক্ষমতাটোতহে গুৰুত্ব

দিয়া হয়। অন্যহাতে জনজাতীয় পিছপৰা কৃষি-উৎপাদন ব্যৱস্থাত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰা নাৰীসকল হিন্দু-সমাজৰ নাৰীৰ দৰে সদায়ে পুৰুষৰ অধীন আৰু ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ মাজতে আবদ্ধ নাছিল। সেই সময়ছোৱাৰ অসমৰ নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থাৰ প্ৰতিফলন চতুৰ্দশ শতিকাত ৰচিত মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণ, ৰামকথাৰ বিভিন্ন জনজাতীয় সংস্কৰণ, ষষ্ঠদশ আৰু সপ্তদশ শতিকাত ৰচিত বৈষ্ণৱ-সাহিত্য আৰু চৰিতপুথি আদিত বৰ্ণিতা বিভিন্ন কাহিনীত দেখিবলৈ পোৱা যায়। শঙ্কৰদেৱৰ উত্তৰাকাণ্ড ৰামায়ণত বৰ্ণিতা সীতা ব্ৰাহ্মণ্যবাদী সমাজৰ নিমাতী সীতা নহয়। মূল ৰামায়ণত লঙ্কাৰপৰা উভতি অহাৰ পিছত ৰামে সীতাক পুনৰ অগ্নিপৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'বলৈ কোৱাত সীতাই নীৰৱে ৰামৰ এই অন্যায় আচৰণৰ প্ৰতিবাদ কৰি পাতাল প্ৰৱেশ কৰিছে। মন কৰিবলগীয়া যে অসমীয়া ৰামায়ণত কিন্তু সীতাই এই আচৰণ নীৰৱে সহ্য কৰা নাই। বৰং তেওঁ স্পষ্টভাৱে ৰামৰ আচৰণৰ প্ৰতিবাদ কৰিছে আৰু পুনৰ অগ্নিপৰীক্ষা দিবলৈ অমান্তি হৈ পাতাললৈ গৈছে। সীতাৰ প্ৰচণ্ড খঙৰ আগত ৰামে মূৰ তুলি চাব পৰা নাই।

ভয়ে লাজে জানকীক চাহিবে নুৱাৰি
থাকিলা সঙ্কোচভাৱে ৰাঘৱ মুৰাৰী।

সীতাই পুৰুষোত্তম ৰামৰ স্বৰূপ উদঙাই দিছে এইদৰে:

দেখা দেখা ইটো কেনে স্বামীৰ মৰ্য্যাদ
কিসক কৰিলে এতমান ছলবাদ।
যেবে লাগে এৰিবে আগতে এৰা মোক
গৰ্ভতে মাৰিবে চাইলা দুই গুটি পোক। ...
সবে বোলে এনুৱা ৰামক ভাল ভাল
মইতো জানো মোৰ ৰামেহে যমকাল। ইত্যাদি।

একেদৰেই অযোধ্যা কাণ্ডত বনবাসলৈ যোৱা ৰামক তমসানদীৰ তীৰলৈকে আগবঢ়াবলৈ যোৱা অযোধ্যাৰ পতিসকলক পত্নীসকলে এনেদৰে ককৰ্থনা কৰিছে য'ত জনজাতীয় সমাজৰ নাৰীৰ স্বাধীনচিতীয়া স্বভাৱ পৰিস্ফুট হৈছে:

কেহো নাৰি জাই স্বামীৰ মাথাত
নেচি দেই মাৰ ঘোৰ।
ৰামক তেজিলি সুখ খাইবে আইলি
যেহেন তামন চোৰ।

সেইদৰে ৰামায়ণৰ জনজাতীয় সংস্কৰণসমূহত সীতাৰ প্ৰতিবাদী চৰিত্ৰ আৰু বেছি স্পষ্টকৈ দেখিবলৈ পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে, লালুংসকলৰ ৰামকথাত থকা বৰ্ণনা মতে বাল্মীকিৰ আশ্ৰমত সীতাই দুই পুত্ৰৰে সৈতে থকাৰ

সময়ত এদিন ৰামে ছদ্মবেশ লৈ পুত্ৰদ্বয়ক চাবৰ কাৰণে গৈছে। কিন্তু সীতাই ৰামক চিনি পাই ঠাই সাৰি গোটাই থোৱা জাবৰ-জোঠৰবোৰকে ৰামৰ গালে মাৰি পঠিয়াইছে। টাই-ফাকেসকলৰ ৰামায়ণত বৰ্ণনা কৰা মতে লামাই (ৰামে) তেওঁৰ দোষ স্বীকাৰ কৰাৰ পিছতো সীতাই তেওঁৰ প্ৰতি কৰা অন্যায় আচৰণৰ কাৰণে ৰামৰ লগত পুনৰ ঘূৰি যাবলৈ অমান্তি হৈছে। লামাই তেতিয়াই ক্ষমা বিচাৰি আৰু এনে ভুলৰ পুনৰাবৃত্তি ন'হব বুলি কোৱা সত্বেও সীতাই তেওঁৰ প্ৰতিবাদী সিদ্ধান্তত অটল হৈ ৰৈছে আৰু ল'ৰা দুটাকহে ৰামৰ লগত যাবলৈ অনুমতি দিছে। এইদৰে ৰামায়ণৰ প্ৰায়বোৰ লোকসংস্কৰণতে সীতাৰ বক্তব্য আৰু আচৰণত প্ৰতিবাদৰ সুৰ শুনিবলৈ পোৱা যায়। ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দুধৰ্মৰ পতিব্ৰতা নাৰীৰ কাৰণে স্বামীক ককৰ্থনা কৰা বা মাৰধৰ কৰা কাৰ্য সপোনৰো অগোচৰ। এই বৈশিষ্ট্যটোৰপৰাই জনজাতীয় সমাজত নাৰীৰ উন্নততৰ অৱস্থান সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিব পাৰি। কিয়নো, ব্ৰাহ্মণ্যবাদী পিতৃতন্ত্ৰৰ প্ৰবল আধিপত্য থকা সমাজ এখনত এনে প্ৰতিবাদ কেতিয়াও আশা কৰিব নোৱাৰি।[১৬]

শঙ্কৰদেৱৰ *ৰুক্মিণীহৰণ* নাটৰ ৰুক্মিণীৰ চৰিত্ৰতো জনজাতীয় সমাজৰ নাৰীৰ স্বভাৱৰ এটি আভাস পোৱা যায়। ৰুক্মিণীয়ে কৃষ্ণৰ ৰূপ-গুণৰ কথা শুনি নিজেই তেওঁক পতিৰূপে গ্ৰহণ কৰে আৰু মনে মনে চিঠি দি কৃষ্ণক মতাই আনে। অৱশ্যে বিয়াৰ পিছত ৰুক্মিণীও পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ পত্নী হৈ পৰিছে। অন্যহাতে *পাৰিজাত হৰণ* নাটত সত্যভামাৰ চৰিত্ৰৰ যোগেদি দ্বন্দ্ববিলাসী, মুখৰা নাৰীৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে। ঠিক সেইদৰে বৈষ্ণৱ গুৰুসকলৰ চৰিতপুথিসমূহত অসমৰ মধ্যযুগৰ নাৰীসমাজৰ এক প্ৰতিচ্ছবি দেখিবলৈ পোৱা যায়। এইবোৰত এহাতে যেনেকৈ পতিব্ৰতা, সতী নাৰীৰ উল্লেখ পোৱা যায়, আনহাতে তেনেকৈ স্বাধীনচিতীয়া, পৰিশ্ৰমী নাৰীৰো উল্লেখ আছে। গুৰুচৰিতত বৰ্ণিত হৰিহৰ আতাৰ কাহিনীৰপৰা[১৭] এটা কথাই প্ৰতীয়মান হয় যে জনজাতীয় সমাজ-ব্যৱস্থাৰপৰা সামন্তীয় ব্যৱস্থালৈ উত্তৰণৰ সময়ছোৱাত নাৰীৰ সামাজিক স্থিতিতো বহু পৰিৱৰ্তন আহিছিল।

অসমৰ প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক কালৰ সমাজখনত ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থৰ বাহিৰে আন সম্প্ৰদায়ৰ মাজত বাল্যবিবাহৰ প্ৰচলন নাছিল। তাৰ পৰিৱৰ্তে বহু ক্ষেত্ৰত ছোৱালীয়ে নিজে দৰা পছন্দ কৰি বিয়া হোৱাৰ কাহিনী চৰিতপুথিসমূহত পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে, কংসাৰি আতাৰ পত্নীয়ে নিজে আতালৈ বিয়া দিবলৈ মাক-দেউতাকক কোৱা বুলি *গুৰুচৰিত-কথাত* উল্লেখ আছে। কেৱল ব্ৰাহ্মণ আৰু নামনি অসমৰ কায়স্থ-সমাজতহে ছোৱালী পুষ্পিতা হোৱাৰ আগতে বিয়া দিয়া প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল। উজনি অসমৰ জনজাতি-প্ৰধান সমাজখনত কায়স্থসকলেও তেওঁলোকৰ ব্ৰাহ্মণ্যবাদী ৰীতি-নীতি পালন নকৰিছিল বুলি মাধৱদেৱৰ এটা কথাৰপৰা জানিব পাৰি। গুৰুচৰিতত উল্লেখ থকা মতে, মাধৱদেৱৰ ভনীয়েক উৰ্বশীৰ বিয়া দিবৰ বয়স উপস্থিত হোৱাত তেওঁৰ দেউতাক গোবিন্দগিৰীয়ে নামনিলৈ ভাল কায়স্থ দৰা বিচাৰি গৈছিল কিয়নো উজনিত কায়স্থয়ো হাল বায়, অৰ্থাৎ উজনি অসমত জাত-প্ৰথাৰ নিয়ম-কানুনবোৰ শিথিল আছিল।[১৮] বিয়াৰ আগতে হ'বলগীয়া দৰাৰ লগত মিলা-মিছা কৰা, আৰু কেতিয়াবা ঘৰতে ছোৱালী গৰ্ভৱতী হোৱাৰ ফলত দোষীজনক ঘৰতে জোঁৱাইকৈ ৰখা ঘটনাৰ উল্লেখে সেই সময়ছোৱাত অসমৰ ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মৰ কঠোৰ নীতি-নিয়মসমূহ দকৈ শিপাব পৰা নাছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। বিস্তৃতভাৱে প্ৰচলন থকা বিহুনামবোৰে নাৰীৰ স্বাধীনচিতীয়া সমাজ-ব্যৱস্থা এটাৰ কথাকে সূচায়।

অসমৰ সমাজখন ভাৰতৰ আন বহু ঠাইত প্ৰচলন থকা সতীপ্ৰথা বা কন্যাশিশুক বধ আদি কুসংস্কাৰৰপৰা আঁতৰত আছিল। গুৰুচৰিত-পুথিত শঙ্কৰদেৱৰ মাক পিতৃৰ অনুগামিনী হৈছিল বুলি উল্লেখ আছে যদিও আন কোনো উৎসই এই কথাৰ ঐতিহাসিকতা সমৰ্থন নকৰাত এই ঘটনা অসমৰ সমাজত সাধাৰণ অৰ্থত প্ৰচলন আছিল বুলি অনুমান কৰিব নোৱাৰি। ব্ৰাহ্মণসকলৰ বাহিৰে সকলো জাতিৰ মাজতে বিধৱা-বিবাহ প্ৰচলিত আছিল।[১৯] আনকি কায়স্থ-সমাজতো বিধৱাৰ পুনৰ্বিবাহ প্ৰচলিত আছিল। শঙ্কৰদেৱৰ পুতেক কমললোচনৰ বিধৱা পত্নীক কোচবিহাৰৰ চৌধুৰী এজনে বিয়া কৰাবলৈ ইচ্ছা কৰা আৰু তাৰ কাৰণে বোৱাৰীগৰাকীৰ মতামত লোৱা কাৰ্যই সেই সময়ৰ নাৰীৰ বিবাহৰ ক্ষেত্ৰত থকা স্বতন্ত্ৰতাৰ কথাকে সূচায়। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ছোৱালীৰ বিয়াৰ সময়ত দৰাই কন্যা-ঘৰত গা-ধন দিয়াৰ যি ব্যৱস্থা আছিল, সেই কাৰ্য জনজাতীয় ব্যৱস্থাত ছোৱালীৰ অৰ্থনৈতিক প্ৰয়োজনীয়তাৰ দিশটোৰহে ইঙ্গিত দিয়ে। ঔপনিৱেশিক কালছোৱাত লিখা বৃত্তান্তসমূহত এই ব্যৱস্থাৰদ্বাৰা ছোৱালীক বিক্ৰী কৰা হয় বুলি ধাৰণা কৰিলেও প্ৰকৃতপক্ষে গা-ধন দিবলগীয়া ব্যৱস্থাটোৱে ছোৱালী যে ঘৰখনৰ কাৰণে দায় বা বোজা নহয়, বৰঞ্চ তাৰ পৰিৱৰ্তে পৰিয়ালত তেওঁলোকৰ অৰ্থনৈতিক গুৰুত্বহে আছিল, সেই কথাৰহে ইঙ্গিত দিয়ে। সেয়ে অসমত কন্যা-সন্তানৰ জন্মক কেতিয়াও অবাঞ্ছনীয় বুলি ভবা হোৱা নাছিল; বৰঞ্চ বহু ক্ষেত্ৰত আদৰণীয়হে আছিল। ছোৱালীক গা-ধন দিবলগীয়া ব্যৱস্থা কালক্ৰমত লুপ্ত হৈ গ'ল সঁচা; কিন্তু এতিয়াও অসমীয়া সমাজত প্ৰচলন থকা 'তেলৰ ভাৰ' দিয়া, 'জোৰোণ' দিয়া আদি প্ৰথাই অসমৰ ছোৱালীৰ অৰ্থনৈতিক গুৰুত্বৰ কথাকে সূচায়।

মধ্যযুগত অসমত বহু পত্নী বিবাহ প্ৰচলন আছিল বুলি ছিহাবুদ্দিন তালিছে

তেওঁৰ টোকাত উল্লেখ কৰিছে। কিন্তু তেওঁৰ মন্তব্য সমাজৰ উচ্চ শ্ৰেণীটোৰ ক্ষেত্ৰতহে প্ৰযোজ্য আছিল বুলি ভাবিব পাৰি। আহোম-কোচ ৰজাসকলে ৰাজনৈতিক কাৰণতে বহু পত্নী বিবাহ কৰিছিল। বৈষ্ণৱ-ধৰ্মৰ প্ৰচাৰকসকলেও কেইবাগৰাকীকৈ পত্নী বিবাহ কৰোৱাৰ কথা চৰিতপুথিসমূহত পোৱা যায়। এই তথ্যসমূহে সমাজত পুৰুষৰ প্ৰাধান্য থকাটোকে বুজায়। কিন্তু গোড়া ব্ৰাহ্মণ্য সমাজত নাৰীৰ সতীত্ব আৰু পতিব্ৰতা গুণৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰাৰ দৰে সাধাৰণ সমাজখনত এইবোৰ দিশৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হোৱা নাছিল। তদুপৰি সেইখন সমাজত বিধৱাবিবাহ আৰু বিবাহ-বিচ্ছেদো সহজ আৰু সাধাৰণভাৱে প্ৰচলন আছিল। এই কথা পূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে। ৰজা আৰু সমাজৰ উচ্চ খাপৰ লোকসকলে নিজৰ ইচ্ছা অনুযায়ী কেতিয়াবা আনৰ পত্নীকো বিয়া কৰোৱাৰ উদাহৰণ পোৱা যায়।

এই কথা উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ জনজাতীয় মূলৰ সমাজব্যৱস্থাত ছোৱালীৰ কাৰণে ঘৰজোঁৱাই ৰখাৰ ব্যৱস্থা প্ৰচলন আছিল। চুকাফাৰ লগত অহা বুঢ়াগোহাঁই এজনে এগৰাকী মৰাণ তিৰোতাৰ ঘৰত চাপি থকাৰ কথা বুৰঞ্জীত উল্লেখ পোৱা যায়। নৃতাত্ত্বিক আৰু সমাজ-সংস্কৃতিৰ গৱেষকসকলৰ মতে ঘৰ-জোঁৱাই প্ৰথা জনজাতীয় সমাজত যোৱাটো শতিকালৈকে প্ৰচলিত আছিল।[২০] জনজাতীয় সমাজত বহুলভাৱে প্ৰচলন থকা ঝুম-খেতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এই ব্যৱস্থা প্ৰচলন থকাটো সম্ভৱ হৈছিল। কিয়নো ঝুম-খেতিৰ মাটি পৰিয়ালকেন্দ্ৰিক নাছিল। ঝুম-খেতিৰপৰা স্থায়ী কৃষিলৈ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে যেতিয়া মাটিৰ মালিকী স্বত্বৰ কথা আহিল তেতিয়াৰপৰাহে ঘৰ-জোঁৱাই বা চপনীয়া ৰখা ব্যৱস্থাটোক হীন দৃষ্টিৰে চোৱা আৰম্ভ হ'ল বুলি ভাবিব পাৰি। কিয়নো এনে ব্যৱস্থাত পিতৃৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁৰ সম্পত্তি নিজৰ পৰিয়ালত আবদ্ধ নাথাকি জীয়েকৰ জৰিয়তে জোঁৱায়েকলৈ হস্তান্তৰিত হ'বলৈ বাধ্য হৈছিল। আনহাতে আহোম-ৰাজ্যৰ পাইক-ব্যৱস্থা অনুসৰি কৃষি-ভূমিৰ মালিকীস্বত্ব খেলৰ অধীনত থকাৰ কাৰণে ঘৰ-জোঁৱাই বা চপনীয়া ৰখা ব্যৱস্থাটো প্ৰচলন থকাত কোনো অসুবিধা নহৈছিল। পাইকহিচাপে পোৱা দুপূৰা মাটি তেওঁ ৰজাঘৰৰপৰাহে লাভ কৰিছিল; কেৱল ঘৰ সাজিবৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় বাৰী-মাটিহে পৰিয়ালৰ হাতত আছিল। কিন্তু সেয়ে হ'লেও ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু-ধৰ্মৰ ভাবাদৰ্শৰে পুষ্ট পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজত তিৰোতাগৰাকীৰ ঘৰত থকাটোৱে নিশ্চয় পুৰুষৰ আত্মাভিমানত আঘাত কৰিছিল আৰু সেয়ে হয়তো লাহে লাহে এই ব্যৱস্থা সমাজৰপৰা আঁতৰি যাবলৈ বাধ্য হৈছিল। *গুৰুচৰিত-কথা* পুথিত বৰ্ণিত কংসাৰি আতাৰ কাহিনীটোৰপৰা এটা কথাৰ উমান পাব পাৰি যে ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু-ধৰ্মৰদ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হোৱাৰ ফলত এই ব্যৱস্থাটোক হীন চকুৰে চোৱা আৰম্ভ হৈছিল। কিন্তু সেয়ে হ'লেও কংসাৰি আতাৰ ঘৰখন পতাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ পত্নীগৰাকীৰ অৱদান মন কৰিবলগীয়া। আনকি চৰিতকাৰজন পুৰুষ হ'লেও তেওঁ একেমুখে স্বীকাৰ কৰিছে যে পত্নীগৰাকীৰ দিহা-পৰামৰ্শ মতেহে ঘৰখনৰ বেজিৰপৰা বৰশিলৈ সকলো ব্যৱস্থা হৈছিল।[২১]

শঙ্কৰদেৱে প্ৰচাৰ কৰা বৈষ্ণৱ-ধৰ্ম যিহেতু পিতৃপ্ৰধান সমাজৰ ধৰ্ম আছিল সেয়ে ই সামন্তবাদলৈ নতুনকৈ উত্তীৰ্ণ হোৱা অসমীয়া সমাজখনৰ লগত অধিক খাপ খাই পৰিছিল। বিশেষকৈ শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মৰ এক প্ৰধান উপাদান দাস্য ভক্তি আৰু গুৰু-শিষ্যৰ পৰম্পৰা, ৰজা-প্ৰজা বা স্বামী-স্ত্ৰীৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ লগত ৰিজাব পাৰি। সেই ফালৰপৰা শঙ্কৰদেৱৰ ভক্তি-ধৰ্ম আহোম/কোচ ৰাজতন্ত্ৰৰ সামন্তবাদৰ লগত খাপ খোৱা আছিল। সামন্তবাদী সমাজত নাৰীৰ স্থান স্বাভাৱিকতে গৌণ, কিয়নো হালৰ সহায়েৰে খেতি কৰি শস্য-উৎপাদন কৰাৰ ক্ষমতা থাকে পুৰুষসকলৰ হাততহে। আনহাতে জনজাতীয় সমাজ এখন হিন্দু-ধৰ্মলৈ অহাৰ লগে লগে হাল বাই খেতি কৰাৰ ব্যৱস্থাও আৰম্ভ হৈছিল। তদুপৰি হিন্দু-ধৰ্মৰ প্ৰভাৱত জনজাতীয় মূলৰ সমাজখনত খাদ্য-সম্পৰ্কীয় কিছু বাধা-নিষেধো আহি পৰিল। জীৱ-জন্তু বলি দিয়া বা জনজাতীয় দেৱ-দেৱতাৰ পূজা বা ঘৰৰ দেৱতা (ঘৰদেউতি) পূজা কৰা আদিও লাহে লাহে বন্ধ হ'ল। সাধাৰণতে ঘৰৰ দেৱ-দেৱীৰ পূজা কৰিছিল নাৰীসকলে। গুৰুচৰিতত বৰ্ণনা কৰা এটা কাহিনীৰপৰা এই কথা বুজিব পাৰি। শঙ্কৰদেৱৰ পত্নী কালিন্দী আয়ে পাকঘৰত এটা মাটিৰ ঘটত এৰাসূতা মেৰিয়াই লৈ ঘৰদেউতি বুলি পূজা কৰিছিল। এবাৰ শঙ্কৰদেৱে মাধৱদেৱক তেওঁৰ ঘৰত ভাত খাবলৈ অনুৰোধ কৰাত মাধৱদেৱে পাকঘৰৰ ভিতৰত সেই পূজাৰ ঘট দেখি ভাঙি পেলাইহে ভাত খাবলৈ মান্তি হৈছিল। মাধৱদেৱৰ মতে ঘৰতে শঙ্কৰদেৱ স্বয়ং ভগৱান, তেওঁকহে পূজা কৰিব লাগে; স্বামী ভগৱানক পূজা কৰাৰ বাদে নাৰীৰ অন্য ভগৱান থাকিব নোৱাৰে।[২২] ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দুধৰ্মৰ পুৰুষতান্ত্ৰিক চৰিত্ৰ মাধৱদেৱৰ কালিন্দী আইক দিয়া উপদেশ আৰু সামান্য নাৰীৰ দৰে মুকলি-মূৰীয়াকৈ নদীত গা ধুবলৈ যোৱা বন্ধ কৰি ঘৰতে পাটনাদ খন্দাই দিয়া কাৰ্যই পুৰুষশাসিত সমাজব্যৱস্থাত নাৰীক ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ মাজত আবদ্ধ কৰি ৰাখিবৰ প্ৰচেষ্টা বুলি ভাবিব পাৰি।

সৰ্বভাৰতীয় ভক্তি-আন্দোলনৰ ফলত স্ত্ৰী আৰু শূদ্ৰৰ কাৰণে ধৰ্মৰ দুৱাৰ মুকলি হৈছিল যদিও অসমত এই আন্দোলনৰ গুৰি ধৰোঁতাসকল, অৰ্থাৎ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱ আৰু তেওঁলোকৰ মুখ্য শিষ্যসকল, ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থ হোৱা হেতুকে ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মৰ নীতি-আদৰ্শৰ প্ৰভাৱ এই ভক্তি-ধৰ্মত প্ৰতিফলিত হৈছিল। শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মত অন্ন যোনিৰ বিচাৰ এক মুখ্য দিশ আছিল। সেয়ে সমসাময়িক

বৈষ্ণৱ-সাহিত্যত আৰু চৰিতপুথিসমূহত নাৰীক জীৱ-জন্তুৰ লগত তুলনা কৰা, নাৰী সকলো মায়াতকৈ কুৎসিত আদি মন্তব্য পোৱা যায়। ব্ৰাহ্মণ্য হিন্দু-ধৰ্মত পতিব্ৰতা সতী নাৰী, স্বামীৰ মঙ্গলৰ কাৰণে সদায় চিন্তা কৰে — এই জাতীয় কথাই গুৰুত্ব পাইছিল। ষোড়শ শতিকাৰ আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আহোম-ৰাষ্ট্ৰযন্ত্ৰ আৰু শঙ্কৰদেৱৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মই নাৰীৰ সামাজিক স্থান নিৰ্ণয়ত বিশেষ অৰিহণা যোগাইছিল। সেই সময়ছোৱাতে পাইক-প্ৰথা আৰু বৈষ্ণৱ-ধৰ্মৰ প্ৰসাৰৰ জৰিয়তে জনজাতীয় সমাজখনৰ গঠনমূলক পৰিৱৰ্তন ঘটিছিল; আৰু ইয়াক হিন্দু-ধৰ্মৰ আওতালৈ অনাৰ লগে লগে আগৰ স্বাধীনচিতীয়া নাৰীক ধৰ্মৰ শিকলিৰে বান্ধি ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ মাজলৈ অনা গ'ল। চৰিতপুথিত বৰ্ণিত বিভিন্ন কাহিনীৰপৰা জনা যায় যে, জনজাতীয় সমাজখনৰ বহুতো মানুহ বৈষ্ণৱ-ধৰ্মলৈ গতি কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মত শৰণ ল'লে হাঁহ, পাৰ, গাহৰি আদি জীৱজন্তু পোহাত বাধা আছিল। সেয়ে বৈষ্ণৱ-ধৰ্মলৈ ধৰ্মান্তৰিত হোৱাৰ ফলত এফালে পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ দিশত উন্নতি ঘটিলেও অৰ্থনৈতিক দিশত নাৰীসকলৰ স্বাধীনতা পূৰ্বৰ তুলনাত হ্ৰাস পাইছিল।[২৩] জনজাতীয় সমাজত নাৰীয়ে (বিশেষকৈ বিয়া হোৱাৰ আগলৈকে) নিজাববীয়াকৈ হাঁহ, কুকুৰা, গাহৰি আদি পোহা আৰু মাহ, সৰিয়হ, ধান আদিৰ খেতি কৰাৰ কথা জনা যায়। এইবোৰৰপৰা হোৱা উপাৰ্জনো তেওঁলোকৰ নিজস্ব হৈছিল। বৈষ্ণৱ-ধৰ্মত অন্তৰ্ভুক্তিৰ ফলত এনে কাম-কাজত তেওঁলোকৰ বাধাৰ সৃষ্টি হ'ল আৰু ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্মৰ নীতি-নিয়মবোৰ পালন কৰিবলৈ বাধ্য হোৱাৰ লগে লগে তেওঁলোকৰ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক স্বাধীনতাও হ্ৰাস পালে বুলি ভাবিব পাৰি।

শঙ্কৰদেৱৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মত নাৰীৰ প্ৰতি অৱজ্ঞাৰ ভাব বা বিদ্বেষ ভাব পোষণ কৰা দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে, বৈষ্ণৱ-সাহিত্যত নাৰী প্ৰায়ে উল্লেখিত হৈছে শূদ্ৰ, চণ্ডাল বা জীৱজন্তুৰ শাৰীত। শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱক আদি কৰি বৈষ্ণৱ ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ ৰচনাত নাৰীবিদ্বেষী অনেক কথা পোৱা যায়। অৱশ্যে ইয়াৰ অধিকাংশই আছিল মূল সংস্কৃতৰ অনুবাদ। এইখিনিতে এই কথা উল্লেখযোগ্য যে অসমীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্মাচাৰ্যসকলৰ নাৰীৰ প্ৰতি মনোভাব বহুলাংশে সৰ্বভাৰতীয় বৈষ্ণৱ আদৰ্শৰহে প্ৰতিফলন। কিয়নো, শঙ্কৰদেৱৰ সমসাময়িক সময়ছোৱাত, অৰ্থাৎ সমাজখন জনজাতীয় স্তৰৰপৰা সামন্তীয় স্তৰলৈ উত্তৰণৰ ঘটিবলৈ আৰম্ভ কৰা কালছোৱাত, অন্ততঃ ব্যৱহাৰিক স্তৰত নাৰীৰ প্ৰতি অৱহেলা বা বিদ্বেষ অসমীয়া বৈষ্ণৱসকলৰ নিশ্চয় নাছিল। কিয়নো ই সমাজবৈজ্ঞানিকভাৱে সম্ভৱপৰ নাছিল (বৰ্মন, ১০৬)।[২৪] সেয়ে গুৰুচৰিতত উল্লেখ থকা ৰজা, নাৰী, আৰু ক্ৰিয়াকাণ্ডী ব্ৰাহ্মণক শঙ্কৰদেৱে শৰণ দিব নোখোজা কাৰ্য বা ৰাধিকা শান্তিৰ কাহিনী (গুৰুচৰিতত বৰ্ণনা কৰা মতে, ৰাধিকা নামৰ কৈৱৰ্ত কুলৰ বোৱাৰী এগৰাকীয়ে তেওঁৰ সতীত্ব গুণৰ বলত তলিত বিন্ধা থকা পাত্ৰত মুখলৈকে ওপচি পৰাকৈ পানী আনিব পাৰিছিল। নাৰীৰ সতীত্ব গুণৰ মহিমা দেখুৱাবলৈহে চৰিতকাৰে এই কাহিনীৰ সৃষ্টি কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। অৱশ্যে ইয়াত সতী নাৰীৰ গৰিমা প্ৰকাশৰ লগে লগে বৰ্ণহিন্দুসকলৰ জাতিগত গৰ্ব খৰ্ব কৰাৰো এটা পৰোক্ষ প্ৰয়াস থাকিব পাৰে।)[২৫] চৰিতকাৰসকলে পিছৰ যুগতহে শঙ্কৰদেৱৰ জীৱনৰ লগত এইবোৰ জড়িত কৰিছিল বুলি ভাবিব পাৰি। নাৰীক শৰণ দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত কুণ্ঠাবোধ কৰিলেও শঙ্কৰদেৱে তেওঁৰ ঘৰৰ দাসী চন্দৰী, বনৰা আদি আইসকলক নিজে শৰণ দিছিল। পৰৱৰ্তী কালত চিলাৰায়ৰ পত্নীসকলকো তেওঁ শৰণ দিছিল। কোচ-ৰাজ্যত তিৰোতামানুহ সত্ৰৰ মেধি হোৱাৰ দৃষ্টান্তও গুৰুচৰিতত পোৱা যায়। সেইদৰে নাৰীৰ প্ৰতি অৱহেলা থকা হ'লে শঙ্কৰদেৱৰ নাতি-বোৱাৰীয়েক কনকলতাই বা হৰিদেৱৰ জীয়েক ভুৱনেশ্বৰীয়ে সত্ৰ পৰিচালনা কৰাৰ অধিকাৰো নেপালেহেঁতেন। অৱশ্যে বৈষ্ণৱ-ধৰ্মত থকা পুৰুষ-প্ৰাধান্যৰ কাৰণেই আজিও বৰপেটাৰ কীৰ্তনঘৰত আৰু অন্যান্য সত্ৰৰ নামঘৰৰ মণিকূটত নাৰীৰ প্ৰৱেশ নিষেধ হৈ আছে।

জনজাতীয় সমাজখনৰ মানুহখিনিয়ে বৈষ্ণৱ-ধৰ্মত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰ লগে লগে তেওঁলোকৰ মাজত হিন্দু-সমাজৰ শুচি-অশুচি আদি সংস্কাৰৰ মনোভাবো সোমাল। এই সংস্কাৰবোৰ জন্ম, মৃত্যু, খাদ্য, নাৰীৰ ঋতুস্নান আদিৰ লগত জড়িত আছিল। ফলত বৈষ্ণৱ-ধৰ্মত অন্তৰ্ভুক্ত নাৰীয়ে স্বাভাৱিকতেই জনজাতীয় সমাজৰ নাৰীক অশুচি (কিয়নো তেওঁলোকে জন্ম-মৃত্যুসম্পৰ্কীয় এই সংস্কাৰবোৰ পালন নকৰে) বুলি ভাবিবলৈ ধৰিলে। আৰু এই সকলোবোৰেই নাৰীৰ ওপৰত নিশ্চিতভাৱে ঋণাত্মক প্ৰভাৱ পেলাইছিল।

মধ্যযুগত অসমীয়া নাৰীৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা নাছিল। নাৰীৰ কথা বাদেই ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থৰ ল'ৰা আৰু ৰাজকোঁৱৰসকলৰ বাহিৰে আনৰ কাৰণেও আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা নাছিল। ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থৰ ল'ৰাই ব্ৰাহ্মণ অধ্যাপকৰ টোলত সংস্কৃত শিক্ষালাভ কৰিছিল। আহোম-ৰাজকোঁৱৰ বা ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ পুত্ৰই ঘৰতে শিক্ষালাভ কৰিছিল। কোচ-ৰাজ্যৰ আৰু চুতীয়া-ৰাজ্যৰ কোঁৱৰসকলে কাশী বা গৌড়ত শিক্ষালাভ কৰিবলৈ গৈছিল। কিন্তু সাধাৰণ মানুহৰ কাৰণে শিক্ষাৰ কোনো ব্যৱস্থা নাছিল। অৱশ্যে সাধাৰণ মানুহে সাধুকথা, প্ৰবচন, ফকৰা-যোজনা আদিৰপৰাই নীতিশিক্ষা গ্ৰহণ কৰিছিল বুলি ভাবিব পাৰি। নৱবৈষ্ণৱ-ধৰ্মৰ প্ৰসাৰৰ ফলত সত্ৰ আৰু গাঁৱে গাঁৱে নামঘৰ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাত এইবোৰত অনুষ্ঠিত ভাওনা বা নাম আদিৰ জৰিয়তে সাধাৰণ মানুহে আধ্যাত্মিক শিক্ষা

আহৰণ কৰিবলৈ সুযোগ পালে। ভক্তি-ধৰ্মৰ ধৰ্মাচাৰ্যসকলে পুৰুষৰ লগতে নাৰীয়েও ধৰ্মীয় জ্ঞান লাভ কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। চৰিতপুথিত বৰ্ণিত বহু কাহিনীত এই কথাৰ উমান পোৱা যায়। এবাৰ মাধৱদেৱৰ বন্ধু নাৰায়ণদাস ঠাকুৰ আতাই তেওঁৰ পত্নীক ঘৰৰ গৃহস্থালি কাম বন্ধ কৰি মাধৱদেৱৰ তত্ত্ব কথা শুনি থকাৰ কাৰণে ককৰ্থনা কৰাত মাধৱদেৱে উলোটাই নাৰায়ণদাসকহে ককৰ্থনা কৰিছিল। এই কথাই মাধৱদেৱে নাৰীক যে আধ্যাত্মিক জ্ঞান লাভ কৰাৰ অধিকাৰৰপৰা বঞ্চিত কৰা নাছিল তাৰ ইঙ্গিত দিয়ে। সেইদৰে আন এক গুৰুচৰিতত বৰ্ণিত কাহিনীত নাৰায়ণদাসৰ পত্নীয়ে বৰপেটা সত্ৰৰ কীৰ্তনঘৰত মাধৱদেৱৰ দধিমথন আৰু ভোজন বেহাৰ ভাওনা চাবলৈ যোৱাৰ কথা উল্লেখ পোৱা যায়।

আনুষ্ঠানিক শিক্ষা নহ'লেও বৈষ্ণৱ-পৰিয়ালৰ বা তেনে পৰিয়ালৰ লগত সম্পৰ্ক থকা নাৰীসকলে শুনি শুনিয়েই শাস্ত্ৰৰ জ্ঞান অৰ্জন কৰিছিল বুলিব পাৰি। গুৰুচৰিতত এনে বহুত উদাহৰণ পোৱা যায়। শঙ্কৰদেৱৰ ঘৰৰ দাসী চন্দৰী আয়ে ব্ৰাহ্মণৰ আগত গীতাৰ তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পৰা, বা শঙ্কৰদেৱৰ বৃন্দাৱনী বস্ত্ৰ বোৱাওঁতে বা যমুনাৰ বালি অঙ্কন কৰোঁতে তাত খুঁত উলিয়াব পৰা কাৰ্যই দাসী হ'লেও তেওঁৰ বৈষ্ণৱ-ধৰ্মৰ, বিশেষকৈ ভাগৱত আদি শাস্ত্ৰৰ জ্ঞানৰ কথাকে সূচায়।

ভক্তি-ধৰ্মৰ প্ৰচাৰকসকলৰ পত্নী বা জীয়ৰীসকলে ভাগৱত শাস্ত্ৰৰ জ্ঞান লাভ কৰিছিল। শঙ্কৰদেৱৰ ভতিজী কমলাপ্ৰিয়াই, যাক কোচ সেনাপতি চিলাৰায়ে বিয়া কৰাইছিল, সুন্দৰকৈ বৰগীত গাব জানিছিল। গোপাল আতাৰ জীয়ৰী পদ্মপ্ৰিয়াই অসমীয়া ভাষাত পদ ৰচনা কৰা প্ৰথম মহিলা কবি।[২৬] গুৰুচৰিতৰ বৰ্ণনা অনুসৰি মাধৱদেৱে কোচবিহাৰৰ তেলী কৃষ্ণ আতৈৰ পত্নী আই দায়ালক কোচ ৰজা লক্ষ্মীনাৰায়ণৰ (১৫৮৭-১৬২৭ খ্ৰীষ্টাব্দ) ছকুৰি মাদৈৰ মেধি পাতিছিল। তেওঁ মাদৈসকলক নাম-প্ৰসঙ্গ গাবলৈ শিকাই আৰু তেওঁলোকৰপৰা কৰ নি গুৰুজনত সোধাইছিল।

সাধাৰণ অৰ্থত নাৰীৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা নাথাকিলেও ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰপৰা নিশ্চয় প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক কালৰ অসমৰ নাৰীসমাজ পিছপৰা নাছিল। তেওঁলোকৰ উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰা কাৰ্যই এই কথাকে সূচায়। পোহাৰীসকলে সাধাৰণ হিচাপ-নিকাচ নিশ্চয় নিখুঁত-ভাৱে জানিছিল। তিৰোতাই সূতা কটা, তাঁত বোৱা, তাঁতত ফুল তোলা, ধান বোৱা, ধান দাৱা আদি কামবোৰ সৰুকালৰেপৰা ডাঙৰে কৰা দেখি আয়ত্ত কৰিছিল। ছোৱালী ডাঙৰ হোৱাৰ লগে লগে তাঁত-বোৱা আৰু সূতা-কটা কাম জনাটো অপৰিহাৰ্য আছিল। কিছু নাৰী এনেবোৰ বিদ্যাত পাৰ্গত আছিল বুলি *গুৰুচৰিত-কথাত* উল্লেখ আছে। আগতে উল্লেখ কৰা গোপাল আতাৰ মাক এগৰাকী বৰ কাজী ফুলতি তিৰোতা আছিল, যিয়ে "গুটি গছি গছ লতা বুটা ছপা কেচ হাতি ঘোঁৰা চৰ দিব তুলিব পাৰে।" তাৰ মাজতো হয়তো কোনো কোনো নাৰীৰ সংখ্যাৰ বা সাধাৰণ পাটিগণিতৰ জ্ঞানো নাছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, *কথা-গুৰুচৰিতত* উল্লেখ থকা মতে নাৰায়ণদাসৰ পত্নীয়ে নিজৰ সন্তানকেইটাৰো হিচাপ ৰাখিব নাজানিছিল।[২৭]

পোহাৰীসকলৰ দৰেই প্ৰাক্-ঔপনিৱেশিক কালত অসমত 'বেজিনী' নামৰ এক শ্ৰেণীৰ তিৰোতা থকাৰ কথা জনা যায়। তেওঁলোকে পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰে গছৰ পাত, শিপা, ফল-ফুল ইত্যাদিৰে দৰৱ প্ৰস্তুত কৰি বিশেষকৈ তিৰোতা আৰু সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ বেমাৰ-আজাৰৰ চিকিৎসা কৰিছিল। তেওঁলোকে এই শিক্ষা পৰম্পৰাগত ভাৱে লাভ কৰিছিল। এইখিনিতে উল্লেখ্য যে আহোম ৰাজ্যত ইচ্ছাকৃত গৰ্ভপাত-কাৰ্যৰ শাস্তি মৃত্যুদণ্ড হ'লেও বেজিনীসকলে তেনে কামো কৰিছিল বুলি বিভিন্ন কাহিনী-গীত আদিৰ পৰা জানিব পৰা যায়।[২৮] তেওঁলোকে বেমাৰ-আজাৰ চিকিৎসা কৰিব পৰা এই বিদ্যাৰ কাৰণেই হয়তো তেওঁলোকক কুক্ৰিয়াসক্ত বুলি অপবাদ দিয়ে বুলি গুণাভিৰাম বৰুৱাই উল্লেখ কৰিছে।[২৯] সেয়ে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা নহ'লেও তিৰোতাসকল অশিক্ষিত নাছিল। তিৰোতাই বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ গীত-মাত যেনে বিয়ানাম, আইনাম, বিহুগীত, ধাইনাম/নিচুকনি গীত ইত্যাদি ৰচনা কৰিছিল। একপ্ৰকাৰ ক'বলৈ গ'লে মৌখিক-সাহিত্যৰ সৰহ অংশই তেওঁলোকৰ দখলত আছিল। উল্লেখনীয় যে অসমীয়া সমাজত সাধুকথাৰ কথক হিচাপে নাৰীসকলকেই চিহ্নিত কৰা হয়। নাতি-নাতিনীসকলক কেউকাষে বহুৱাই লৈ বুঢ়ী আইতাকে সাধু কোৱাটো অসমীয়া সংস্কৃতিৰ এক বিশেষ অংশ আছিল।

আহোম ৰজাৰ ৰাজকুঁৱৰীসকলৰ শিক্ষা কেনে আছিল জনা নগ'লেও তেওঁলোক নিৰক্ষৰ নাছিল। চুক্লেংমুং গড়গঞা ৰজাৰ পত্নী চাও চিং কুঁৱৰীয়ে ভৰিৰেও আহোম আখৰ লিখিব পাৰিছিল বুলি বুৰঞ্জীত উল্লেখ আছে। তেওঁৰ পৰামৰ্শ মতেই গড়গাঁৱৰ চাৰিওফালে মেৰাই গড় বন্ধাইছিল। স্বৰ্গদেউ শিৱসিংহ (১৭১৪-১৭৪৪ খ্ৰীষ্টাব্দ)ৰ পত্নী ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰীয়ে ৰাজধানীত এখন সংস্কৃত টোল স্থাপন কৰিছিল। শিৱসিংহ আৰু তেওঁৰ পত্নী ফুলেশ্বৰী কুঁৱৰী আৰু অম্বিকা কুঁৱৰীৰ পৃষ্ঠপোষকতাত কেইবাখনো গ্ৰন্থ ৰচনা আৰু অনুবাদ কৰা হৈছিল। সেইদৰেই ৰাজ-পৰিয়ালৰ আন সদস্যাসকলেও বিদ্যা-শিক্ষা আৰু সাহিত্যকৰ্মৰ উদগনি যোগাইছিল। এই ফালৰপৰা চাবলৈ গ'লে আহোম-কোচ ৰাজপৰিয়ালৰ নাৰীসকলৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা নাথাকিলেও তেওঁলোক শিক্ষিতা আৰু বিদ্যোৎসাহী আছিল। মন কৰিবলগীয়া কথা এই যে শিৱসিংহৰ তৃতীয়গৰাকী

পত্নী অনাদৰীয়ে ৰাজকাৰেঙৰ চৌহদৰ ওচৰৰ গাঁৱৰ ছোৱালীবিলাকক আনি সূতা কাটিবলৈকো প্ৰশিক্ষণ দিছিল।

আহোম-শাসনকালত ৰাজপৰিয়ালৰ নাৰীসকলৰ ভৰণ-পোষণৰ কাৰণে তেওঁলোককো ডা-ডাঙৰীয়াসকলক দিয়াৰ দৰে মেল অৰ্থাৎ মাটি আৰু মানুহ দিয়া হৈছিল। মেলবোৰৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে নিজৰ নিজৰ মেলৰপৰা উৎপাদিত বস্তু প্ৰয়োজন অনুসৰি সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিছিল। আৰু এই মেল পৰিচালনা কৰা দায়িত্বও তেওঁলোকৰ হাতত আছিল। প্ৰত্যক্ষভাৱে ৰাজনীতিত শিৱসিংহৰ পত্নীকেইগৰাকীয়ে অংশগ্ৰহণ কৰাৰ বাহিৰে সাধাৰণভাৱে ৰজাৰ মাক আৰু পত্নীসকলে পৰোক্ষভাৱে ৰাজ্যৰ ৰাজনীতিত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। পিতৃতান্ত্ৰিক ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰখন পুৰুষৰ একচেটিয়া দখলত থাকিলেও মেল পৰিচালনা কৰাৰ দায়িত্ব তেওঁলোকৰ হাতত থকাৰ কাৰণে তেওঁলোকৰ কিছু ৰাজনৈতিক জ্ঞান আছিল বুলি ভাবিব পাৰি। ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ মাজতে আবদ্ধ হৈ থাকিবলগীয়া নোহোৱাৰ বাবে বহুতো নাৰীয়ে সমসাময়িক ৰাজনৈতিক জীৱন সম্পৰ্কেও মন্তব্য কৰিব পাৰিছিল।

সেয়ে দেখা যায় প্ৰাক্-ঔপনিবেশিক অসমত নাৰীৰ সামাজিক স্থান ভাৰতৰ অন্যান্য বহু ঠাইৰ নাৰীসকলতকৈ উন্নত আছিল। গুণাভিৰাম বৰুৱাই তেওঁৰ বুৰঞ্জীত লিখিছে এইদৰে: "এই দেশৰ স্ত্ৰীসকল উদ্‌যোগী আৰু পৰিশ্ৰমী। পুৰুষে সৈতে সমভাগে আৰ্জে আৰু গৃহ কাৰ্য্যত লিপ্ত থাকে। এই হেতুকে অন্যান্য দেশতকৈ এই দেশীয় স্ত্ৰীসকল অপেক্ষাকৃত স্বাধীন।"[৩০] সেই একে সুৰতেই ১৮৮১ চনত অসমলৈ অহা ব্ৰাহ্ম প্ৰচাৰক ৰামকুমাৰ বিদ্যাৰত্নই তেওঁৰ *উদাসীন সত্যশ্ৰবার আসাম ভ্ৰমণ* নামৰ পুথিত লিখিছে: "এই দেশীয় স্ত্ৰীজাতি অপেক্ষাকৃত স্বাধীন .... এই দেশের স্ত্ৰীজাতি সবলা, পুরুষ অপেক্ষা বুদ্ধিমতী ও সাহসী। ইহারা কৰ্মঠ ও শিল্পী।"[৩১] এই কথা সহজেই অনুমেয় যে এই দুয়োজনেই নাৰীৰ এই স্বাধীনতাৰ কাৰণ হিচাপে নিৰ্ণয় কৰিছে তেওঁলোকৰ পৰিশ্ৰমী স্বভাৱক, অৰ্থাৎ তেওঁলোকৰ অৰ্থনৈতিক ভূমিকাক। কিন্তু তুলনামূলকভাৱে স্বাধীন হ'লেও পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ মূল্যবোধ, নীতি, আৰু আচৰণৰ বোজা নাৰীয়ে — বিশেষকৈ বৰ্ণহিন্দু সমাজৰ আৰু নতুনকৈ হিন্দু-ধৰ্মৰ আওতাৰ ভিতৰলৈ সোমোৱা জনজাতীয় সমাজখনৰ নাৰীয়েও — মূৰ পাতি ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল।

প্ৰসঙ্গ-টোকা

১ Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy*, OUP, 1986, p. 4.

২ স্বৰ্ণলতা বৰুৱা, মামণি গগৈ বৰগোহাঁই, *অসমীয়া নাৰী— অতীত আৰু বৰ্তমান*, ডিব্ৰুগড়, ২০০৫, পৃষ্ঠা ৪১।

৩ B. K. Barua, *A Cultural History of Assam*, vol. I, Guwahati, 1969, p. 135; Jahnabi Gogoi Nath, "Temple Girls in Assam : Their Role in Medieval Society" in F. A. Qadri (ed.), *Society and Economy in North-East India*, vol. 2, Delhi, 2006, pp. 307ff.

৪ Cf. E. A. Gait, *A History of Assam*, 2nd Edn., Reprint, Guwahati, 1981, pp. 141ff.

৫ A. Guha, *Mediaeval and Early Colonial Assam - Society Polity Economy*, Calcutta, 1991, p. 20.

৬ সুৰবালা পাতিৰ, *এক মিচিং কৃষক কন্যাৰ অভিজ্ঞতা আৰু মিচিং সংস্কৃতিৰ ৰেঙনি*, গুৱাহাটী, ২০০৩, পৃষ্ঠা ১৬৭।

৭ Jahnabi Gogoi Nath, *Agrarian System of Mediaeval Assam*, New Delhi, 2002, p. 124.

৮ মহেশ্বৰ নেওগ সম্পাদিত *গুৰুচৰিত-কথা*, গুৱাহাটী, ১৯৮৬, পৃষ্ঠা ২০৮।

৯ Francis (Buchanan) Hamilton, *An Account of Assam*, Ed. S. K. Bhuyan, Guwahati, 1963, p. 46.

১০ D. Nath, *The Majuli Island - Society, Economy and Culture*, New Delhi, 2009, pp. 133f.

১১ *গুৰুচৰিত-কথা*, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ৭০ আৰু ২৭০।

১২ R. M. Nath, *The Background of Assamese Culture*, Shillong, 1948, p. 48.

১৩ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা সম্পাদিত *কামৰূপৰ বুৰঞ্জী*, গুৱাহাটী, ১৯৫৮, পৃষ্ঠা ২১।

১৪ Jahnabi Gogoi Nath, *প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ*, p. 129.

১৫ Sukumari Bhattacharyya, *Women and Society in Ancient India*, Calcutta, 1994, pp. 165ff.

১৬ প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, "ৰামকথা-সীতাকথা", *অসমীয়া প্ৰতিদিন*, শাৰদীয় সংখ্যা, ২০১১, পৃষ্ঠা ৪৮।

১৭ *গুৰুচৰিত-কথাত* বৰ্ণিত কাহিনী এটাত হৰিহৰ নামৰ মাধৱদেৱৰ শিষ্য এজনে কিদৰে নিজৰ বিবাহিতা পত্নীৰ ওপৰত পুৰুষতান্ত্ৰিক কৰ্তৃত্ব চলাইছিল আৰু পত্নীয়ে তেওঁৰ নিৰ্দেশ অমান্য কৰাৰ কাৰণে তেওঁক কেনেদৰে ঘৰৰপৰা বিতাড়ন কৰিছিল তাক জনা যায়। পৃষ্ঠা ৪৮৯।

১৮ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৫১।

১৯ গুণাভিৰাম বৰুৱা, *আসাম বুৰঞ্জী*, পুনৰ্মুদ্ৰণ, গুৱাহাটী, ১৯৭২, পৃষ্ঠা ১৯৯।

২০ তদেৱ।

২১ *গুৰুচৰিত-কথা*, পৃষ্ঠা ১৯৮।

২২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৫৯।

২৩ Aparna Mahanta, "Patriarchy and State System in North-East India - A Historical and Critical Perspective", in Kumkum Sangari, Uma Chakravarti (eds.), *From Myths to Markets*, IIAS, 1999, p. 394.

২৪ শিৱনাথ বৰ্মন, *শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ: কৃতি আৰু কৃতিত্ব*, গুৱাহাটী, ১৯৮৬, পৃষ্ঠা ১০৬।

২৫ তদেব, পৃষ্ঠা ১০৪।
২৬ স্বৰ্ণলতা বৰুৱা, মামণি গগৈ বৰগোহাঁইৰ প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৭২।
২৭ *গুৰুচৰিত-কথা*, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ১৭৯।
২৮ ভৱপ্ৰসাদ চলিহা সঙ্কলিত আৰু সম্পাদিত *অসমীয়া আখ্যান গীত সংগ্ৰহ*, গুৱাহাটী, ২০০৫, পৃষ্ঠা ২১০-২১১।
২৯ গুণাভিৰাম বৰুৱা, *প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ*, পৃষ্ঠা ২০২।
৩০ তদেব, পৃষ্ঠা ২০৫।
৩১ কানাইলাল চট্টোপাধ্যায় সম্পাদিত *আসামে চা কুলি আন্দোলন ও ৰামকুমাৰ বিদ্যাৰত্ন*, কলিকতা, ১৯৮৯, পৃষ্ঠা ৯১। (১৮৮১ খ্ৰীষ্টাব্দত প্ৰকাশিত ৰামকুমাৰ বিদ্যাৰত্নৰ *উদাসীন সত্যশ্ৰবাৰ আসাম ভ্ৰমণ* চট্টোপাধ্যায়-সম্পাদিত এইখন কিতাপত পুনৰ্মুদ্ৰিত হৈছে।)

❖ ❖ ❖

ঊনৈছ্ শতিকাৰ অসমত স্ত্ৰীশিক্ষা আৰু সমকালীন বিদ্বৎসমাজৰ ভূমিকা

ড° সন্ধ্যা দেৱী

(১২ ছেপ্টেম্বৰ ২০০৯ তাৰিখে প্ৰদত্ত তৃতীয় মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতা)

১৮৩৬ চনত আমেৰিকান বেপ্টিষ্ট মিছনাৰি মাইলছ ব্ৰনছনে (Miles Bronsonএ) ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে অসমলৈ আহি অসমীয়া নাৰীৰ, বিশেষকৈ বিধৱাৰ, হীনাৱস্থা লক্ষ্য কৰি দুখ আৰু হতাশাৰে কৈছিল: "কি এক নিৰানন্দময় জীৱন এওঁলোকৰ" ("How cheerless is the life to such")।[১] ব্ৰনছনে কথাটো এনেয়ে কোৱা নাছিল। মধ্যযুগীয় বেষ্টনীৰ মাজত আবদ্ধ থাকি ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক অনুশাসন, বাল্যবিবাহ, বহুবিবাহ, পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ উৎপীড়ন আৰু এক কুসংস্কাৰেৰে আচ্ছন্ন জীৱন অসমীয়া নাৰীয়ে — বিশেষকৈ উচ্চবৰ্ণৰ হিন্দু নাৰীয়ে — মূৰ পাতি ল'বলৈ বাধ্য হৈছিল। আন নেলাগে, ঊনৈছ শতিকাৰ স্বনামধন্য আদৰ্শ পুৰুষ গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ এগৰাকী পূৰ্বপুৰুষৰ পত্নীয়ে নৈত উটি অহা তামোল-পাণ খোৱা বাবে তেওঁৰ স্বামীয়ে "তোত বিশ্বাস নাই" বুলি কৈ ঘটনাস্থলিতেই তেওঁক নিৰ্মমভাৱে পৰিত্যাগ কৰিছিল। গুণাভিৰামৰ ভাষাত "আইজনীৰ শেষ অৱস্থা কি হ'ল কোনেও কব নোৱাৰে।"[২] নাৰী-দৰদী গুণাভিৰামে এনেকৈয়ে প্ৰকাশ কৰিছিল তেওঁৰ মাতামহীৰ প্ৰতি গভীৰ অনুকম্পা। আইজনীৰ শেষ অৱস্থা ভাবি নিশ্চয় তেওঁৰ প্ৰাণ কাতৰ হৈছিল।

কিন্তু অসমলৈ ব্ৰিটিছ অহাৰ পিছত লাহে লাহে এই সামাজিক অৱস্থা সলনি হৈ অসমীয়া সমাজত এক উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তন ঘটিল। অসমত ভাপ জাহাজ, ৰেলগাড়ী আৰু ছপাশালে আধুনিক যুগৰ সূচনা কৰিলে। প্ৰশাসন, ৰাজনীতি আৰু লগতে পাশ্চাত্য জ্ঞান আৰু ভাবধাৰাই অসমীয়াৰ জীৱনলৈ এক নতুন প্ৰবাহ আনিলে। ইয়াৰ লগতে ইংৰাজী শিক্ষাই কঢ়িয়াই অনা পৰিৱৰ্তনে আধুনিক জীৱনৰ ভিত্তি স্থাপন কৰিলে।

ব্ৰিটিছে অসম দখল কৰাৰ সময়ত স্ত্ৰীশিক্ষা বুলি প্ৰায় একোৱেই নাছিল। গাৰ্হস্থ্য জীৱনৰ শিক্ষা নিশ্চয় ঘৰুৱাভাৱে দিয়া হৈছিল মূলতঃ ধৰ্মীয় ঐতিহ্য আৰু সামাজিক নীতি-নিয়মৰে সৈতে পৰিচিত হ'বলৈ। কিন্তু ছোৱালীয়ে যে লিখা-পঢ়া কৰাটো প্ৰয়োজনীয় সেই চেতনা তেতিয়াও অসমীয়া সমাজত হোৱা নাছিল। আনকি আনন্দৰামৰ দিনতো "এই দেশত স্ত্ৰীজাতিৰ পিতৃ-মাতৃৰ গৃহত লিখা-পঢ়া

শিক্ষা হোৱা নাছিল” বুলি গুণাভিৰামে উল্লেখ কৰিছে।[৩] ছোৱালীক লিখা-পঢ়া শিকালে ভয়ঙ্কৰ বিপদ হ’ব পাৰে বুলিহে সেই সময়ত বিশ্বাস কৰিছিল। “Learning was thought too dangerous a power to be intrusted to females: and no man would marry a girl if she could read or write”[৪] — এইটো আছিল ১৮৩৬ চনত John M’Coshএ কৰা উক্তি। অন্য কিছুমান সামাজিক বা বাস্তৱিক কাৰণতো ছোৱালীক শিক্ষা দিয়াটো সম্ভৱ নাছিল। ইয়াৰ ভিতৰত বাল্যবিবাহ আছিল অন্যতম। তদুপৰি ৰক্ষণশীল পিতৃ-মাতৃয়ে তেওঁলোকৰ কন্যা সন্তানে মুকলি মূৰীয়াকৈ ওলাই পঢ়িবলৈ যোৱাটো এটা সামাজিক কলঙ্ক বুলি ভাবিছিল।

পাশ্চাত্য শিক্ষা, মিছনাৰিসকলৰ উদ্যোগ আৰু বঙ্গীয় নৱজাগৰণৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া সমাজত লাহে লাহে নতুন ব্যক্তিত্বসম্পন্ন, আত্মসচেতন আৰু আধুনিক চিন্তাৰে উদ্বুদ্ধ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক দায়বদ্ধতা থকা উদাৰচিত্ত লোকৰ আৱিৰ্ভাৱ হ’ল। ইয়াৰ ফলতেই পৰৱৰ্তী কালত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ চেতনা অসমীয়াৰ মাজত জাগ্ৰত হয়। ভিক্টৰীয় যুগৰ উদাৰনৈতিক ভাৱধাৰাৰ সমৰ্থকসকলে দাবী কৰিছিল নাৰীৰ প্ৰতি অধিক মানৱিক ব্যৱহাৰ আৰু মনোভাব। জন ষ্টুৱাৰ্ট মিল (John Stuart Mill)ৰ যুগান্তকাৰী ৰচনা *Subjection of Women* (১৮৬৯)ত মিলে স্পষ্টভাৱে মহিলাৰ ওপৰত কৰা নিৰ্যাতনৰ ভৰ্ৎসনা কৰিছিল। সম্ভৱ, এনে কিছুমান লিখনিয়ে অসমীয়া যুৱকসকলকো প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল। ইপিনে ১৮৪৬ চনত প্ৰকাশ হোৱা *অৰুনোদই*য়ে অসমীয়া লোকসকলক এখন নতুন পৃথিৱীৰ সন্ধান দিছিল। সেয়েহে প্ৰৱণতা জন্মিছিল পুৰণি ভৱধাৰা বৰ্জন কৰি নতুনক আঁকোৱালি লোৱাৰ আৰু এনে প্ৰেৰণাৰ ফলতেই অঙ্কুৰিত হৈছিল পৰম্পৰাদ্ৰোহী আধুনিক মানসিকতা। এই পৰম্পৰাদ্ৰোহিতাৰ ক্ষেত্ৰত *অৰুনোদই*য়েও বিশেষভাৱে অৰিহণা যোগাইছিল। *অৰুনোদই*ৰ মূল উদ্দেশ্য ধৰ্মপ্ৰচাৰ হ’লেও কাকতখন আধুনিক যুক্তিবাদী চিন্তাৰ ধাৰক আৰু প্ৰৱৰ্তক আছিল। এই প্ৰসঙ্গত “মজফৰ হুছেইনৰ জহনিৰ বিৱৰণ” চিঠিখন উল্লেখযোগ্য। প্ৰবন্ধকাৰ প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰীৰ মতে “খ্ৰীষ্টান পৰিচালিত *অৰুনোদই*ত হিন্দুশাস্ত্ৰৰ উদ্ধৃতি দি এজন উন্নতমনা মুছলমান ছাত্ৰই দেশীয় সমাজৰ কুসংস্কাৰ দূৰ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে — ইয়েই বোধ হয় চিঠিখনৰ আটাইতকৈ লেখত ল’বলগীয়া আৰু চিত্তাকৰ্ষক বৈশিষ্ট্য।”[৫]

কেৱল পাশ্চাত্য প্ৰভাৱেই নহয়, বঙ্গৰ নৱজাগৰণেও এনে প্ৰগতিশীল চিন্তা-চৰ্চাত অভূতপূৰ্ব প্ৰভাৱ পেলাইছিল। বিশিষ্ট গৱেষক যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞাৰ ভাষাত “অসমলৈ আধুনিক তথা পাশ্চাত্য শিক্ষা-সভ্যতাৰ বতাহ কলিকতাৰ সমাজজীৱনৰ পৰাই আহিছিল। স্ত্ৰী-শিক্ষাৰ বতাহো।”[৬] এই কলিকতাই আছিল

বঙ্গীয় নৱজাগৰণৰ স্নায়ুকেন্দ্ৰ। উনৈছ শতিকাৰ বঙ্গত হোৱা সতীপ্ৰথা বিৰোধিতা, বিধৱাবিবাহ আন্দোলন, ইয়ংবেঙ্গল গোষ্ঠীৰ যুক্তিবাদী চিন্তা-চৰ্চা, ব্ৰাহ্মসমাজৰ ধৰ্মীয় আৰু সমাজ-সংস্কাৰমূলক আন্দোলন আদি ঐতিহাসিক ঘটনাসমূহে যুৱমানসত তীব্ৰ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰি উদাৰ ভাবধাৰাৰ উন্মেষ ঘটাইছিল। সেয়েহে ওচৰ-চুবুৰীয়া বঙ্গদেশত নাৰীসমস্যাক কেন্দ্ৰ কৰি যি সংস্কাৰ-আন্দোলন চলিছিল সি এচাম শিক্ষিত অসমীয়াৰ চেতনাতো প্ৰভাৱ পেলাইছিল। নিঃসন্দেহে ক’ব পাৰি যে এই উদাৰ ভাবধাৰাৰ লগত নাৰী-স্বাধীনতাৰ প্ৰশ্নটিও জড়িত হৈ পৰিছিল।

অসমীয়া নাৰীৰ অগ্ৰগতিৰ বাবে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰশ্নটো আনিবাৰ্যভাৱে আহি পৰিল। কিন্তু সেই সময়ত নাৰীৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ কোনো ব্যৱস্থাই নাছিল। অসমত আনুষ্ঠানিক স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰথম পৰ্বৰ বুৰঞ্জীত মিছনাৰিসকলৰ ভূমিকাই প্ৰধান, কিয়নো অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সূত্ৰপাত কৰাত এই মিছনাৰিসকলে যথেষ্ট আগভাগ লৈছিল। ধৰ্মপ্ৰচাৰ, অসমীয়া ভাষাৰ পুনঃপ্ৰতিষ্ঠা, পঢ়াশালি স্থাপন, সংবাদপত্ৰ প্ৰকাশ আৰু গ্ৰন্থ-ৰচনাৰ উপৰি তেওঁলোকে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰশ্নটোত যথাযথ গুৰুত্ব দিছিল যদিও মূলতঃ ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ দীৰ্ঘম্যাদী স্বাৰ্থতেই তেওঁলোকে কেতবোৰ কাম কৰিছিল। সেইবোৰৰ সামাজিক প্ৰভাৱ আছিল সুদূৰপ্ৰসাৰী। সামাজিক গুৰুত্ব থকা এই কামবোৰৰ ভিতৰত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰৱৰ্তন অন্যতম। *অৰুনোদই*ৰ পাছত তেওঁলোকে স্ত্ৰীশিক্ষাক সমৰ্থন কৰা লেখা মাজে-সময়ে ছপাইছিল।

ছোৱালীৰ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ বাবে ১৮৩৭ চনত শদিয়াত পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে মিছেছ কাটাৰে এখন স্কুল পাতে। তাৰ পিছত ১৮৪০ চনত মিছেছ ব্ৰাউনে শিৱসাগৰত, ১৮৪৩ চনত মিছেছ ব্ৰনচনে নগাঁৱত আৰু ১৮৫০ চনত মিছেছ বাৰকাৰে গুৱাহাটীত ছোৱালীৰ স্কুল প্ৰতিষ্ঠা কৰি স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাট মুকলি কৰে। কিন্তু স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰৰ পথ বৰ সুগম নাছিল। অশেষ কষ্ট আৰু ত্যাগৰ পিছতহে ই আংশিকভাৱে ফলপ্ৰসূ হৈছিল। মিছনাৰিসকল নানা ধৰণৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছিল। অ-খ্ৰীষ্টান অভিভাৱকসকলে খ্ৰীষ্টান শিক্ষকৰ তলত তেওঁলোকৰ ল’ৰা-ছোৱালীয়ে শিক্ষা গ্ৰহণ কৰাটো বৰ ভাল দৃষ্টিৰে নেচাইছিল। মিছেছ ব্ৰাউনৰ মতে “heathen parents would not commit their children to the care of a Christian teacher।”[৭] সেই কাৰণে তেওঁলোকে হাটে-বজাৰে ঘূৰি ফুৰি গৃহহীন আৰু মাউৰা ল’ৰা-ছোৱালীবিলাকক কাষ চপাই লৈছিল: “Our pioneer missions went out into the high ways and by ways [sic] and sought the orphan and the homeless.”[৮] স্কুলবোৰত লিখা-পঢ়াৰ বাহিৰেও গান-গোৱা, চিলাই কৰা, উল গুঠা, তাঁত-বোৱা আৰু ঘৰুৱা

কামকাজো শিকাইছিল। এইটো নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি যে ছোৱালীবিলাকক মিছনাৰিসকলে শিক্ষা-দীক্ষা দিছিল মূলতঃ ধৰ্মান্তৰকৰণৰ বাবেহে, জ্ঞানপ্ৰসাৰৰ বাবে নহয় —"It was not zeal for education as such that motivated them but their desire for conversion."[৯] মিছনাৰিসকলৰ অসীম চেষ্টাত যিদিনা দুগৰাকী অসমীয়া বিবাহিতা তিৰোতাই *The First Reading Book* অৰ্থাৎ প্ৰথম পাঠ্যপুস্তকখনি পঢ়ি শেষ কৰিলে সেইদিনা "আজিৰ দিনটো অসমৰ কাৰণে এটা লেখত ল'বলগীয়া দিন" ("a great day for Assam") বুলি এগৰাকী মিছনাৰিয়ে উৎফুল্লচিত্তে মন্তব্য দিছিল।[১০] তিৰোতা মানুহে লিখা-পঢ়া কৰিব নাপায় — এনে প্ৰতিবন্ধকতা আৰু জনবিশ্বাসে মিছনাৰি শিক্ষয়িত্ৰীসকলক যথেষ্ট অসুবিধাত পেলাইছিল, কিয়নো ইয়াৰ বাবে অকল বিদ্যাৰ্থীসকলেই নহয়, শিক্ষয়িত্ৰীসকলো বহুতো ঠাট্টা আৰু তিৰস্কাৰৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছিল। তদুপৰি ছোৱালীবিলাকৰ আছিল বিদ্যা-শিক্ষাৰ প্ৰতি অনীহা আৰু নিস্পৃহতা। পঢ়াশালিত সোমাই ছোৱালীক শিক্ষা দিবলৈ বিচৰাৰ বাবে এজন ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিতে মিছেছ ব্ৰাউনক ইতিকিং কৰিছিল বুলি স্বয়ং মিছেছ ব্ৰাউনেই উল্লেখ কৰিছে: "An old Brahmin pundit often comes along by my school room and laughs at the idea of my spending my time teaching women to read."[১১]

অশেষ চেষ্টা কৰিও মিছনাৰিসকলে সম্ভ্ৰান্ত আৰু উচ্চবৰ্ণৰ মহিলাসকলক এই স্কুলবোৰলৈ আনিব নোৱাৰিলে। উপায় নাপাই তেওঁলোকে ব'ৰ্ডিং স্কুল পাতি পিতৃ-মাতৃহীন ল'ৰা-ছোৱালী গোটাই শিক্ষাপ্ৰদানৰ বাবে নতুন কৌশল অৱলম্বন কৰে। উল্লেখযোগ্য যে ব'ৰ্ডিং স্কুলবোৰ চহৰৰপৰা নিলগত আছিল, যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল কেৱল মিছনাৰিসকলৰ তত্ত্বাৱধানত থাকি নিজৰ ধৰ্মীয় সমাজৰপৰা আঁতৰত থাকে। এইধৰণৰ ব্যৱস্থাই ধৰ্মান্তৰকৰণত সহায় কৰিব বুলি মিছনাৰিসকলে ভাবিছিল। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা সমীচীন হ'ব যে মিছনাৰিসকলে ছোৱালীক শিক্ষা দিয়াৰ এটা উদ্দেশ্য আছিল দেশীয় খ্ৰীষ্টানসকলৰ কাৰণে উপযুক্ত পত্নীৰ ব্যৱস্থা কৰা। এনে উদ্দেশ্য আগত ৰাখি ১৮৪৩ চনত তেওঁলোকে ঐতিহাসিক Nowgong Orphan Institution আৰম্ভ কৰে। ব্যৱহাৰিক জ্ঞান আৰু প্ৰাথমিক শিক্ষাই ইয়াৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল। "Read and Sew" অক্ষৰ জ্ঞান আৰু সাধাৰণ চিলাই শিকোৱাই আছিল এই শিক্ষাৰ মৰ্ম।

উচ্চবৰ্ণৰ মহিলাক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ ব্যৰ্থ হোৱাত মিছনাৰিসকলে "জেনানা" শিক্ষাৰ জৰিয়তে সম্ভ্ৰান্ত মহিলাসকলৰ সান্নিধ্যলৈ আহিবলৈ যত্ন কৰিলে। এই চেষ্টাত তেওঁলোকে উল্লেখযোগ্য সফলতা লাভ কৰিলে বুলি ক'ব

নোৱাৰি। নিতান্ত গৃহবন্দী হৈ থকা মহিলাসকলক তেওঁলোকে উল-কুৰুচা, কিছু সূক্ষ্ম চিলাই (embroidery) আদি শিকাই শিক্ষা-দীক্ষা দিবলৈ চেষ্টা চলাইছিল।

অৱশ্যে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা নাথাকিলেও সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ ছোৱালীবিলাকক ঘৰতেই শিক্ষা দিয়া হৈছিল। উল্লেখ্য যে *আসাম বুৰঞ্জী* ৰচয়িতা হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকনে (১৮০২-১৮৩২) ছদ্মনামত স্ত্ৰীশিক্ষাক সমৰ্থন কৰি মিছনাৰি-পৰিচালিত কাকত *সমাচাৰ দৰ্পণ*লৈ চিঠি লিখিছিল। তেওঁ ঊনৈছ শতিকাৰ তৃতীয় দশকৰ শেহৰ পিনে কলিকতালৈ যাত্ৰা কৰে আৰু ৰাধাকান্ত দেৱৰদ্বাৰা পৰিচালিত "ধৰ্মসভা"ৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হয়। "ধৰ্মসভা"ৰ নেতা ৰাধাকান্ত যদিও ৰক্ষণশীল আছিল, তথাপি তেওঁ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থক আছিল। অৱশ্যে তেওঁ ঘৰুৱা পৰিৱেশতহে ছোৱালীক শিক্ষা দিয়াৰ কথা কৈছিল। হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ উদাৰ ভাবধাৰাৰ প্ৰেৰণাৰ উৎস ৰাধাকান্ত দেৱো হ'ব পাৰে।

হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ এই সংস্কাৰমুক্ত উদাৰ মনোভাৱৰ ফল আমি তেওঁৰ পৰিয়ালতেই পোনপ্ৰথমে প্ৰত্যক্ষ কৰোঁ। কাৰণ যাক আধুনিক অসমৰ প্ৰথম লেখিকা বোলা হয়, সেই তাৰিণী দেৱী আছিল হলিৰামৰে কন্যা। ১৮২৯ চনত জন্মগ্ৰহণ কৰা তাৰিণী দেৱীয়ে জখলাবন্ধা সত্ৰৰ ৰঘুনাথ গোস্বামীৰে সৈতে বিবাহ পাশত আবদ্ধ হয়। তেওঁ সত্ৰৰ নিৰক্ষৰাসকলকো অক্ষৰ জ্ঞান দি "স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পোষকতা কৰি জীৱনাদৰ্শ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল"।[১২] সত্ৰীয়া পৰিৱেশৰ মাজত আবদ্ধ থাকি লোকগীতৰ ওপৰত ভেজা দি তেওঁ বহুতো ধৰ্মগীত ৰচনা কৰিছিল। কৃষ্ণৰ আধাৰত লিখা এই গীতসমূহ সম্ভৱতঃ আধুনিক অসমীয়া নাৰীৰ প্ৰথম লিখন।

অন্য এক উল্লেখযোগ্য লেখিকা বিষ্ণুপ্ৰিয়া দেৱীৰ জন্ম ১৮৩৯/৪০ চনত। তেওঁ বিদুষী আছিল। স্বামী গুণাভিৰাম স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল আৰু পত্নী বিষ্ণুপ্ৰিয়াক নিজেই অসমীয়া, বাংলা আৰু কিছু পৰিমাণে ইংৰাজীৰ প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান দিছিল।[১৩] সামাজিক বান্ধোন নেওচি জীয়েক স্বৰ্ণলতাক মাত্ৰ ৯ বছৰ বয়সতে কলিকতাৰ বেথুন স্কুলত নাম ভৰ্তি কৰা ঘটনাটিয়ে বিষ্ণুপ্ৰিয়াৰ সংস্কাৰমুক্ত মনৰ পৰিচয় দিয়ে। নিঃসন্দেহে ই আছিল এক যুগান্তকাৰী পদক্ষেপ।

এক ব্যতিক্ৰমী মহিলা আছিল পদ্মাৱতী দেৱী ফুকননী। ১৮৫৩ চনত জন্মগ্ৰহণ কৰা পদ্মাৱতী আছিল আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ কন্যা। পদ্মাৱতীৰ মাক তীক্ষ্ণবুদ্ধিসম্পন্না আৰু এই দেশৰ অগ্ৰগণ্যা এক শিক্ষিতা ভদ্ৰাঙ্গনা আছিল। কম বয়সত বিয়া হোৱা সত্ত্বেও পদ্মাৱতীয়ে বিদ্যা-চৰ্চা ত্যাগ কৰা নাছিল। তেওঁ পিতৃৰ আৰ্হি লৈ প্ৰবন্ধ আৰু কিতাপ ৰচনা কৰিছিল।[১৪] ১৮৮৪ চনত লিখা পদ্মাৱতী দেৱী ফুকননীৰ *সুধৰ্মাৰ উপাখ্যান* অসমীয়া সাহিত্য-জগতৰ প্ৰথম

উপন্যাস বুলি ক'ব পাৰি। তেওঁৰ দ্বিতীয় গ্ৰন্থ *হিতসাধিকা* ১৮৮৫ চনত প্ৰকাশিত হয়।

ব্ৰিটিছে অধিকাৰ কৰা অসমৰ নতুন পৰিস্থিতিত নাৰীৰ বাবে একমাত্ৰ গাৰ্হস্থ্য শিক্ষাই যথেষ্ট নাছিল। নতুন ভাবধাৰাৰ প্ৰেৰণাই ছোৱালীক ঘৰৰ বাহিৰত উপযুক্ত শিক্ষাৰে শিক্ষিত কৰিবলৈ এচাম উদাৰমনা মানুহক উদগনি দিবলৈ ধৰিলে। এনে এজন লোক আছিল বলৰাম ফুকন (১৮৩১-১৮৮৪)। ১৮৬৯ চনত তেওঁ লিখা *হৰ্ষ বিসাদ* বিষয়ক ৰচনাৰ ভূমিকাত বলৰাম ফুকনে পুথিখন "*বালক, বালিকা*ৰ উপকাৰৰ উদ্দেস্যে লিখা হৈছে" বুলি উল্লেখ কৰিছে। তেওঁৰ নিজৰ ভাষাত "মহোদয় পাঠক সকলে নিজ ২ গুণৰদ্বাৰাই দোস পৰিহৰি লিখকৰ আচল উদ্দেস্যলৈ জেন লক্ষ কৰিব, আৰু জেন লৰা ছোৱালিৰ হাতত দিব, এই আশা।" এই প্ৰসঙ্গত যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞাৰ উক্তি বেছ গুৰুত্বপূৰ্ণ: "বলোৰাম ফুকনৰ 'বালক বালিকা' শব্দ দুটা অসমৰ শিক্ষা জগতৰ ঐতিহাসিক গতিপথৰো ইঙ্গিত বাহী।"[১৫] অন্য এক বাটকটীয়া আছিল গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন (১৮৪১-১৯২৬)। পাশ্চাত্য মূল্যবোধক শ্ৰদ্ধা কৰা গঙ্গাগোবিন্দই ১৮৭০ চনত তেঁওৰ পত্নী বিদ্যুৎপ্ৰভাক কলিকতালৈ নি এগৰাকী পাদুৰি মেমৰ হাতত শিক্ষাগ্ৰহণৰ বাবে গতাই দিয়ে। কলিকতাত থাকি কিছুদিনৰ ভিতৰতে বিদ্যুৎপ্ৰভাই ইংৰাজী লিখিবলৈ আৰু ক'বলৈ পৰা হয়। বেণুধৰ শৰ্মাৰ মতে, বিদ্যুৎপ্ৰভাই কলিকতালৈ গৈ ইংৰাজী পঢ়ি অহা প্ৰথম অসমীয়া মহিলা।[১৬] স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিস্তাৰৰ বাবে যত্ন কৰা গঙ্গাগোবিন্দ ফুকনে ১৮৭০ চনত চৰকাৰী চাকৰি কৰি থকা সময়ছোৱাত শিৱসাগৰত ছোৱালী স্কুল পতাত যথেষ্ট আগ-ভাগ লৈছিল।[১৭]

খুব মন্থৰ গতিৰে দেশীয় লোকৰ উদ্যোগত স্কুল প্ৰতিষ্ঠাৰ চেষ্টা দুই এঠাইত আৰম্ভ হ'ল। ১৮৬০ চনত দেশীয় লোকৰ যত্নত যোৰহাটত এখন স্কুল খোলা হৈছিল। "স্ত্ৰীশিক্ষা" শিৰোনামৰ এক লেখাত "এজন দৰ্শক"এ জুন মাহৰ *অৰুনোদই*ত এনেদৰে লিখিছিল:

> ইয়াৰ ৪ বছৰ মানৰ পূৰ্ব্বেও শ্ৰী হেমচন্দ্ৰ ডেকা বড়ুৱাই আমাৰ দেশী ভদ্ৰ লোক সকলৰ এক সমাঝত তিৰোতাবিলাকক বিদ্যা শিকোৱাৰ গুণ কোয়াত, তেওঁ কেৱল সকলোৰে পৰা নিন্দাহে পাইছিল। কিন্তু কালৰ গতীত [মূল] মানুহৰ মন এনেহে সলনি হৈছে, যে তিৰোতাক বিদ্যা শিখাবৰ কথা শুনি যিবিলাকে তেওঁক নিন্দা কৰিছিল, এতিয়া তেওঁবিলাকৰ অনেকেই চোয়ালী পঢ়োয়া পঢ়াশালি এটি স্থাপন কৰিবলৈ অশেষ যতন কৰিছে; আৰু শ্ৰীযুত নৰনাৰায়ণ মাজিউমেলীয়া ৰজা, শ্ৰীযুত কৰৈ গোহাঁই আৰু ডম্বৰূধৰ ডেকা ফুকন প্ৰভৃতিৰ উদ্যোগত যোৰহাটত "এটী বালিকা বিদ্যালয়" স্থাপণ কৰা হৈছে। যদিও এই পঢ়াশালি নিশ্চেই নতুন আৰু অনেক মুখ মানুহে তাত বাধাও জন্মাইছে, তথাপি তাত এতিয়াই ৯ টা ৰাজ বংশৰ আৰু ইতৰ মানুহৰ ১৬ টী, মুঠে ২৫ টী চোয়ালীয়ে বিদ্যা শিকিবলৈ ধৰিছে; অতি শীঘ্ৰে তেওঁবিলাকৰ সংখ্যা অধিক হব তাত সংশয় নাই।"[১৮]

১৮৫৪ চনলৈকে নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়ে বিশেষ একো কৰা নহ'ল। ৰাজশক্তি এই ক্ষেত্ৰত প্ৰায় নিৰ্লিপ্তই আছিল। মানুহৰ সামাজিক সংস্কাৰেও স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰৱৰ্তনৰ ক্ষেত্ৰত যথেষ্ট বাধাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। অৱশেষত ১৮৫৪ চনত Wood Despatchৰ প্ৰস্তাৱৰ প্ৰভাৱে বোধহয় এচাম লোকক উদ্যোগী কৰিছিল। ১৮৫৭ চনত শিক্ষাৰ বাবে যিসকল শিক্ষকে ছাত্ৰীৰ কাৰণে শ্ৰেণী খুলিব তেওঁলোকক পুৰস্কৃত কৰা হ'ব বুলি ঘোষণা কৰা হ'ল। কোৱা বাহুল্য, স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ প্ৰাথমিক চেষ্টায়ো সমালোচনাৰপৰা ৰেহাই নেপালে। কিছু সংখ্যক লোকৰ মতে, যিহেতু স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত উপাৰ্জনৰ কথাটি জড়িত হৈ থকা নাই, সেয়ে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ কোনো মূল্য নাই। নক'লেও হ'ব যে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধিতাৰ লগত পিতৃ-মাতৃসকলৰ ৰক্ষণশীল মনোভাবো জড়িত হৈ আছিল। অন্যহাতে বাল্যবিবাহ আছিল এক প্ৰধান অন্তৰায়। তদুপৰি স্ত্ৰীশিক্ষাই সমাজত বিপ্লৱ সংঘটিত কৰিব বুলি কিছুলোকে আশংকা কৰিছিল।[১৯] এনে কিছুমান পুৰণিকলীয়া মতামতৰ বাবেই স্ত্ৰীশিক্ষা গ্ৰহণযোগ্য বুলি বিবেচিত নহ'ল আৰু উড্ ডিচপেছেও বিশেষ অৰিহণা যোগাব নোৱাৰিলে।

১৮৬০-৬১ চনত পোনপ্ৰথমে শিৱসাগৰত বালিকাৰ কাৰণে প্ৰাথমিক স্কুল স্থাপিত হয়। এই স্কুল খোলাত উদ্যোগী আছিল স্কুলসমূহৰ উপপৰিদৰ্শক উৎসৱানন্দ গোস্বামী। এইধৰণৰ চেষ্টাৰ ফলত মানুহৰ সামাজিক ৰক্ষণশীলতা কিছু শিথিল হৈছিল যেন অনুমান হয়। *অৰুণোদই*ৰ ১৮৬০ চনৰ অক্টোবৰ সংখ্যাটিত "এজন দৰ্শক"এ লিখা চিঠিত বাবু উৎসৱানন্দক ভূয়সী প্ৰশংসা কৰা দেখা যায়: "কিন্তু আমাৰ দেশৰ তিৰোতাবিলাক জ্ঞানৱতী হবৰ উপক্ৰম দেখি আনন্দ কৰোঁতে এই শুভ কৰ্ম্মৰ মূল শ্ৰীযুত বাবু উৎসৱানন্দ গোস্বামী ডেপুটি ইনস্পেকটৰৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাহৰা উচিত ন হয়। সেয়ে ন হলে আমি অকৃতজ্ঞতা দোষৰ দোষী হমহঁক।"[২০] বালিকা বিদ্যালয়ৰ প্ৰতিষ্ঠাপকক উৎসাহেৰে অভিনন্দন জনোৱা ঘটনাটোৱে নিঃসন্দেহে নতুন চিন্তাৰ পৰিচয় দিয়ে।

উৎসৱানন্দ গোস্বামীৰ পিছত তেওঁৰ ভায়েক চন্দ্ৰমোহন গোস্বামীয়ে আৰু তিনিখন বালিকা বিদ্যালয় পাতে। ১৮৬২ চনত গুৱাহাটীৰ ওচৰৰ ধাৰাপুৰত

মাত্র এখন স্কুল আছিল। এই সময়ত মধ্য অসমত তিনিখন বালিকা বিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। উনৈছ শতিকাৰ আশীৰ দশকৰ আৰম্ভণিত অসমৰ চৰকাৰী বালিকা বিদ্যালয়ৰ সংখ্যা আছিল ৪৪খন। এই বিদ্যালয়কেইখনত মাত্ৰ ৫৫২ গৰাকী ছাত্ৰীয়ে পঢ়িছিল। এই সময়ত গুণাভিৰাম বৰুৱা, চন্দ্ৰমোহন গোস্বামী, ৰাধামোহন গোস্বামী আদিয়ে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ কাৰণে যথেষ্ট চেষ্টা চলাইছিল।[২১] তথাপি স্ত্ৰীশিক্ষা বেছি আগবঢ়া নাছিল। ১৮৭৪-৭৫ চনত প্ৰাথমিক শিক্ষা পোৱা ছোৱালীৰ সংখ্যা আছিল মাত্ৰ ৮৭৫ গৰাকীয়েহে।[২২] বিশিষ্ট গৱেষক যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞাই ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত, লম্বোদৰ বৰা, আনকি বিলাত-ফেৰৎ ইঞ্জিনিয়াৰ বলিনাৰায়ণ বৰাৰ দৰে শিক্ষিত ব্যক্তিসকলৰ "প্ৰতিক্ৰিয়াশীল আৰু পশ্চাদগামী দৃষ্টিভংগী" তথা "বৌদ্ধিক অনুদাৰতা"কেই ইয়াৰ বাবে জগৰীয়া কৰিছে।[২৩]

আদৰ্শনিষ্ঠ মিছনাৰি মহিলাসকলে প্ৰায় ৫০ বছৰ জুৰি নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে নাৰীশিক্ষাৰ পক্ষে প্ৰচাৰ চলাই থাকিল। ইপিনে নাৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সম্ৰান্ত ঘৰৰ মহিলা আৰু পুৰুষসকলৰ মানসিকতাও কিছু সলনি হ'ল। এওঁবিলাকৰ ভিতৰত বিশেষকৈ উন্নতমনা লোকসকলে মিছনাৰিসকলৰ লগত সংযোগ ৰাখি নগাঁৱত নিজৰ পত্নী আৰু ছোৱালীক লিখা-পঢ়া শিকাবলৈ আগ্ৰহ দেখুৱাইছিল। মিছনাৰী ৰেভাৰেণ্ড ষ্টডাৰ্ডে এই প্ৰসঙ্গত ১৮৬৭ চনত লেখিছে: "Several of the wealthy, influential native gentlemen have called on Mrs. Stoddard and expressed a strong desire that their wives and daughters be taught to read and write."[২৪] স্থানীয় লোকসকলে "জেনেনা" শিক্ষাৰ কাৰণেও তেওঁলোকৰ ঘৰতেই সুবিধা কৰি দিবলৈ বিচাৰিছিল। এই ধৰণৰ আগ্ৰহে যে মিছনাৰিসকলৰ মনত আশাৰ সঞ্চাৰ কৰিছিল তাৰ সাক্ষ্য তেওঁলোকৰ চিঠি-পত্ৰত পোৱা যায়: "Among the changes we perceive to have taken place in Assam, is a desire among females for education."[২৫] অভিভাৱকসকলক সন্তুষ্ট কৰি ৰাখিবলৈ সম্ভৱ তেওঁলোকে ব্লাউজ আদি চিলাবলৈ শিকাইছিল। কাৰণ ইতিমধ্যে ব্লাউজ, পেটিকোট আদি মহিলাৰ কাপোৰ অসমীয়া তিৰোতাৰ গাতো দেখা গৈছিল। অৱশ্যে এইবোৰ শিকালেও পঢ়া-শুনাৰ দিশটোক অৱহেলা কৰা নাছিল।[২৬] "Natives are just beginning to see the advantages of educating girls —" বুলি মিছেছ মূৰেই পিছলৈ মন্তব্য দিয়ে। এই ক্ৰমোন্নতিৰ ফলতেই "সুশীলা" নামৰ এগৰাকী ছাত্ৰীয়ে লেডি ডাৰফিন (Lady Dufferin) স্কলাৰচিপ লৈ ডাক্তৰী বিদ্যাত ডিপ্ল'মা ল'বলৈ কলিকতালৈ যায়। পিছত তেওঁ ধুবুৰী হাস্পতালত মাহে ৬০ টকা বেতনেৰে চাকৰি লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। ড' অপৰ্ণা মহন্তৰ মতে এই "সুশীলা" সম্ভৱতঃ ধৰ্মান্তৰিত মহিলা "বগী"ৰ জীয়েক।

১৮৮২ চনৰ হাণ্টাৰ কমিছনে (Hunter Commissionএ) স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল। কমিছনে অৱশ্যে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ দ্ৰুত প্ৰসাৰৰ দায়িত্ব চৰকাৰৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰা নাছিল। হয়তো সামাজিক ৰক্ষণশীলতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিয়েই কমিছনে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰে হস্তক্ষেপ কৰাটো বিচৰা নাছিল, কিয়নো ১৮৫৭ চনৰ মহাবিদ্ৰোহ বা ভাৰতৰ প্ৰথম স্বাধীনতা ৰণৰ পিছত ব্ৰিটিছ প্ৰশাসন ধৰ্মীয় অনুভূতিৰ বিষয়টোত বৰ সতৰ্ক হৈ চলিছিল। যি কি নহওক, হাণ্টাৰ কমিছনে চৰকাৰৰ প্ৰচেষ্টাক উৎসাহিত নকৰিলেও স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ল'কেল ব'ৰ্ড, বেচৰকাৰী অনুষ্ঠান আৰু ব্যক্তিৰ চেষ্টাক আৰ্থিক অনুদানেৰে সহায় কৰাৰ প্ৰস্তাৱ দিছিল। বালিকাসকলৰ বাবে জলপানি আদিৰ ব্যৱস্থা, ছোৱালী ব'ৰ্ডিং স্কুল আদিৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ হাণ্টাৰ কমিছনে জোৰ দিছিল।[২৭] কোনো সন্দেহ নাই যে ছোৱালীবিলাকৰ মাজত শিক্ষাবিস্তাৰৰ বাবে হাণ্টাৰ কমিছনে যথেষ্ট বৰঙণি আগবঢ়ায় আৰু ক'বলৈ গ'লে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ আঁচনি তেতিয়াৰপৰাহে কাৰ্যকৰী হয়। বালিকাসকলৰ কাৰণে হাণ্টাৰ কমিছনে বিশেষ অনুদান দিয়াৰ বাবে ই জনসাধাৰণৰ মাজত এক নতুন চেতনা সঞ্চাৰ কৰে।

সীমিত হ'লেও স্ত্ৰীশিক্ষাৰ এই প্ৰসাৰ অসমৰ বাবে নতুন কথা আছিল। এই নতুন অভিজ্ঞতাই সমাজ-জীৱনক জোকাৰি গৈছিল আৰু তাৰ প্ৰকাশ আমি দেখোঁ সমকালীন পত্ৰ-পত্ৰিকাৰ বিভিন্ন লেখাত। অৱশ্যে বঙ্গদেশৰ দৰে তুমুল বাক-বিতণ্ডা ইয়াত হোৱা নাছিল। ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল — সংস্কাৰমূলক চিন্তা-চৰ্চাই অসমত আন্দোলনমুখী ৰূপ লোৱা নাছিল। খুব সম্ভৱ পাশ্চাত্য শিক্ষাৰ সীমিত প্ৰসাৰ আৰু সংখ্যাৰ পিনৰপৰা অসমীয়া মধ্যবিত্তৰ দুৰ্বলতাৰ বাবে সংস্কাৰ প্ৰচেষ্টাবোৰে সংগঠিত ৰূপ লোৱা নাছিল। কাকত-আলোচনীৰ সংখ্যা খুব তাকৰ হোৱাটোও বোধহয় সংস্কাৰক লৈ বাক-বিতণ্ডা সৃষ্টি নোহোৱাৰ এটা কাৰণ।

বঙ্গৰ অৱস্থা কিন্তু বেলেগ আছিল। ৰামমোহনৰ দিনৰপৰাই তাত ৰাজহুৱা বিতৰ্কৰ পৰম্পৰা এটা গঢ় লৈ উঠিছিল। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰবৰ্তনৰ সময়ত বিতৰ্কৰ পৰম্পৰাই বেছ তীব্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। কেৱল সেয়ে নহয়, বঙ্গৰ ৰক্ষণশীল শক্তিৰ আক্ৰমণত সংস্কাৰকসকলৰ সামাজিক জীৱন বিপৰ্যস্ত হ'ল। বেথুন স্কুল প্ৰতিষ্ঠা-কালত যিসকলে তেওঁলোকৰ কন্যাসকলক স্কুললৈ পঠিয়াইছিল তেওঁলোকক প্ৰায় এঘৰীয়া কৰা হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে মদনমোহন তৰ্কালঙ্কাৰে দুই জীয়ৰীক স্কুলত দিয়াৰ বাবে তেওঁক সমাজৰপৰা বহিষ্কাৰ কৰা হৈছিল:

“এজন্য ৮/৯ বছৰ তাঁকে সমাজচ্যুত থাকতে ও আজীবন সামাজিক উপদ্ৰব সহ্য কৰতে হয়।”[২৮] এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত ১৮৫০ চনত বেথুনে গৱৰ্ণৰ জেনেৰেল ডালহৌসীক নিজৰ অসুবিধাৰ কথা পৰিষ্কাৰভাৱে জনাইছিল — “Every kind of annoyance and persecution was set on foot to deter my friends from continuing to support the school and with such success that at one time the number of enrolled pupils dwindled to 7, and on some occassion not more than 3/4 were present in the school.”[২৯]

আমি এইখিনিতে উল্লেখ কৰা উচিত হ'ব যে অসমত স্ত্ৰীশিক্ষা সমৰ্থনৰ ক্ষেত্ৰত কলিকতীয়া প্ৰভাৱে যেনেকৈ উদগনি দিছিল, তেনেকৈ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বঙ্গীয় বিৰোধীসকলৰপৰাও শিক্ষিত অসমীয়াৰ এচামে প্ৰেৰণা পাইছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। মন কৰিবলগীয়া কথা যে ১৮৮০ৰ দশকত — যেতিয়া স্ত্ৰীশিক্ষাৰ কিছু প্ৰসাৰ ঘটিল — তেতিয়াহে বিৰোধী পক্ষৰ আক্ৰমণ তীব্ৰতৰ হ'ল। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰশ্নটিয়ে গুৰুত্ব পোৱাৰ লগে লগে আৰু তাৰ লগত চৰকাৰী সাহায্য আৰু অনুদানৰ প্ৰশ্নটি জড়িত হৈ পৰাত স্ত্ৰীশিক্ষাবিৰোধী প্ৰচাৰে এটা নতুন মাত্ৰা পালে। তাৰ আগতে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিষয়ে অসমীয়া সমাজ প্ৰায় উদাসীনেই আছিল। কিন্তু ই যেতিয়া বাস্তৱিকতে কাৰ্যকৰী হ'ল বা কিছুসংখ্যক লোকৰপৰা স্বীকৃতি পালে তেতিয়া ই তীব্ৰ সমালোচনা বা আক্ৰমণৰ সন্মুখীন হ'ল। লক্ষণীয় যে একে পৰিস্থিতি বঙ্গীয় সমাজতো হৈছিল — অৰ্থাৎ দুয়োখন সমাজৰ ৰক্ষণশীল পুৰুষসকলে উচ্চশিক্ষিতা নাৰীৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব হেৰুৱাব বুলি সন্তৰ ভয় খাইছিল।

স্ত্ৰীশিক্ষাই অসমৰ বিদ্বৎসমাজত মূলতঃ দুই ধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিছিল — এটা বিৰোধমূলক, অন্যটো সমৰ্থনসূচক। সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি যে এই বিষয়টোৱে তৎকালীন বিদ্বৎসমাজৰ আলোচনা-বিলোচনাত এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান লাভ কৰিছিল। কাৰণ, সীমিত হ'লেও, মধ্যবিত্ত সমাজত ইতিমধ্যে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ আৰম্ভ হৈছিল। ১৮৮৪ চনত চিলঙত চৰকাৰী এম ভি (MV) স্কুল আৰম্ভ হয়। পিছৰ বছৰত ডিব্ৰুগড়ত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয় ছোৱালীৰ কাৰণে চৰকাৰী এম ভি (MV) স্কুল। আৰম্ভণিতেই এইখন স্কুলত ২৩ গৰাকী ছাত্ৰী আছিল। ছোৱালীক শিক্ষিতা কৰাৰ বাসনা উদাৰনৈতিক চিন্তাধাৰাৰ লোকসকলৰ আছিল যদিও ৰক্ষণশীলসকলে ইয়াৰ বিপক্ষে থিয় দিবলৈ অকণো কুণ্ঠাবোধ কৰা নাছিল। বিষয়টি বিতংকৈ চালি-জাৰি চাবলৈ হ'লে প্ৰথমেই আমি *আসাম-বন্ধুৰ* কথা উল্লেখ কৰিব লাগিব।

১৮৮৫ চনত প্ৰকাশ পোৱা *আসাম-বন্ধু* ওলাইছিল উদাৰচেতা গুণাভিৰাম

বৰুৱা (১৮৩৯-১৮৯৪)ৰ সম্পাদনাত। আধুনিক ভাবধাৰাৰ বাহক এইগৰাকী স্বনামধন্য ব্যক্তিয়ে পঢ়া-শুনা কৰিছিল কলিকতাত। এওঁ আছিল দীক্ষিত ব্ৰাহ্ম। বঙ্গত প্ৰথম পিনে অধিকাংশ শিক্ষিতা মহিলা ব্ৰাহ্ম সম্প্ৰদায়ৰ আছিল আৰু তেওঁলোকে এক প্ৰগতিশীল আৰ্হিৰ ভূমিকা পালন কৰিছিল। পিছে আচৰিত কথা যে নাৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থক গুণাভিৰামৰ আলোচনীত নাৰীশিক্ষাৰ বিপক্ষে থকা লোকৰহে লেখা বেছিকৈ ওলাইছিল। গুণাভিৰামে হয়তো তৰ্ক-বিতৰ্ক হওক বুলিয়েই এই লেখাবোৰ ছপাইছিল। কিন্তু ৰক্ষণশীলসকলৰ যুক্তিৰ দুৰ্বলতা দেখুৱাই দিয়া কোনো লেখা সম্ভৱ *আসাম-বন্ধুৰ* সম্পাদকলৈ নাহিল। সেই কাৰণে তেওঁ “প.শ.”ৰ স্ত্ৰীশিক্ষা-বিৰোধী লেখাটোৰ শেষত যোগ দিয়া টোকাত ৰক্ষণশীলতাৰ বিৰুদ্ধে কেইটামান বাক্য লিখিবলৈ বাধ্য হয়।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি বিৰূপ মন্তব্য আমি প্ৰধানকৈ ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত (১৮৬৪-১৮৯৩)ৰ লেখনিসমূহত পাওঁ। প্ৰত্যক্ষভাৱে স্ত্ৰীশিক্ষাক আক্ৰমণ কৰা নাই যদিও তেওঁ এই বিষয়টিক অন্তঃকৰণেৰে সমৰ্থন কৰিব পৰা নাই। নতুনক আদৰি ল'ব নোৱৰাৰ বাবে শিক্ষিতা নাৰীৰ প্ৰতি স্বাভাৱিকতেই এটা ব্যঙ্গাত্মক সুৰ তেওঁৰ ৰচনাত শুনা যায়। দৰাচলতে নব্য-শিক্ষিতা নাৰীক পৰোক্ষভাৱে সমালোচনা কৰি তেওঁ পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ মূল্যবোধবোৰকেই ৰক্ষণাবেক্ষণ দিবলৈ বিচাৰিছে। দৰাচলতে নৱ-শিক্ষিতা ছোৱালীয়ে স্বামীক ভয়-ভীত নকৰে, ডাৰ্লিং বুলি সম্বোধন কৰে, আৰু গিৰীয়েকক জীৱনৰ সঙ্গী বুলিহে ভাবে, গিৰীয়েকক তাইৰ অধিকাৰী বুলি নেভাবে। নতুন শিক্ষাই নাৰীক যি সামান্য স্বাধীনতা দিছিল তাকে স্বেচ্ছাচাৰ হিচাপে দেখুৱাবলৈ ৰত্নেশ্বৰ মহন্তই অতিৰঞ্জনৰ সহায় লৈছিল: “কিন্তু আজি কালিৰ নবশিক্ষীতাই [মূল] গিৰীয়েকৰ লগৰীয়া দুজন বা এজন ডেকাৰ লগত মুখ চুপতি মৰা বা দুই চাৰিটা ৰহস্য কৰা একো অসৎ কাৰ্য্য যেন অনুমান নকৰে। হায়! কালৰ কি পৰিবৰ্ত্তন।”[৩০] মহন্তৰ মতে কালৰ পৰিৱৰ্তন ঘটা অভিশাপহে, আশীৰ্বাদ নহয়। কাৰণ নৱশিক্ষিতাই সংসাৰৰ কামত হেলা কৰে: “আমাৰ এনে বোৱাৰীবিলাকে কোনো স্কুলৰ শিক্ষা নেপায়, তথাপি তেওঁলোকে সংসাৰাশ্ৰমৰ অতি লাগতিয়াল সকলো বিষয়ত আজি কালিৰ স্কুলৰ শিক্ষা পোৱা বোৱাৰী জিয়াৰী বিলাকতকৈও বহুত গুণে শ্ৰেষ্ঠৰূপে শিক্ষিতা হই উঠে।”[৩১] মহন্তদেৱৰ আদৰ্শ নাৰী হ'ল কুসংস্কাৰাচ্ছন্ন আৰু শিক্ষাৰ পোহৰ নোপোৱা গাঁৱলীয়া বোৱাৰী —

গাঁৱলীয়া বোৱাৰীৰ অন্তৰ এন্ধাৰ,
শিক্ষাৰ পোহৰ নাই যত কুসংস্কাৰ,
কুসংস্কাৰে বশ হই

শাহু আঈৰ [মূল] বাক্য লই,
সাংসাৰিক কায কৰে এলাহ নকৰি।[৩২]

নাৰীৰ আদৰ্শ হ'ব লাগে আত্মত্যাগ। আৰু এনে আদৰ্শ অনুসৰণযোগ্য হয় যদিহেবোৱাৰীয়ে নিজকে শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত কৰে —

মাইকীৰ শিক্ষা নাই পুত্ৰো [মূল] অশিক্ষিত,
অন্তৰে সাৰল্য-পূৰ্ণ চাতুৰী বৰ্জ্জিত!
শিক্ষাৰ কুতৰ্ক ৰাশি
জীৱনৰ সুখ নাশি
অন্তৰত নোশোমায় [মূল] গ্ৰাম্য বোৱাৰীৰ
আবুৰে ফুৰয় থাকে নহয় বাহিৰ![৩৩]

তেওঁৰ মতে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ মৰ্মবস্তু হোৱা উচিত গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মৰ শিক্ষা তথা সাংসাৰিক কাৰ্য আৰু ঘৈণীৰ কৰ্তব্যই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰধান লাগতীয়াল বিষয়। ঘৈণীৰ বাবে "মহৎ" কাৰ্য হ'ল ৰন্ধা-বঢ়া আৰু বোৱা-কটা। লগতে, নতুন কথা হ'লেও, চিলাই আৰু উলৰ কামকো তেওঁ আদৰিছে। এইবিলাক সকলো হ'লগৈ স্ত্ৰীজনোচিত কাম। কিন্তু এইবিলাক কৰোঁতে পৰম্পৰাৰ বিৰুদ্ধে যাব নোৱাৰিব অৰ্থাৎ দোকানত সূতা কিনিলে নহ'ব। কাৰণ সময়ৰ পৰিৱৰ্তন হোৱাটো বাঞ্ছনীয় নহয়। যি বোৱা-কটা ৰন্ধা-বঢ়া নাজানে তেওঁ "তিৰুতা হই ও [মূল] মতা।"[৩৪]

নাৰীৰ স্বভাৱ আৰু কৰ্তব্যৰ কথা কওঁতে মহন্ত মূলতঃ ঐতিহ্যপন্থী মনোভাৱৰদ্বাৰা পৰিচালিত হৈছে। তেওঁৰ মতে শাস্ত্ৰ আৰু শাস্ত্ৰকাৰসকলৰ বিধান মানি চলা আৰ্য ৰমণীহে প্ৰকৃত নাৰী; মহৰ্ষি মনুৰ মতে সকলো বিষয়তে "সকলোতকৈ প্ৰশংসনীয় আৰু লব লগীয়া।"[৩৫] উল্লেখযোগ্য, মনুৱে নাৰীক সদায়ে পুৰুষৰ অধীনত থকিবলৈ নিৰ্দেশ দিছে। মহন্তদেৱেও মনুৰ বিধান অনুযায়ী তিৰোতাক স্বাধীনতা দিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, আধুনিক নাৰীৰ স্বাধীনতা কাম্য নহয়। কাৰণ ই স্বাধীনতা নহয়, স্বেচ্ছাচাৰিতাহে। কিন্তু শিক্ষাই নাৰীক কিছু হ'লেও স্বাধীনতা দিয়ে। আন নালাগে স্কুললৈ বুলি ঘৰৰপৰা ওলাই যোৱাটোও এক ধৰণৰ স্বাধীনতা। তদুপৰি ভূগোল, বুৰঞ্জী, বিজ্ঞানৰ নতুন নতুন কথা জনাৰ ফলত মনৰ দিগন্তও প্ৰসাৰিত হয়। এনেকৈ স্বাতন্ত্ৰ্যবোধ অঙ্কুৰিত হয় সংবেদনশীল নাৰীৰ মনত।

কেৱল ৰত্নেশ্বৰ মহন্তই নহয়, বিদ্বৎসমাজৰ অন্য লোকেও *আসাম-বন্ধুৰ* পাতত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধিতা কৰা দেখা যায়। এওঁলোকৰ ভিতৰত অন্যতম হ'ল "সদানন্দ" ছদ্মনাম লৈ লিখা লম্বোদৰ বৰা (১৮৬০-১৮৯২)। ব্যঙ্গাত্মক সুৰেৰে লিখা ৰচনাত বৰাদেৱে পোনপটীয়াকৈ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ওপৰত আক্ৰমণ কৰিছে:

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ফল হৈছে এটা দৰা-নিন্দোৱা, আনটো সমনীয়া লৰাবিলাকলৈ চিঠি লিখা।[৩৬] সময়ে সময়ে ই তীব্ৰ নিন্দাৰো ৰূপ লৈছে। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ নতুন অৰ্থ দিবলৈ গৈ তেওঁ কৌতুক কৰি লেখিছে 'স্ত্ৰীশিক্ষা' হ'ল "চিঠি লিখিবলৈ শিকা, নাটক-নভেলৰ (উপন্যাসৰ) পৰা মূৰ নদঙ্গা, বোৱা-কটা, ৰন্ধা-বঢ়া আদি গৃহস্থালি কাম পাহৰা, শৰীৰ দুৰ্বলী, অকামিলা আৰু হাড়-ছাল শেষ কৰা, মন চঞ্চল, অসৎ আৰু কঠিন কৰা, দৰা এঙ্গাবলৈ শিকা, তিৰুতাৰ উচিত কামবোৰ পাহৰা, তিৰুতাক মতা কৰা, ফুলক বজ্ৰ কৰা, সৰোবৰক মৰুভূমি কৰা।"[৩৭] স্ত্ৰী-স্বাধীনতাৰ বিষয়ে তেওঁ বক্ৰোক্তি কৰিছে এনেদৰে: "তিৰুতাই বেইতা স্বামী এৰা বা স্বামী গ্ৰহণ নকৰা, অকলে অকলে ফুলনিত বতাহ লবলৈ যোৱা, শিক্ষিত বন্ধুক দেখা কৰা, বিনা পুৰুষে গৃহস্থালি চলোৱা, শাহু-শহুৰক ঘৰৰ পৰা খেদোৱা বা খাবলৈ নিদিয়া, গিৰিয়েকৰদ্বাৰা ৰন্ধা-বঢ়া আদি সকলো কাম চলোৱা, তিৰুতাক মুকলি কৰা বা পুৰুষ-হাতীৰ ওপৰত মাউত পতা। মুনিহৰ পিঠিত ভৰি দি হস্তীত আৰোহণ কৰা।"[৩৮]

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি বিৰূপ মতামত "প.শ." অৰ্থাৎ পূৰ্ণ শৰ্মা ডাঙৰীয়াৰ ৰচনাতো আছে। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ মনোভাৱ বৰ প্ৰসন্ন নহয়। — "অত এব প্ৰথমে তোমালোকে লিখা পঢ়া শিক্ষা কৰি জ্ঞানী আৰু সৎস্বভাবাপন্ন হোৱা তাৰ পাছত তোমালোকৰ সহধৰ্ম্মিনীসকলক শিক্ষিতা কৰিবাহঁক। এতিয়া তেওঁ বিলাকক লিখা পঢ়া শিকাই এই সুখময় সংসাৰক বিষতুল্য কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰিবাহঁক।"[৩৯] লম্বোদৰ বৰা বা ৰত্নেশ্বৰ মহন্তৰ মতামতৰ লগত পূৰ্ণ শৰ্মাৰ বক্তব্যৰ মৌলিক পাৰ্থক্য নাই। তেওঁৰ উক্তিতো মনুৰ নিৰ্দেশৰ প্ৰতিধ্বনি স্পষ্ট: স্ত্ৰীসকল কোনো বিষয়তে পুৰুষৰ সাহায্য ব্যতীত স্বতন্ত্ৰা হৈ থাকিব নোৱাৰে। এইয়ে ঈশ্বৰৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য।

উল্লেখযোগ্য যে ৰত্নেশ্বৰ মহন্তৰ বক্তব্যৰ বিষয়ে কোনো মত নিদিলেও পূৰ্ণ শৰ্মাৰ প্ৰবন্ধৰ শেষত গুণাভিৰাম বৰুৱাই কিন্তু তাৎপৰ্যপূৰ্ণ মন্তব্য দিছে: "সময়ৰ সোঁতে ভাঙ্গি দিয়া ভেঁটা বান্ধিবলৈ মত দিছে। কিন্তু যত্ন বিফল। যুক্তি আৰু ন্যায় বিৰুদ্ধ মত দুৰ্বল সুতৰাং চিৰস্থায়ী নহয়।"[৪০] সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি যে সংস্কাৰপন্থীসকলে ৰক্ষণশীল দৃষ্টিভঙ্গী মানি ল'ব পৰা নাছিল। এনে ধৰণৰ মন্তব্যই দৰাচলতে বিদ্বৎসমাজৰ মতবিভাজনক প্ৰতিফলিত কৰিছে। লগতে বোধ হয় এই কথাও কৈ থোৱা সমীচীন হ'ব যে *আসাম-বন্ধুৰ* পাতত কেৱল চুটি এটা সম্পাদকীয় টোকাত গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ উদাৰনৈতিক মত সীমিত থকাটোৱে প্ৰমাণ কৰে যে অসমত সংস্কাৰপন্থীসকলৰ পক্ষ তেতিয়ালৈকে শক্তিশালী হোৱা নাছিল।

*আসাম-বন্ধু*ৰ পিছৰ আলোচনী *মৌ* (১৮৮৬-১৮৮৭) নামৰ মাহিলী কাকতখনতো আমি স্ত্রীশিক্ষাৰ বিষয়ত এক ৰক্ষণশীল মানসিকতা দেখিবলৈ পাওঁ। বিলাত-ফেৰৎ ইঞ্জিনিয়াৰ বলিনাৰায়ণ বৰা (১৮৩১-১৮৮২)ৰ *মৌ*ৰ প্রথম সংখ্যা (ডিচেম্বৰ ১৮৮৬)ৰ প্রথম প্রবন্ধটোতেই প্রতিফলিত হৈছে স্ত্রীশিক্ষাবিৰোধী যুক্তি আৰু ব্যাখ্যা। বৰাৰ মতে স্ত্রীশিক্ষা অসমত সোমোৱা নাই, বঙ্গতহে সোমাইছে। তেওঁৰ প্রবন্ধত উল্লেখ আছে: "তিৰুতাক পঢ়িবলৈ দিয়া বেয়া নহয়, কিন্তু সেই বুলি তিৰুতা মানুহে মুনিহ মানুহৰ নিচিনাকৈ বি,এ, এম, এ, পৰীক্ষা দিয়া ভাল এনে বুলিব নোয়াৰি, কি ডাক্তৰ বা উকিল হই মুনিহৰ ব্যৱসায়বোৰ চলাব ইও বাঞ্ছনীয় নহয়।"[৪১] শিক্ষিতা নাৰীৰ প্রতি কটাক্ষ কৰি তেওঁ ৰক্ষণশীল চিন্তাধাৰা প্রকাশ কৰিছে এনেধৰণে: "নিজৰ বন এৰি যি তিৰুতাই আকৌ বি, এ, এম, এ, আদি মুনিহ্হ বন কৰিবলৈ আগবাঢ়ে, তেনেকুৱা মতা-তিৰুতাক দেখিলেই ভয় লাগে।"[৪২] এনে উচপ খোৱা ভয়ৰ কাৰণ তেওঁ প্রাঞ্জল ভাষাৰে প্রকাশ কৰিছে এনেদৰে: "আসামৰ মানুহ-দুনুহক মানে লণ্ড ভণ্ড কৰিছিল; কিন্তু ভাটি-সভ্যতাৰ লণ্ড ভণ্ড তাতকৈও ভয়ানক হ'ব যদিহে অসমীয়া তিৰুতা পণ্ডিত হ'বলৈ খোজে।"[৪৩] প্রবন্ধকাৰৰ মতে ল'ৰা ওপজোৱা, ৰন্ধা-বঢ়া, বোৱা-কটা আদিহে তিৰোতাৰ আচল বন। বেজিৰ বনও "আজিকালি আসামত সোমাব ধৰিছে ও এই বনৰ আদৰ হোয়াত দেশত ভাল চিন দেখা গৈছে।"[৪৪] — অর্থাৎ স্ত্রীজনোচিত কামবিলাকহে পঢ়া-শুনাতকৈ শ্রেয়।

*মৌ*ৰ মতে ঘৰেই ছোৱালীৰ ঘাই পঢ়াশালি। ঘৰৰ শিক্ষাই নিৰাপদ আৰু লাগতিয়াল শিক্ষা। কিয়নো পঢ়াশালিত নানা শ্রেণীৰ লগ পালে স্বভাৱ নষ্ট হ'ব: "সেইবোৰৰ মুখে নিশিকিব লগিয়া কথা বোৰও শিখে।"[৪৫] সাধাৰণ শ্রেণীৰ ছোৱালীৰ প্রতি বৰাৰ যে অৱজ্ঞাৰ ভাব আছিল সেই কথা তেওঁৰ এই উক্তিত ওলাই পৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে কলিকতাৰ বেথুন স্কুল আৰম্ভ কৰোঁতে কেৱল সম্ভ্রান্ত ঘৰৰ ছোৱালীৰহে নামভর্তি কৰিছিল।

*মৌ*ৱে উচ্চশিক্ষিতা তিৰোতাৰ বিষয়ে তীব্র বিৰোধিতা কৰি তেওঁলোকক হেয় জ্ঞান কৰিছে। কৌতুকমিশ্রিত সুৰত তেওঁ মহিলা ডাক্তৰক ইতিকিং কৰিছে দ্বিধাহীনভাৱে — "যি তিৰুতাই ডাক্তৰ হৈ মতা ৰোগীৰ ওচৰত বহি হাত চাব পাৰে, জিবা চাব পাৰে, পেট টিপি চাব পাৰে, আৰু তিৰুতাৰ কাণত নপৰিবলগীয়া কথাও মুখেৰে সুধিব পাৱে, পাঠক তেনেকুৱা এজনী সহধর্ম্মিনী তোমাক লাগেনে?... কথাৰ বাচবিচাৰ নোহোয়াকৈ যদি তিৰুতাই মুনিহে সৈতে আলাপ কৰিব পাৰে, তেন্তে তিৰুতাৰ ঘাই অলঙ্কাৰ সি লৰ্জ্জশীলতা [লজ্জাশীলতা] সি ক'ত থাকিল?"[৪৬] মন কৰিবলগীয়া যে *মৌ* আলোচনী ওলোৱা বছৰতেই কাদম্বিনী

গাঙ্গুলি আৰু আনন্দি বাঈ যোশীয়ে চিকিৎসাবিজ্ঞানৰ শিক্ষা শেষ কৰি সুনাম অর্জন কৰে।

স্ত্রীশিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে আক্ৰমণ *জোনাকী*তো প্রকাশ পাইছিল। ১৮৮৯ চনত প্রকাশ হোৱা *জোনাকীত* "আমাৰ উন্নতি নে অৱনতি" শীর্ষক প্রবন্ধটিৰ লিখক পানীন্দ্রনাথ গগৈ (১৮৭১-১৯০০)য়ে শিক্ষিতা নাৰীৰ বিষয়ে দিয়া মন্তব্য ফাঁহিয়াই চালে তেওঁৰ বিৰূপ প্রতিক্রিয়া বুজিব পাৰি: "আগেয়ে আমাৰ গৃহলক্ষ্মী আছিল, ... বিলাতী সভ্যতাৰ বতাহ পাই আমাৰ আইদেউ সকলৰো গা উঠিল; ... সেই নিমিত্তে বন-বাৰি কাতিকৈ থৈ নাটক নভেলৰ পৰা মূৰ নদঙ্গা হল।"[৪৭]

কিন্তু পানীন্দ্রনাথ গগৈৰ প্রবন্ধৰ শেষত *জোনাকী*ৰ সম্পাদকৰ টীকা মনকৰিবলগীয়া: "লেখকে ভাঙ্গিলে যেনেকৈ পাতিবও নে তেনেকৈ? আগৰ এটাই ভাল, এতিয়াৰ এটাই বেয়া — বুলিলে 'পক্ষপাত' দোষত পৰা যায়। লেখকে সমাজৰ চিত্ৰটি বেছ আঁকিছে, কিন্তু কোনো স্থলত অলপ অতিৰঞ্জিত কৰিলে আমাৰ তিৰুতা বিলাকৰ এতিয়াৰ অৱস্থা নাটক -নভেলৰ পৰা মূৰ নদঙ্গাটোৱেই নেকি? তিৰুতাৰ শিক্ষা সম্বন্ধে লেখকৰ মত কি?"[৪৮]

আমি উনুকিয়াই আহিছোঁ যে স্ত্রীশিক্ষাক কেন্দ্র কৰি তুমুল তর্ক-বিতর্ক নহ'লেও অসমীয়া বিদ্বৎসমাজ দুটা গোষ্ঠীত বিভক্ত আছিল। এই দুটাৰ যিটোৱে স্ত্রীশিক্ষাৰ বিৰোধিতা কৰিছিল তেওঁলোকৰ বক্তব্য আমি ইমান পৰে পৰিৱেশন কৰিলোঁ। এতিয়া সপক্ষে থকাসকলৰ মতামত কেনে আছিল চোৱা যাওক। অৱশ্যে সপক্ষে যিবোৰ লেখা ওলাইছিল তাৰ সংখ্যা বৰ তাকৰ। খুব সম্ভৱ অসমৰ মধ্যবিত্ত অধিকাংশই এই ধৰণৰ সংস্কাৰমূলক চিন্তা-চর্চাৰ প্রতি আসক্তি অনুভৱ কৰা নাছিল। তদুপৰি সেইকালৰ মধ্যবিত্তৰ চিন্তাশীল অংশটো অসমীয়া ভাষাৰ প্রতিষ্ঠা আৰু সাহিত্যৰ বিকাশৰ প্রশ্নটোক লৈ অধিক ব্যস্ত আছিল।

স্ত্রীশিক্ষা বিস্তাৰৰ বাবে *অৰুনোদই*য়ে এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। ১৮৫৩ চনৰ মে' মাহৰ *অৰুনোদইত* স্পষ্টকৈ লিখা হ'ল: "আমাৰ মহা উপকাৰি ইংৰাজি দেসাধিকাৰ সকলে ঠায়ে ঠায়ে পর্হা সালি পাতিলেও, তালৈ অতি তাকৰ লোকেহে আপোনাৰ লৰা চোআলিক পঠিয়াই ... লৰা কি চোআলি দুয়োৰে বিদ্যা সিকা উচিত, আৰু সাস্ত্রতো ইয়াৰ বিধান আচে।"[৪৯] চিঠিখন লিখিছিল "কলিকতা নগৰত থকা তোমালোকৰ বন্ধু এজন অচমিয়া লোক"এ। এই পত্র-লেখকজন আছিল পৰৱৰ্তী কালত সংস্কাৰক হিচাপে বিখ্যাত হোৱা গুণাভিৰাম বৰুৱা (১৮৩৪-১৮৯৪)। একে চনৰ জুলাই মাহত এইজনা অসমীয়াই কলিকতাৰপৰা ছোৱালীৰ বিদ্যাৰ ক্ষেত্রত পিতৃ-মাতৃক নিজ দায়িত্বৰ কথা সোঁৰৰাই দি মহানির্বাণতন্ত্রৰ উদ্ধৃতিৰ সহায়ত নিজৰ বক্তব্য যুক্তিৰে দাঙি

ধৰিছিল। "পিত্ৰি মাত্ৰিএ লৰা চোআলিক কেৱল খাব পিন্ধিবলৈ দিলেই সিহঁতৰ ধাৰ সুজিব পাৰে, এনে নহই; সিহঁতক সমানে পৰ্হিবলৈকো শিকাব লাগে, তেহে সিহঁতৰ ধাৰ সুজা জাই।"[৫০] একেজন পত্ৰ-লেখকে অক্টবৰত লিখা চিঠিত আছিল প্ৰায় একেধৰণৰে সুৰ আৰু বলিষ্ঠ যুক্তি: "জদি তিৰোতাবিলাকৰ গিয়ানি হোআ ইস্বৰৰ ইচা ন হলহেঁতেন, তেন্তে সৰ্বসক্তিমান পৰম ইস্বৰে সিহঁতক পুৰুসৰ নিচিনা গিয়ান আৰ্জিব পৰা বুধিনি দি, মুঠে সামান্য জন্তুৰ দৰে ভোক, পিয়াহ, টোপনি দি স্ৰজিলেহেঁতেন।"[৫১] অসমীয়া নাৰীৰ অগ্ৰগতিৰ হকে পোনপটীয়া যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰি বেপটিষ্টসকলেও *অৰুনোদইত* লিখিছিল। অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থনত তেওঁলোকে বঙ্গৰ দৃষ্টান্ত দাঙি ধৰি কৈছিল: "বঙ্গালদেসৰ ঠায়ে ঠায়ে এতিয়া ভদ্ৰলোকৰ তিৰি সকলে বিদ্যা সিকাত মন দিচে আৰু সিবিলাকৰ স্বামিবিলাকেও আপোন ভাৰ্জাক বিদ্যা সিকিবলৈ অনুমতি কৰিচে।"[৫২] মিছনাৰিসকলে বিচাৰিছিল অসমৰ সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণীয়েও যেন স্ত্ৰীশিক্ষাৰ উপকাৰিতা অনুধাৱন কৰি তাৰ প্ৰসাৰৰ কাৰণে যত্ন কৰে।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থনৰ ক্ষেত্ৰত গুণাভিৰাম বৰুৱাই নানা যুক্তি দাঙি ধৰাৰ আঁৰত বঙ্গীয় নৱজাগৰণৰ প্ৰভাৱ থকা বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। তেওঁ বঙ্গৰ সংস্কাৰকসকলৰ, বিশেষকৈ বিদ্যাসাগৰৰ, অনুগামী আছিল। বিধৱাবিবাহ প্ৰৱৰ্তন, শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ, বহু বিবাহ নিবাৰণ, বালিকা বিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠাত বিদ্যাসাগৰ আছিল অগ্ৰগামী। আধুনিক মনৰ গৰাকী বিদ্যাসাগৰে মূলতঃ সমালোচনাত্মক যুক্তিৰে সকলো কথা চালি-জাৰি চাইছিল। তদুপৰি বঙ্গীয় নৱজাগৰণ আছিল বহু পৰিমাণে নাৰীকেন্দ্ৰিক। নাৰীক সমমৰ্যাদা দিয়াটো বহুত সংস্কাৰকৰ লক্ষ্য আছিল। সম্ভৱ ইয়াৰ প্ৰভাৱ গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ ওপৰত পৰিছিল।

গুণাভিৰাম বৰুৱা ব্ৰাহ্ম আছিল। ব্ৰাহ্মসমাজে মহিলাৰ উন্নতিৰ বাবে বহুতো সংস্কাৰমূলক কামত হাত দিছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত বালিকা বিদ্যালয় আৰু বয়স্ক মহিলাসকলৰ বাবে বিদ্যালয় স্থাপন, মহিলাৰ বাবে উপযোগী পত্ৰ-পত্ৰিকা প্ৰকাশ কৰা আদিয়েই প্ৰধান। অৰ্থাৎ মহিলাৰ নৈতিক, সামাজিক, বৌদ্ধিক উন্নতিৰ হকে বহুতো সাংগঠনিক কাম-কাজ তেওঁলোকে কৰিছিল। ব্ৰাহ্মসমাজৰ নেতা কেশৱচন্দ্ৰ সেনে মহিলাৰ বাবে গৃহ-শিক্ষাৰো ব্যৱস্থা কৰিছিল আৰু উমেশচন্দ্ৰ দত্তই বামাবোধিনী সভা স্থাপন কৰিছিল। ৫০০০-৬০০০ গৰাকী সদস্যা থকা এই বৃহৎ অনুষ্ঠানটিয়ে নিশ্চয় গুণাভিৰামৰ মনত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলাইছিল আৰু এনে উদাৰপন্থী চিন্তা-চৰ্চাই সম্ভৱ বিধৱাক বিয়া কৰাবলৈ আৰু স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিবলৈ মনোবল দিছিল। নিজৰ ভাৰ্যাক অসমীয়া, বাংলা আৰু ইংৰাজী শিক্ষা দিয়াই নহয়, ৯ বছৰৰ জীয়েক স্বৰ্ণলতাক বেথুন স্কুলত দি আধুনিক

শিক্ষাৰে শিক্ষিতা কৰি তুলিছিল। গুণভিৰামৰ পৰিবাৰে অকলেই নগাঁও চহৰত ঘূৰি ফুৰাৰ প্ৰেৰণা আৰু সাহস নিশ্চয় গুণাভিৰামৰপৰা পাইছিল।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ অন্য এগৰাকী সমৰ্থক আছিল হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা (১৮৩৫-১৮৯৬)। ঊনৈছ শতিকাৰ যুক্তিবাদী হেমচন্দ্ৰ আছিল আটাইতকৈ আধুনিক মনৰ অসমীয়া। তেওঁ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পৰিণাম বেয়া হ'ব বুলি ভবাজনৰ যুক্তি খণ্ডন কৰি লিখিছিল: "যেতিয়ালৈকে তিৰোতাবিলাকক বিদ্যা শিকাই মুক্তাৱস্থা দিয়া নেযায়, তেতিয়ালৈকে দেশৰ মঙ্গল হবৰ সম্ভৱনা নাই।" আকৌ আৱেগ মিশ্ৰিত যুক্তিৰে তেওঁ আৱেদনো কৰিছে: "হে আমাৰ দেশীসকল! তোমালোকে তোমালোকৰ তিৰোতাৰ অহিতে যি কু সংস্কাৰ আছে, তাক এৰি পেলাই, সিহঁতক জ্ঞান বিদ্যা শিকাই উত্তম সঙ্গী জ্ঞান কৰা, কাৰণ সিহঁত তোমালোকৰ শৰীৰৰ এফাল আৰু উত্তম বন্ধু।"[৫৩] উল্লেখযোগ্য, শিক্ষাই যে স্বামী-স্ত্ৰীৰ সম্পৰ্কৰ উত্তৰণ ঘটায় এনে বৈপ্লৱিক চিন্তা সেইকালত হেমচন্দ্ৰৰ দৰে চিন্তাশীল লোকেহে কৰিব পাৰিছিল।

১৮৬৭ চনৰ জানুৱাৰী সংখ্যা *অৰুণোদইত* দুগৰাকী লেখিকাক অকুণ্ঠচিত্তে প্ৰশংসা কৰি তেওঁ নিজৰ বহল মনৰ পৰিচয় দিছে।[৫৪] সেই সময়ত তিৰোতাৰ লিখা অপৈণত আৰু দুৰ্বল বুলিয়েই পুৰুষে জ্ঞান কৰিছিল। তেনে অৱস্থাত হেমচন্দ্ৰৰ এই প্ৰশংসাক ব্যতিক্ৰমী মনোভাৱৰ পৰিচায়ক বুলিবই লাগিব।

ঊনৈছ শতিকাৰ *জোনাকী*ৰ পাতত স্ত্ৰীশিক্ষাক কেন্দ্ৰ কৰি বিশেষ বাক-বিতণ্ডা নচলিলেও উদাৰমনা লেখকৰ বক্তব্য আমি আলোচনীখনত পঢ়িবলৈ পাওঁ। চন্দ্ৰধৰ বৰুৱা (১৮৭৪-১৯৬১)ই কোনো দ্বিধা নোহোৱাকৈ দৃঢ়কণ্ঠে কৈছে: "কোনো সভ্য জাতিয়েই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধী নহয়।"[৫৫] তেওঁৰ মতে, পুৰুষতকৈ তিৰোতাৰহে শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন বেছি, কাৰণ লৰা-ছোৱালীবিলাকে বেছি সময় মাকৰ লগতহে কটায়। "তিৰোতাৰ সুশিক্ষাৰ ওপৰতে সমাজৰ উন্নতি নিৰ্ভৰ।"[৫৬] স্ত্ৰীশিক্ষাৰ উপকাৰিতাৰ কথা কওঁতে তেওঁ দুটা কথাৰ ওপৰত যথেষ্ট গুৰুত্ব দিছে। এক, উপযুক্ত সঙ্গিনী হ'ল সুশিক্ষিতা স্ত্ৰী আৰু তেনে স্ত্ৰী অবিহনে দাম্পত্য-সুখ পাব নোৱাৰি; দুই, দেশৰ উন্নতি শিক্ষিতা নাৰী অবিহনে সম্ভৱ নহয়। শেষত লেখকে সাবিত্ৰীৰ দৰে পতিব্ৰতা স্ত্ৰী লাভ কৰিবলৈ হ'লে নাৰীক সুশিক্ষিতা কৰি তুলিবলৈ আহ্বান জনাইছে। লক্ষণীয়, স্ত্ৰীশিক্ষাই নৈতিক অধঃপতনৰ সূচনা কৰিব বুলি বিৰোধীসকলে সচৰাচৰ যি যুক্তি আগবঢ়ায় তাৰ উত্তৰত তেওঁ কৈছে: "প্ৰকৃত শিক্ষা পালে, মানুহৰ চৰিত্ৰ কেতিয়াও বেয়া হ'ব নোৱাৰে।"[৫৭]

আমাৰ এই পৰ্যালোচনা শেষ কৰাৰ আগতে আমি স্ত্ৰীশিক্ষা সম্বন্ধীয় চিন্তা-চৰ্চা বা আন্দোলনৰ বিশেষ এটা দিশৰ প্ৰতি চকু দিয়া উচিত হ'ব। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ

সমৰ্থকসকলৰ যুক্তি ফঁহিয়াই চালে এটা কথা স্পষ্টকৈ ওলাই পৰে — তেওঁলোকৰ বক্তব্যত নাৰীৰ নিজস্ব প্ৰয়োজন উপেক্ষিত। নাৰীৰ আত্মবিকাশ, আত্মপ্ৰকাশ অথবা ব্যক্তিত্ব-বিকাশৰ বাবে যে শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন সেই কথাই উদাৰমনা সংস্কাৰকসকলৰ যুক্তিত গুৰুত্ব পোৱা নাই। বঙ্গীয় সমাজৰ আলোচনা প্ৰসঙ্গত এজন গৱেষকে কৈছে: "স্ত্ৰীশিক্ষা সংক্ৰান্ত যে কোনো আলোচনায় নাৰীৰ নিজস্ব প্ৰয়োজনের চেয়ে বেশি গুরুত্ব পেয়েছে তার স্বামী, পুত্ৰ কিংবা সমাজের প্ৰয়োজন।"[৫৮] কথাষাৰ অসমীয়া বিদ্বৎসমাজৰ সংস্কাৰমুখী অংশটোৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰযোজ্য। এই সীমাবদ্ধতাৰ এটা প্ৰধান কাৰণ হ'ল — ঊনৈছ শতিকাৰ সংস্কাৰ আন্দোলনৰ নেতৃত্ব আছিল শিক্ষিত পুৰুষৰ হাতত। এওঁলোক মূলতঃ আছিল উচ্চবৰ্ণৰ। অন্যহাতে সমাজৰ নিম্নবৰ্ণ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি প্ৰায় নিৰ্লিপ্তই আছিল, কিয়নো তেতিয়া তেওঁলোকৰ পুৰুষসকল আছিল শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত। উচ্চবৰ্ণৰ সংস্কাৰকসকলে এই নিম্নবৰ্ণৰ সমস্যাৰাজিৰ প্ৰতি বিশেষ চকু দিয়া নাছিল। ঠিক তেনেকৈ নাৰীসমাজৰ নিজস্ব সমস্যা আৰু আকাংক্ষাৰ স্বৰূপ বুজিবলৈ সংস্কাৰকসকলে আন্তৰিকতাৰে চেষ্টা নকৰা যেন লাগে। স্বামীৰ সুখ, পৰিয়ালৰ সুপৰিচালনা, সন্তানৰ সুশিক্ষা, সমাজৰ অগ্ৰগতি, দেশৰ স্বাৰ্থ — এইবোৰেই আছিল স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থকসকলৰ ঘাই যুক্তি। নাৰীক ব্যক্তিহিচাপে গুৰুত্ব দি, তেওঁলোকৰ স্বাতন্ত্ৰ্যবোধক সন্মান জনাই সংস্কাৰকসকল আগবাঢ়িছিল বুলি মনে নধৰে।

ঊনৈছ শতিকাৰ ভাৰতৰ শিক্ষিত শ্ৰেণীৰ মাজত ভিক্টৰিয়ান নৈতিকতাৰ যথেষ্ট আদৰ আছিল। ইংলেণ্ডৰ সমাজত তেতিয়া বহুল চৰ্চাৰ বিষয় আছিল মঙ্গলময়ী নাৰীৰ ভূমিকা। এই আদৰ্শ নাৰীগৰাকী বহুপৰিমাণে ভাৰতীয় গৃহলক্ষ্মীৰেই ইংৰাজ সংস্কৰণ। ভাৰ্যা হ'ব লাগে দেৱদূতীস্বৰূপা, পতিব্ৰতা আৰু সতী। ভিক্টৰীয়া আদৰ্শ মতে তেওঁ স্বৰ্গীয় স্নিগ্ধতাৰ প্ৰতিভূ — যি সকলো কাৰ্য কৰিব মুলতঃ স্বামীৰ সুখ আৰু শান্তিৰ বাবে। সঙঘাতপূৰ্ণ বাহিৰা জগৎখনৰপৰা আহি পতিয়ে যেন এক শান্ত স্নিগ্ধ আশ্ৰয় পায় তেওঁৰ নিজৰ গৃহত। স্বামীৰ সন্তোষ আৰু তৃপ্তিৰ বাবে সকলো স্বাৰ্থ ত্যাগ কৰি তেওঁ ঘৰখন কৰিব লাগিব এক শান্তিৰ নীড়। সম্ভৱ, পত্নীৰ এই ভাবমূৰ্তিৰ প্ৰতি এচাম উচ্চশিক্ষিত ভাৰতীয় লোক কিছু আকৃষ্ট হৈছিল। এই আকৰ্ষণৰ এটা ঘাই কাৰণ হ'ল ভিক্টৰীয় গাৰ্হস্থ্য কৰ্তব্যৰ লগত ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ মৌলিক বিৰোধৰ প্ৰায়-অনুপস্থিতি।

অৱশ্যে নানা সীমাবদ্ধতা থকা সত্ত্বেও বিদ্বৎসমাজৰ উদাৰ লোকসকলৰ চিন্তা যে তুলনামূলকভাৱে প্ৰগতিশীল আছিল সেই কথা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। সেইকালত কিছু সীমাবদ্ধতা থকাটো স্বাভাৱিক আছিল। কিন্তু সংস্কাৰকসকলে

এই ধৰণৰ সীমাবদ্ধতাৰ মাজত থকিয়েই অসমীয়া নাৰীৰ চেতনাক শিক্ষাৰ পোহৰেৰে উজলাই তুলিবলৈ যি চেষ্টা চলাইছিল তাৰ ঐতিহাসিক গুৰুত্ব কেতিয়াও নুই কৰিব নোৱাৰি। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ দৰে ঊনৈছ শতিকাৰ বিদ্বৎসমাজৰ অগ্ৰণী প্ৰতিভূসকলৰ ওচৰত সেয়ে আজিৰ আধুনিক অসমীয়া নাৰী কৃতজ্ঞ।

সূত্ৰ-নিৰ্দেশ

১ H. K. Barpujari. *The American Missionaries and North-East India (1836-1900 AD)*. Guwahati. 1986. p. 177

২ গুণাভিৰাম বৰুৱা, *আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ জীৱন চৰিত্ৰ*, গুৱাহাটী, ১৯৭১, পৃষ্ঠা ৪।

৩ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৫৮।

৪ John M.Cosh. *Topography of Assam*. New Delhi. 1986. p. 26

৫ প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, *অৰুনোদই*, গুৱাহাটী, ২০০১, পৃষ্ঠা ১১৬-৭।

৬ যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞা, *গুণাভিৰাম বৰুৱা*, গুৱাহাটী, ২০০১, পৃষ্ঠা ২৩।

৭ H. K. Barpujari. *The Comprehensive History of Assam*. vol. 5, Guwahati 1993. p. 201

৮ তদেৱ, p. 8

৯ Aparna Mahanta. *Journey of Assamese Women 1836-1937*. Guwahati. 2008. p. 8

১০ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৮।

১১ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৮।

১২ হেম বৰা, *অসমীয়া সাহিত্যলৈ মহিলা লেখকৰ দান*, গোলাঘাট, ১৯৯৮, পৃষ্ঠা ৩২।

১৩ উক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৩৪।

১৪ প্ৰফুল্ল গোস্বামী সম্পাদিত, *পদ্মাৱতী দেৱী ফুকননী ৰচনাৱলী*, গুৱাহাটী, ১৯৯৮, পৃষ্ঠা ১।

১৫ যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞা, *ঊনবিংশ শতিকা: সৃষ্টি আৰু চেতনা*, গুৱাহাটী, ১৯৯৮, পৃষ্ঠা ৪৪।

১৬ বেণুধৰ শৰ্মা, *গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন*, গুৱাহাটী. ১৮৭০ শক, পৃষ্ঠা ২৩।

১৭ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৫৩-৫৪।

১৮ অৰূপজ্যোতি শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, *অৰুনোদই* (১৮৫৫-১৮৬৮ চন) নিৰ্বাচিত সঙ্কলন, নগাঁও, ২০০২, পৃষ্ঠা ২৩৬-৭।

১৯ Archana Chakravarty, *History of Education in Assam*. Delhi, 1989. p. 28

২০ অৰূপজ্যোতি শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ২৩৭।

২১ Archana Chakravarty, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ২৮-৯।

২২ যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞা, *গুণাভিৰাম বৰুৱা*, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ২৪।

২৩ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২৪।
২৪ উদ্ধৃত, Aparna Mahanta, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ১৬-৭।
২৫ H.K. Barpujari, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ১১৮।
২৬ উদ্ধৃত, তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৮।
২৭ বেণু দেৱী, *অসমৰ শিক্ষা-ব্যৱস্থা*, গুৱাহাটী, ১৯৭৪, পৃষ্ঠা ১১১-২।
২৮ স্বপন বসু, *বাংলায় নবচেতনার ইতিহাস*, কলিকতা, ১৯৮৫, পৃষ্ঠা ১৭৫।
২৯ উদ্ধৃত, তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৭৫।
৩০ নগেন শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, *আসাম-বন্ধু*, গুৱাহাটী, ১৯৮৪, পৃষ্ঠা ১৬৩।
৩১ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৪২।
৩২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২৩৯-৪০।
৩৩ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২৪২।
৩৪ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৩৬০।
৩৫ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৪৫০।
৩৬ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২২৯।
৩৭ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২৬৯।
৩৮ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২৬৯।
৩৯ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৪৮১।
৪০ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৪৮১।
৪১ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা পুনঃ-সম্পাদিত, *মৌ*, গুৱাহাটী, ১৯৮০, পৃষ্ঠা ২।
৪২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৩।
৪৩ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৭।
৪৪ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৫।
৪৫ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৬।
৪৬ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৭।
৪৭ নগেন শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, *জোনাকী*, যোৰহাট, ২০০১, পৃষ্ঠা ১৮৩।
৪৮ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৮৩।
৪৯ মহেশ্বৰ নেওগ পুনঃ-সম্পাদিত, *অৰুনোদই*, গুৱাহাটী, ১৯৮৩, পৃষ্ঠা ৯৪৯।
৫০ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৯৮৬।
৫১ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১০৩২।
৫২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১০৪২।
৫৩ যতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামী সম্পাদিত, *হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা ৰচনাৱলী*, গুৱাহাটী, ১৯৯৯, পৃষ্ঠা ৪৫৯।
৫৪ অন্ধপজ্যোতি শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, পূৰ্বোক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ২৪২।
৫৫ নগেন শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, *জোনাকী*, পৃষ্ঠা ৭১৭।
৫৬ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৭১৬।
৫৭ তদেৱ, পৃষ্ঠা ৭১৭।
৫৮ সম্বুদ্ধ চক্ৰবৰ্তী, *অন্দরে অন্তরে: উনিশ শতকে বাঙালী ভদ্র মহিলা*, কলিকতা, ১৯৯৫, পৃষ্ঠা ৪৯।

❖ ❖ ❖

স্ত্ৰীশিক্ষা, সংস্কাৰ-আন্দোলন আৰু বলিনাৰায়ণ বৰাৰ *মৌ*

প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী

অৱতৰণিকা

কুইজ-কৃষ্টিৰ যুগত জ্ঞানৰ ঠাই তথ্যই দখল কৰিব ধৰিছে। আজিকালি জ্ঞানৰ পৰিমাণ সাধাৰণতে জোখা হয় কুইজৰ মাপকাঠীৰে। অসমত আয়োজিত এই ধৰণৰ কুইজানুষ্ঠানত কেতিয়াবা কোনোবাই প্ৰশ্ন কৰিব পাৰে — বিদেশত প্ৰশিক্ষিত প্ৰথম অসমীয়া ইঞ্জিনিয়াৰজন কোন? নানা কাৰণে অসমৰ বৌদ্ধিক/সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য সম্বন্ধীয় তথ্যৰ প্ৰতি বিশেষ আগ্ৰহ নথকা আজিৰ বহুতো ল'ৰা-ছোৱালীয়ে এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ দিবলৈ টান পাব। পিছে নিকট অতীতৰ ভূ-ভা ৰখা ল'ৰা-ছোৱালীয়ে প্ৰশ্নটোৰ শুদ্ধ উত্তৰ দিয়াৰ সম্ভাৱনা আছে। উত্তৰটো হ'ল — বলিনাৰায়ণ বৰা প্ৰথম অসমীয়া ইঞ্জিনিয়াৰ যি কেইবা বছৰো ইংলেণ্ডত থাকি শিক্ষা লাভ কৰিছিল। বলিনাৰায়ণৰ কীৰ্তি সম্বন্ধীয় আৰু এটা সম্ভাব্য প্ৰশ্ন হ'ল — ১৮৮৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত ওলোৱা *মৌ* নামৰ মাহেকীয়া অসমীয়া আলোচনীখনৰ প্ৰকৃত সম্পাদক কোন আছিল? ইয়াৰো উত্তৰ হ'ব বলিনাৰায়ণ বৰা। কাৰণ, সম্পাদক হিচাপে ভায়েক হৰনাৰায়ণৰ নাম থাকিলেও আলোচনীখনৰ গুৰি-ধৰোঁতা আছিল বলিনাৰায়ণ বৰা।[অ] কেৱল গুৰি-ধৰোঁতাই নহয়, *মৌ*ৰ প্ৰায় সকলো লেখাৰ ৰচক আছিল বলিনাৰায়ণ।

*মৌ*ৰ মাত্ৰ চাৰিটা সংখ্যা ওলাইছিল। আটাইকেইটা সংখ্যাতেই আমি চিন্তা-গধূৰ আৰু সমাজকেন্দ্ৰিক প্ৰবন্ধ পঢ়িবলৈ পাওঁ। অসমৰ শৈক্ষিক, সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে বলিনাৰায়ণৰ *মৌ*ত ছপা হোৱা প্ৰবন্ধবোৰ নিঃসন্দেহে ছিৰিয়াছ চিন্তা-চৰ্চাৰ এক উজ্জ্বল উদাহৰণ। অৱশ্যে *মৌ*ৰ পাতত সকলো ক্ষেত্ৰতে দেশানুৰাগ প্ৰতিফলিত হোৱা বুলি ক'লে অতিৰঞ্জনৰ দোষে চুব। আমাৰ এই মন্তব্যৰ সমৰ্থনত স্বল্পজীৱী আলোচনীখনৰ বুকুৰপৰা কেইটামান বাক্য বুটলি আনি পৰিৱেশন কৰা সমীচীন হ'ব বুলি ভাবিছোঁ:

> এক।। "ইংৰাজক দেশৰ পৰা আমি একে বেলিয়ে খেদিব নোখোজো। ভাৰতৰ মঙ্গলৰ নিমিত্তে ভালেদিনলৈকে ইয়াত ইংৰাজ শাসন লাগতীয়াল।"[আ]

দুই।। "বাতরি কাকত বিলাকে মিছাই সঁচাই কুলির দুর্দশা বখনাই, বাগিছার সাহাব বিলাকক আৰু গবৰ্ণমেন্টকে গালি পারা, সমূলি বলিয়ার বন। যদি আসামত কোনো শ্রেণী মানুহ আছে যার ধন দিনে দিনে বাঢ়িব লাগিছে সেইয়ে কুলির শ্ৰেণী।"[২]

তিনি।। "অসমীয়া ভাষা বঙালি ভাষাতকৈ বেলেগ এই কথা সঁচা; কিন্তু অসমীয়াৰ পক্ষে ই বর গৌরবর কথা নহয়, বরঞ্চ ই দুখরহে কথা।"[৩] (পৃষ্ঠা ১০২, ১২, ৪৩)

এই উদ্ধৃতি কেইটা *মৌৰ* সীমাবদ্ধতাৰ নিৰ্দেশক। সীমাবদ্ধতাৰ আৰু এটা দুঃখদায়ক দৃষ্টান্ত হ'ল "তিরুতার বন কি?" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটো। *মৌৰ* প্ৰথম সংখ্যাৰ প্ৰথম প্ৰবন্ধটোৱেই আছিল "তিরুতাৰ বন কি?"। এই কথাটোৰপৰা অনুমান কৰিব পাৰি বলিনাৰায়ণে বিষয়টোত কিমান গুৰুত্ব দিছিল। *মৌৰ* প্ৰথম প্ৰবন্ধটোতেই বিলাত-ফেৰৎ বলিনাৰায়ণে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিৰাগ-বিতৃষ্ণা কোনো দ্বিধা নোহোৱাকৈ ব্যক্ত কৰিছে। পুনৰ্মুদ্ৰিত *মৌৰ* সম্পাদকীয় ভূমিকাত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই কৈছে: "মুঠতে বৰা ডাঙৰীয়াৰ চৰিত্ৰত ভাৰতীয় ঊনবিংশ শতাব্দীৰ নৱজাগৰণৰ প্ৰভাৱ বিশেষভাৱে পৰিলক্ষিত হয়"। (পৃষ্ঠা ৬)। এই মন্তব্যষাৰত সত্যতা নিশ্চয় আছে। কিন্তু "তিরুতার বন কি?" নামৰ প্ৰবন্ধটোৰ বক্তব্য আৰু উদ্দেশ্য ফঁহিয়াই চালে এটা কথা ফটফটীয়াকৈ ওলাই পৰে যে ঊনৈছ শতিকাৰ সংস্কাৰ-আন্দোলনৰ কেতবোৰ দিশৰ প্ৰতি বলিনাৰায়ণ বৰাৰ সমৰ্থন-সহানুভূতি নাছিল।

"পুরুষ স্বাধীনতা" শীৰ্ষক নিবন্ধত সংস্কাৰকসকলৰ নাৰী-দৰদক আক্ৰমণ কৰি তিৰ্যক ভঙ্গীৰে বলিনাৰায়ণে লিখিছে: "বর সভাত, বাতৰি কাকতত আৰু সুশিক্ষিত বোলা ডেকা বিলাকর মুখত স্ত্রী-স্বাধীনতাইহে ঘাই কথা" (পৃষ্ঠা ৪৭)। এই উক্তিৰ লক্ষ্য যে সংস্কাৰ-আন্দোলনৰ আগৰণুৱাসকল সেইবিষয়ে সন্দেহৰ অকণো থল নাই। কোৱা বাহুল্য যে বলিনাৰায়ণে বিদ্ৰূপবিদ্ধ কৰা এই স্ত্ৰী-স্বাধীনতাৰ প্ৰথম পদক্ষেপ হ'ল আধুনিক স্ত্ৰীশিক্ষা। কিয়নো শিক্ষাৰ পোহৰ পালেহে প্ৰকৃত স্বাধিকাৰ চেতনা আৰু প্ৰগাঢ় স্বাধীনতা-কাঙক্ষা নাৰী-মানসত দলৈকে শিপাই গৈ এক সমতাভিত্তিক সুস্থ ভৱিষ্যতৰ ভেটি নিৰ্মাণ কৰাটো সম্ভৱ। বলিনাৰায়ণৰ *মৌৰ* বিচাৰ অনুযায়ী এনে ভৱিষ্যৎ ভয়াৱহ, বিধ্বংসী। "তিরুতার বন কি?" প্ৰবন্ধৰ শেষৰ পিনে বলিনাৰায়ণে স্পষ্টকৈ কৈছে যে "অসমীয়া তিরুতা পণ্ডিত হ'বলৈ" বিচাৰিলে এক ভয়ঙ্কৰ সামাজিক বিপৰ্যয়ৰ সৃষ্টি হ'ব (পৃষ্ঠা ৭)। অনুমান কৰাত অসুবিধা নহয় যে বলিনাৰায়ণৰ দৰে

বুদ্ধিজীৱীয়ে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰাথমিক প্ৰসাৰতেই আৱিষ্কাৰ কৰিছিল কালান্তক কালৰ অমিশ্ৰ আগজাননী।

স্ত্ৰীশিক্ষা আৰু সংস্কাৰ-আন্দোলন

ঊনৈছ শতিকাৰ সংস্কাৰ-আন্দোলনৰ গতি-প্ৰকৃতি অনুধাৱন কৰাৰ উদ্দেশ্যে ঐতিহাসিকসকলে অধ্যয়ন-আলোচনা অব্যাহত ৰাখিছে। এই প্ৰয়াস অৱশ্যে সকলো ক্ষেত্ৰতে পূৰ্বমত-নিৰপেক্ষ হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। বস্তুনিষ্ঠতাৰ অভাৱৰ বাবে কেতিয়াবা এনে পৰ্যালোচনা হৈ পৰে উচ্ছ্বসিত বীৰ-বন্দনা আৰু কেতিয়াবা ই সৰ্ব-নস্যাৎকাৰী-প্ৰৱণতাৰ ৰূপ লয়। এই দুটা স্থিতিয়েই চৰম আৰু বিপৰীতধৰ্মী চৰিত্ৰৰ হ'লেও, সত্য-অন্বেষণৰ ক্ষেত্ৰত স্থিতি দুটাৰ ব্যৰ্থতা সমপৰ্যায়ৰ। বস্তুনিষ্ঠ ঐতিহাসিকসকল কিন্তু এনেধৰণৰ, চৰম স্থিতিৰপৰা নিলগত থাকিবলৈ যত্ন কৰে — সত্যোদ্‌ঘাটনৰ স্বাৰ্থতেই। তেওঁলোকে সংস্কাৰ-আন্দোলনৰ সকলো ঘাই দিশ চালিজাৰি চাই তাৰ ঐতিহাসিক ভূমিকা আৰু বিবিধ সীমাবদ্ধতাৰ ওপৰত যথাযথ গুৰুত্ব দি — ঊনৈছ শতিকা জুৰি চলা সংস্কাৰকামী কৰ্ম-কাণ্ডৰ মূল্য নিৰূপণ কৰিবলৈ যত্ন কৰে।

বস্তুনিষ্ঠ পৰ্যালোচনাৰ প্ৰয়াস বৰ তাকৰ নহয়। বহুতে সংগৃহীত তথ্যবোৰ যথাসম্ভৱ নিৰপেক্ষভাৱে ব্যাখ্যা কৰি সংস্কাৰ-অন্দোলনৰ চেহেৰা-চৰিত্ৰ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰা দেখা যায়। আমি ইয়াত সংক্ষেপে মাত্ৰ এটা দৃষ্টান্ত দিব বিচাৰিছোঁ — আমাৰ আলোচ্য প্ৰসঙ্গৰ সৈতে সঙ্গতি ৰাখি। বঙ্গৰ ঔপনিৱেশিক নৱজাগৰণৰ বিষয়ে দীৰ্ঘকাল ধৰি অধ্যয়ন-অনুসন্ধান চলোৱা সমাজ-বিজ্ঞানী স্বপন বসুৱে সমাজ-সংস্কাৰ আন্দোলনক দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে: প্ৰধান আৰু অপ্ৰধান। প্ৰধান আন্দোলনৰ ভিতৰত আছে সতীদাহ, বিধৱাবিবাহ, বহুবিবাহ, বাল্যবিবাহ, স্ত্ৰীশিক্ষা আদিক কেন্দ্ৰ কৰি সংগঠিত আন্দোলনসমূহ। সুৰাপান, অশ্লীলতা, বেশ্যাসক্তি আদিৰ বিৰুদ্ধে হোৱা আন্দোলনবোৰক বসুৱে অপ্ৰধান বুলি অভিহিত কৰিছে। প্ৰণিধানযোগ্য যে স্ত্ৰী-স্বাধীনতা বিষয়ক আন্দোলনক তেওঁ অপ্ৰধান সংস্কাৰ-কৰ্মৰ ভিতৰত ধৰিছে।[১] উল্লেখ কৰা উচিত হ'ব যে স্ত্ৰী-স্বাধীনতা আন্দোলনে প্ৰাধান্য নোপোৱাটো সেইকালত ঐতিহাসিকভাৱে অনিবাৰ্য আছিল যেন লাগে। তদুপৰি আমি এই কথাও মনত ৰখা উচিত হ'ব যে সংস্কাৰ-আন্দোলনক নেতৃত্ব দি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল পুৰুষসকলেই।

স্বপন বসুৱে এটা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্যৰ প্ৰতি আমাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছে: "উনিশ শতকের সমাজ-সংস্কার আন্দোলনের বেশির ভাগই ছিল

১ স্বপন বসু, ইন্দ্ৰজিৎ চৌধুৰী সম্পাদিত, *উনিশ শতকের বাঙালি: জীবন ও সংস্কৃতি*, কলকাতা, ২০০৩, পৃষ্ঠা ১৫২।

নাৰীকেন্দ্ৰিক।"[২] ওপৰৰ পৰিচ্ছেদত উল্লেখ কৰা প্ৰধান আন্দোলনবোৰেই বসু-কথিত বৈশিষ্ট্যটোৰ অব্যৰ্থ প্ৰমাণ। বসুৱে অৱশ্যে এই নাৰী-কেন্দ্ৰিক আন্দোলনৰ সীমাবদ্ধতাৰ কথাও উনুকিয়াইছে। তেওঁ কৈছে যে এই জাতীয় আন্দোলন "সমাজের সর্বস্তরের নারীকে স্পর্শ করেনি।" তেওঁ এই কথাও কৈছে যে সংস্কাৰকসকলে যেতিয়া স্ত্ৰীশিক্ষাৰ কথা কৈছিল "তখনও তাঁদের দৃষ্টি ছিল ভদ্রঘরের মেয়েদের ওপর।"[৩] ঊনৈছ শতিকাৰ সমাজ-সংস্কাৰ আন্দোলনৰ আৰু দুটা গুৰুতৰ দুৰ্বলতাৰ কথা বসুৱে থোৰতে উল্লেখ কৰিছে। প্ৰথম দুৰ্বলতাটো হ'ল, জাতভেদ-প্ৰথাৰপৰা সমাজখনক মুক্ত কৰিবলৈ এই আন্দোলনে বিশেষ চেষ্টা কৰা নাছিল। দ্বিতীয় দুৰ্বলতাটো হ'ল, স্ত্ৰীশিক্ষাক কেন্দ্ৰ কৰি যিমান চিন্তা-চৰ্চা আৰু বাক্-বিতণ্ডা চলিছিল, "তার একাংশও হয়নি জনশিক্ষা নিয়ে।"[৪] এইখিনিতে উল্লেখ কৰা অপ্ৰাসঙ্গিক নহ'ব যে উচ্চ বিয়য়া বলিনাৰায়ণেও জনশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ কামনা কৰা নাছিল। *মৌৰ* পাতত আমি তেওঁৰ সুস্পষ্ট অভিমত পঢ়িবলৈ পাওঁ: 'যি দেশত উচ্চ শিক্ষা নাই, তাত সমজুৱা শিক্ষাৰ আৱশ্যক কি?' (পৃষ্ঠা ৪৯)।

ঊনৈছ শতিকাত নাৰীৰ শৈক্ষিক পশ্চাদপদতাৰ প্ৰশ্নটোৱে সংস্কাৰকসকলৰ মন আৰু মননৰ ওপৰত বিপুল প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। তেওঁলোকে আধুনিক শিক্ষাৰ আলোকেৰে নাৰীৰ চিন্তা-চেতনা উজলাই তুলিবলৈ আন্তৰিকতাৰে যত্নৱান হয়। অৱশ্যে এনে প্ৰচেষ্টাবোৰ যে সীমাবদ্ধতাৰপৰা মুক্ত নাছিল সেই বিষয়ে আমি কিছু আভাস দিছোঁৱেই। এই সীমাবদ্ধতাৰ এটা ঘাই কাৰণ হ'ল — যিমানেই উদাৰমনা আৰু নাৰী-দৰদী নহওঁক, অধিকাংশ সংস্কাৰকে পুৰুষ-নিৰপেক্ষ আৰু পৰিয়াল-নিৰপেক্ষ স্বতন্ত্ৰ নাৰীসত্তাক স্বীকৃতি দিব পৰা নাছিল। অৰ্থাৎ মাতৃ, পত্নী আৰু সু-গৃহিণী — এই তিনিটা পৰিচিতিৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত‌হে নাৰীৰ সমস্যা আৰু সম্ভাৱনাৰ বাছ-বিচাৰ কৰা হৈছিল। নাৰীবাদী ৰচনাত সংস্কাৰ-আন্দোলনৰ এই পুৰুষ-অনুকূল (male-friendly) চৰিত্ৰ সুন্দৰকৈ উন্মোচিত হৈছে: "In colonial India in the late nineteenth century, male social reformers who actively questioned tradition and custom demurred when it came to re-examning of masculinity and feminity."[৫] বলিনাৰায়ণ বৰাই *মৌৰ* পাতত ব্যক্ত কৰা মতামতবোৰৰ পৰ্যালোচনা প্ৰসঙ্গত আমি সংস্কাৰকসকলৰ এই দ্বিধাগ্ৰস্ততাৰ কথা মনত ৰখা ভাল হ'ব। অৱশ্যে *মৌৰ* যি বক্তব্য তাত দ্বিধাগ্ৰস্ততা নাই, আছে নগ্ন, স্পষ্ট আৰু পোনপটীয়া পক্ষপাতিত্ব।

এটা প্ৰশ্নই এইখিনিতে আমাৰ মনত ভুমুকি মৰাটো স্বাভাৱিক:

২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৫২। ৩ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৫২-৩। ৪ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৫৮।

৫ V. Geetha: *Gender*, Calcutta, 2006, p. 21

সংস্কাৰকসকলে কিয় স্ত্ৰী-শিক্ষাৰ প্ৰশ্নটোক অগ্ৰাধিকাৰ দিছিল? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰত প্ৰথমেই আমি পছিমীয়া শিক্ষাই কঢ়িয়াই অনা উদাৰনৈতিক ভাবধাৰা আৰু যুক্তিবাদৰ কথা ক'ব লাগিব। পাশ্চাত্য সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ সংস্পৰ্শলৈ আহি বা তাৰ সম্ভেদ পাই ভাৰতীয় মন আৰু মননে এটা নতুন মাত্ৰা লাভ কৰিলে। এচাম উন্নতমনা মানুহে ঐতিহ্যৰ অমানৱিক দিশ কেতবোৰৰ — যেনে, সতীপ্ৰথাৰ — যুক্তিযুক্ততাক প্ৰশ্ন কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু পীড়নমূলক ব্যৱস্থাৰ পুৰণি শৃঙ্খলৰ বান্ধোন শিথিল কৰিবলৈ যত্নপৰ হ'ল। সংস্কাৰেচ্ছাৰে উদ্বুদ্ধ হৈ তেওঁলোকে শাস্ত্ৰীয় শ্লোকও ব্যৱহাৰ কৰাৰপৰা বিৰত নাথাকিল। বিদ্যাসাগৰৰ সংস্কাৰমূলক ৰচনাতো ইয়াৰ প্ৰতিফলন দেখা যায়। তেওঁ বিধৱা-বিবাহৰ সমৰ্থনত শাস্ত্ৰৰ উক্তি ব্যৱহাৰ কৰিছে, কিন্তু ফঁহিয়াই চালে দেখা যায় যে মানৱতাবাদ আৰু যুক্তিবোধেই তেওঁৰ সংস্কাৰকামী চিন্তা-চৰ্চাৰ অন্যতম চালিকা শক্তি।[উ]

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি সংস্কাৰকসকলে চকু দিয়াৰ অন্য কাৰণো আছে। মিছনাৰিসকলৰ সমালোচনা আৰু শিক্ষামূলক তৎপৰতা দেখি এচাম ভাৰতীয়ই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰয়োজন আৰু গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। তেওঁলোকে অস্বস্তি আৰু শঙ্কামিশ্ৰিত উপলব্ধিৰে অনুভৱ কৰিলে যে সমাজৰ অনুন্নত অৱস্থা কেৱল মৰ্যাদাহানিকৰেই নহয়, ই সমাজৰ হিন্দু সম্প্ৰদায়ৰ গৰাখহনীয়াৰো সূচনা কৰিব পাৰে। স্বাভাৱিকতে এনে উপলব্ধিৰ ফলত এচাম সংস্কাৰক স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হ'ল। অন্যহাতেদি, নতুন পৰিস্থিতিত পাৰিবাৰিক/ব্যক্তিগত সুখ আৰু সুবিধাৰ কাৰণে যে স্ত্ৰীশিক্ষা লাগতিয়াল সেই কথা নানা অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে নব্য-শিক্ষিতসকলে হৃদয়ঙ্গম কৰিলে। সমাজ-বিজ্ঞানী তপন ৰায়চৌধুৰীৰ চিত্তাকৰ্ষক মন্তব্য এই প্ৰসঙ্গত স্মৰ্তব্য: "The impetus behind the male initiative for women's education came largely from their desire for better communication with their wives."[৬] দাম্পত্য সম্পৰ্কৰ নতুন সংজ্ঞাই সম্ভৱতঃ তৰুণ সংস্কাৰকসকলক স্ত্ৰীশিক্ষাৰ হকে মাত মাতিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল।

উদ্যম আৰু উৎসাহৰ পৰিচয় দিলেও সংস্কাৰকসকলৰ পথ মসৃণ নাছিল। তেওঁলোকৰ সন্মুখত বিষম বাধা হিচাপে থিয় হ'ল শাস্ত্ৰ, পৰম্পৰা, দেশাচাৰ আৰু মানুহৰ সমষ্টি-ভীতি। ক্ষমতা আৰু সুবিধা ভোগ কৰি থকা পুৰুষৰ মানস-ভূমিৰ গভীৰ স্তৰলৈ শিপাই যোৱা পুৰুষ-প্ৰভুত্বকামী মানসিকতায়ো নানা পিনৰপৰা সংস্কাৰকসকলৰ কাম-কাজত বিঘি-পথালি দিবলৈ ধৰিলে। স্ত্ৰীশিক্ষাক কেন্দ্ৰ

৬ T. Ray Chaudhuri, *Perceptions, Emotions, Sensibilities: Essays on India's Colonial and Post-Colonial Experiences*, New Delhi, 2005, p. 87

কৰি ৰক্ষণশীল ঐতিহ্যৰ স'তে উদাৰতাপুষ্ট ভাবধাৰাৰ যি বিবাদ-বিৰোধ তাৰ উৎকট প্ৰকাশ দেখা যায় বঙ্গীয় সমাজত। ১৮৪৯ চনত বেথুনে বালিকাৰ কাৰণে বিদ্যালয় স্থাপন কৰা উপলক্ষে ঈশ্বৰ গুপ্তই ব্যঙ্গাত্মক বেত্ৰাঘাতেৰে স্ত্ৰীশিক্ষাক সমালোচনা কৰি এনেদৰে লিখিছিল:

> আগে মেয়েগুলো ছিল ভালো, ব্ৰত-ধৰ্ম্ম কৰ্ত্তো সবে;
> একা বেথুন এসে শেষ করেছে, আর কি তাদের তেমন পাবে?
> যত ছুঁড়ীগুলো তুড়ি মেরে কেতাব হাতে নিচ্ছে যবে,
> তখন 'এ বি' শিখে, বিবি সেজে, বিলাতী বোল কবেই কবে।[৭]

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে উত্থাপিত ওজৰ-আপত্তিবোৰ সমৰূপী নাছিল। কেতবোৰ আপত্তি আছিল শাস্ত্ৰ আৰু ঐতিহ্যৰে সৈতে সম্পৰ্কিত, অন্য কেতবোৰত আকৌ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিষময় ফলাফলৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল। (ওপৰৰ পৰিচ্ছেদত উদ্ধৃত ব্যঙ্গ কবিতাটো দ্বিতীয় বিধ আপত্তিৰ প্ৰকৃষ্ট দৃষ্টান্ত।) কেতিয়াবা ব্যৱহাৰিক যুক্তিৰে — যেনে অৰ্থোপাৰ্জনৰ প্ৰসঙ্গ টানি আনি — সংস্কাৰ-প্ৰচেষ্টাৰ অসাৰতা প্ৰমাণ কৰিবলৈ বিচৰা হৈছিল। মদনমোহন তৰ্কালঙ্কাৰৰ প্ৰসিদ্ধ প্ৰবন্ধ "স্ত্ৰীশিক্ষা"ত আমি বিৰোধী-শিবিৰৰ এনে আপত্তিৰ এখন তালিকা পাওঁ। উল্লেখ্য যে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সপক্ষে সক্ৰিয় ভূমিকা লোৱাৰ বাবে আৰু নিজৰ ছোৱালীক স্কুললৈ পঠিয়াই প্ৰথাদ্ৰোহিতাৰ পৰিচয় দিয়াৰ কাৰণে সংস্কৃত পণ্ডিতগৰাকীক তেওঁৰ সমাজে কেইবাবছৰো সামাজিকভাৱে বৰ্জন কৰিছিল।[৮](দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা উ।) সমষ্টি-ভীতিৰ কবলত নপৰা এই পণ্ডিতজনৰ উল্লিখিত প্ৰবন্ধত ঠাই পোৱা আপত্তিৰ তালিকাখন এই ধৰণৰ:

এক।। শিক্ষাৰ কাৰণে যিবোৰ "মানসিক শক্তি ও বুদ্ধিবৃত্তিৰ আবশ্যক" তাৰপৰা নাৰী বঞ্চিত।[ঋ]

দুই।। স্ত্ৰীশিক্ষা লোকাচাৰ-বিৰুদ্ধ আৰু শাস্ত্ৰ-বিৰুদ্ধ।

তিনি।। শিক্ষালাভ কৰিলে নাৰীয়ে কেৱল "দুৰ্ভাগ্য দুঃখ"ই নহয়, বৈধব্যৰ যাতনাও ভোগ কৰিব লাগিব।

চাৰি।। বিদ্যালাভ কৰিলে নাৰী "স্বেচ্ছাচাৰিণী ও মুখৰা হইবেক"; দম্ভবশতঃ গুৰুজনক অৱজ্ঞা কৰি "পৰিশেষে স্বয়ং পতিত হইবেক"।

পাঁচ।। নাৰীক বিদ্যা দান কৰি জানো কিবা লাভ আছে? এওঁলোকে বেহা-বেপাৰো কৰিব নোৱাৰে। চাকৰিও কৰিব নোৱাৰে।[৯]

৭ গোলাম মুৰশিদ: *হাজাৰ বছৰেৰ বাঙালি সংস্কৃতি*, ঢাকা, ২০০৬, পৃষ্ঠা ২৫৩।
৮ স্বপন বসু, *বাংলায় নবচেতনাৰ ইতিহাস*, কলকাতা, ১৯৮৫, পৃষ্ঠা ১৭৫।
৯ প্ৰবীৰ মুখোপাধ্যায় সম্পাদিত, *বাঙালিৰ শিক্ষাচিন্তা*, প্ৰথম খণ্ড, প্ৰথম ভাগ, কলিকতা,, বাংলা চন ১৪০৩, পৃষ্ঠা ১৫৫।

ঊনৈছ শতিকাৰ অসমত যি সকলে আধুনিক স্ত্ৰীশিক্ষাক বিষবৎ জ্ঞান কৰি জাঙুৰ খাই উঠিছিল তেওঁলোকৰ ৰচনাত আমি তৰ্কালঙ্কাৰ-কথিত কেতবোৰ আপত্তি পঢ়িবলৈ পাওঁ। *আসাম-বন্ধুত* ছপা হোৱা লেখা এটাত "প, শ"-ই কৈছে যে "কেৱল মাত্ৰ অৰ্থোপাৰ্জ্জন বা পেট পোহাই বিদ্যাশিক্ষাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য," গতিকে স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰৱৰ্তন কৰি লাভ নাই, কিয়নো "যি দেশৰ তিৰুতাক আনে দেখিলে বা স্পৰ্শ কৰিলেও জগৰ সেই দেশৰ তিৰুতাই কেনেকৈ বাহিৰলৈ ওলাই ধন ঘটিব?"[১০] এই ব্যৱহাৰিক যুক্তিৰে সৈতে উল্লিখিত পঞ্চম আপত্তিৰ সাদৃশ্য মন কৰিবলগীয়া। *আসাম বন্ধুত* ৰত্নেশ্বৰ মহন্তই "স্বাধীনতা নে স্বেচ্ছাচাৰ" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধত আধুনিক শিক্ষাই নাৰীৰ নৈতিক স্খলন ঘটাব পাৰে বুলি ইঙ্গিত দিছে।[১১] লম্বোদৰ বৰায়ো "সদানন্দৰ সমাচাৰ"ত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ দুটা পপীয়া পৰিণামৰ কথা কৈছে: "এটা দৰা-নিন্দোৱা, আনটো সমনীয়া ল'ৰা বিলাকলৈ চিঠি লিখা"[১২] সম্ভাব্য নৈতিক নৈৰাজ্যৰ সুস্পষ্ট ইঙ্গিত দিয়া এনে অভিযোগৰে সৈতে মদনমোহন তৰ্কালঙ্কাৰে উল্লেখ কৰা চতুৰ্থ আপত্তিৰ মিল চকুত পৰা বিধৰ। এইখিনিতে এটা কথা উল্লেখ কৰা বোধ কৰোঁ অপ্ৰাসঙ্গিক নহ'ব। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ লগত বৈধব্যক জড়িত কৰাৰ কোনো চেষ্টা আমি এতিয়ালৈকে অসমৰ ৰক্ষণশীল মহলৰ ৰচনাত পোৱা নাই।[এ] খুব সম্ভৱ, জনসমাজতো এই ধৰণৰ উদ্ভট ধাৰণাৰ প্ৰচলন নাছিল। অৱশ্যে খাচী সমাজত স্ত্ৰীশিক্ষা-বিৰোধী অন্ধবিশ্বাস এটা থকাৰ কথা জনা যায়। অন্ধবিশ্বাসটো হ'ল, কিতাপ স্পৰ্শ কৰা প্ৰতি গৰাকী নাৰী নিঃসন্তান হ'ব।[১৩]

অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমাদৰ আৰু সম্প্ৰসাৰণৰ আঁৰত বঙ্গীয় নৱজাগৰণৰ প্ৰেৰণা-প্ৰভাৱ সক্ৰিয় থকাৰ কথা আমি ঊনৈছ শতিকাৰ সমাজেতিহাসৰ অধ্যয়নত পাওঁ।[১৪] স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিপক্ষে উত্থাপিত ওজৰ-আপত্তিৰ ক্ষেত্ৰতো অসমৰ ৰক্ষণশীল লেখকসকলে বঙ্গৰ সমধৰ্মী লেখকৰপৰা কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত হয়তো কিছু প্ৰেৰণা পাইছিল। অৱশ্যে আমি এই কথা ক'বলৈ বিচৰা নাই যে বলিনাৰায়ণ বৰা, ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত বা লম্বোদৰ বৰাৰ দৰে লেখকে সাংস্কৃতিক স্থিতাৱস্থাৰ ৰক্ষাৰ্থে আগবঢ়োৱা যুক্তিবোৰ বঙ্গীয় সমাজৰ প্ৰাচীনপন্থীসকলৰ বক্তব্যৰ অনুনাদ বা অনুকৰণ।

এই কথা বোধ হয় বহলাই কোৱাৰ সকাম নাই যে নাৰী সবলীকৰণৰ প্ৰাথমিক পদক্ষেপৰ — অৰ্থাৎ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ —বিৰুদ্ধে সকলো ঠাইতে

১০ নগেন শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, *আসাম-বন্ধু*, গুৱাহাটী, ১৯৮৪, পৃষ্ঠা ৪৭৮।
১১ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৬৩। ১২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ২২৯।
১৩ Archanda Chakravarty, *History of Education in Assam*, Delhi, 1989, p. 127
১৪ R. Saikia, *Social and Economic History of Assam 1853-1921*, New Delhi, 2000, p. 178; যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞা, *গুণাভিৰাম বৰুৱা*, গুৱাহাটী, ২০০১, পৃষ্ঠা ২৩।

পুৰুষপ্ৰভুত্বপন্থী শিবিৰে দাঙি ধৰা অভিযোগবোৰৰ মাজত এক ধৰণৰ মৌলিক সাদৃশ্য থাকে। আমি ইতিমধ্যে দেখিছোঁ যে অসম আৰু বঙ্গৰ ৰক্ষণশীলসকলৰ বক্তব্যত শিক্ষিতা নাৰীৰ নৈতিক অধোগমনৰ প্ৰসঙ্গ বিশেষভাৱে উচ্চাৰিত হৈছে। অনুৰূপ প্ৰৱণতা মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু উত্তৰ প্ৰদেশতো দেখা যায়। ১৮৮৬ চনত — অসমত *মৌ* প্ৰকাশ পোৱা বছৰতেই — মহাৰাষ্ট্ৰৰ নাৰায়ণ বাপুজী কান্তিকাৰে এখন নাটক লিখি স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিধ্বংসী পৰিণামৰ বিষয়ে মানুহক সকীয়াই দিছিল। নাটকৰ "পাতনি"ত কান্তিকাৰে উল্লেখ কৰা কালান্তক কুফলৰ দীৰ্ঘ তালিকাত আমি এনেধৰণৰ অভিযোগো পাওঁ: শিক্ষিতা নাৰীয়ে অশ্লীল কিতাপ পঢ়িব, হিন্দু-সমাজৰ ৰীতি-নীতিৰ প্ৰতি বীতশ্ৰদ্ধ হ'ব, প্ৰণয়মূলক বিবাহৰ প্ৰতি আসক্তি বোধ কৰিব।[১৫] উত্তৰ প্ৰদেশত প্ৰচীনপন্থীসকল শঙ্কিত হৈছিল এই ভাবি যে স্ত্ৰীশিক্ষাই নাৰীক স্থুল ৰসৰ কিতাপ পঢ়াৰ সুযোগ দিব।[১৬] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা ঐ।) গুজৰাটী বুদ্ধিজীৱীৰ মাজতো প্ৰায় সমজাতীয় প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সম্ভেদ পোৱা যায়। ঊনৈছ শতিকাৰ বিশ্ৰুত গুজৰাটী লেখক নৰ্মদাশঙ্কৰ লালশঙ্কৰে জীৱনৰ প্ৰথম পিনে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থন কৰিলেও পিছলৈ তেওঁ এনে শিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে মুখৰ হৈ উঠে। তেওঁৰ মতে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ফলত স্ত্ৰী-ধৰ্মৰ প্ৰতি নাৰীৰ আনুগত্য দুৰ্বল হৈ পৰিব। তেওঁ বেছ জোৰ দি কৈছিল যে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ কাৰণেই আগৰ তুলনাত এতিয়াৰ নাৰী "ষোল্ল গুণ" বেছি অসৎ আৰু নীতিচ্যুত।[১৭]

এইখিনিতে আমি মধ্যযুগীয় ইউৰোপৰ নাৰী-শিক্ষা সম্বন্ধীয় চিত্তাকৰ্ষক তথ্য এটা উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ। পুৰুষ-প্ৰাধান্যকামীসকলে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সৈতে চিত্ত-চাঞ্চল্য আৰু নৈতিক উচ্ছৃঙ্খলতাক যুক্ত কৰাৰ কৌশলটো যে সাৰ্বজনীন সেই সত্যৰ আভাস পোৱা যাব এই তথ্যৰপৰা। ঊনৈছ শতিকাৰ ভাৰতৰ দৰে মধ্যযুগীয় ইউৰোপতো নাৰীক কি ধৰণৰ শিক্ষা দিয়া উচিত সেই প্ৰশ্নটোক কেন্দ্ৰ কৰি মতভেদ আছিল বিভিন্ন লেখকৰ মাজত। পিছে মতভেদ যিমানেই নাথাকক, এটা কথাত তেওঁলোকৰ মতৈক্য আছিল তৰ্কাতীত: "All of them want to constrict women's minds as Chinese constricted their feet; the reason is the fear of their reading demoralising romances and writing love letters."[১৮] এই ইউৰোপীয় ভীতিয়ে জানো অসম বা বঙ্গৰ

১৫ Meera Koswambi, *Crossing Thresholds: Feminist Essays in Social History*, Ranikhet, 2007, pp. 24-5

১৬ Charu Gupta, *Sexuality, Obscenity, Community: Women, Muslim and the Hindu Public Opinion in Colonial India*, Delhi, 2005, p. 175-6

১৭ T. Suhrud, *Writing Life: Three Gujarati Thinkers*, New Delhi, 2009, p. 72

১৮ Eileen Power, *Medieval Women*, Cambridge, 1999, p. 72

প্ৰাচীনপন্থীসকলৰ স্ত্ৰীশিক্ষা-বিৰোধী নৈতিক যুক্তিৰ কথা মনত পেলাই নিদিয়ে? আচলতে এনে ভীতিৰ নেপথ্যত আছে অন্য এক গভীৰ ভীতি: শিক্ষিতা নাৰী স্বাধীনচিতীয়া হ'লে তেওঁলোকৰ বিৱেক, ৰুচিবোধ, মনন, বৈবাহিক ভৱিষ্যৎ আদি ক্ৰমে পুৰুষৰ নিয়ন্ত্ৰণৰ বাহিৰলৈ যাব — অৰ্থাৎ পোন কথাত, পাৰিবাৰিক পিতৃতন্ত্ৰৰ পৰম্পৰাপুষ্ট দৃঢ় ভেটিত ফাট মেলিব। এই ধৰণৰ ভীতিৰ বাবেই মূলতঃ বিভিন্ন প্ৰদেশৰ/দেশৰ পুৰুষ-প্ৰভুত্বকামীসকলৰ সমালোচনাত্মক যুক্তিৰ মাজত সাযুজ্য চকুত পৰে। অৱশ্যে এনে সাযুজ্যক আশ্চৰ্যজনক বুলিব নোৱাৰি। কিয়নো স্বাৰ্থ একে হ'লে স্বাৰ্থ-ৰক্ষাৰ যুক্তিও সদৃশ হোৱাটো অস্বাভাৱিক নহয়।

পাশ্চাত্যায়ন আৰু বলিনাৰায়ণৰ স্থিতি

সমাজ-বিজ্ঞানৰপৰা আমি এটা সাৰুৱা শিক্ষা পাইছোঁ: আভ্যন্তৰীণ পৰিৱৰ্তন আৰু/বা বহিঃপ্ৰভাৱৰ ফলত সমাজ-জীৱনৰ গঢ়-গতি কম-বেছি পৰিমাণে সলনি হয়। স্বীয় দৃষ্টিকোণৰপৰা সমাজবিজ্ঞানীসকলে এনে পৰিৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াৰ উৎস আৰু চৰিত্ৰ অনুধাৱন কৰিবলৈ যত্ন কৰি আহিছে। এই কথা সৰ্বজনবিদিত যে সাত সাগৰ তেৰ নদীৰ সিপাৰৰপৰা অহা ব্ৰিটিছ বণিকে অধিকাৰ কৰাৰ পিছত ভাৰতৰ বৃহত্তৰ সমাজ-জীৱনলৈ নানা ধৰণৰ পৰিৱৰ্তন আহিছিল। কেৱল প্ৰযুক্তি আৰু প্ৰশাসনৰ ক্ষেত্ৰতেই পৰিৱৰ্তনবোৰ আবদ্ধ আছিল বুলি ভাবিলে অৱশ্যে ভুল হ'ব। কিয়নো, এই পৰিৱৰ্তনে সমাজ-জীৱনৰ বিভিন্ন দিশক স্পৰ্শ কৰিছিল। ব্ৰিটিছ-শাসিত ভাৰতত পৰিলক্ষিত হোৱা এই বহুমাত্ৰিক ৰূপান্তৰক বুজাবলৈ প্ৰথিতযশা সমাজ-বিজ্ঞানী এম শ্ৰীনিবাসে পাশ্চাত্যায়ন (westernization) শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে পাশ্চাত্যায়নৰ অৰ্থ বহল: "the term subsumes changes occuring at different levels – technology, institutions, ideology, values."[১৯] সদ্য-উদ্ধৃত বাক্যাংশৰ শেষৰ শব্দদ্বয় আমাৰ বাবে বিশেষভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ। কিয়নো নাৰীৰ অধিকাৰ, ভূমিকা আৰু মৰ্যাদাৰ প্ৰশ্নটোক অগ্ৰাধিকাৰ দি ঊনৈছ শতিকাৰ ভাৰতত যি সংস্কাৰান্দোলন চলিছিল তাৰ লগত ভাবাদৰ্শ (ideology) আৰু মূল্যবোধ (values)ৰ সম্পৰ্ক বৰ ওচৰ। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উল্লেখ কৰা উচিত হ'ব যে ভিক্টৰীয় ইংলেণ্ডত জনপ্ৰিয় হোৱা গাৰ্হস্থ্য জীৱন সম্পৰ্কীয় কেতবোৰ ধ্যান-ধাৰণাই শিক্ষিত ভাৰতীয়ৰ ৰক্ষণশীলতাক প্ৰশ্ৰয় দিছিল। ইয়াক বোধ হয় আমি Victorian Westernization বা ভিক্টৰীয় পাশ্চাত্যায়ন বুলিব পাৰোঁ।[৩]

বলিনাৰায়ণ বৰাৰ *মৌ*ৰ প্ৰথম সংখ্যাৰ আৰম্ভণিতেই ঠাই পোৱা প্ৰবন্ধটোৰ প্ৰথম বাক্যটোতেই পাশ্চাত্যায়ন প্ৰবাহৰ কথা কোৱা হৈছে। বলিনাৰায়ণে অৱশ্যে

১৯ M. N. Srinivas, *Social Change in Modern India*, New Delhi, 1984, p. 47

ইয়াক পাশ্চাত্যায়ন বোলা নাই, তেওঁৰ ভাষাত ই হ'ল "ভাটিফালৰ সভ্যতাৰ সোত" (পৃষ্ঠা ১)। অসমীয়াৰ সমাজ-জীৱনলৈ অহা নানা পৰিৱৰ্তনৰ আভাস দিবলৈ গৈ প্ৰবন্ধটোত জোতা, ছাতি, চকী-মেজ আদিৰ কথা কোৱা হৈছে। "ভাটি-সভ্যতা"ৰ কৃপাতেই অসমীয়াই জাহাজ আৰু ৰেলগাড়ীৰে তীৰ্থ-দৰ্শন কৰাৰ সুযোগ পাইছে, "কলিকতালৈ গই সংসাৰৰ সকলো মানুহ আৰু বস্তু" চাবলৈ পাইছে। নাভূত-নাশ্ৰুত কথা হ'লেও এইবোৰে কিন্তু অসমীয়া সমাজত খেলি-মেলিৰ সৃষ্টি কৰা নাই। সেই বুলি সকলো পৰিৱৰ্তন জানো আদৰণীয়? *মৌ*ৰ স্থিতি কেনে আছিল চোৱা যাওক:

> ভাটি-সভ্যতাৰ সোতে এতিয়ালৈকে আসাম দেশত বিপ্লব ঘটাইছে বুলি কব নোৱাৰি। আচাৰ-ব্যবহাৰত যি পৰিবৰ্ত্তন হইছে সি প্ৰায় ভালৰ পিনেই হইছে। এনেকুয়া পৰিবৰ্ত্তনক সভ্যতাৰ বিপ্লব বুলিব নোৱাৰি। এইবোৰ হোৱা বাবে কাৰও ক্ষেতি হোৱা নাই। এইবোৰ সময়ভেদে লাগতীয়াল হৈ পৰিছে। কিন্তু যি পৰিবৰ্ত্তনত মানুহৰ ক্ষেতি, দেশৰ ক্ষেতি সেইবোৰ দেশত চলিত হলেই দেশৰ বিপ্লব। এতেকে যিহতে এনেকুয়া পৰিবৰ্ত্তন দেশত সোমাবলৈ ঠাই নাপায়, সকলো দেশীয় মানুহে তাৰ পুৰুষাৰ্থ কৰিব লাগে। (পৃষ্ঠা ১)

"বিপ্লব"ৰ এটা ইতিবাচক মাত্ৰাও আছে: "পৰিৱৰ্তনৰ বাবে ব্যাপক জাগৰণ বা আলোড়ন।"[২০] হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ অভিধানত কিন্তু এই অৰ্থ নাই; তাত বিপ্লৱৰ এটা অৰ্থ হ'ল "বিভ্ৰাট" বা "বৰ আপদ"।[২১] বলিনাৰায়ণে এই অৰ্থতহে শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছে। পাশ্চাত্যায়নৰ সমালোচ্য প্ৰৱণতাক তেওঁ সমাজত বেমেজালি-বিশৃঙ্খলতাৰ সৃষ্টি কৰা অনাহূত আপদীয়া পৰিৱৰ্তন বুলি গণ্য কৰিছিল।

পাশ্চাত্যায়নৰ কোনটো প্ৰৱণতাক বলিনাৰায়ণে সামাজিক বিপদ-বিপৰ্যয়ৰ জনক বুলি চিহ্নিত কৰিছে? "তিৰুতাৰ বন কি"ত তেওঁ কৈছে যে পাশ্চাত্যত "অনেক আচাৰ কি অনাচাৰ আছে, এইবোৰক আমাৰ দেশত ঠাই দিব নালাগে" (পৃষ্ঠা ২)। এই পৰিত্যাজ্য আচাৰ/অনাচাৰৰ তালিকা নিদিলেও তেওঁ বিশেষ এটা প্ৰৱণতাক সমালোচনাৰ লক্ষ্য হিচাপে নিৰ্বাচন কৰি *মৌ*ৰ চমু বৌদ্ধিক যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিছে। তেওঁ কৈছে: "তিৰুতাক লেখাপঢ়া দি মুনিহৰ নিচিনা কাগজ কলমত পাৰ্গত কৰা এটা আচাৰ আছে।" পশ্চিমৰ এই আচাৰ/অনাচাৰক আমি কেতিয়াও প্ৰশ্ৰয় দিব নালাগে। তেওঁৰ মতে বঙ্গদেশত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ এই বিপদজ্জনক আচাৰ "কিছু পৰিমাণে সোমাইছে", কিন্তু "আসাম দেশত এতিয়াও সোমোৱা

২০ সুমন্ত চলিহা, *আধুনিক অসমীয়া শব্দকোষ*, ডিব্ৰুগড়, ১৯৯৬, পৃষ্ঠা ৩৯০।
২১ *হেমকোষ*, শিৱসাগৰ, ১৯৬৫, পৃষ্ঠা ৭১৮।

নাই" (পৃষ্ঠা ২)। অৱশ্যে বলিনাৰায়ণ আশ্বস্ত হ'ব পৰা নাই, কাৰণ "আমাৰ ডেকাবিলাকে পঢ়ি উঠি পণ্ডিত হই কিবা জানি পিচে ডেকেৰী বিলাককও পণ্ডিত কৰিবলৈ আগবাঢ়ে" — এই আশঙ্কাৰপৰা তেওঁৰ মন মুক্ত নহয়। আৰু এই "আশঙ্কাতহে" তেওঁ স্ত্ৰীশিক্ষাত সুপ্ত থকা ভয়াৱহ ভৱিষ্যতৰ স্পষ্ট ইঙ্গিত দি প্ৰবন্ধৰ মোখনি মাৰিছে।

বিশিষ্ট নাৰীবাদী লেখিকা অপৰ্ণা মহন্তই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি বলিনাৰায়ণ বৰাৰ মনোভাবক "surprising" বুলিছে।[২২] *মৌ*ৰ মতামত পঢ়ি তেওঁ আশ্চৰ্যবোধ কৰাৰ এটা কাৰণ হ'ল — বলিনাৰায়ণ আছিল বিখ্যাত বিলাত-ফেৰৎ উচ্চ-শিক্ষিত ইঞ্জিনিয়াৰ, তেওঁৰ কলমৰ পৰা "তিৰুতাৰ বন কি?"ৰ দৰে অনুদাৰ নিবন্ধ ওলোৱাটো আশ্চৰ্যৰ বিষয়। পিছে অন্য এটা দিশৰপৰা চালে বলিনাৰায়ণৰ বামা-বিৰোধী বক্তব্য সিমান আশ্চৰ্যজনক যেন নালাগিবও পাৰে। উদাৰনৈতিক চিন্তাবিদ আৰু সংস্কাৰকসকলে স্ত্ৰীশিক্ষাক উদগনি দিলেও পাশ্চাত্যত সেই শিক্ষাক নিয়ন্ত্ৰণ বা নাকচ কৰিব বিচৰা লোকৰ অভাৱ আছিল বুলি ক'ব নোৱাৰি। ভিক্টৰীয় ইংলেণ্ডত এই প্ৰগতি-বিমুখ শিবিৰটো বেছ প্ৰভাৱশালী আছিল। অপৰ্ণা মহন্তই পাশ্চাত্যৰ এই দিশটোৰ আভাস দি কৈছে যে নাৰী-স্বাধীনতাৰ ধাৰণাটোৱে পাশ্চাত্যতো প্ৰতিৰোধৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হৈছিল। এই পটভূমিৰ বিচাৰ কৰি মহন্তই যুক্তিসঙ্গতভাৱে এনে মত পোষণ কৰিছে: "If English and American women had to overcome male resistence to achieve their goals, the reaction of Indian men like Bolinarayan Bora to the aspirations of Indian women is *not surprising*."[২৩] (গুৰুত্ব বুজাবলৈ দিয়া চিন লেখকৰ।) এই অৰ্থৱহ মন্তব্যৰপৰা আমি বোধহয় এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰো: এফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে বলিনাৰায়ণৰ ৰক্ষণশীলতা আশ্চৰ্যজনক যদিও "male resistance"ৰ সাৰ্বজনীন প্ৰভাৱ-প্ৰাদুৰ্ভাৱৰ কথা মনত ৰাখিলে তেওঁৰ মধ্যযুগীয় মনোভাবক অপ্ৰত্যাশিত বা বিস্ময়-উদ্ৰেককাৰী বুলিব নোৱাৰি।

ওপৰত আমি ভিক্টৰীয় পাশ্চাত্যায়নৰ কথা উনুকিয়াই আহিছোঁ। এইবিধ পাশ্চাত্যায়নে নাৰীৰ ভূমিকা/শিক্ষা আৰু গাৰ্হস্থ্য আদৰ্শ বিষয়ক কেতবোৰ ৰক্ষণশীল প্ৰমূল্য ইংৰাজী-শিক্ষিত ভাৰতীয়ৰ মনত সুমুৱাই দিছিল। এনে বিদেশাগত প্ৰমূল্যই মৌলিক পৰিৱৰ্তন অনাৰ সলনি ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক স্থিতাৱস্থা দৃঢ়তৰ হোৱাতহে

২২ Aparna Mahanta, *Journey of Assamese Women 1836-1937*, Guwahati, 2008, p. 27
২৩ তদেৱ, p. 29

সহায় কৰিছিল। ভিক্টৰীয় পাশ্চাত্যায়নৰ প্ৰতিভূ হিচাপে আমি ইয়াত ব্ৰাহ্ম-নেতা কেশৱচন্দ্ৰ সেনৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ। পতি-সেৱাৰ মাহাত্ম্য বখানিবলৈ গৈ কেশৱচন্দ্ৰই ভিক্টৰীয় গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মৰ বিৱৰণ থকা টেনিছনৰ কবিতাৰপৰা উদ্ধৃতি দিয়াৰ কথা জনা যায়।[২৪] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা ঔ।) এগৰাকী গৱেষিকাৰ মতে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিষয়ে কেশৱচন্দ্ৰৰ ধাৰণাবোৰ "although undoubtedly advanced in the Indian context, were those of mainstream conservative Victorian thinking."[২৫] কেশৱচন্দ্ৰই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধিতা নকৰিলেও নাৰীক অঙ্ক আৰু বিজ্ঞানৰ শিক্ষা দিয়াটো পছন্দ নকৰিছিল। তেওঁৰ এই স্থিতিক নাৰী-দৰদী উদাৰমনা ব্ৰাহ্মসকলে ভাল চকুৰে চোৱা নাছিল।[২৬] ইংৰাজী-শিক্ষিত বঙ্গীয় সমাজত ভিক্টৰীয় ৰীতি-নীতিৰ আৰু দৃষ্টান্ত পোৱা যায়। পিছে প্ৰসঙ্গান্তৰলৈ যোৱাৰ ভয়ত আমি সেইবোৰৰ কথা উল্লেখ নকৰি ইয়াত "ঊনবিংশ শতাব্দীর বাঙালি জীবনে ভিক্টৰিয়ান প্ৰভাব" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধৰপৰা মাত্ৰ দুটা বাক্য উদ্ধৃত কৰিব বিচাৰিছোঁ: "ঊনবিংশ শতাব্দীর বাংলার নীতিবোধ ভিক্টৰিয়ান ইংল্যাণ্ডের কার্বনকপি ছিল না। তবে, দ্বিতীয়টিকে না জানলে প্ৰথমটিকে বোঝা সম্ভৱ নয়।"[২৭] একেষাৰ মন্তব্য কম-বেছি পৰিমাণে বলিনাৰায়ণ বৰাৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰযোজ্য, বিশেষকৈ আলোচ্য প্ৰবন্ধটোৰ প্ৰসঙ্গত। ধাৰণা হয়, ভিক্টৰীয় গাৰ্হস্থ্য আদৰ্শৰ কথা মনত ৰাখিলে বলিনাৰায়ণৰ স্ত্ৰীশিক্ষা-বিৰোধিতাৰ বৈদেশিক উৎসৰ উমান পোৱা যাব।

ঊনৈছ শতিকাৰ ইংলেণ্ডত গাৰ্হস্থ্য ভাবাদৰ্শ (domestic ideology)ৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰভাৱ আছিল লেখত ল'বলগীয়া। ইয়েই আছিল মধ্যবিত্ত ভিক্টৰীয় পৰিয়ালৰ ভিত্তি নিৰ্মাণৰ অন্যতম সমল।[ক] ইয়াৰ এটা বৈশিষ্ট্য হ'ল — পুৰুষ আৰু নাৰীৰ কাম-কাজৰ আদৰ্শ ক্ষেত্ৰ (sphere) সম্পূৰ্ণ পৃথক। অৰ্থাৎ, পুৰুষৰ কাম হ'ল — ৰাজহুৱা ক্ষেত্ৰ (public sphere)ত বিচৰণ কৰি পৰিয়ালৰ ভৰণপোষণৰ ব্যৱস্থা কৰা আৰু নাৰীৰ কৰ্তব্য হ'ল সৰ্বক্ষণিক মাতৃ আৰু পত্নী হিচাপে ব্যক্তিগত ক্ষেত্ৰ (private sphere)তেই নিজকে আবদ্ধ ৰখা।[২৮] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা খ।) এই পৃথক ক্ষেত্ৰৰ ধাৰণাটো আমি বলিনাৰায়ণৰ লেখাতো পাওঁ। "তিৰুতাৰ বন কি?" প্ৰবন্ধৰ শিৰোনামতেই ইয়াৰ ইঙ্গিত স্পষ্ট। অৱশ্যে

২৪ Meredith Borthwick, *Keshub Chunder Sen: A Search for Cultural Synthesis*, Calcutta, 1977, p. 207

২৫ তদেৱ, p. 146

২৬ প্ৰভাতচন্দ্ৰ গঙ্গোপাধ্যায়, *বাংলাৰ নাৰী-জাগৰণ*, কলিকতা, বাংলা চন ১৩৫২, পৃষ্ঠা ৬৪।

২৭ স্বপন বসু আৰু ইন্দ্ৰজিৎ চৌধুৰী সম্পাদিত, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা১২৭।

২৮ Madeline Arnot আৰু Gaby Weiner, eds., *Gender and the Politics of Schooling*, London, 1989, p. 253

ইঙ্গিত দিয়েই বলিনাৰায়ণ ক্ষান্ত থকা নাই, তেওঁ প্ৰাঞ্জল ভাষাৰে আৰু পোনপটীয়াকৈ কৈছে: "মুনিহৰ আৰু তিৰোতাৰ বন ভিন ভিন।" (পৃষ্ঠা ২)। আলোচ্য প্ৰবন্ধটোৰ মৰ্মবস্তু এই চুটি অথচ অৰ্থপূৰ্ণ বাক্যটোতেই নিহিত আছে বুলিলে বোধ হয় ভুল কোৱা নহ'ব।

বলিনাৰায়ণ বৰাই ১৮৭২ চনত City of Cambridge নামৰ জাহাজত উঠি শিক্ষাৰ্থে ইংলেণ্ডলৈ যাত্ৰা কৰে। তেওঁ উভতি আহে ১৮৭৮ চনত। ইংলেণ্ডত থকা কালছোৱাত অনুসন্ধিৎসু বলিনাৰায়ণে নিশ্চয় তৎকালীন বৌদ্ধিক মহলত নাৰীৰ শিক্ষা/ভূমিকাক কেন্দ্ৰ কৰি চলা বাক্-বিতণ্ডাৰ কিঞ্চিৎ আভাস পাইছিল।[গ] খুব সম্ভৱ নাৰীক পৰম্পৰা আৰু পৰিয়ালৰ গণ্ডীৰ ভিতৰতেই আবদ্ধ ৰাখিব বিচৰা ৰক্ষণশীল শিবিৰৰ মতামতে বলিনাৰায়ণৰ মনত সাঁচ বহুৱাইছিল। (তেওঁ নিশ্চয় এই শিবিৰৰ কেতবোৰ কথাৰ লগত ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ সাযুজ্যও বিচাৰি পাইছিল।) উনুকিয়াই থোৱা উচিত হ'ব যে ইংলেণ্ডতো যে স্ত্ৰীশিক্ষাক সকলোৱে আদৰণি জনোৱা নাছিল তাৰ সংক্ষিপ্ত আৰু পৰোক্ষ ইঙ্গিত *মৌৰ* আলোচ্য নিবন্ধটোত আছে। স্ত্ৰীশিক্ষাক "ভাটিৰ সভ্যতাৰ" বৰ্জনীয় দিশ হিচাপে ঘোষণা কৰি বলিনাৰায়ণে কৈছে: "ভাটি দেশত যি আচাৰ-ব্যৱহাৰ উপযোগী সি আমাৰ দেশত যুগুত নহবও পাৰে। আৰু যিটো বস্তু [স্ত্ৰীশিক্ষা] ঠাইতে অনুপযোগী সি সভ্যতাৰ লগে লগে আহিছে দেখিয়েই তাক সভ্যতাৰ অংশ বুলিব নালাগে" (পৃষ্ঠা ২)। আমাৰ ধাৰণা, বলিনাৰায়ণে "ঠাইতে অনুপযোগী" বুলি লিখোঁতে ভিক্টৰীয় ইংলেণ্ডত ৰক্ষণশীল মহলে স্ত্ৰীশিক্ষাক প্ৰত্যাখ্যান কৰাকেই বুজাইছে।

সমাজ-বিজ্ঞানীসকলৰপৰা জনা যায় যে ইংলেণ্ডত ঊনৈছ শতিকাৰ ষাঠিৰ দশকত আৰু তাৰ পিছতো নাৰীৰ উচ্চ শিক্ষাৰ বিৰোধিতা কৰা হৈছিল নানা অজুহাতত। ইয়াৰে দুটা অজুহাত হ'ল — নাৰী-পুৰুষৰ জৈৱিক পাৰ্থক্য আৰু নাৰীৰ তথাকথিত বৌদ্ধিক হীনাৱস্থা। বলিনাৰায়ণে ইংলেণ্ডত ভৰি দিয়াৰ এবছৰ আগতে — ১৮৭১ চনত — *The Saturday Review*ত লিখা হৈছিল: ".... what will be gained by further unsexing them [women] and encouraging their less muscular frames and smaller brains to a competition with men ..."[২৯] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা ঘ।) প্ৰায় সমজাতীয় যুক্তি আমি বলিনাৰায়ণৰ ৰচনাতো পাওঁ: ল'ৰাবোৰে "ৰাতি খপিয়াই গাত ক্লেশ দিও পঢ়ে," পিছে সেইদৰে পঢ়িলে "মুনিহতকৈ তিৰুতাৰ অধিক শাৰীৰিক ক্লেশ হ'ব তাৰ মুঠে সন্দেহ নাই, শৰীৰৰ ৰুগ্নাৱস্থা হ'লে লৰা-ছোৱালীও ৰুগীয়া হয়" (পৃষ্ঠা ৭)। পোন কথাত ক'বলৈ গ'লে, শিক্ষাই নাৰীক মাতৃৰ দায়িত্ব সুকলমে

২৯ Medeline Arnot আৰু Gaby Weiner, eds., প্ৰাগুক্ত, p. 254

পালন কৰাত বাধা জন্মাব।[২৯]

অপৰ্ণা মহন্তই সঠিকভাৱে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশৰ প্ৰতি আমাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছে: নগাঁৱৰ যিকেইজন ৰক্ষণশীল লেখকে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধিতা কৰিছিল তেওঁলোকৰ "opposite pole"ত বলিনাৰায়ণৰ অৱস্থান।[৩০] খুব সম্ভৱ এই লেখককেইজনৰ লগত ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ বিলাত-ফেৰৎ উচ্চ বিষয়া বলিনাৰায়ণৰ বিশেষ যোগাযোগ নাছিল। জ্ঞানদাভিৰামৰ ভাষাত "[Bolinarayan] did not mix with many Assamese people."[৩১] সি যি কি নহওক, আধুনিক জীৱন-চৰ্যাক আঁকোৱালি লোৱা এনে এগৰাকী বুদ্ধিজীৱীৰপৰা "তিৰুতাৰ বন কি?"ৰ দৰে লেখা সাধাৰণতে আশা কৰা নাযায়। এই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই যে ব্যক্তিগত/পাৰিবাৰিক জীৱনত বলিনাৰায়ণ আছিল বেছ আধুনিক। পত্নী বিমলাকো তেওঁ এইক্ষেত্ৰত উৎসাহ দিছিল বুলি অনায়াসে অনুমান কৰিব পাৰি। জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাই বলিনাৰায়ণৰ পত্নীৰ বিষয়ে এইদৰে লিখিছে: "তেওঁ [বিমলা] সকলোৰে আগত ওলাইছিল, ফুৰিছিল, টমটমত উঠিছিল, টেনিছ খেলিছিল। তেওঁৰ টেনিছ খেল মাজে মাজে আমি ৰ' লাগি চাই আছিলো।"[৩২] বলিনাৰায়ণৰ পুতেকলৈ জ্ঞানদাভিৰামে লিখা এখন চিঠিৰপৰা জনা যায় "English dress" পিন্ধি বিমলাই স্বামীৰে সৈতে টেনিছ খেলিছিল।[৩৩] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা চ।) টেনিছৰ উপৰি বিমলাই বেডমিণ্টনো খেলিছিল।[৩৪] স্ত্ৰীশিক্ষাক উদগনি দিবলৈ নিবিচৰা বলিনাৰায়ণে ১৮৮৭ চনত পত্নীলৈ এই বুলি লিখিছিল: "... I am glad to learn you pass part of your time in reading. There is nothing like reading."[৩৫] বিমলা কলিকতাত থকা সময়ছোৱাত বলিনাৰায়ণে পত্নীলৈ ইংৰাজী আলোচনী পঠিওৱাৰ কথাও চিঠি-পত্ৰৰ পৰা জনা যায়। বলিনাৰায়ণৰ পত্নীয়ে ফৰাচী ভাষাও জানিছিল। পত্নীৰ এই ভাষা-জ্ঞান উন্নত কৰিবলৈ বলিনাৰায়ণে চেষ্টা কৰিছিল।[৩৬] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা ছ।)

এইখিনিতে এটা উপেক্ষিত তথ্য উল্লেখ কৰা অপ্ৰাসঙ্গিক নহ'ব। পুতেকে ৰচনা কৰা পিতৃ-চৰিতৰ পৰা জানিব পাৰি যে বঙ্গৰ প্ৰসিদ্ধ লেখক ৰমেশচন্দ্ৰ দত্তৰ জীয়ৰীৰ লগত বলিনাৰায়ণৰ বিয়া হৈছিল Civil Marriage Act মতে।[৩৭]

৩০ Aparna Mahanta, প্ৰাগুক্ত, p. 28
৩১ I. N. Borra, প্ৰাগুক্ত, p. 65
৩২ যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞা সম্পাদিত, *জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা ৰচনাৱলী*, যোৰহাট, ১৯৮১, পৃষ্ঠা ১৩৮।
৩৩ I. N. Borra, *Bolinarayan Borrah: His Life, Work and Musings*, Calcutta, 1967, p. 65
৩৪ তদেৱ, p. 73 ৩৫ তদেৱ, p. 69 ৩৬ তদেৱ, p. 31 ৩৭ তদেৱ, p. 27

(দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা জ-ঝ।) *মৌ*ৰ পুনঃমুদ্ৰণৰ সম্পাদকীয় পাতনিত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই বলিনাৰায়ণ "হিন্দু ধৰ্মৰ স্থায়ী প্ৰমূল্যবোৰৰ প্ৰতি আস্থাহীন হোৱা নাছিল" বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে (পৃষ্ঠা ৬)। বোধ হয় এই আস্থাশীলতাক কিছু দুৰ্বল কৰিব বুলিয়েই শৰ্মাই বলিনাৰায়ণৰ বিবাহ প্ৰসঙ্গত Civil Marriage Actৰ উল্লেখ নকৰিলে। (পৃষ্ঠা ৪)। যিমান দূৰ জনা যায় বলিনাৰায়ণ নাস্তিক বা সংশয়বাদী নাছিল, কিন্তু ব্যৱহাৰিক ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ দৈনন্দিন জীৱন যে ধৰ্ম-মুক্ত (secular) আছিল তাৰ পৰোক্ষ সাক্ষ্য তেওঁৰ চিঠিত আছে। ১৮৮৯ চনত পত্নীলৈ লিখা এখন চিঠিত তেওঁ দৈনন্দিন জীৱন কেনেকৈ অতিবাহিত কৰে তাৰ এখন তালিকা দিছে। এই তালিকাত পূজা-পাতল, প্ৰাৰ্থনা বা উপাসনাৰ কোনো উল্লেখ নাই।[৩৮] লক্ষণীয় যে *মৌ*ৰ পাততো বলিনাৰায়ণে ৰাজহুৱা জীৱনৰ ধৰ্মমুক্ত দিশটোকেই অগ্ৰাধিকাৰ দিছে।

এই তথ্যবোৰৰ ওপৰত ভৰ দি নিৰ্দ্বিধাই এটা মীমাংসাত উপনীত হ'ব পাৰি: পাশ্চাত্যায়নৰ প্ৰবল প্ৰভাৱ বলিনাৰায়ণৰ মনোভাব আৰু জীৱন-চৰ্যাত প্ৰকট। *মৌ*ৰ কিছুমান ৰচনাত আমি যি উদাৰ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু নতুন প্ৰমূল্যৰ পৰিচয় পাওঁ তাৰ আঁৰতো বহুলাংশে পছিমীয়া প্ৰেৰণা থকা বুলি অনায়াসে অনুমান কৰিব পাৰি। আনকি *মৌ*ৰ প্ৰথম সংখ্যাতেই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ কুফল দেখুৱাবলৈ তেওঁ যিবোৰ যুক্তি উপস্থাপন কৰিছে তাৰ চৰিত্ৰতো কিছু পছিমীয়া গোন্ধ আছে যেন লাগে। *আসাম-বন্ধু*ৰ পাতত ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত আৰু "প. শ."ই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমালোচনা কৰোঁতে মনুসংহিতা, আৰ্য ৰমণী, ধৰ্মশাস্ত্ৰ আদিৰ কথা কৈছিল।[৩৯] বলিনাৰায়ণে কিন্তু ক'তো ধৰ্ম বা শাস্ত্ৰৰ দোহাই দিয়া নাই। তেওঁ ধৰ্মমুক্ত দৃষ্টিকোণৰপৰা ৰক্ষণশীল স্থিতি লৈ বিতৰ্কত অৱতীৰ্ণ হৈছে। এই বৈশিষ্ট্যক তেওঁৰ বৌদ্ধিক বিশিষ্টতাৰ পৰিচায়ক বুলি ক'লে বোধ হয় অত্যুক্তি কৰা নহ'ব।

স্ত্ৰীশিক্ষা: *মৌ*ৰ সমালোচনা/সকীয়নি

ৰাজনীতি, অৰ্থনীতি, সমাজনীতি আদিৰ বিষয়ে প্ৰণালীবদ্ধভাৱে চিন্তা কৰা আৰু তাৰ আলমত মধ্যবিত্ত মানসক গঢ় দিবলৈ চেষ্টা কৰা মুষ্টিমেয় মননশীল অসমীয়াৰ ভিতৰত বলিনাৰায়ণ বৰা অন্যতম। ঊনৈছ শতিকাৰ আন বহুতো বুদ্ধিজীৱীৰ দৰে তেওঁৰো আছিল বিবিধ সীমাবদ্ধতা। এইবোৰৰ ভিতৰত ৰাজানুগত্য, শ্ৰেণীগত পক্ষপাতিতা আৰু পুৰুষ-প্ৰাধান্যকামীসকলৰ সপক্ষে মাত মতাটোকেই প্ৰধান সীমাবদ্ধতা বুলিব পাৰোঁ। শেষোক্ত সীমাবদ্ধতাৰ জাজ্বল্যমান উদাহৰণ তেওঁৰ "তিৰুতাৰ বন কি?" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটো। আলোচনা প্ৰসঙ্গত

৩৮ I. N. Borra, প্ৰাগুক্ত, p. 78
৩৯ নগেন শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৪৩, ১৬৩, ৪৮১।

ইতিমধ্যে আমি এই প্ৰবন্ধটোৰ কেতবোৰ দিশ ফঁহিয়াই চাবলৈ যত্ন কৰিছোঁ। বলিনাৰায়ণৰ যুক্তি-বিন্যাস আৰু তেওঁৰ উদ্দেশ্য সম্পৰ্কে আলোচনাৰ বৰ্তমান খণ্ডত অলপ বহলাই আলচ কৰিম। পিছে তাৰ আগতে কৈ থোৱা উচিত হ'ব যে *মৌত* ছপা হোৱা বলিনাৰায়ণৰ "পুৰুষৰ স্বাধীনতা" নামৰ প্ৰবন্ধত এনে কেইটামান উক্তি আছে যাৰ ব্যাখ্যাই 'তিৰুতাৰ বন কি?''ৰ মৰ্ম অনুধাৱন কৰাত আমাক কিছু সহায় কৰিব। উক্ত প্ৰবন্ধত বলিনাৰায়ণে ব্যক্ত কৰিব বিচৰা জৰুৰী কথাটো হ'ল — নাৰীৰ স্বাধীনতাতকৈ পুৰুষৰ অৰ্থনৈতিক আত্মনিৰ্ভৰশীলতা অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ। সমাজত নাৰী যে পুৰুষৰ অধীন সেই কথা বলিনাৰায়ণে অস্বীকাৰ কৰা নাই। কিন্তু আধুনিক মূল্যবোধৰ বিচাৰত নৰাধীনতা যে ন্যায়বিৰুদ্ধ আৰু অহিতকৰ সেই সত্যৰ প্ৰতি তেওঁ একেবাৰে নিৰ্লিপ্ত। "পুৰুষৰ স্বাধীনতা"ৰ প্ৰথম পৰিচ্ছেদতেই তেওঁ কৈছে:

> স্ত্ৰী-স্বাধীনতাতকৈ ও দেশত পুৰুষ স্বাধীনতা সৰহকৈ লাগতীয়াল হৈছে। স্ত্ৰী মাথোন পুৰুষৰ অধীন। স্ত্ৰী আৰু পুৰুষৰ পৰস্পৰ ইমান ঘন সম্বন্ধ, যে মুনিহ মানুহৰ অধীন থাকাত তিৰুতা মানুহৰ নিচেই নিহ অৱস্থা হবৰ তিমান আশঙ্কা নাই। কিন্তু আমাৰ দেশত পুৰুষ যিমান পৰাধীন তিৰুতা তিমান পৰাধীন নহয়। পৰাধীন হই পুৰুষৰ যিমান দুৰ্গতি হইছে, তিৰুতাৰ তিমান হোয়া নাই। (পৃষ্ঠা ৪৭)

লক্ষণীয়, "তিৰুতাৰ বন কি?"ত পাশ্চাত্যায়নৰ ইতিবাচক বৰগুণিৰ তালিকা পৰিৱেশন কৰোঁতে বলিনাৰায়ণে "ভাটি সভ্যতাৰ স্বাধীনতা-প্ৰিয়তা"ৰ শলাগ লৈছে সোৎসাহে (পৃষ্ঠা ২)। পিছে পুৰুষকেন্দ্ৰিক চিন্তা-চৰ্চাত আকণ্ঠ নিমজ্জিত বলিনাৰায়ণে এই শ্লাঘনীয় "স্বাধীনতাপ্ৰিয়তা"ৰ প্ৰয়োগ নাৰীসমাজলৈ সম্প্ৰসাৰিত হোৱাটো বিচৰা নাই। এই অনিচ্ছা-অনীহাৰ একাধিক উদাহৰণ আমি "তিৰুতাৰ বন কি?" নামৰ প্ৰবন্ধটোৰপৰা বুটলি আনি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰিছোঁ।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ অপকাৰিতা-অপ্ৰাসঙ্গিকতা সম্পৰ্কে বিদ্যোৎসাহী সম্প্ৰদায়ক সঁকীয়াই দিয়া *মৌৰ* প্ৰথম প্ৰবন্ধটোৰ উপস্থাপন-শৈলীত তাৰ্কিক-সুলভ ভঙ্গী লক্ষ্য কৰা যায়। প্ৰেচিডেন্সি কলেজত পঢ়াৰ সময়ত আৰু ইংলেণ্ডৰপৰা ঘূৰি অহাৰ পিছত বলিনাৰায়ণে নিশ্চয় স্ত্ৰীশিক্ষা/স্ত্ৰী-স্বাধীনতাক লৈ বঙ্গীয় সমাজত চলা বাক্-বিতণ্ডাৰ সৈতে পৰিচিত হোৱাৰ সুযোগ পাইছিল। "তিৰুতাৰ বন কি?" লিখোঁতে বলিনাৰায়ণে স্বীয় ৰক্ষণশীল স্থিতিত অটল থাকি আৰু প্ৰতিপক্ষৰ কথা মনত ৰাখিয়েই কেতবোৰ যুক্তি দাঙি ধৰা বুলি ধাৰণা হয়। এই প্ৰসঙ্গত ৰাজেন শইকীয়াৰ অনুমান যুক্তিসঙ্গত: *মৌৰ* আলমত তেওঁ [বলিনাৰায়ণে]

সেই [স্ত্ৰীশিক্ষা/স্ত্ৰী-স্বাধীনতা বিষয়ক] বিতৰ্কত আওপকীয়াভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিছিল বুলি ক'ব পাৰি। কাৰো নাম নোলোৱাকৈও প্ৰতিপক্ষৰ প্ৰতি তেওঁ যি শ্লেষ প্ৰকাশ কৰিছিল, তাৰপৰাই বুজিব পাৰি যে তেওঁৰ অৱস্থান কোনো পূৰ্বমত-নিৰপেক্ষ নহয়।"[৪০] কোৱা বাহুল্য যে 'আওপকীয়াভাৱে' হ'লেও উল্লিখিত যুক্তি-যুঁজত বলিনাৰায়ণে অংশ লোৱাৰ কাৰণ আছিল। তেওঁ এই ভাবি শঙ্কিত হৈছিল যে অসমৰ আলোকপ্ৰাপ্ত নতুন প্ৰজন্মই বঙ্গীয় সংস্কাৰান্দোলনৰদ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈ অসমতো স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰচলন বিচাৰিব পাৰে আৰু তেতিয়া অসমৰ সৰ্বনাশ হোৱাটো খাটাং। আলোচ্য প্ৰবন্ধৰ অন্তিম অংশত এই শঙ্কাৰ আবুৰবিহীন প্ৰকাশ মন কৰিবলগীয়া।

আমি ইতিমধ্যে কিঞ্চিৎ বিশদভাৱে দেখুৱাইছোঁ যে বিলাত-ফেৰৎ বলিনাৰায়ণৰ দৃষ্টিত স্ত্ৰীশিক্ষা হ'ল "ভাটি সভ্যতা"ৰ বিধ্বংসী, অতএৱ বৰ্জনীয় দিশ। "তিৰুতাৰ বন কি?" শীৰ্ষক নিবন্ধত তেওঁ কৈছে পাশ্চাত্যৰ এই পৰিহাৰযোগ্য প্ৰৱণতা অসমত সোমোৱা নাই যদিও "বঙ্গ দেশত হ'লে কিছু পৰিমাণে সোমাইছে।" (পৃষ্ঠা ২)।[ঞ] প্ৰসাৰ সন্তোষজনক নহ'লেও এই সময়ছোৱাত বঙ্গত নাৰীৰ উচ্চশিক্ষাৰ দুৱাৰ মুকলি হোৱাৰ কথা কিতাপে-পত্ৰে পোৱা যায়। ১৮৭৮ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে মহিলাৰ তত্ত্বাৱধানত ইচ্ছুক ছাত্ৰীক সুকীয়া স্থানত পৰীক্ষাত অৱতীৰ্ণ হ'বলৈ অনুমতি দিছিল। ১৮৮৬ চনত — *মৌৰ* চুটি জীৱন আৰম্ভ হোৱা বছৰতেই — এণ্ট্ৰান্স পাছ কৰে তেইছজনী ছাত্ৰীয়ে, এফ এ পাছ কৰে চাৰিজনীয়ে আৰু বি এ ডিগ্ৰী লাভ কৰে দুজনী ছাত্ৰীয়ে।[৪১] বঙ্গত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ অনিষ্টকৰ অনুপ্ৰৱেশৰ প্ৰসঙ্গ উল্লেখ কৰোঁতে বৌদ্ধিক আৰু বৈবাহিক সূত্ৰে কলকাতাৰ লগত সম্পৰ্ক থকা বলিনাৰায়ণে নিশ্চয় এই তথ্যবোৰ পাহৰা নাছিল। নিৰীক্ষণযোগ্য যে "তিৰুতাৰ বন কি?"ত তেওঁ মহিলাৰ "বি এ, এম এ" ডিগ্ৰীৰ কথা চাৰিবাৰকৈ উল্লেখ কৰিছে। (পৃষ্ঠা ২, ৩, ৬)। এইখিনিতে এই কথা উনুকিওৱা উচিত হ'ব যে স্ত্ৰীশিক্ষা "অসমত এতিয়াও সোমোৱা নাই" — বলিনাৰায়ণৰ এই উক্তি তথ্য-সমৰ্থিত নহয়। আমাৰ এই মন্তব্যৰ সমৰ্থনত ইয়াত মাত্ৰ এটা তথ্য উল্লেখ কৰিব বিচাৰিছোঁ। চৰকাৰী নথি-পত্ৰ অনুযায়ী ১৮৮০-৮১ চনত অসম উপত্যকাত ছোৱালীৰ কাৰণে চৌচল্লিছখন স্কুল আছিল।[৪২] শামুকীয়া গতিৰে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ যে অসমত আৰম্ভ হৈছিল তাৰ সন্দেহ গুণাভিৰামৰ

৪০ চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়া সম্পাদিত *অসমৰ বাতৰি কাকত-আলোচনীৰ ডেৰশ বছৰীয়া ইতিহাস,* গুৱাহাটী, ১৯৯৮, পৃষ্ঠা ১৭৬।

৪১ সম্বুদ্ধ চক্ৰবৰ্তী, *অন্তৰে অন্তৰে: উনিশ শতকে বাঙালি ভদ্ৰ মহিলা,* কলকাতা, ১৯৯৫, পৃষ্ঠা ৫২।

৪২ Archana Chakravarty, প্ৰাগুক্ত, p. 29

বন্ধু বলিনাৰায়ণে নোপোৱাটো আচৰিত কথা। নে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰাথমিক প্ৰসাৰৰ খবৰ জনালে এচাম নাৰী-দৰদী অসমীয়া উৎসাহিত হ'ব বুলি বলিনাৰায়ণে তথ্যৰ অৱদমনেই বুদ্ধিমানৰ কাম হ'ব বুলি ভাবিলে? প্ৰশ্নটো অনুমান-নিৰ্ভৰ যদিও উপেক্ষণীয় নহয়।

*মৌ*ৰ প্ৰথম প্ৰবন্ধটোৰ শিৰোনাম এটা চুটি অৰ্থবহ প্ৰশ্ন: "তিৰুতাৰ বন কি?" এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰৰ জৰিয়তে বলিনাৰায়ণে নাৰীৰ কৰ্মৰ/কৰ্তব্যৰ ক্ষেত্ৰ (sphere) সুনিৰ্দিষ্ট আৰু সুস্পষ্টভাৱে চিহ্নিত কৰিবলৈ বিচাৰিছে। ভিক্টৰীয় সমাজৰ গাৰ্হস্থ্য ভাবাদৰ্শৰ আলোচনা প্ৰসঙ্গত আমি এই সন্দৰ্ভত ইতিপূৰ্বে দুআষাৰ লিখিছোঁ। পুৰুষ-প্ৰধান সমাজত নানা যুক্তি আৰু অতিকথা উদ্ভাৱন কৰি নাৰী-পুৰুষৰ বৈষম্যক স্বাভাৱিক, অতএৱ অনিবাৰ্য বুলি দেখুৱাবলৈ চেষ্টা কৰা হয়। এনে চেষ্টাৰ এটা অভিব্যক্তি হ'ল — পুৰুষ আৰু নাৰীৰ কৰ্তব্য/কৰ্ম নিৰ্ধাৰণ কৰি দুটা পানী নসৰকা প্ৰকোষ্ঠৰ সৃষ্টি। প্ৰকোষ্ঠ তৈয়াৰ কৰোঁতে কেতিয়াবা নাৰী-পুৰুষৰ জৈৱিক পাৰ্থক্যৰ ওপৰত মাত্ৰাধিক গুৰুত্ব দিয়া হয়।[ট] কিন্তু শেষ বিচাৰত প্ৰকোষ্ঠদ্বয় পুৰুষ-পৰিচালিত সমাজৰেই সাংস্কৃতিক নিৰ্মাণ (cultural construct)। তাহানি প্লেটো'ই কোৱা এষাৰ সাৰগৰ্ভ কথা এই প্ৰসঙ্গত স্মৰ্তব্য: "The difference in the sexes consists only in women bearing children and men begetting them and this does not prove that a woman differs from man in other respects."[৪৩] ই উক্তিত সত্যতা আছে বুলি স্বীকাৰ কৰিলে প্ৰচলিত অৰ্থত নাৰী-পুৰুষৰ কৰ্মৰ সুকীয়া স্বাভাৱিক ক্ষেত্ৰ থকা বুলি ডাঠি কোৱাটো সম্ভৱ নহয়। সি যি কি নহওক, বলিনাৰায়ণ বৰাই কিন্তু তেওঁৰ নিবন্ধত নাৰী আৰু পুৰুষৰ কৰ্মৰ পৃথক ক্ষেত্ৰৰ ধাৰণাকেই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে প্ৰথম আৰু প্ৰধান যুক্তি হিচাপে উপস্থাপন কৰিছে:

> "... তিৰুতাক পঢ়িবলৈ দিয়া বেয়া কথা নহয়, কিন্তু সেই বুলি যে তিৰুতা মানুহে মুনিহ মানুহৰ নিচিনাকৈ বি,এ, এম,এ, পৰীক্ষা দিয়া ভাল এনে বুলিব নোৱাৰি, কি ডাক্তৰ বা উকিল হই মুনিহৰ ব্যৱসায়বোৰ চলাব ইও বাঞ্ছনীয় নহয়। মুনিহৰ আৰু তিৰুতাৰ বন ভিন ভিন যাৰ যি বন তাতে থকা ভাল।" (পৃষ্ঠা ২)।

উদ্ধৃতিটোৰ আৰম্ভণিৰ বাক্যাংশই এনে ধাৰণা দিব পাৰে যে বলিনাৰায়ণ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সমৰ্থকসকলৰেই এজন। যথাস্থানত আমি তেওঁৰ এই বক্তব্য চালি-জাৰি চাবলৈ প্ৰয়াস কৰিম। তাৰ আগতে চোৱা যাওক কি তৰহৰ যুক্তিৰ ওপৰত ভেজা দি বলিনাৰায়ণে পৃথক কৰ্ম-ক্ষেত্ৰৰ কথা কৈছে। তেওঁৰ মতে

৪৩ উদ্ধৃত, Elizabeth Davis, *The First Sex*, New York, 1975, p. 331

নাৰী-পুৰুষৰ মাজত সুনিৰ্দিষ্ট কৰ্ম-বিভাজনৰ পৰম্পৰা "ইতৰ শ্ৰেণীৰ ভিতৰত সকলো ঠাইতে" চলি আহিছে। তেনে ক্ষেত্ৰত "ওপৰ শ্ৰেণীৰ নো ওভতা নিয়ম কিয় হ'ব?" (পৃষ্ঠা ২)। এই সংক্ষিপ্ত প্ৰশ্নটোৰপৰা বলিনাৰায়ণৰ স্ত্ৰীশিক্ষা বিষয়ক পৰ্যালোচনাৰ শ্ৰেণী-চৰিত্ৰ ফট্‌ফটীয়াকৈ ওলাই পৰে: তেওঁৰ চিন্তাৰ/দুশ্চিন্তাৰ মূল বিষয় "ওপৰ শ্ৰেণী"ৰ নাৰীহে। সি যি কি নহওক, *মৌ*ৰ আলোচ্য নিবন্ধটো নাৰী-পুৰুষৰ পৃথক কৰ্ম-ক্ষেত্ৰৰ অনুসৰণীয় আদৰ্শৰ সমৰ্থনত বলিনাৰায়ণে "ইতৰ শ্ৰেণী"ৰ জীৱন-প্ৰণালীৰপৰা দুটামান দৃষ্টান্ত দিছে "মুনিহে হাল বাব তিৰুতাই ৰুব, মুনিহে ভাৰ কান্ধত লব তিৰুতাই পহাৰ দিব, মুনিহে মাছ মাৰিব তিৰুতাই বেচিব।" (পৃষ্ঠা ২)। বিশেষভাৱে মন কৰিবলগীয়া কথা হ'ল, "ইতৰ শ্ৰেণী"ৰ বলিনাৰায়ণ-কথিত উদাহৰণ কেইটাৰ লগত "ওপৰ শ্ৰেণী"ৰ শ্ৰম-বিভাজন মৌলিক পাৰ্থক্য বিদ্যমান। "ইতৰ শ্ৰেণী"ৰ নাৰীয়ে কৰা কামবোৰৰ অৰ্থনৈতিক ভূমিকা আছে আৰু পেটে-ভাতে খাই জীৱন-নিৰ্বাহ কৰাত সহায় কৰা হেতুকে তেনে কামে নাৰীৰ সবলীকৰণত কিছু হ'লেও সহায় কৰে। এঁকেষাৰ কথা জানো "ওপৰ শ্ৰেণী"ৰ গৃহাবদ্ধা নাৰীৰ গাৰ্হস্থ্য কৰ্তব্যৰ বিষয়ে কোৱা যায়?

"সুখীয়া শ্ৰেণী"ৰ তিৰুতাই কৰিব পৰা গৃহ-কৰ্মৰ নাতিদীৰ্ঘ তালিকা এখন বলিনাৰায়ণে দিছে। তেওঁৰ মতে এইবোৰ কাম — যেনে, অতিথি-সৎকাৰ বা সন্তানৰ আল-পৈচান ধৰা — শিকিবলৈ "বহুতদিন যতন" কৰিব লাগে। কিন্তু গৃহিণীৰ লাগতিয়াল কাম-কাজ নিশিকি "যি তিৰুতাই অকামিলা নাটক, পয়াৰ আদি পঢ়ি দিন কটায় তাইৰ জীৱনেই অসাৰ্থক।" আৰু যি তিৰুতাই সুগৃহিণীসুলভ গুণ আয়ত্ত কৰিবলৈ যত্ন নকৰি "বি,এ, এম,এ, আদি মুনিহৰ বন কৰিবলৈ আগবাঢ়ে তেনেকুৱা মতা-তিৰুতাক দেখিলেই ভয় লাগে।" (পৃষ্ঠা ৩)।[ট] আমি আগতেই উল্লেখ কৰিছোঁ যে পুৰুষৰ বিচৰণ-ক্ষেত্ৰত অনুপ্ৰৱেশ কৰা এই জাতীয় কেইগৰাকীও ডিগ্ৰীধাৰিণী "মতা-তিৰুতা" *মৌ* প্ৰকাশ পোৱা বছৰতেই কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ওলাইছিল। এই প্ৰৱণতাই অৱশ্যে বলিনাৰায়ণক আশ্বস্ত বা আনন্দিত কৰিব পৰা নাছিল। তেওঁ আত্মপ্ৰত্যয়েৰে কৈছে "তিৰুতাক পণ্ডিত কৰা দোষ" দেশত বেছিকৈ সোমালে "তিৰুতাৰ যি সবলতা, সৰলতা, নিপুণতা আৰু নানা গুণ আছিল সেইবোৰ একেবেলিয়ে লোপ পাব।" (পৃষ্ঠা ৩)। এই মন্তব্যৰ এটা প্ৰচ্ছন্ন পাঠ (sub-text) এই ধৰণৰ: উচ্চ শিক্ষা নাৰীৰ "দুৰ্বলীকৰণ"ৰহে কাৰণ, সবলীকৰণৰ উপায় নহয়!

তিৰোতাৰ ঘৰুৱা কাম-বনৰ উপকাৰিতা-উপযোগিতাৰ কথা কওঁতে বলিনাৰায়ণে বোৱা-কটা আৰু ৰন্ধা-বঢ়াৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা দেখা যায়। তাঁতশালৰ গুণানুকীৰ্তন কৰি তেওঁ ছোৱালীৰ চৰিত্ৰগঠনত ইয়াৰ

ইতিবাচক ভূমিকাক ভূয়সী প্ৰশংসা কৰিছে।[ঙ] বলিনাৰায়ণৰ ভাষাত: "অসমীয়া তিৰুতাৰ ধৈৰ্য্য আৰু সহিষ্ণুতা গুণ এটা যি আছে, সি মাথোন তাঁতশালতহে হে হয়। ... মুনিহৰ চঞ্চলতা সহিব পাৰি, কিন্তু তিৰুতা চঞ্চল বুলিলে দোষৰ আৰু বাকী নাথাকে। চঞ্চলতা গুচাবৰ নিমিত্তে বোৱা-কটাই এটা ঘাই উপায়।" (পৃষ্ঠা ৩)।[ট] এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে নাৰীৰ চিত্ত-চাঞ্চল্য বিশেষভাৱে নিন্দনীয় বোলাৰ আঁৰত বলিনাৰায়ণৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ তিক্ত অভিজ্ঞতা সক্ৰিয় থাকিব পাৰে। বলিনাৰায়ণৰ দেউতাক আছিল বেছ ৰক্ষণশীল। উচ্চ শিক্ষাৰ্থে বিলাতলৈ যাবলৈ বিচৰাত পুতেকক তেওঁ প্ৰথমে অনুমতি দিয়া নাছিল। কিন্তু যেতিয়া দেখিলে বলিনাৰায়ণ বিলাতলৈ যাবলৈ দৃঢ়সংকল্প, তেতিয়া পৰিয়ালৰ মানুহে তেওঁৰ বিয়া পাতি দিলে। কিন্তু বিলাতৰপৰা উভতি আহি ভায়েকৰপৰা ঘৈণীয়েকৰ "unfaithfulness"ৰ সংবাদ জানিব পাৰি বলিনাৰায়ণে তেওঁক পৰিত্যাগ কৰে।[৪৪] ব্যক্তিগত জীৱনৰ এই দুঃখজনক ঘটনাটোৱে বলিনাৰায়ণৰ মনত দকৈ সাঁচ বহুৱাইছিল। তেওঁৰ এটা ইংৰাজী কবিতাত এই আৱেগিক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সাক্ষ্য আছে।[৪৫] স্ত্ৰী-স্বাধীনতাৰ বিৰুদ্ধে বলিনাৰায়ণৰ যি বিষোদ্‌গাৰ তাৰ এটা মনস্তাত্ত্বিক উৎস হয়তো নিহিত আছে এই নেতিবাচক জীৱনাভিজ্ঞতাতেই।

বলিনাৰায়ণৰ মতে বোৱা-কটাৰ দৰে ৰন্ধা-বঢ়াও তিৰোতাৰ "লাগতীয়াল বন।" (পৃষ্ঠা ৪)।[ণ] তেওঁৰ বিচাৰ অনুযায়ী ই স্ত্ৰী-প্ৰকৃতিৰ অচ্ছেদ্য অঙ্গ: "স্বৰূপতে কবলৈ গলে লৰা ওপজোয়া তিৰুতাৰ যেনে বন, ভাত ৰন্ধাও তেনেকুৱা এটা বন।" (পৃষ্ঠা ৫)। অৰ্থাৎ, প্ৰজননৰ দৰে নাৰীয়ে ৰন্ধা-বঢ়া কৰাটোও প্ৰকৃতিৰ অমোঘ বিধান। বলিনাৰায়ণে লিখিছে: "কোনো ভাল মানুহৰ ঘৰত বামুন ৰান্ধনিয়ে ভাত ৰান্ধে," কিন্তু ইয়াক আদৰণীয় ব্যৱস্থা বুলিব নোৱাৰি। (পৃষ্ঠা ৪)।[ত] বোৱা-কটাই যেনেকৈ চৰিত্ৰগঠনত সহায় কৰে, তেনেকৈ ৰন্ধন-কাৰ্যই স্বাস্থ্য-গঠনত অৰিহণা যোগায়। সাধাৰণ ঘৰৰ তিৰোতাৰ স্বাস্থ্য সিমান বেয়া নহয়, কাৰণ তেওঁলোকে "বজাৰে পথাৰে বন বাৰি কৰি ফুৰে"। কিন্তু "ভাল মানুহ"ৰ ঘৰৰ তিৰোতাই "ফুৰিবলৈ বাহিৰলৈ ওলাবকে নোৱাৰে।" এই অৱৰুদ্ধ অৱস্থাৰ অৱসান বা সংস্কাৰ বলিনাৰায়ণে বিচৰা নাই, কিন্তু তেনে অৱস্থাই স্বাস্থ্যৰ যি ক্ষতি কৰে তাৰ প্ৰতিকাৰ ৰন্ধন-কাৰ্যৰ পৰিশ্ৰমৰ জৰিয়তে কৰা উচিত বুলি তেওঁ কৈছে। (পৃষ্ঠা ৫)। এইধৰণৰ কাম-বনৰ উপৰি গৃহিণীয়ে চিলাই কাম আৰু ছবি আঁকিবলৈ শিকিব পাৰে। (পৃষ্ঠা ৫-৬)। তিৰোতাক এই ধৰণৰ পৰোক্ষ পৰামৰ্শ দি বলিনাৰায়ণে অভিযোগৰ সুৰত কৈছে: "আমাৰ দেশত তিৰুতা মানুহে ভাটি সভ্যতাৰ নকৰিবলগীয়া বন এটাই খিনিকে কৰিবলৈ শিকিছে, কিন্তু এনে দোষ

৪৪ I. N. Borra, প্ৰাগুক্ত, p. 19-20 ৪৫ তদেৱ, p. 19

নথকা, হৃদয় উন্নত কৰা, আনন্দজনক মূল্যৱান বনক এতিয়াও শিখিবলৈ ধৰা নাই।" (পৃষ্ঠা ৬)। এই উক্তিত অতিৰঞ্জন সুস্পষ্ট। সম্ভৱতঃ এনে অতিৰঞ্জনাশ্ৰয়ী অভিযোগ পৰম্পৰাগত নাৰী-নিন্দাৰেই ঊনৈছ শতকীয় সংস্কৰণ।

"তিৰুতাৰ বন কি?"ৰ অন্তিম পৰিচ্ছেদত বলিনাৰায়ণে নাৰীৰ উচ্চ শিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে স্বীয় যুক্তিবোৰ দাঙি ধৰিছে। তেওঁ কৈছে: "তিৰুতাই যে লিখা পঢ়া নকৰিব এইটো কোৱা নাযায়, লিখা পঢ়া কৰক, ঘৰতে ভায়েক ককায়েকৰ মুখৰ পৰা পঢ়ক; কি ছোৱালীৰ পঢ়াশালিত তিৰুতা অধ্যাপকৰ মুখৰ পৰা পঢ়ক, ইয়াত কাৰও আপত্তি নাই।" (পৃষ্ঠা ৬)। পিছে শিক্ষাৰ বাটেৰে ছোৱালী বেছি দূৰলৈ আগুৱাই যোৱাটো বলিনাৰায়ণে বিচৰা নাছিল। প্ৰাথমিক ভাষা-জ্ঞান আয়ত্ত কৰাৰ লগতে ভূগোল, বুৰঞ্জী, অঙ্ক আদিৰ বিষয়ে কিছু কথা জনাৰ পিছত ছোৱালী "সৰহ দিন পঢ়াশালিত ও থাকিব নালাগে আৰু আন বাজে পঢ়াও পঢ়িব নালাগে।" (পৃষ্ঠা ৬)। কোৱা বাহুল্য যে বিশেষ দুটামান পূৰ্বচৰ্ত পূৰণ হ'লে — লগত ল'ৰা নপঢ়িলে আৰু শিক্ষক পুৰুষ নহ'লে — ছোৱালীক পঢ়াশালিলৈ পঠিয়াব পৰা যায় বুলি ক'লেও বলিনাৰায়ণে অন্তঃকৰণেৰে বিদ্যালয়-বহিৰ্ভূত গৃহশিক্ষাকেই সমৰ্থন কৰিছিল।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰকৃত চৰিত্ৰ সন্দৰ্ভত বলিনাৰায়ণৰ মত প্ৰাঞ্জল আৰু পোনপটীয়া: "ঘৰেই ছোৱালীৰ ঘাই পঢ়াশালি।" (পৃষ্ঠা ৬)।[থ] অৰ্থাৎ, প্ৰধান আৰু প্ৰয়োজনীয় কথাবোৰ ছোৱালীয়ে ঘৰতেই শিকিব পাৰে। বলিনাৰায়ণৰ মতে বোৱা-কটা, ৰন্ধা-বঢ়াৰ দৰে ঘৰুৱা কাম-বনেই নাৰীৰ প্ৰধান — সঠিকভাৱে ক'বলৈ গ'লে একমাত্ৰ — কাম। এইবোৰৰ লগতে ভাষা, অঙ্ক আদিৰ বিষয়ে যদি প্ৰাথমিক জ্ঞানখিনি ঘৰতেই দিব পৰা যায় তেন্তে ছোৱালীক "পঢ়াশালিলৈ নপঠোৱাই ভাল, কিয়নো পঢ়াশালিত নানা শ্ৰেণীৰ ছোৱালীৰ লগ পাই, আৰু সেইবোৰৰ মুখে নিশিখিবলগিয়া কথা বোৰও শিখে।" (পৃষ্ঠা ৬)। অনায়াসে অনুমান কৰিব পাৰি যে বিত্তৱান শ্ৰেণীৰ ছোৱালীয়ে বিদ্যালয়ত প্ৰায় নিৰ্বিত্ত বা স্বল্পবিত্ত শ্ৰেণীৰ ছোৱালীৰ লগত মিলা-মিচা কৰাটো উচ্চ বিষয়া বলিনাৰায়ণে পছন্দ কৰা নাছিল। আছুতীয়াকৈ থকাৰ এই অভিজাতসুলভ মনোভাব অৱশ্যে শ্ৰেণী-বিভাজিত সমাজত কোনো নতুন কথা নহয়।[দ] উচ্চ শ্ৰেণীয়ে নিম্ন শ্ৰেণীৰ লোকৰ সান্নিধ্যলৈ অহাটো সাধাৰণতে মৰ্যাদাহানিকৰ বুলি ভাবে। তেওঁলোকৰ মনত এই শঙ্কাও থাকে যে বেছি হলি-গলিৰ ফলত তলৰ শ্ৰেণীৰপৰা সাংস্কৃতিক প্ৰদূষণ ওপৰলৈ বিয়পি পৰিব। বলিনাৰায়ণৰ মনতো যে এইধৰণৰ শঙ্কা আছিল তাৰ প্ৰমাণ তেওঁৰ প্ৰবন্ধৰপৰা উদ্ধৃত কৰা বাক্যটোতেই আছে। এই প্ৰসঙ্গত কলকাতাৰ বেথুন স্কুলৰ কৰ্তৃপক্ষই ১৮৫৭ চনৰ ১৩ জানুৱাৰি সংখ্যা *সংবাদ*

প্ৰভাকৰত দিয়া বিজ্ঞাপনৰ উল্লেখ অপ্ৰাসঙ্গিক নহ'ব: "ভদ্ৰজাতি ও ভদ্ৰ বংশের বালিকারা এই বিদ্যালয়ে প্ৰবিষ্ট হইতে পারে, তদ্ব্যতীত আর কেহই পারে না।"[৪৬] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা ধ।) সন্দেহ নাই, উচ্চ শ্ৰেণী আৰু উচ্চ বৰ্ণৰ শঙ্কা-নিৰসনৰ কাৰণে ঘাইকৈ এই ধৰণৰ বিজ্ঞাপন প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল।

পঢ়াশালিলৈ গৈ ছোৱালীৰ মন/ৰুচি প্ৰদূষিত হ'ব পাৰে বুলি উদ্বিগ্নতা প্ৰকাশ কৰি বলিনাৰায়ণে এষাৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ মন্তব্য দিছে: "মুনিহ লৰাৰে পঢ়াশালিত নানা দোষ হয়, কিন্তু মুনিহ ল'ৰাৰ মন ডাঠ, হুলে অলপতে নিবিন্ধে; ছোৱালীর কোমল মনত অলপ আঁহ সোমালেই হুলর সাতচার হয়।" (পৃষ্ঠা ৬)। ছোৱালীৰ মনক "কোমল" বোলাটো আপাতদৃষ্টিত কোনো দোষণীয় কথা নহয় যেন লাগিব পাৰে। পিছে ফঁহিয়াই চালে ওলাই পৰে বলিনাৰায়ণে আচলতে সূক্ষ্ম ভঙ্গীৰে নাৰীৰ তথাকথিত নৈতিক দুৰ্বলতাৰ কথাহে কৈছে। তেওঁৰ বক্তব্যৰ মৰ্মাৰ্থ হ'ল — নৈতিক সংক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰাৰ শক্তি ল'ৰাতকৈ ছোৱালীৰ কম। আৰু এই বক্তব্যৰ ঠিক পিছতেই এটা চুটি বাক্যৰে বলিনাৰায়ণে তেওঁৰ সিদ্ধান্ত ব্যক্ত কৰিছে: "সেই দেখি যি পারে ঘরতে পঢ়োয়াই ভাল।" (পৃষ্ঠা ৬)। নক'লেও হ'ব যে নাৰীৰ নৈতিক হীনতা (inferiority)ৰ এই জাতীয় অতিকথা (myth)ৰ চলন্তি পুৰুষ-শাসিত সমাজত বেছ সুলভ। অৱশ্যে নৈতিক হীনতাৰ উপৰি দৈহিক দুৰ্বলতা আৰু বৌদ্ধিক অক্ষমতা সম্বন্ধীয় বিবিধ অতিকথাও পৰম্পৰাগত সমাজত বেছ জনপ্ৰিয়। বলিনাৰায়ণৰ স্ত্ৰীশিক্ষা বিষয়ক ৰচনাৰপৰা দৈহিক দুৰ্বলতাৰ ইঙ্গিত দিয়া এটা দৃষ্টান্ত আমি ইতিপূৰ্বে দিছোঁ: ল'ৰাৰ নিচিনাকৈ উজাগৰে থাকি পঢ়া-শুনা কৰিলে "মুনিহতকৈ তিৰুতার অধিক শাৰীৰিক ক্লেশ হ'ব।" (পৃষ্ঠা ৭)। পুৰুষৰ তুলনাত নাৰীৰ বৌদ্ধিক ক্ষমতা যে কম তাৰ আভাসো বলিনাৰায়ণে এঠাইত দিছে। তেওঁৰ মতে "মুনিহর ব্যবসায়"বোৰ শিকিবলৈ পুৰুষে যিমান সময় আৰু পৰিশ্ৰম ব্যয় কৰে "তাতোকৈ সরহ পরিশ্রম আরু সময় লাগে" নাৰীৰ। (পৃষ্ঠা ৭)। এনেকৈ "তিৰুতার বন কি?" নামৰ প্ৰবন্ধটোত বলিনাৰায়ণে পুৰুষৰ তুলনাত নাৰীৰ নৈতিক বল, দৈহিক শক্তি আৰু বৌদ্ধিক ক্ষমতা কম বুলি দেখুৱাবলৈ যত্ন কৰিছে।

১৮৭৮ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ে ছাত্ৰীক পৰীক্ষাত বহিবলৈ অনুমতি দিছিল বুলি আমি যথাস্থানত উল্লেখ কৰিছোঁ। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ইতিহাসত এই ঘটনাটো নিঃসন্দেহে এক বিৰাট পদক্ষেপ। পিছে সংৰক্ষণশীল শিবিৰ ঘটনাটোত অকণো উৎফুল্লিত হোৱা নাছিল। আনকি যি ব্ৰাহ্মসকলক স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পথিকৃৎ বোলা হয় তেওঁলোকৰ পৰম্পৰাপন্থী অংশটোৱেও নাৰীক "বুদ্ধি-প্ৰধান" শিক্ষা দিয়াটো

৪৬ উদ্ধৃত, স্বপন বসু আৰু ইন্দ্ৰজিৎ চৌধুৰী সম্পাদিত, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ১৫৩।

অপকাৰী বুলি অনুযোগ কৰিছিল। ১৮৮০ চনত *তত্ত্ববোধিনী পত্ৰিকাত* লিখা হ'ল:

> ... কিন্তু আমরা বঙ্গীয় স্ত্রীলোক দিগের বিশ্ববিদ্যালয়ের উপাধিধারিণী হওয়া বঙ্গদেশের বিশেষ মঙ্গলের ও উন্নতির চিহ্ন বিবেচনা করি না। ... আমাদিগের সম্পূর্ণ আশঙ্কা হইতেছে যে, বঙ্গীয় স্ত্রী লোকেরা বিশ্ববিদ্যালয়ের শিক্ষা-প্রণালী অনুসারে শিক্ষিতা হইলে বঙ্গীয় শিক্ষিত পুরুষ দিগের ন্যায় তাঁহারা ধর্ম্মে বিশ্বাসশূন্য ও সুনীতি বিচ্যুত হইবেন। ... স্ত্রী-প্রকৃতি স্বভাবতঃ হৃদয়-প্রধান, এবং পুরুষ-প্রকৃতি স্বভাবতঃ বুদ্ধি-প্রধান। বিশ্ববিদ্যালয়ের বি,এ, এম,এ, পরীক্ষায় উত্তীর্ণ হইবার জন্য যে রূপ শিক্ষা প্রদত্ত হয় তাহা বুদ্ধি-প্রধান শিক্ষা, হৃদয়-প্রধান শিক্ষা নহে; অতএব ঐপ্রকার শিক্ষা স্ত্রীজাতির পক্ষে উপযুক্ত শিক্ষা নহে।[৪৭]

মৌত সমধৰ্মী অনুযোগৰ অনুৰণন নুশুনিলেও *তত্ত্ববোধিনী পত্ৰিকাৰ* সুৰৰ লগত বলিনাৰায়ণৰ আপত্তিৰ সাযুজ্য একেবাৰে নথকা নহয়। নাৰী বি এ, এম এ ডিগ্ৰীধাৰিণী হোৱাটো সমাজৰ কাৰণে কল্যাণকৰ নহয় — এই কথাত ৰক্ষণশীল ব্ৰাহ্মসকলৰ পত্ৰিকা আৰু অসমৰ *মৌ* আছিল ঐকান্তিকভাৱে একমত। যুক্তিযুক্তভাৱে অনুমান কৰিব পাৰি যে বঙ্গত যেতিয়া নাৰীয়ে চিকিৎসা-বিজ্ঞান পঢ়া আৰম্ভ কৰিলে তেতিয়া নাৰীৰ উচ্চ শিক্ষাৰ সমালোচকসকলৰ বিৰোধিতা তীব্ৰতৰ হ'ল। ১৮৮৬ চনত সাধাৰণ ব্ৰাহ্ম সমাজৰ কাদম্বিনী গাঙ্গুলীয়ে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা চিকিৎসা-বিজ্ঞানত উপাধি লাভ কৰে।[ন] পুৰুষপ্ৰভুত্বকামী শক্তিয়ে নাৰীৰ এনে সাফল্যক সহজভাৱে ল'ব নোৱাৰিলে। *বঙ্গবাসী* নামৰ আলোচনীখনে পৰোক্ষভাৱে কাদম্বিনীক "বেশ্যা" বুলিও অভিহিত কৰিলে।[প-ফ] এই নীচ আৰু নিৰ্লজ্জ আক্ৰমণৰ বিষয়ে এগৰাকী গৱেষিকাই অৰ্থপূৰ্ণ মন্তব্য এটা দিছে: "this attack was illustrative of the widespread antagonism towards new professional women."[৪৮] বলিনাৰায়ণে কাদম্বিনীৰ দৰে উচ্চ শিক্ষিতা মহিলাৰ নাম উল্লেখ নকৰিলেও "তিৰুতার বন কি?"ৰ শেষাংশৰ বিদ্ৰূপমিশ্ৰিত বিষোদগাৰৰ লক্ষ্য যে "new professional women" এই বিষয়ে সন্দেহৰ অকণো অৱকাশ নাই।[ব]

ইংলেণ্ডত নাৰীয়ে চিকিৎসা-বিজ্ঞানৰ অধ্যয়ন আৰম্ভ কৰাৰ সময়ত সমালোচকবৃন্দই বেছ চোকা ভাষাৰে এই নৱ-উদ্যমক নিৰুৎসাহিত কৰিবলৈ

৪৭ বিনয় ঘোষ, *বিদ্যাসাগৰ ও বাঙালী সমাজ*, কলিকতা, ১৯৭৩, পৃষ্ঠা ২৩৭।

৪৮ Geraldine Forbes, *Women in Modern India*, New Delhi, 1998, p. 162

যত্নপৰ হৈছিল। *Lancet* নামৰ এখন আলোচনীয়ে কোনো লুক-ঢাক নোহোৱাকৈ লিখিলে যে মহিলা চিকিৎসকে ৰোগিণীৰ পৰিচৰ্যা আৰম্ভ কৰিলে পুৰুষ চিকিৎসকৰ আয় হ্ৰাস পাব।[৪৯] (দ্ৰ. প্ৰাসঙ্গিক টোকা ভ।)। এই ধৰণৰ বৈষয়িক যুক্তিৰ উপৰি সাংস্কৃতিক-নৈতিক যুক্তিও দাঙি ধৰা হৈছিল কৌশলেৰে: চিকিৎসা-বিজ্ঞানৰ শিক্ষা নাৰীৰ লজ্জাবোধৰ বিপৰীতে যায়।[৫০] তদুপৰি উল্লিখিত আলোচনীত এই বুলিও লিখা হৈছিল যে চিকিৎসা-বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰীক কোনেও বিয়া কৰাবলৈ নিবিচাৰিব।[৫১] *মৌ*ৰ পাতত বলিনাৰায়ণে একেধৰণৰ যুক্তি উপস্থাপন কৰিছে পোনপটীয়াকৈ: "যি তিৰুতাই ডাক্তৰ হই মতা ৰোগীৰ ওচৰত বহি হাত চাব পাৰে, জীবা চাব পাৰে, পেট টিপি চাব পাৰে, আৰু তিৰুতাৰ কাণত নপৰিবলগীয়া কথাও মুখেৰে সুধিব পাৰে। পাঠক! তেনকুৱা এজনী সহধৰ্ম্মিণী তোমাক লাগেনে?" (পৃষ্ঠা ৭)। তেওঁৰ মতে চিকিৎসা-বৃত্তিয়ে "তিৰুতাৰ ঘাই অলঙ্কাৰ যি লৰ্জ্জশীলতা [লজ্জাশীলতা]" তাক নিঃশেষ কৰিব। ইয়াৰ উপৰি ছাত্ৰী-জীৱনত অত্যধিক পৰিশ্ৰম কৰাৰ বাবে নাৰীৰ স্বাস্থ্যও ভাগি পৰিব (পৃষ্ঠা ৭)। গৃহিণী/মাতৃ হিচাপে নাৰীৰ দায়িত্ব আৰু দায়বদ্ধতাৰ প্ৰসঙ্গ উনুকিয়াই বলিনাৰায়ণে লেখিছে: "ঘৰত কেঁচুৱা পেলাই কোন মাকে টকৌ টকৌ কে ঘৰে ঘৰে ৰোগী চাই ফুৰিব পাৰে, বা ঘৰতে বহি বিজ্ঞান চৰ্চা কৰিব পাৰে?" (পৃষ্ঠা ৭)। ইংলণ্ডতো গাৰ্হস্থ্য কৰ্তব্যলৈ আঙুলিয়াই বৃত্তিজীৱী নতুন মহিলাচামক তিৰস্কাৰ কৰা হৈছিল: "Keepers at home"ৰ ভূমিকাক অৱহেলা কৰি নাৰীয়ে পুৰুষৰে সৈতে "public competition"ত অৱতীৰ্ণ হ'ব নেকি?[৫২]

সংৰক্ষণশীল পুৰুষৰ দৃষ্টিকোণৰপৰা স্ত্ৰীশিক্ষাৰ অপকাৰিতা আৰু অনাৱশ্যকতাৰ বিষয়টো বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিও বলিনাৰায়ণে নিৰুদ্বিগ্নচিত্তে আলোচ্য প্ৰবন্ধটো সামৰিব পৰা নাই। সেয়ে প্ৰবন্ধৰ অন্তিম অংশত তেওঁ শুনাইছে ত্ৰাস-সঞ্চাৰকাৰী সাৱধান-বাণী: "আমাৰ মানুহ-দুনুহক মানে লণ্ডভণ্ড কৰিছিল; কিন্তু ভাটি সভ্যতাৰ লণ্ডভণ্ড তাতকৈও ভয়ানক হ'ব, যদিহে অসমীয়া তিৰুতা পণ্ডিত হ'ব খোজে।" (পৃষ্ঠা ৭)। এই সকীয়নিত বলিনাৰায়ণে যথেষ্ট মনস্তাত্ত্বিক অন্তৰ্দৃষ্টিৰ পৰিচয় দিছে: অসমীয়াৰ মনত তেতিয়াও সজীৱ হৈ থকা মান-আক্ৰমণৰ যন্ত্ৰণাদায়ক ঐতিহাসিক স্মৃতি জগাই তুলি তেওঁ উদাৰ নব্য-শিক্ষিত সম্প্ৰদায়টোক নিৰুদ্যম-নিৰুৎসাহ কৰিবলৈ বিচাৰিছে কৌশলেৰে। কোৱা বাহুল্য, বলিনাৰায়ণৰ এই সৰ্বশেষ সকীয়নিত ফটফটীয়াকৈ ওলাই পৰিছে তেওঁৰ অসন্তোষ আৰু

৪৯ Sara Delamont আৰু Lorna Duffin, eds., প্ৰাগুক্ত, p. 49
৫০ তদেৱ, p. 46 ৫১ তদেৱ, p. 47
৫২ Sara Delamont আৰু Lorna Duffin, eds. *The Nineteenth Century Woman: Her Cultural and Physical World*. London, 1978, p. 49

অৱস্থান।[ম] অন্য এটা প্ৰসঙ্গত *মৌ*ৰ পাতত আমি বলিনাৰায়ণৰ এষাৰ সাৰুৱা কথা পঢ়িবলৈ পাওঁ: "সময়ৰ পৰিবৰ্ত্তনে সহিতে মনৰ ভাব আৰু বাহ্যিক আচাৰবোৰৰ ও কিছু পৰিমাণে পৰিবৰ্ত্তন কৰিব লাগিব।" (পৃষ্ঠা ৫২)। *মৌ*ৰ প্ৰথম প্ৰবন্ধ "তিৰুতাৰ বন কি?" পঢ়ি আমি পিছে ক'ব পাৰোঁ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বিলাত-ফেৰং বুদ্ধিজীৱী বলিনাৰায়ণ "সময়ৰ পৰিবৰ্ত্তনে সহিতে মনৰ ভাব" পৰিবৰ্তন কৰাত সম্পূৰ্ণ ব্যৰ্থ হ'ল। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁ নিৰ্দ্বিধাই ব্যক্ত কৰা বিৰাগ-বিতৃষ্ণাই এই ব্যৰ্থতাৰ অব্যৰ্থ প্ৰমাণ।

প্ৰাসঙ্গিক টোকা

অ চৰকাৰী চাকৰিয়াল হোৱা হেতুকে বলিনাৰায়ণে সম্পাদক হিচাপে নিজৰ নাম দিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাছিল। (I. N. Borra, *Bolinarayan Borrah: His Life, Work and Musings*. Calcutta, 1967, p. 44)। বলিনাৰায়ণে কলকাতাত চাকৰিৰ সন্ধানত থকা ভায়েক হৰনাৰায়ণক *মৌ*ৰ কিছুমান দায়িত্ব দি তেওঁক ব্যস্ত ৰাখিব বিচাৰিছিল যেন লাগে। (তদেৱ, পৃষ্ঠা ৪১)।

আ ইয়াত "ভালেদিনলৈকে" ইংৰাজৰ শাসন প্ৰয়োজন বুলি ক'লেও *মৌ*ৰ অন্য এটা নিবন্ধত তেওঁ সেই শাসন "চিৰকলীয়া" হোৱাটো অন্তঃকৰণেৰে কামনা কৰিছে (সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা পুনঃ-সম্পাদিত, *মৌ*, গুৱাহাটী, ১৯৮০, পৃষ্ঠা ৯৬। **ইয়াৰ পিছত কেৱল পৃষ্ঠা সংখ্যাবহে উল্লেখ থাকিব।**) প্ৰসঙ্গক্ৰমে এই টোকাত আমি তেওঁৰ পুতেকে ৰচা পিতৃ-চৰিতৰপৰা সংগ্ৰহ কৰা এটা তথ্য সন্নিৱিষ্ট কৰিব পাৰোঁ। ১৯০১ চনত ভিক্টৰিয়াৰ মৃত্যু উপলক্ষে বলিনাৰায়ণ আৰু তেওঁৰ পত্নীয়ে ক'লা পোছাক পিন্ধি গীৰ্জালৈ গৈছিল। (I. N. Borra, প্ৰাগুক্ত, p. 143)। এই আচৰণ তেওঁৰ ৰাজানুগত্যৰেই অভিব্যক্তি।

ই অসমৰ চাহ-বনুৱাৰ দুখ-দুৰ্দশা আৰু *মৌ*ৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে আমি অন্যত্ৰ আলোচনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ। (প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, *অসমৰ চাহ-বনুৱা আৰু ঊনৈশ শতিকাৰ বিদ্বৎসমাজ*, গুৱাহাটী, ১৯৮৯)।

ঈ মন কৰিবলগীয়া, যিগৰাকী বাঙালী পণ্ডিতে অসমীয়া ভাষাৰ স্বাতন্ত্ৰ্যক স্বীকৃতি দি চৰকাৰৰ ওচৰত প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিছিল সেই ৰমেশচন্দ্ৰ দত্তৰ জীয়ৰীকেই ১৮৮৩ চনত বলিনাৰায়ণে বিয়া কৰায়। ৰমেশচন্দ্ৰৰ সংক্ষিপ্ত প্ৰতিবেদনখনত নিভাঁজ পাণ্ডিত্য আৰু নিৰপেক্ষ দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰতিফলন সুস্পষ্ট। (দ্ৰষ্টব্য প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, *ইতিহাস-চৰ্চা*, গুৱাহাটী, ১৯৯৫, পৰিশিষ্ট ২:গ।)

উ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সপক্ষেও শাস্ত্ৰ-বচন ব্যৱহাৰ কৰাৰ দৃষ্টান্ত আছে। ডেকা বয়সত গুণাভিৰাম কলকাতাৰপৰা *অৰুণোদই*লৈ লিখা চিঠিত শাস্ত্ৰীয় সমৰ্থনৰ উল্লেখ পাওঁ: "ল'ৰা কি ছোৱালি দুয়োৰো বিদ্যা সিকা উচিত, আৰু শাস্ত্ৰতো ইয়াৰ বিধান আছে।" (মহেশ্বৰ নেওগ পুনঃ-সম্পাদিত, *অৰুণোদই*, গুৱাহাটী, ১৯৮৩, পৃষ্ঠা ৯৪৯।) "প্ৰথা বনাম শাস্ত্ৰ, যুক্তি, আইন ইত্যাদি" নামৰ এটা প্ৰবন্ধত আমি সংস্কাৰ-আন্দোলনত শাস্ত্ৰৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে কিঞ্চিৎ আলোচনা কৰিছোঁ। (দ্ৰষ্টব্য প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, *অতীত-অনুসন্ধান*, নলবাৰী, ১৯৯০, পৃষ্ঠা ৭৬-৮৮।)

ঊ তৰ্কালঙ্কাৰৰ মতে ভাৰতত স্ত্ৰীশিক্ষা বন্ধ হোৱাৰ কাৰণে "দুশ্চৰিত্ৰ যৱনজাতি"ৰ

আক্ৰমণ-অত্যাচাৰেই জগৰীয়া। (প্ৰবীৰ মুখোপাধ্যায় সম্পাদিত, *বাঙালিৰ শিক্ষাচিন্তা*, প্ৰথম খণ্ড: প্ৰথম ভাগ, কলিকতা, বাংলা চন ১৪০৩, পৃষ্ঠা ১৫৬ ৭।) এনে ব্যাখ্যাৰ আঁৰত, প্ৰচ্ছন্নভাৱে হ'লেও, একধৰণৰ মুছলমান বিদ্বেষ থাকে। অন্যহাতেদি, প্ৰাচীন ভাৰতৰ সমাজব্যৱস্থাৰ পিতৃতান্ত্ৰিক চৰিত্ৰক এই ধৰণৰ ব্যাখ্যাই অস্পষ্ট বা অস্বীকাৰ কৰে। পণ্ডিত সুকুমাৰী ভট্টাচাৰ্যই প্ৰাচীন ভাৰতৰ নাৰী-শিক্ষা প্ৰসঙ্গত কৈছে: "... মধ্যে-মধ্যে ব্যতিক্রমের মত কোনো কোনো নারী শিক্ষার সুযোগ পেতেন। কিন্তু শাস্ত্রের নজির দেখলে বোঝা যায় নারীর শিক্ষার অধিকার ক্রমেই সঙ্কুচিত হয়ে আসছিল।" (সুকুমাৰী ভট্টাচাৰ্য, *প্ৰাচীন ভাৰত: সমাজ ও সাহিত্য*, কলিকতা, বাংলা চন ১৩৯৪, পৃষ্ঠা ৩১।)

ঋ নাৰী মন্দধী বুলি যিসকলে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধিতা কৰে তেওঁলোকৰ অভিযোগ ৰামমোহনে যুক্তিপূৰ্ণ প্ৰশ্নৰে খণ্ডন কৰিছে: "প্ৰথমতঃ বুদ্ধির বিষয়ে, স্ত্রীলোকের বুদ্ধির পরীক্ষা কোন কালে লইয়াছেন, যে অনায়াসেই তাহারদিগকে অল্পবুদ্ধি কহেন? কারণ বিদ্যা শিক্ষা ও জ্ঞান শিক্ষা দিলে পরে ব্যক্তি যদি অনুভব ও গ্রহণ করিতে না পারে, তখন তাহাকে অল্পবুদ্ধি কহা সম্ভব হয়; আপনারা বিদ্যাশিক্ষা জ্ঞানোপদেশ স্ত্রীলোককে প্রায় দেন নাই, তবে তাহারা বুদ্ধিহীন হয় ইহা কি রূপে নিশ্চয় করেন?" (প্ৰবীৰ মুখোপাধ্যায় সম্পাদিত, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ৮।) ৰামমোহনে অৱশ্যে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ কাৰণে বিশেষ চেষ্টা কৰা নাছিল। পক্ষান্তৰে, ৰক্ষণশীল বুলি জনাজাত ৰাধাকান্তদেৱে ছোৱালীৰ অন্তঃপুৰ-শিক্ষাক সক্ৰিয়ভাৱে উৎসাহ দিছিল (স্বপন বসু: তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৬৮-৯।)

এ বঙ্গৰ দৰে মহাৰাষ্ট্ৰতো বৈধব্যৰ ভয় দেখুৱাই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি নাৰীক অনীহ কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছিল। (Meera Koswambi. *Crossing Thresholds: Feminist Essays in Social History*. Ranikhet. 2007. p. 156।)

ঐ শিক্ষাই স্বাভাৱিকতে পঠনাভ্যাসৰ জন্ম দিয়ে। সমাজপতিসকল এই অভ্যাসৰ সম্ভাব্য কুফলৰ কথা ভাবি আতঙ্কিত হৈছিল, কাৰণ, "Education was conducted in relatively public spaces, but reading was largely a private act ..." (Charu Gupta: প্ৰাগুক্ত, p. 174।)

ও উল্লেখ কৰা সমীচীন হ'ব যে পাশ্চাত্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াই ভিক্টৰীয় ৰক্ষণশীলতাৰ প্ৰতিমুখে যোৱা ভাৱধাৰাও কঢ়িয়াই আনিছিল। উদাহৰণ হিচাপে জন ষ্টুৱাৰ্ট মিলৰ কথা ক'ব পাৰি। মহিলাৰ মৰ্যাদা সম্পৰ্কে এইগৰাকী নাৰী-দৰদী উদাৰনৈতিক চিন্তাবিদৰ মতামত অভাৱনীয়ভাৱে বলিষ্ঠ: "There remain no legal slaves [annhere in the British Empire] except for the woman in every man's home." (উদ্ধৃত, Elizabeth Davis: *The First Sex*. New York. 1975. p. 298।)

ঔ ইংৰাজী কাব্য-সাহিত্যৰ লগত বলিনাৰায়ণৰ পৰিচয় আছিল ঘনিষ্ঠ। টেনিচনৰ কবিতাও তেওঁ নিশ্চয় পঢ়িছিল। বলিনাৰায়ণৰ ডায়েৰিত ইয়াৰ সাক্ষ্য আছে। (I. N. Borra. প্ৰাগুক্ত, p. 276।)

ক শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ চেতনাতো ধনিক শ্ৰেণীৰ গাৰ্হস্থ্য ভাৱাদৰ্শৰ অনুপ্ৰৱেশ ঘটিছিল। চাৰ্টিষ্ট (Chartist) নেতাৰ কবিতাত পঢ়িবলৈ পাওঁ:

If she her household mission wisely fill
Her home will be his refuse and his joy..
A household goddess worthy of all love

In purity and smiles forever clothed....
(উদ্ধৃত, Elizabeth Wilson. *Women and the Welfare State*. London. 1977. p. 25)

খ "Within the domestic ideology, the ideal form of feminity that was held to be applicable to middle class women was the ideal of the 'perfect wife and mother." (Modeline Arnot আৰু Gaby Weiner, eds. প্ৰাগুক্ত, p. 25।) এই নিখুঁত মাতৃ/পত্নীৰ আদৰ্শ ভাৰতীয় সংস্কাৰকসকলৰ মাজত বেছ জনপ্ৰিয় আছিল। ৰক্ষণশীল মহলেও স্বীয় দৃষ্টিকোণৰপৰা এই আদৰ্শৰ কথা কৈছিল।

গ বলিনাৰায়ণে কলিকতাৰ কলেজত পঢ়িছিল। অনুমান কৰিব পাৰি যে এই সময়ছোৱাত তেওঁ নাৰীৰ মৰ্যাদাক লৈ হোৱা তৰ্ক-বিতৰ্ক সম্পৰ্কে কিছু কথা জানিব পাৰিছিল। নাৰীৰ প্ৰশ্নটোক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া দ্বাৰকানাথ গঙ্গোপাধ্যায়ৰ *অবলাবান্ধব*-এ সত্তৰৰ আৰম্ভণিতে কলকাতাৰ ছাত্ৰৰ মাজত "তুমুল আন্দোলন"ৰ সূচনা কৰিছিল। (প্ৰভাত গঙ্গোপাধ্যায়, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ৬০।) এই আন্দোলনৰ ৰূপান্তৰকামী ধাৰাটোৱে বলিনাৰায়ণৰ চেতনাক স্পৰ্শ নকৰিলে। "তিৰুতাৰ বন কি?"ৰ শেষ পৰিচ্ছেদত তেওঁ লেখা কিছুমান কথা আছিল দ্বাৰকানাথৰ নাৰী-দৰদী কৰ্মোদ্যমৰ পৰোক্ষ সমালোচনা।

ঘ আধুনিক যুগত বহুতে বিজ্ঞানৰ ভাষা ব্যৱহাৰ কৰি অন্ধবিশ্বাসক গ্ৰহণযোগ্য ৰূপ দিবলৈ চেষ্টা কৰে। "Smaller brains"ৰ যুক্তিটো তেনে এক ভুৱা-বৈজ্ঞানিক (pseudo-scientific) যুক্তি। বৈজ্ঞানিক পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ সিদ্ধান্ত হ'ল: "there is no relation whatever between brain size and intelligence." (A. Montagu. *The Natural Superiority of Women*. London. 1954. p. 65।)

ঙ প্ৰসিদ্ধ সমাজবিজ্ঞানী হাৰ্বাৰ্ট স্পেন্সাৰে নাৰীৰ বন্ধ্যাত্বৰ লগত অত্যধিক মানসিক পৰিশ্ৰমৰ সম্পৰ্ক থকাৰ কথা কৈছিল। (Sara Delamont আৰু Lorna Duffin eds.: *The Nineteenth Century Woman: Her Cultural and Physical World*. London. 1978. p.125।)

চ উনৈছ শতিকাৰ সত্তৰ দশকত ইংলেণ্ডৰ কিছুমান বালিকা বিদ্যালয়ত lawn tennis খেল প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল। (Sara Delamont আৰু Lorna Duffin, eds., প্ৰাগুক্ত, p.113।) এই সময়ছোৱাত বলিনাৰায়ণ ইংলেণ্ডতেই আছিল।

ছ পৰৱৰ্তী কালত বলিনাৰায়ণৰ জীয়েকেও ফৰাচী ভাষা শিকিছিল। (I. N. Borra: প্ৰাগুক্ত, p. 145।)

জ আন্তঃ-প্ৰাদেশিক বিয়াত ৰমেশচন্দ্ৰৰ নিশ্চয় কোনো আপত্তি নাছিল। তেওঁৰ এজন ভাৱী জোঁৱায়েকলৈ লেখা চিঠিত আমি পঢ়িবলৈ পাওঁ: "নীতির দিক থেকে দেখলে অসবর্ণ বিবাহ করাই আমাদের কর্তব্য। কারণ অসবর্ণ-বিবাহ বিভক্ত ও দুর্বল জাতিকে ঐক্যবদ্ধ করে।" (আৰ সি দত্ত, *ৰমেশচন্দ্ৰ দত্ত*, নতুন দিল্লী, ১৯৭৬, পৃষ্ঠা ১৭১।) জাতীয় ঐক্যৰ স্বাৰ্থত অসবৰ্ণ বিবাহক সমৰ্থন কৰা ৰমেশচন্দ্ৰই অন্য প্ৰদেশৰ উচ্চ শিক্ষিত ডেকাক জোঁৱাই হিচাপে আদৰি লোৱাই স্বাভাৱিক।

ঝ বলিনাৰায়ণৰ বন্ধু প্ৰমথনাথ বোসে ৰমেশচন্দ্ৰ দত্তৰ ডাঙৰ জীয়েকক বিয়া কৰাইছিল। এই প্ৰমথনাথেই তেওঁৰ অসমীয়া বন্ধুজনক ৰমেশচন্দ্ৰৰ পৰিয়ালৰে সৈতে চিনাকি কৰাই দিছিল। (I. N. Borra, প্ৰাগুক্ত, p. 24।) বলিনাৰায়ণৰ এই বিদগ্ধ শালপতিয়েক গৰাকীয়ে ৰচনা কৰা বিখ্যাত গ্ৰন্থখনৰ নাম *A History of Hindu Civilisation*

During British Rule।

ঞ গোটেই প্রবন্ধটোত মাত্র এবাৰহে বঙ্গদেশৰ কথা পোনপটীয়াকৈ উল্লেখ কৰা হৈছে।

ট নাৰী-পুৰুষৰ বৈষম্যৰ আঁৰত থাকে প্ৰকৃতিদত্ত বৈশিষ্ট্যৰ স্বাভাৱিক ভূমিকা — ৰক্ষণশীল মহলত এই যুক্তি বেছ জনপ্ৰিয়। "It is typical of conservative ideology that it completely disregards the role of social factors, which are changeable, and tends to support the perpetuation of existing forms of social organisation on presumably unchangeable, biological grounds." (Carlo C. Gould আৰু Marx W. Wartofsky, eds., *Woman and Philosophy: Toward a Theory of Liberation*, New York, 1980, p. 147।)

ঠ "মতা-তিৰুতা" অপবাদৰ প্ৰাচীন দৃষ্টান্তও আছে: তৈত্তিৰীয় আৰণ্যকত শিক্ষিতা নাৰীৰ প্ৰসঙ্গত কোৱা হৈছে যে নাৰী হৈয়ো তেওঁলোক পুৰুষ। (সুকুমাৰী ভট্টাচাৰ্য: প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৩১।)

ড গান্ধীৰ লেখাতো নাৰীৰ প্ৰসঙ্গত যঁতৰৰ নৈতিক ভূমিকাৰ উল্লেখ পাওঁ। (M. K. Gandhi, *The Role of Women*, Bombay, 1964, p. 24।)

ঢ বলিনাৰায়ণৰ প্ৰবন্ধটো মধ্যশ্ৰেণীৰ শিক্ষিত পুৰুষসকলক উদ্দেশ্য কৰি লিখা যদিও তাঁতশালৰ প্ৰসঙ্গত তেওঁ "নিৰাশ্ৰয়, দুখীয়া বাৰী তিৰুতাই" বোৱা-কটাত জীৱিকাৰ অৱলম্বন বিচাৰি পোৱাৰ কথাও লিখিছে। (পৃষ্ঠা ৪।)

ণ ৰত্নেশ্বৰ মহন্তৰ মতে বন্ধা-বঢ়া আৰু বোৱা কটা "যিজনা যৈণীএ নাজানে, তেওঁ তিৰুতা হৈও মতা..." (নগেন শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত: প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৩৬০।)

ত পুৰুষে বন্ধা-বঢ়া কৰিব পাৰে, এই কথাটোৱে প্ৰমাণ কৰে যে প্ৰজননহে নাৰীৰ জৈৱিকবৃত্তি, ৰন্ধন নহয়।

থ সংৰক্ষণশীল জাতীয়তাবাদী নেতা বাল গঙ্গাধৰ তিলকেও প্ৰায় একে ধৰণৰ কথা কৈছে: "The marital home is the 'workshop' of female education." (Meera Kosambi: প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, p. 157।) বলিনাৰায়ণে অৱশ্যে "ঘৰ" বোলোতে প্ৰধানতঃ মাকৰ ঘৰখনকেই বুজাইছিল।

দ ব্যতিক্ৰম নিশ্চয় আছে। ১৮৬০ চনৰ অক্টোবৰৰ *অৰুণোদইত* আমি এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ খবৰ পাওঁ: "যোৰহাটত 'এটী বালিকা বিদ্যালয়' স্থাপিত হৈছে য'ত '৯ টী ৰাজবংশৰ আৰু ইতৰ মানুহৰ ১৬ টী মুঠ ২৫ টী চোৱালীয়ে বিদ্যা শিকিবলৈ ধৰিছে" (অৰূপজ্যোতি শইকীয়া পুনঃ-সম্পাদিত, *অৰুণোদই ১৮৫৫-১৮৬৮ চন: নিৰ্বাচিত সংকলন*, নগাঁও, ২০০২, পৃষ্ঠা ২৩৭।) পৰিস্থিতিৰ হেঁচাত বা অন্য কিবা কাৰণত অভিজাতসুলভ মনোভাৱ কিছু শিথিল হৈ পৰাটো অস্বাভাৱিক নহয়।

ধ ইংলেণ্ডতো এই অগণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰ চলন্তি আছিল। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আগভাগ লোৱা এগৰাকী শিক্ষয়িত্ৰীৰ বিবৃতি এই প্ৰসঙ্গত স্মৰ্তব্য: "None are admitted but the daughters of independent gentleman or professional men." (Sara Delamont আৰু Lorna Duffin, eds., প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ১৭৬।)

ন কাদম্বিনী গাঙ্গুলীৰ স্বামী সাধাৰণ ব্ৰাহ্ম-সমাজৰ নেতা দ্বাৰকানাথ গঙ্গোপাধ্যায়। অসমৰ চাহ-বনুৱাৰ দুঃখ-মোচনৰ অৰ্থে দ্বাৰকানাথ আৰু তেওঁৰ সহকৰ্মীসকলে এক ধৰণৰ আন্দোলনৰ সূচনা কৰিছিল। *মৌৰ* প্ৰথম সংখ্যাৰ দ্বিতীয় প্ৰবন্ধটোত এই বনুৱা-দৰদী ব্ৰাহ্মসকলৰ চোকা সমালোচনা আমি পঢ়িবলৈ পাওঁ।

প ৰক্ষণশীল মনোবৃত্তিৰ শিক্ষকে কাদম্বিনীৰ সাফল্য ৰোধ কৰিবলৈ নিকৃষ্ট উপায় অৱলম্বন কৰাৰ কথা জনা যায়। কাদম্বিনীয়ে মেডিচিনৰ পৰীক্ষাত প্ৰয়োজনীয় নম্বৰতকৈ সামান্য কম নম্বৰ পাইছিল। ফলত তেওঁ ডাক্তৰী বিদ্যাত কলকাতাৰ প্ৰথম মহিলা এম বি হ'ব নোৱাৰিলে। তেওঁ পোৱা উপাধিটো হ'ল জি বি এম চি (গ্ৰেজুৱেট অব্ বেংগল মেডিকেল কলেজ)। উল্লেখযোগ্য যে কাদম্বিনীক কম নম্বৰ দিয়া শিক্ষকজন আছিল স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ঘোৰ বিৰোধী ডাঃ ৰাজেন্দ্ৰচন্দ্ৰ চন্দ্ৰ। (চিত্ৰা দেব, *মহিলা ডাক্তৰ: ভিন গ্ৰহেৰ বাসিন্দা*, কলিকতা, ১৯৯৪, পৃষ্ঠা। ৯২-৩।) অসমৰ বলিনাৰায়ণৰ দৰে ডাঃ চন্দ্ৰৰো পাশ্চাত্য সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ লগত ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ আছিল।

ফ সকলো বাধা নেওচি কাদম্বিনীয়ে গ্লাছগো আৰু এডিনবৰাৰ পৰা চিকিৎসা-বিজ্ঞানৰ ডিগ্ৰী লৈ আহে। (প্ৰভাতচন্দ্ৰ গঙ্গোপাধ্যায়, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ৮৯।)

ব ৰাজেন শইকীয়াৰ মতে বলিনাৰায়ণৰ বিষোদগাৰৰ লক্ষ্য "new woman"। (চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়া সম্পাদিত প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা ১৭৭।)

ভ *Lancet*ৰ আৰু এটা আপত্তি আছিল এই ধৰণৰ: নাৰীয়ে চিকিৎসকৰ দায়িত্ব ল'লে শুশ্ৰূষাকাৰিণীৰ (nurseৰ) অভাৱ ঘটিব। (K. K. Shah, *History and Gender: Some Explorations*, Jaipur, 2005, p. 158।)

ম *মৌৰ* সম্পাদকীয় ভূমিকাত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই বলিনাৰায়ণৰ স্ত্ৰীশিক্ষা-বিৰোধিতাক প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলিবলৈ দ্বিধাবোধ কৰা যেন লাগে। তেওঁ কৈছে: "... তিৰোতাৰ শিক্ষা আৰু স্বাধীনতা সম্পৰ্কে *মৌৱে* যি মতামত ব্যক্ত কৰিছে সি আজিকালিৰ দৃষ্টিত মুঠেই উদাৰ বুলিব নোৱাৰি" (পৃষ্ঠা ৮)। কথা হ'ল, যদি *মৌৰ* স্থিতিক "আজিকালিৰ দৃষ্টিত"হে উদাৰ বুলিব নোৱাৰি তেতিয়া হ'লে তেতিয়াৰ "দৃষ্টি"ত সি নিশ্চয় অনুদাৰ নাছিল। কিন্তু এই মূল্যায়ন জানো যুক্তিসিদ্ধ আৰু তথ্যসমৰ্থিত? হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা বা গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ সংস্কাৰমূলক চিন্তাধাৰা জানো তেতিয়াৰ অগ্ৰণী "দৃষ্টি" নাছিল? এওঁলোকৰ "দৃষ্টি"ৰে চালেও বলিনাৰায়ণৰ ৰক্ষণশীলতা ওলাই পৰে। *মৌৰ* পুৰুষপ্ৰভুত্বকামী চৰিত্ৰ উদঙাই দেখুওৱাতো বাদেই, সেই সম্পৰ্কে ঈষৎ আভাস দিবলৈকো শৰ্মা যেন আগ্ৰহী নহয়। খুব সম্ভৱ পুৰুষতান্ত্ৰিক পৰম্পৰাৰ প্ৰতি থকা প্ৰীতিৰ বাবেই শৰ্মাই বলিনাৰায়ণৰ স্থিতিক প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলিবলৈ দ্বিধাবোধ কৰিলে। তেওঁৰ এই দ্বিধাগ্ৰস্ততা অৱশ্যে আশ্চৰ্যজনক নহয়। কিয়নো, অলপ অদল-বদল কৰি, *মৌৰ* বক্তব্য গ্ৰহণ কৰা মানুহ কুৰি শতিকাতো আছিল, আজিও আছে। এইবিধ পৰম্পৰাপন্থী মানুহৰ মনোভাৱৰ দৃষ্টান্ত হিচাপে আমি অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ স্মৃতি কথাৰ পৰা এটা তথ্য ল'ব পাৰোঁ। হাজৰিকাৰ ছোৱালী কলেজত পঢ়ি থাকোঁতেই বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ আহিছিল। কোনো কোনোৱে ছোৱালীৰ শিক্ষা শেষ হোৱাৰ আগতে বিয়া দিবলৈ মানা কৰিলে। হাজৰিকা মান্তি নহ'ল। "কিয়নো ছোৱালীয়ে উচ্চ শিক্ষিতা হৈ স্কুল-কলেজৰ কাম কৰাটো মই বিচৰা নাছিলোঁ আৰু ইয়াকো ভাবিছিলোঁ যে ছোৱালী যিমানেই উচ্চশিক্ষিতা হয় সিমানে দৰা পোৱাও টান হয় আৰু ছোৱালীৰ নিজৰ পছন্দৰ আগত মাক-বাপেকৰ পছন্দই বহু সময়ত হাৰ মানিবলগীয়া হয়।" (অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা: *স্মৃতিলেখা*, গুৱাহাটী, ১৯৮১, পৃষ্ঠা ১১১)। এই মনোভাৱক জানো *মৌৰ* স্থিতিৰেই কুৰি শতকীয় সংস্কৰণ বোলা নাযায়? আমাৰ ধাৰণা, মনৰ কোনোবা স্তৰত এনে মনোভাৱে আশ্ৰয় পোৱাৰ বাবেই সুপণ্ডিত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই *মৌৰ* বক্তব্যৰ বামা-বিৰোধী চৰিত্ৰ উন্মোচন কৰাৰপৰা বিৰত থাকিল।

❖ ❖ ❖

বিংশ শতাব্দীৰ অসমৰ নাৰী আৰু শিক্ষা

ড° অনিমা গুহ

(১২ ছেপ্টেম্বৰ ২০১০ তাৰিখে প্ৰদত্ত চতুৰ্থ মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতা)

এক

বিংশ শতাব্দীৰ শেষ চতুৰ্থাংশৰেপৰা জাতি-ধৰ্ম-ভাষা নিৰ্বিশেষে, অসমৰ প্ৰায় সকলো জনগোষ্ঠীৰ একাংশ নাৰীয়ে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত, জ্ঞান-বিজ্ঞানত, ব্যৱসায়-বাণিজ্যত, সাহিত্য-শিল্প কৰ্মত, চিকিৎসা-আভিযান্ত্ৰিক ক্ষেত্ৰত, সাংবাদিকতাত, ক্ৰীড়া-জগতত, আনকি ব্যক্তিস্বতন্ত্ৰতাত কল্পনাতীতভাৱে আগবাঢ়ি গৈ প্ৰমাণ কৰিছে যে পুৰুষৰ তুলনাত নাৰী কোনো ফালৰপৰাই হীন নহয়। তেনেহ'লে কিয় শতাব্দীৰ পিছত শতাব্দী জুৰি তেওঁলোকক শিক্ষা-দীক্ষা আদি সকলো সুযোগ-সুবিধাৰপৰা বঞ্চিত কৰি অন্ধকাৰ জগতত ৰাখি থোৱা হৈছিল, কিয় তেওঁলোকৰ প্ৰতিভাক প্ৰস্ফুটিত হ'বলৈ নিদি হেঁচি ৰখা হৈছিল?

নাৰীৰ এই অৱস্থান বুজিবলৈ হ'লে মাৰ্ক্স-এঙ্গেলছৰ শৰণাপন্ন হ'ব লাগিব। তেওঁলোকৰ বিশ্লেষণ অনুযায়ী পিতৃতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাৰ উৎপত্তিৰ মূলেই হ'ল আদিম নাৰী-পুৰুষৰ শ্ৰম-বিভাজন আৰু সেই শ্ৰমশক্তিৰ বৈষম্যমূলক মূল্যায়ন। মহিলাসকল ঘৰুৱা কামত আৰু শিশুপালনত যেতিয়া গৃহবন্দী হৈ থাকিব লগা হৈছিল, তেতিয়া পুৰুষসকল ব্যস্ত হৈ আছিল কৃষিকৰ্মত, চিকাৰত, ধৰ্মীয় আলোচনাত, সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ গঠনত অৰ্থাৎ সভ্যতা বিকশিত কৰা বিবিধ কাৰ্যত। এইবোৰ কাৰ্যক উচ্চ পৰ্যায়ৰ কাম বুলি গণ্য কৰাৰ বিপৰীতে ঘৰ-গৃহস্থালি চম্ভলা, শিশু জন্ম দিয়া আৰু লালন-পালন কৰা কাৰ্যক দিয়া হ'ল নিম্নতৰ স্থান। ঘৰুৱা কামত নাৰী ইমানেই ব্যস্ত হৈ থাকিব লগা হ'ল যে বাহিৰৰ লগত সম্পৰ্ক ৰখা প্ৰায় অসম্ভৱ হৈ পৰিল। ফলস্বৰূপে কালক্ৰমে নাৰী পৰিণত হ'ল দ্বিতীয় লিঙ্গত — পুৰুষৰ তুলনাত হীনতৰ। অথচ আদিপ্ৰস্তৰ যুগত, যেতিয়া খাদ্যৰ সন্ধানত পুৰুষ-নাৰী উভয়ে ঘূৰি ফুৰিছিল, তেতিয়া তেওঁলোকৰ ভিতৰত কোনো বৈষম্য নাছিল।

এনে পৰিস্থিতিত পুৰুষপ্ৰধান সমাজে নাৰীক যুগ যুগ ধৰি অৱজ্ঞা কৰি আহিছে। সকলো ধৰ্মগ্ৰন্থত নাৰীক উপস্থাপন কৰিছে জ্ঞানশূন্য, হীনচেতা, কামাতুৰা হিচাপে। অসমৰ নৱবৈষ্ণৱ সাহিত্যত অনন্ত কন্দলীয়ে কৈছে: "দুৰ্গতিৰ মন্দিৰ জানিবা নাৰী সঙ্গ। হেন জানি তেজিয়ো ইহাৰ যত ৰঙ্গ।" প্ৰাচীন কালৰ সকলো

সাহিত্য নাৰীৰ প্ৰতি এনে কটূক্তিৰে ভৰা। ভাৰততে নহয়, ওঠৰ শতিকাৰ ইউৰোপতো ৰুছো, শ্বপেনহাৱাৰ আদিৰ দৰে ব্যক্তিত্বয়ো নাৰীক তুচ্ছ-তাচ্ছিল্য কৰিছিল। মুঠতে পুৰুষতন্ত্ৰৰ হেঁচাত নাৰীৰ মগজু বাধ্য হৈছিল ভোতা হ'বলৈ।

এনে অৱস্থাৰপৰা উন্নীত হৈ সম্প্ৰতি অসমৰ একাংশ নাৰীয়ে পুৰুষৰ একচেটিয়া সাম্ৰাজ্যত প্ৰৱেশ কৰি ক্ষেত্ৰবিশেষে পুৰুষকো চেৰ পেলাইছে। "একাংশ নাৰী" বুলি কোৱাৰ অৰ্থ হ'ল অসমত নাৰীৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৫৪.৬ শতাংশ, অৰ্থাৎ নিৰক্ষৰ নাৰীৰ সংখ্যা ৪৫.৪ শতাংশ।* তদুপৰি সাক্ষৰৰ অৰ্থ কোনোমতে চহীটো কৰিব পৰা। গতিকে প্ৰকৃত শিক্ষাৰ আলোকেৰে আলোকিত হোৱা প্ৰগতিশীল, আধুনিক মনৰ যুক্তিবাদী নাৰীৰ সংখ্যা এমুঠিমানহে।

উল্লেখযোগ্য যে এই এমুঠিমান নাৰী হঠাতে বিংশ শতাব্দীৰ শেষাৰ্ধত আকাশৰপৰা সৰি পৰা নাই। ইয়াৰ প্ৰস্তুতি আৰম্ভ হৈছে দুশতাব্দীমানৰ আগতেই। গতিকে আজিৰ নাৰীৰ দ্ৰুতগতিত হোৱা এই উত্তৰণৰ মূল্যায়ন কৰিবলৈ হ'লে আমি দুটামান শতাব্দী পিছুৱাই যোৱা বাঞ্ছনীয়।

১৮২৬ চনত অসমলৈ ব্ৰিটিছৰ আগমনৰ পিছত অসমত আধুনিক যুগৰ সূচনা হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। সেই সময়ৰ পৰিয়ালকেন্দ্ৰিক, সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু ঐতিহাসিক পটভূমিত আলোচনা কৰিব লাগিব নাৰীৰ উত্তৰণৰ ইতিহাস। যিসকল মনীষীৰ ত্যাগ আৰু আশাশুধীয়া চেষ্টাৰ ফলত নাৰী এখোজ-দুখোজকৈ আগবাঢ়ি আহি আজিৰ অৱস্থাত উপনীত হৈছে তেওঁলোকক নাৰীয়ে আজীৱন শ্ৰদ্ধাৰে স্মৰণ কৰিব লাগিব।

দুই

প্ৰথমতে আমি দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিব লাগিব ভাৰতত আধুনিকতাৰ বাটকটীয়া ওঠৰ-উনৈছ শতিকাৰ বঙ্গত। পুৰুষপ্ৰধান সমাজে যুগ যুগ ধৰি নাৰীক অৱজ্ঞা কৰাই নহয়, নানাভাৱে নিৰ্যাতনো কৰিছে। বাল্যবিবাহ, সতীদাহ-প্ৰথা আদি নাৰী-জীৱনৰ বাবে আছিল অভিশাপস্বৰূপ। ঘাইকৈ জনজাতীয় গোষ্ঠীৰ প্ৰভাৱত অসমৰ নাৰীৰ সামাজিক পদমৰ্যাদা ভাৰতৰ অন্যান্য ৰাজ্যৰ তুলনাত কিছু উন্নত আছিল। ইয়াত নাছিল পণপ্ৰথা আৰু সতীদাহৰ দৰে অমানৱিক প্ৰথাৰ প্ৰচলন। "এই দেশৰ স্ত্ৰীসকল উদ্যোগী আৰু পৰিশ্ৰমী। পুৰুষে সইতে প্ৰায় সমভাগে আৰ্জে আৰু গৃহকাৰ্যত লিপ্ত থাকে। এই হেতুকে অন্যান্য দেশতকৈ এই দেশীয় স্ত্ৰীসকল অপেক্ষাকৃত স্বাধীন" (গুণাভিৰাম বৰুৱা: *আসাম বুৰঞ্জী,* গুৱাহাটী, ১৯৭২, পৃষ্ঠা ২০৫)। পিছে অসমতো পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ বৰ্ণহিন্দু মহিলাৰ জীৱন তমসাবৃত

* এয়া ২০০১ চনৰ লোকপিয়লৰ প্ৰতিবেদনত প্ৰকাশিত তথ্য। ২০১১ চনৰ লোকপিয়লৰ প্ৰতিবেদন মতে অসমত সাক্ষৰ নাৰী ৬৭.২৭ শতাংশ। — সম্পাদক।

আছিল বুলিয়ে ক'ব পাৰি।

ভাৰতৰ বহু ৰাজ্যৰ দৰে আমাৰ প্ৰতিবেশী বঙ্গ দেশত প্ৰচলিত আছিল সতীদাহৰ দৰে বৰ্বৰ প্ৰথা। ১৮১৫ চনৰপৰা নাৰীয়ে ১৮২৮ চনৰ ভিতৰত চৰকাৰী হিচাপ মতেই আঠ হাজাৰ স্বামীৰ চিতাত জাঁপ মাৰি সহমৰণৰ পথ বাছি লৈছিল। পিছে সকলো সদ্য-স্বামীহাৰা মহিলাই যে স্ব-ইচ্ছাই এইদৰে মৃত্যুক সাবটি লোৱা নাছিল, তাৰ প্ৰমাণ নোহোৱা নহয়। মহিলাগৰাকীক স্বামীৰ সম্পত্তিৰপৰা বঞ্চিত কৰিবলৈ আত্মীয়-স্বজনে তেওঁক চিতালৈ ঠেলি পঠাইছিল। সতীদাহৰ এগৰাকী ব্ৰিটিছ প্ৰত্যক্ষদৰ্শীৰ বিৱৰণ লিপিবদ্ধ কৰিছে তেওঁৰ পত্নী ফেনি পাৰ্কছে। (দ্ৰষ্টব্য পাৰ্কছৰ অমূল্য গ্ৰন্থ *Wandering of a Pilgrim in Search of the Picturesque, During Four and Twenty Years in the East, with Revelations of Life in Zenana*, Pelham Richardson: London, 1st edition, 1850 অথবা William Dalrymple, ed. *Begums, Thugs and White Mughals: The Journal of Fanny Parkes*, New Delhi: Penguin, 2002)।

গ্ৰন্থখনত ১৮২৩ চনৰ ৭ নৱেম্বৰত উত্তৰ ভাৰতত স্বামীয়ে সতীদাহ প্ৰত্যক্ষ কৰাৰ প্ৰসঙ্গত ফেনি পাৰ্কছে লিখিছে যে চিতাত জাঁপ মৰা সদ্য-বিধৱাগৰাকীয়ে এটা সময়ত আৰ্তনাদ কৰি ওলাই আহি পোৰণিৰপৰা সকাহ পাবলৈ গঙ্গাত জাঁপ মাৰিবলৈ উদ্যত হোৱাৰ সময়ত আত্মীয়-স্বজনে চিঞৰ-বাখৰ কৰিবলৈ ধৰিলে: "তাইক ধৰ, মাৰ, কাট, বাঁহেৰে কোবা, মূৰ ফালি দে...।" কোনোবা এজনে চিতাত ঠেলি দিব খোজাত ব্ৰিটিছ মেজিষ্ট্ৰেট এজনে উদ্ধাৰ কৰি তেওঁৰ দায়িত্ব ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানিয়ে ল'ব বুলি আশ্বাস দিয়ে। মহিলাগৰাকীৰ সতী যোৱা নহ'ল বাবে হিন্দুসকলে বিৰক্ত বোধ কৰিছিল আৰু মুছলমান দৰ্শকসকলে জীৱন্তে মানুহ এজনী পুৰি মৰা দৃশ্যটো প্ৰত্যক্ষ কৰিব নোৱৰা বাবে আপচোচ কৰিছিল।

নাৰীৰ ওপৰত অহৰহ চলি থকা নিৰ্যাতনসমূহৰ বিষয়ে জনাৰ পিছত আমি ধাৰণা কৰিব নোৱাৰোঁ নে যে তেতিয়াৰ সমাজ আছিল বিৱেকশূন্য আৰু নিষ্ঠুৰ প্ৰকৃতিৰ? এই নিৰ্দয়, নিষ্ঠুৰ সমাজৰ বিৰুদ্ধে যাৰ কণ্ঠ প্ৰথম সৰৱ হৈছিল তেওঁ আছিল ৰাজা ৰামমোহন ৰায়। তিব্বতীয় ধৰ্মগুৰু দালাই লামাই কোৱাৰ দৰে ৰাজা ৰামমোহনেও সম্ভৱতঃ উপলব্ধি কৰিছিল, "আটাইতকৈ অন্ধকাৰাচ্ছন্ন দিনটোত মই আশাৰ ৰেঙণি বিচাৰি পাওঁ।" নাৰীক শিক্ষিত কৰি পূৰ্ণ মানৱৰ মৰ্যাদা দিবলৈ তেওঁ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হ'ল। আনহাতে নাৰীৰ শিক্ষাৰ বিৰুদ্ধে উঠিল প্ৰতিবাদৰ ধুমুহা। বুদ্ধিহীন স্ত্ৰী-জাতিক বিদ্যা-শিক্ষা? ই যে হাস্যকৰ কথা। মানুহৰ দৃঢ় বিশ্বাস আছিল

যে নাৰী শিক্ষিতা হ'লে স্বামী স্বল্পায়ু হয়। কাণ্ট (১৭২৪-১৮০৪)ৰ দৰে জাৰ্মান দাৰ্শনিকেও নাৰীৰ বোধশক্তিক ব্যঙ্গ কৰিছিল। মেডাম কুৰীয়ে আগবয়সত চিকিৎসক হোৱাৰ আশা ত্যাগ কৰিছিল, কাৰণ নাৰীৰ বাবে চিকিৎসা-শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন আছিল বাৰণ। আইনষ্টাইনৰ প্ৰথমা পত্নী মিলেভাই আইনষ্টাইনৰে সৈতে একেলগে পদাৰ্থবিজ্ঞানৰ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হোৱা সত্ত্বেও তেওঁক ডিগ্ৰী নহয়, ডিপ্ল'মাহে দিয়া হৈছিল। আমেৰিকাৰ নাৰী-মুক্তি আন্দোলনৰ ধ্বজাধাৰিণী এলিজাবেথ কেডি ষ্টেনটন (১৮১৫-১৯০২) কলেজীয়া শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত হ'বলগীয়া হৈছিল। কাৰণ, আমেৰিকাৰ কলেজৰ দুৱাৰ নাৰীৰ বাবে আছিল বন্ধ।* অথচ ইউৰোপত নৱোন্মেষৰ সূচনা হৈছিল চৈধ্যৰপৰা যোল্ল শতিকাৰ ভিতৰত।

অতীতৰ কথা বাদেই দিলোঁ। আমি ১৯৪৭ চনত মেট্ৰিক পৰীক্ষা দিবৰ সময়তো গণিত ছোৱালীৰ বাবে বাধ্যতামূলক নাছিল। কাৰণ শিক্ষা বিভাগৰ বৰমূৰীয়াসকলৰ ধাৰণা আছিল নাৰীৰ কোমল মগজু জ্যামিতি আৰু বীজগণিতৰ বাবে উপযুক্ত নহয়। গণিতৰ সলনি 'কোমল' মগজুৰ ছাত্ৰীসকলে দিব লাগিছিল ত্ৰিশ নম্বৰৰ অঙ্ক আৰু সত্তৰ নম্বৰৰ গাৰ্হস্থ্য বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষা।

সি যি কি নহওক, জনমতৰ প্ৰত্যুত্তৰত ৰামমোহনে জনালে যে নাৰীক শিক্ষাদানেই যেতিয়া কৰা হোৱা নাই বা তেওঁলোকৰ জ্ঞান সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হোৱা নাই, তেনেস্থলত প্ৰতিবাদকাৰীসকলে কেনেকৈ গম পালে যে স্ত্ৰী-জাতি বুদ্ধিহীন। বৈদিক যুগৰ গাৰ্গী আৰু মৈত্ৰেয়ী তথা কালিদাসৰ পত্নীয়ে প্ৰমাণ নকৰে নে যে নাৰী বুদ্ধিহীন নহয়? বৈদিক যুগীয় অৱস্থাৰপৰা বিচ্যুত হোৱা নাৰী সামন্ত যুগত আকৌ প্ৰৱেশ কৰিছে ঘোপমৰা আন্ধাৰৰ মাজলৈ।

ৰামমোহনৰ মতৰ বিৰুদ্ধে ৰাইজ ইমানেই অসহিষ্ণু হৈ উঠে যে তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰতিও ভাবুকিৰ সৃষ্টি হয়। সশস্ত্ৰ আক্ৰমণৰপৰা তেওঁক ৰক্ষা কৰে মণ্টেগ'মাৰি মাৰ্টিন নামৰ এজন যুৱকে। ইমানৰ পিছতো ৰামমোহনৰ কণ্ঠৰোধ কোনেও কৰিব নোৱাৰিলে। নাৰীসত্তাক প্ৰথম স্বীকৃতি দিয়া ৰামমোহনে সোঁতৰ বিপৰীতে সাঁতুৰি ইতিহাসত সংযোজন কৰিলে এক নতুন অধ্যায়।

সতীদাহ-প্ৰথা ৰোধ কৰাৰ উপৰি শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অনা হ'ল এক নৱজাগৰণ। তেওঁৰ লগতে মধ্যযুগীয় সমাজব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধে জাগি উঠিল নৱ-চেতনালব্ধ কেইগৰাকীমান চিন্তাশীল মনীষী। কোৱা বাহুল্য যে এইসকল ভাৰতীয়ক পশ্চিমৰপৰা বৈ অহা ৰেনেছাঁচৰ বতাহে আধুনিকতামনস্ক হোৱাত সহায় কৰিছে। প্ৰাচীনপন্থী ৰক্ষণশীল ব্যক্তিসকলৰ মতৰ বিৰুদ্ধে গৈ মধ্যযুগীয় জাতি এটাক

* ১৮৬৮ খ্ৰীষ্টাব্দলৈকে কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ত ছোৱালীৰ পাঠগ্ৰহণ সম্পূৰ্ণ নিষিদ্ধ আছিল। — সম্পাদক।

আধুনিক কৰাটো বৰ সহজ কাম নাছিল। আধুনিক যুগৰ উপযোগী কৰিবলৈ ইংৰাজী ভাষা, ইউৰোপীয় দৰ্শন, জ্ঞান-বিজ্ঞান আদি ভাৰতীয় শিক্ষা-পদ্ধতিত প্ৰৱৰ্তন কৰিবলৈ আৰম্ভ হ'ল ব্যাপক আন্দোলন। এই আন্দোলনৰে সৈতে জড়িত হোৱা উজ্জ্বল নক্ষত্ৰগৰাকী আছিল ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰ। আন কেইগৰাকী প্ৰাতঃস্মৰণীয় মনীষী আছিল ডেভিড হেয়াৰ, ভিভিয়ান ডিৰোজিও, দ্বাৰকানাথ ঠাকুৰ, দ্বাৰকানাথ গাঙ্গুলী আদি। তেওঁলোকৰ মহৎ উদ্দেশ্য ৰূপায়ণ কৰাৰ পথত বাধাৰ প্ৰাচীৰ হিচাপে থিয় দিছিল ৰক্ষণশীলসকল।

নাৰীৰ শিক্ষা-বিস্তাৰৰ ক্ষেত্ৰত দ্বাৰকানাথ গাঙ্গুলীৰ ভূমিকা স্মৰণযোগ্য। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ দাবীত তেওঁ ভাৰতৰ বহু ঠাইত বক্তৃতা দি ফুৰিছিল। তেওঁৰ এটা বিখ্যাত উক্তি আছিল:

না জাগিলে আজি ভাৰত ললনা
এ ভাৰত বুঝি জাগে না জাগে না।

ধীৰে ধীৰে নাৰীশিক্ষা আন্দোলনৰ ঢৌৱে খুন্দা মাৰে ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত।

একেটা সময়তে দেশখনৰ বিভিন্ন ৰাজ্যত নাৰীৰ শিক্ষা আৰু কিছু সামাজিক অধিকাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ আন্দোলনৰ নেতৃত্ব দিছিল গুজৰাটৰ দয়ানন্দ সৰস্বতী, মুম্বাইৰ মহাদেৱ গোবিন্দ ৰানাডে, পুনেৰ মহৰ্ষি কেশৱ কাৰ্ভে, গোপালকৃষ্ণ গোখলে আৰু মাদ্ৰাজৰ পান্তালুৱে।

তিনি

এতিয়া আহোঁ নানা জাতি, নানা ধৰ্মী, নানা ভাষী, নানা জনগোষ্ঠীৰ বাসভূমি অসমৰ পটভূমিলৈ। মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহ আৰু মানৰ আক্ৰমণত জুৰুলা হোৱা অসম ১৮২৬ চনত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানিৰ অধীনলৈ আহে। ১৮২৬ চনৰপৰা ১৮৪০ চনমানলৈ অসমত এক অন্ধকাৰ যুগে বিৰাজ কৰিছিল। গতিকে অসমত ব্ৰিটিছৰ ৰাজত্বৰ পাতনি মেলাৰ লগে লগে আধুনিক শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ হৈছিল বুলি ক'ব নোৱাৰি।

ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানিয়ে ব্ৰিটিছশাসিত ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত শিক্ষাক চৰকাৰৰ দায়িত্ব বুলি গ্ৰহণ কৰে। সেই নিয়ম মতে নামনি অসমত কমিছনাৰ ডেভিড স্কটে পতা এঘাৰখন স্কুলৰ এখনো নাছিল ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ বাবে। সেই সময়ত ল'ৰাৰ শিক্ষা দিয়াৰ চেতনাই য'ত নাছিল, তাত ছোৱালীৰ শিক্ষা সম্ভৱতঃ কল্পনাতীত আছিল। অসমত এনে এটা পৰিস্থিতি উদ্ভৱ হোৱাৰ বহু বছৰৰ আগতে চুবুৰীয়া বঙ্গই পাশ্চাত্য সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু ইউৰোপীয় ৰেনেছাঁচৰ সংস্পৰ্শলৈ আহিবলৈ সুযোগ পোৱা বাবে ঊনৈছ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে সেই অঞ্চলত

নৱজাগৰণৰ অভ্যুদয় ঘটে। ফলত অসমত স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰৰ বহু বছৰ আগতে বঙ্গত ছোৱালীয়ে স্কুললৈ যাবলৈ আৰম্ভ কৰে।

বঙ্গীয় নৱোন্মেষৰ সময়ত নানা দুৰ্যোগত জুৰুলা অসমৰ দুই-চাৰিজনমান ব্যক্তিৰ মনত আধুনিক চেতনাৰ উন্মেষ ঘটাৰ প্ৰমাণ নথকা নহয়। এওঁলোকৰ ভিতৰত *আসাম বুৰঞ্জী*ৰ ৰচয়িতা হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকন (১৮০২-১৮৩২) আৰু তেওঁৰ ভ্ৰাতৃ যজ্ঞৰাম খাৰঘৰীয়া ফুকনৰ নাম উল্লেখযোগ্য। তেওঁলোক বঙ্গৰ শ্ৰীৰামপুৰৰপৰা বেপ্টিষ্ট মিছনাৰিৰদ্বাৰা প্ৰকাশিত *সমাচাৰ দৰ্পণ* পত্ৰিকাৰ গ্ৰাহক আছিল। বাংলা আৰু সংস্কৃত ভাষাৰে শিক্ষিত হলিৰামক বঙ্গৰ সামাজিক আন্দোলনবোৰে প্ৰভাৱিত কৰিছিল। *সমাচাৰ দৰ্পণ*লৈ লিখা চিঠিত হলিৰামে স্ত্ৰীশিক্ষাক সমৰ্থন কৰা পৰিলক্ষিত হয়। যজ্ঞৰাম খাৰঘৰীয়া ফুকনৰ মাজতো উদাৰনৈতিক ভাবধাৰাৰ প্ৰকাশ দেখিবলৈ পাওঁ। ১৮৩১ চনৰ ৯ জুলাইত *সমাচাৰ দৰ্পণ*লৈ লিখা চিঠিত সতীদাহ-প্ৰথা ৰোধ কৰাৰ বাবে তেওঁ চৰকাৰক অভিনন্দন জনায়। ৰামমোহনৰ লগত তেওঁৰ আছিল ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক। তেওঁক প্ৰাজ্ঞ পুৰুষ আখ্যা দি যজ্ঞৰামে নিজকে আধুনিকতামনস্ক ব্যক্তি হিচাপে চিনাকি দিয়ে।[১] সেই সময়ত এওঁলোকৰ দৰে দুই-চাৰিগৰাকী ব্যক্তিৰ বাহিৰে অসমৰ অধিকাংশ মানুহ আছিল ৰক্ষণশীল। তেওঁলোকৰ ভিতৰতো অনেকে পঢ়িছিল *সমাচাৰ দৰ্পণ*। নতুন চিন্তাধাৰাৰ পক্ষে-বিপক্ষে তেওঁলোকৰ মাজত বিতৰ্কৰ ধুমুহাৰ সৃষ্টি হৈছিল। এমুঠিমান আধুনিকতামনস্ক ব্যক্তিৰ পক্ষে ৰক্ষণশীল সমাজখনক আধুনিক কৰা আছিল এক দুৰূহ কাম।

চাৰি

ব্ৰিটিছৰ আগমনৰ পিছত অসমীয়া সমাজত এক উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তনে দেখা দিয়ে। পশ্চিমৰ জ্ঞান-বিজ্ঞান আৰু চিন্তাজগতৰ সংস্পৰ্শলৈ অহা শিক্ষিত কেইগৰাকীমান ব্যক্তিৰ মাজত আধুনিক চিন্তাধাৰাৰ উন্মেষ ঘটে। আধুনিক যুগৰ আৰম্ভণিৰ এই ঐতিহাসিক পটভূমিত কুৰি শতিকাৰ অসমৰ নাৰী আৰু শিক্ষাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা সঙ্গত হ'ব। নৱচেতনাৰ আলোকৰ প্ৰতিফলন ঘটিছিল কলিকতাৰ সংস্পৰ্শলৈ অহা কেইগৰাকীমান সমাজ-সচেতন ব্যক্তিৰ মানসিকতাত। এওঁলোকৰ ভিতৰত যাৰ নাম প্ৰথমতে মনলৈ আহে তেওঁ হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ কলিকতাত শিক্ষিত পুত্ৰ আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন (১৮২৯-১৮৫৯)। ১৮৫১-৫২ চনত কৰ্মসূত্ৰেও তেওঁ কলিকতাত আছিল। পাশ্চাত্য ধ্যান-ধাৰণা আৰু বঙ্গৰ নৱচেতনাই তেওঁৰ মানসিকতাক গঢ় দিয়ে। তদুপৰি বঙ্গৰ বিদ্বৎসমাজৰ

১ A Guha, *Mediaeval and Early Colonial Assam: Society, Polity, Economy*, Calcutta, 1991, p. 208

ঘনিষ্ঠ সান্নিধ্যলৈ অহা বাবে তেওঁলোকৰ চিন্তাৰদ্বাৰা প্ৰভাৱিত হয়। অসমৰ জাতীয় জীৱনক নৱলব্ধ এই আলোকেৰে আলোকিত কৰিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হয় আনন্দৰাম। অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাবে আশাশুধীয়া চেষ্টা কৰা প্ৰথম ব্যক্তিগৰাকী আছিল তেওঁ। তেওঁৰ মতে "স্ত্ৰী-পুৰুষ উভয়ে মনুষ্য, এতেকে স্ত্ৰীবিলাক অশিক্ষিত থাকিলে পুৰুষ অৰ্দ্ধাঙ্গী ৰোগাক্ৰান্তৰ দৰে থাকে।" তেওঁ স্ত্ৰী-স্বাধীনতাতো বিশ্বাসী আছিল। আনন্দৰামে নিজৰ জীয়ৰী পদ্মাৱতীক ঘৰতে বিদ্যা-শিক্ষা দিছিল।

ইতিমধ্যে আনন্দৰামৰ খুৰাক যজ্ঞৰাম ইংৰাজী শিক্ষাৰে শিক্ষিত হোৱা বাবে আৰু তেতিয়াৰ সমাজত প্ৰচলিত ৰীতি-নীতি নমনা বাবে অসমীয়া সমাজপতিসকলে পৰিয়ালটোক 'জাত যোৱা' আখ্যা দিছিল। আনকি 'জাত যোৱা' ঘৰৰ ছোৱালীজনীক বিয়া কৰোৱা বাবে উদাৰমনা নান্দীশ্বৰ বৰুৱাক দেউতাকে ত্যাজ্যপুত্ৰ কৰিছিল বুলি শুনা যায়।

এনে ৰক্ষণশীল পৰিৱেশত ছোৱালীক শিক্ষাদান কৰাটো আছিল দুৰূহ। অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাবে যত্নৱান আন দুগৰাকী ব্যক্তি আছিল গুণাভিৰাম বৰুৱা (১৮৩৭-১৮৯৪) আৰু হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা (১৮৩৬-১৮৯৬)। কলিকতাত শিক্ষাগ্ৰহণ কৰা আৰু ঈশ্বৰচন্দ্ৰ বিদ্যাসাগৰৰ সান্নিধ্যলৈ আহি তেওঁৰদ্বাৰা প্ৰভাৱিত হোৱা গুণাভিৰাম বৰুৱা আছিল আধুনিক ভাবধাৰাৰে সমৃদ্ধ এগৰাকী নাৰীহিতৈষী ব্যক্তি। ১৮৭০ চনত তেওঁ এগৰাকী বিধৱা মহিলাক বিয়া কৰাই বিয়াখন ৰেজিষ্ট্ৰী কৰায়। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰিছিল যে নাৰীক সংস্কাৰমুক্ত কৰি শিক্ষিত কৰিব নোৱাৰিলে সমাজৰ অগ্ৰগতি নহয়। গতিকে স্ত্ৰীশিক্ষাক তেওঁ অকুণ্ঠচিত্তে সমৰ্থন জনাইছিল।

অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ বাবে যত্নৱান এই তিনিগৰাকীৰ বাহিৰেও যিসকল আগবাঢ়ি আহিছিল, তেওঁলোকৰ ভিতৰত পাশ্চাত্য চিন্তাধাৰাৰে সমৃদ্ধ গঙ্গাগোবিন্দ ফুকন (১৮৪১-১৯২৬)ৰ নাম উল্লেখযোগ্য। তেওঁ ১৮৭০ চনত পত্নী বিদ্যুৎপ্ৰভাক কলিকতালৈ নি এগৰাকী পাদুৰী মেমৰ ওচৰত শিক্ষাগ্ৰহণৰ বাবে থৈ আহে। সম্ভৱতঃ তেৱেঁই কলিকতালৈ গৈ ইংৰাজী পঢ়ি অহা প্ৰথম অসমীয়াভাষী মহিলা। ১৮৭০ চনত চৰকাৰী চাকৰিয়াল হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি থকা সময়ত শিৱসাগৰত ছোৱালী স্কুল পতাত তেওঁ আগভাগ লৈছিল।

১৮৮০ চনত গুণাভিৰামৰ কন্যা স্বৰ্ণলতা আৰু উদয়ৰাম দাসৰ কন্যা সৰলাক কলিকতাৰ বেথুন স্কুলত ভৰ্তি কৰোৱা হয়। তেওঁলোকেই আছিল অসমীয়াভাষী সমাজত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাটকটীয়া। পিছে এইবোৰ আছিল ব্যতিক্ৰমী উদাহৰণহে। কাৰণ, যদিও ঊনৈছ শতিকাৰ মাজভাগৰেপৰা নৱচেতনাৰ প্ৰভাৱ অসমৰ জাতীয় জীৱনত পৰিছিল উল্লিখিত কেইটামান আধুনিকতামনস্ক পৰিয়ালৰ

বাহিৰে অধিকাংশ মানুহ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি উদাসীন আছিল বুলি ক'ব পাৰি। আনকি শিক্ষিত অসমীয়াৰ ভিতৰতো ভালেকেইগৰাকী ব্যক্তি আছিল স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিৰোধী। উদাহৰণস্বৰূপে, ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত, লম্বোদৰ বৰা আৰু বিলাত-ফেৰৎ ইঞ্জিনিয়াৰ বলিনাৰায়ণ বৰাৰ নাম উল্লেখনীয়। এনে প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ মাজতো স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ বাবে নেৰা-নেপেৰা প্ৰচেষ্টা চলি থাকে। তৎসত্ত্বেও ৰক্ষণশীলতাৰ বেহু ভাঙি অভিভাৱকে ছোৱালীক স্কুললৈ পঠাবলৈ মান্তি নহৈছিল, সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ ছোৱালীক অসূৰ্যম্পশ্যা কৰিয়ে ৰাখি থোৱা হৈছিল।

উল্লেখযোগ্য যে অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পাতনি মেলাত আগভাগ লৈছিল আমেৰিকান বেপ্টিষ্ট মিছনাৰিসকলে। ১৮৪৪ চনতেই শিৱসাগৰত শ্ৰীমতা কাটাৰে আৰু শ্ৰীমতী ব্ৰাউনে ছোৱালীৰ বাবে স্কুল পাতিছিল।[২] বেপ্টিষ্ট মিছনৰ মিছ ফিলাৰৰপৰা জনা যায় যে ১৮৪৩ চনতেই নগাঁৱৰ Orphan Institutionত ল'ৰাৰ লগত ছোৱালীকো শিক্ষা দিয়া হৈছিল।[৩] এই তথ্যৰ ভিত্তিত কোৱা যায় যে শিৱসাগৰত স্কুল খোলাৰ পূৰ্বেই নগাঁৱৰ মিছনাৰিসকলে ছোৱালীক আনুষ্ঠানিক শিক্ষা দিয়া আৰম্ভ কৰিছিল।[৪]

> ১৮৬২ চনত গুৱাহাটীৰ ওচৰৰ ধাৰাপুৰত ছোৱালীৰ বাবে মাত্ৰ এখন স্কুল আছিল। এই সময়ত মধ্য অসমত তিনিখন স্কুল প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। ঊনৈছ শতিকাৰ আশীৰ দশকৰ আৰম্ভণিত অসমৰ চৰকাৰী বালিকা বিদ্যালয়ৰ সংখ্যা আছিল ৪৪খন। এই বিদ্যালয়কেইখনত মাত্ৰ ৫৫২ গৰাকী ছাত্ৰীয়ে পঢ়িছিল। এই সময়ত গুণাভিৰাম বৰুৱা, চন্দ্ৰমোহন গোস্বামী, ৰাধামোহন গোস্বামী আদিয়ে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ কাৰণে যথেষ্ট চেষ্টা কৰিছিল। (পূৰ্বোক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৩৫।)

চৰকাৰৰ ফালৰপৰা, মিছনাৰিসকলৰ ফালৰপৰা তথা নৱচেতনালব্ধ মনীষীসকলৰ ফালৰপৰা ঊনৈছ শতিকাৰ দ্বিতীয় অৰ্ধাংশজুৰি স্ত্ৰীজাতিক শিক্ষিত কৰাৰ প্ৰচেষ্টা অব্যাহত থাকিল। সময়েও আগবাঢ়ি গৈ কুৰি শতিকাৰ দুৱাৰদলি গচকিলে।

পাঁচ

অসমৰ মানুহ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি কিছু সচেতন হ'বলৈ ধৰে কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে। অৱশ্যে প্ৰথম দুটা দশকত কোনো উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তন হোৱা

২ Archana Chakravarty, *History of Education in Assam*, Guwahati, 1989, p. 127

৩ *Assam Mission: Papers and Discussions*, Guwahati, 1992, p. 184

৪ শিৱনাথ বৰ্মন, সন্ধ্যা দেৱী আৰু পৰমানন্দ মজুমদাৰ সম্পাদিত, *অসমীয়া নাৰী: ঐতিহ্য আৰু উত্তৰণ*, গুৱাহাটী: ষ্টুডেণ্ট ষ্টৰ্ছ, পৃষ্ঠা- ২৮, ২৯।

নাছিল। তদুপৰি সমগ্ৰ অসমত সকলো জনগোষ্ঠী একে সময়তে একেটা হাৰত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হৈ উঠা নাছিল।

আমাৰ আলোচ্য বিষয় বিংশ শতাব্দীৰ অসমৰ নাৰী আৰু শিক্ষা। এতেকে অসমত বাস কৰা সকলো জনগোষ্ঠীৰ নাৰীক আমাৰ আলোচনাৰ মাজলৈ আনিব লাগে। কিন্তু ই সম্ভৱ নে? ডি ডি কৌশম্বীয়ে *ভাৰত বুৰঞ্জীত* উল্লেখ কৰা মতে অসমত আছে এশ ছয়সত্তৰটা দোৱান আৰু ভাষা-ভাষী জনগোষ্ঠী। ইয়াৰে দহ শতাংশক অধ্যয়নৰ বিষয় কৰিব পাৰিলে এখন মূল্যৱান থিছিছ হ'ব পাৰে। হোৱা উচিত। পৃথিৱীৰ ইতিহাস পুৰুষৰ ইতিহাস, নাৰী সেই ইতিহাসত প্ৰায় অনুপস্থিত। গতিকে মানৱী শিক্ষাৰ কেন্দ্ৰবোৰে অসমৰ সকলো জনগোষ্ঠীৰ নাৰীৰ ইতিহাস ৰচনা কৰিবলৈ আগবাঢ়ি অহা বাঞ্ছনীয়।

বিশাল এই বিষয়টোৰ এটা ক্ষুদ্ৰ অংশ অধ্যয়ন কৰি তথ্যপাতি গোটাই লিখিবলৈ আমি বৰ বেছি সময় উলিয়াব নোৱাৰিলোঁ। তদুপৰি বয়সৰ ভাৰে আগৰ দৰে আমাক সক্ৰিয় কৰি ৰখা নাই।* গতিকে যি সামান্য তথ্যপাতি গোটাব পাৰিছোঁ তাৰে ভিত্তিত ৰচিত হৈছে এই ৰচনাখন।

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছে যে অসমৰ সকলো জনগোষ্ঠী একেটা সময়ত একেটা হাৰত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হৈ উঠা নাই। অবিভক্ত বঙ্গৰ গাতে লাগি থকা বাবে শ্ৰীহট্টত বঙ্গৰ নৱচেতনাৰ ঢৌৱে প্ৰথমতে খুন্দা মাৰে। গতিকে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি প্ৰথম সচেতন হয় অসমৰ সেই জিলাখন। ১৯৪৭ চনৰ ১৫ আগষ্টলৈকে শ্ৰীহট্ট অসমৰ অবিচ্ছেদ্য অঙ্গ আছিল কাৰণে আমাৰ আলোচনাত সেই জিলাখনেও ঠাই পাইছে। শ্ৰীহট্টৰ পিছতে ঘাইকৈ মিছনাৰিসকলৰ চেষ্টাত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি সচেতন হয় পূব আৰু মধ্য অসম। তদুপৰি বঙ্গৰ নৱোন্মেষৰ আলোকেৰে আলোকিত মনীষীসকল — হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, যজ্ঞৰাম খাৰঘৰীয়া ফুকন, আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন, হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা, গুণাভিৰাম বৰুৱা — আছিল পূব অসমবাসী। পশ্চিম অসম বঙ্গৰ গাতে লাগি থকা সত্ত্বেও স্ত্ৰীশিক্ষাত আজিও অবিভক্ত গোৱালপাৰা পিছপৰা। ইয়াৰ আঁৰত অনেক আৰ্থ-সামাজিক কাৰণ আছে। পিছে জমিদাৰপ্ৰধান গোৱালপাৰাৰ জমিদাৰ পৰিয়ালৰ আৰু সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ ছোৱালী ঘৰতে পাব পৰা শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত নাছিল। সি যি কি নহওক, কুৰি শতিকাত অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ মুষ্টিমেয় জনগোষ্ঠীৰ মাজত নাৰীৰ শিক্ষা সম্পৰ্কীয় বিষয়টো পৰ্যায়ক্ৰমে আলোচনাৰ মাজলৈ আনিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

এইখিনিতে সময়ৰ হিচাপত অলপ পিছুৱাই গৈ উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ১৮৫৪ চনত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানিয়ে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে যদিও ১৮৫৭

* ৭৮ বছৰ বয়সত ড' গুহই এই মূল্যৱান প্ৰবন্ধটি ৰচনা কৰিছে। — সম্পাদক।

চনৰ মহাবিদ্ৰোহৰ পিছত ব্ৰিটিছবিৰোধী সংগ্ৰামৰ সূত্ৰপাত হোৱাত শিক্ষাৰ প্ৰতি ঔপনিৱেশিক চৰকাৰৰ আন্তৰিকতাৰ অভাৱ ঘটে। ১৮৭০ চনত চৰকাৰৰ ফালৰপৰা ছোৱালীৰ বাবে ৮খন প্ৰাথমিক বিদ্যালয় স্থাপিত হয়। তেতিয়াৰেপৰা ১৯২৯ চনৰ ভিতৰত আৰু কেইখনমান প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক (এম ভি আৰু এম ই) স্কুল প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল। ১৯০৪ চনত লৰ্ড কাৰ্জনৰ আমোলত নতুন শিক্ষানীতি অনুযায়ী স্ত্ৰীশিক্ষাৰ শিতানত অধিক অৰ্থ ব্যয় কৰা হয়। ১৯১৯ চনত চৰকাৰে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি ছোৱালীৰ স্কুললৈ অনুদান বৃদ্ধি কৰে, শিক্ষাৰ মাচুল হ্ৰাস কৰে আৰু বৃত্তিৰ সংখ্যা বঢ়ায়।

সময় বাগৰাৰ লগে লগে অভিভাৱকসকলৰো ছোৱালীক শিক্ষাদানৰ প্ৰতি আগ্ৰহ বাঢ়িবলৈ ধৰে। ফলত সংখ্যাত কম হ'লেও চহৰৰ কিছু অভিভাৱকে ছোৱালীক প্ৰাইমাৰি আৰু তাতোকৈ কমসংখ্যক ছোৱালীক এম ভি স্তৰলৈ পঢ়ুৱাই বিয়া দিছিল। অসমীয়া সমাজৰ ৰীতি-নীতি ইমানেই কঠোৰ আছিল যে তেৰ-চৈধ্য বছৰ বয়সৰ ভিতৰত ছোৱালীক বিয়া দিবই লাগিছিল। কোনোবাই পঢ়ুৱাব খুজিলেও সমাজৰ ভয়ত মনৰ ইচ্ছা মনতে মাৰ নিয়াইছিল। দৰাচলতে তেতিয়ালৈকে অসমৰ সৰ্বসাধাৰণ পৰিয়ালৰ ছোৱালীৰ বাবে শিক্ষাৰ অনুকূল পৰিৱেশ গঢ়ি উঠা নাছিল। চহৰ অঞ্চলত যদিওবা সামান্য হ'লেও ছোৱালীক শিক্ষাদানৰ বাবে অভিভাৱকসকল আগবাঢ়ি আহিছিল, গাঁও অঞ্চলত স্কুলৰ সংখ্যা নবঢ়া বাবে গাঁৱৰ ছোৱালী শিক্ষা-দীক্ষাত পিছপৰি থাকিল।

১৯০১ চনত মাণিকচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ উদ্যোগত পুৰুষৰ উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে গুৱাহাটীত কটন কলেজ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হ'ল যদিও সেই কলেজত নাৰী কেতিয়াবা ভৰ্তি হ'ব পাৰিব বুলি তেতিয়া কোনেও কল্পনা কৰিব পৰা নাছিল। কলেজখনত ছাত্ৰীৰ প্ৰৱেশ ঘটিল বহু বছৰৰ পিছত, ১৯২৯ চনত। অৱশ্যে প্ৰথমগৰাকী ছাত্ৰী সুজাতা ৰায়ক এশ শতাংশ অসমৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি। তেওঁৰ পিতৃ অনা-অসমীয়া পি চি ৰায় আছিল কটন কলেজৰ ইংৰাজী বিষয়ৰ অধ্যাপক। অৱশ্যে সুজাতাৰ অসমৰ লগত এটা সম্পৰ্ক নথকা নহয়। তেওঁৰ মাতামহী স্বৰ্ণলতা আছিল গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ কন্যা। স্বৰ্ণলতাৰ স্বামী আছিল বাঙালী।

সি যি কি নহওক, বঙ্গৰ নৱজাগৰণৰ ঢৌৱে ঊনৈছ শতিকাৰ অসমকো চুই যোৱাত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ জগৎখনত প্ৰথমটো আলোড়নৰ সৃষ্টি হৈছিল। দ্বিতীয়টো ঢৌ আহি লাগিল কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম ভাগত মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত হোৱা স্বদেশী আন্দোলনৰ সময়ত। ইয়েই স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আছিল এটা টাৰ্নিং পইণ্ট।

অৱহেলিত আৰু উপেক্ষিত নাৰীসমাজৰ দুৰৱস্থাই গান্ধীজীক গভীৰভাৱে চিন্তিত কৰিছিল। পুৰুষপ্ৰধান সমাজক চোকা সমালোচনা কৰি তেওঁ কৈছিল যে

পত্নীগৰাকী স্বামীৰ ক্ৰীতদাস নহয়। স্ত্ৰীশক্তিৰ ওপৰত আছিল তেওঁৰ অগাধ আস্থা। কেৱল ৰাজনৈতিক স্বাধীনতাই নহয়, নাৰী-স্বাধীনতাৰ বাবেও তেওঁ আছিল সৰৱ। তেওঁ স্পষ্ট ভাষাত লিপিবদ্ধ কৰিছে যে কংগ্ৰেছৰ সদস্যসকলে যদি বিশ্বাস কৰে স্বাধীনতা মানুহৰ জন্মস্বত্ব, তেনেহ'লে তেওঁলোকে প্ৰথমতে সমাজৰ কুৰীতি-নীতি আৰু কুসংস্কাৰৰপৰা নাৰীক মুক্ত কৰিব লাগিব। তেওঁ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি মনোযোগ দিবলৈ সমাজক আহ্বান জনাইছিল। মহাত্মাৰ এই বৈপ্লৱিক উক্তি আৰু তেওঁৰ নেতৃত্বত আৰম্ভ হোৱা স্বাধীনতা আন্দোলনে সমগ্ৰ ভাৰতত অভূতপূৰ্ব জাগৰণৰ সৃষ্টি কৰিলে। এই জাগৰণে অসমকো ছুই যোৱাত পুৰণি ৰক্ষণশীলতাৰ বেৰ ভাঙি গৃহবন্দী নাৰীক ৰাজআলিলৈ ওলাই আহিবলৈ অভিভাৱকেও অণুপ্ৰাণিত কৰিলে। ১৯২১ চনৰ অসহযোগ আন্দোলনে অসমীয়া মহিলাক ৰাজনৈতিকভাৱেও সচেতন কৰি তুলিছিল। সৰ্বসাধাৰণৰ মানসিকতালৈ আমূল পৰিৱৰ্তন অহাত বাল্যবিবাহৰ বিৰুদ্ধেও জনমত গঠন হ'ল। অভিভাৱকেও ষোল-সোতৰ বছৰ বয়সলৈ ছোৱালীক স্কুলত পঢ়াবলৈ আগ্ৰহী হৈ উঠিল। ৰাজনৈতিকভাৱে সচেতন হোৱা মহিলা-সংগঠনবোৰ ১৯২৯ চনত গৃহীত হোৱা 'সাৰদা আইন'ৰদ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈছিল। তাৰ আগতে, ১৯২৬ চনত, প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল অসম মহিলা সমিতি, যাৰ লগত ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ আছে ১৯০১ চনত জন্মগ্ৰহণ কৰা চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানীৰ নাম।

গান্ধীজীয়ে নাৰীৰ মানসিকতাত এনে এক পৰিৱৰ্তন আনিবলৈ সক্ষম হ'ল যে তেওঁলোকৰ মাজত স্বাধীন চিন্তা কৰা আৰু অধিকাৰ-সচেতন মহিলাৰ আৱিৰ্ভাৱ ঘটিল। ১৯২৫ চনত নগাঁৱত অনুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ অধিৱেশনত বাঁহৰ বেৰৰ আঁৰত বহি থকা মহিলাসকলক পৰম্পৰাগত পৰ্দা-প্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰিবলৈ আহ্বান জনাইছিল চন্দ্ৰপ্ৰভাই। তেওঁৰ আহ্বানত বেৰ ভাঙি ওলাই আহিছিল মহিলাসকল। ১৯২৯ চনৰ ২৪ মাৰ্চত যোৰহাটত অনুষ্ঠিত মহিলা সমিতিৰ ৰাজ্যিক সন্মিলনৰ সভানেত্ৰী মেচপাৰাৰ জমিদাৰণী প্ৰফুল্লবালা চৌধুৰাণীয়ে তেওঁৰ ভাষণত কৈছিল "আমি পুৰুষৰ সহযোগিতা কামনা কৰোঁ। আমি সমাজ আৰু দেশৰ সেৱা কৰিবলৈ সমতা আৰু স্বাধীনতা বিচাৰোঁ...। বিধৱা হোৱা মহিলা এগৰাকীক তপস্বিনীৰ দৰে ওৰে জীৱন-যাপন কৰিবলৈ বাধ্য কৰাবলৈ সমাজৰ কোনো অধিকাৰ নাই।" এনেধৰণৰ উক্তি কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দুটা দশকত কোনো মহিলাৰ কণ্ঠৰপৰা নিগৰি অহা সম্ভৱপৰ নাছিল।

১৯৪১ চনৰ ৫ ডিচেম্বৰত *দি আছাম ট্ৰিবিউনত* প্ৰকাশিত এটা বাতৰিৰ শিৰোনাম আছিল "Miss Das on Women's Inglorious Status"। এইগৰাকী মিছ দাস আছিল সদৌ অসম ছাত্ৰী সংঘৰ সম্পাদিকা ঊনৈছ বছৰীয়া অঞ্জলি দাস।

তেওঁৰ জ্বালাময়ী বক্তৃতাৰ পৰা দুশাৰীমানৰ উদ্ধৃতি দিয়া হ'ল:

> We are not only deprived of the political, social and economic rights but even the elementary rights of the family are snatched away from us ... Are we merely parasites in our society? Have we got no usefulness? Certainly we have. No state, no nation, no society can be said to enjoy liberty unless and until they recognise the socio-economic freedom of the women at large ....

১৯২৮ চনত কনকলতা চলিহা আৰু তেওঁৰ ভনী কমলালয়া কাকতীৰ সম্পাদনাত প্ৰকাশ হয় প্ৰথম মহিলা আলোচনী *ঘৰ জেউতি*। ইয়াৰ মূল লক্ষ্য আছিল নাৰীসমাজক সচেতন কৰা, নাৰীৰ ব্যক্তিত্বক উন্মোচন কৰা আৰু অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে মাত মাতিবলৈ নাৰীক সাহসী কৰি তোলা।

এনে দুই-চাৰিটা উদাহৰণৰপৰাই বোধগম্য হয় যে কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম অৰ্ধাংশতে ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিকভাৱে বলিষ্ঠ তথা আত্মবিশ্বাসী নাৰীৰ আৱিৰ্ভাৱ ঘটিছিল।

ছয়
শিক্ষাৰ পোহৰে উজলোৱা কুৰি শতিকাৰ নাৰী

(১) উজনি অসমত

১৯১৩ চনত ডিব্ৰুগড়ত প্ৰতিষ্ঠিত মডেল স্কুলখন প্ৰথমে মজলীয়া আৰু পিছত ১৯২৬ চনত অসমৰ প্ৰথমখন চৰকাৰী হাইস্কুললৈ উন্নীত হয়। ১৯১৩ৰপৰা ১৯৩৮ চনলৈ স্কুলখনৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী আছিল হেমপ্ৰভা দাস। ৰাজবালা দাসে (১৮৯৩-১৯৮৫) তেওঁৰ আত্মজীৱনী *তিনি কুৰি দহ বছৰৰ স্মৃতিত* উল্লেখ কৰিছে যে তেওঁৰ পেহীয়েক ডিব্ৰুগড়ৰ দেৱপ্ৰভা দত্তই কলিকতাত ঘৰ ভাৰা কৰি থাকি দুৰ্গাপ্ৰভা আৰু হেমপ্ৰভা (১৮৮৬-১৯৪৫) নামৰ জীয়েক দুজনীক ১৮৯৯ চনত বেথুন স্কুলত ভৰ্তি কৰায়। ৰাজবালায়ো তেওঁৰ লগত কলিকতালৈ গৈ বেথুন স্কুলত শিক্ষা লাভ কৰে। ডায়েচেছন কলেজৰপৰা অঙ্ক আৰু অৰ্থনীতি বিষয় লৈ তেওঁ ১৯২০ চনত বি এ পাছ কৰি অসমলৈ উভতি আহে। দুৰ্গাপ্ৰভাই এন্ট্ৰাঞ্চলৈকে পঢ়িছিল আৰু হেমপ্ৰভা এফ এ (আজিৰ উচ্চ মাধ্যমিক) পাছ কৰি দেউতাকৰ মৃত্যু হোৱা বাবে উভতি আহে। তেওঁ অসমীয়া নাৰীৰ মাজত প্ৰথম এফ এ পাছ কৰা মহিলা। ১৯২৭ চনত এইখন স্কুলৰপৰা প্ৰথম দল ছাত্ৰী মেট্ৰিক পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয়।[৫] আন এগৰাকী শিক্ষাবিদ ড° অঞ্জলি শৰ্মাই প্ৰবন্ধ এটাত উল্লেখ

[৫] শিক্ষাবিদ প্ৰীতি বৰুৱা ৰচিত "অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ইতিহাসত এভুমুকি" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধত

47135/22

কৰিছে যে ডিব্ৰুগড় ছোৱালী হাইস্কুলৰপৰা প্ৰথম দল ছাত্ৰীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰিছে ১৯৩২ চনত।[৬]

দুটা প্ৰবন্ধত দুটা বেলেগ বেলেগ তাৰিখত স্কুলৰপৰা প্ৰথম দল ছাত্ৰীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰাৰ উল্লেখ পাই সঠিক তাৰিখটো বিচাৰি খা-খবৰ কৰিবলৈ গৈ অধিক বিপাঙত পৰিলোঁ। ডিব্ৰুগড়ৰ স্কুলখনৰ শতবাৰ্ষিকী উপলক্ষে ১৯৮৫ চনত প্ৰকাশিত স্মৰণিকাখনত হাস্না বৰুৱাই লিখিছে যে ১৯২২ চনত মজলীয়া স্কুলখন পূৰ্ণাঙ্গ হাইস্কুললৈ ৰূপান্তৰিত হৈছে। প্ৰীতি বৰুৱা আৰু ড' অঞ্জলি শৰ্মাৰ ৰচনা মতে হাইস্কুলখন স্থাপিত হৈছে ১৯২৬ চনত। উল্লিখিত স্মৰণিকাখনতে গৌৰীপ্ৰভা চলিহাই লিখিছে যে ১৯২৩ চনত প্ৰথম দল ছাত্ৰীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰিছে। গতিকে এই বিষয়ে অধিক অনুসন্ধানৰ প্ৰয়োজন আছে। ডিব্ৰুগড়ৰ পিছত একেটা চনতে দ্বিতীয়খন ছোৱালী হাইস্কুল স্থাপিত হয় গুৱাহাটীত আৰু তৃতীয়খন ধুবুৰীত। চতুৰ্থখন ১৯৩৩ চনত যোৰহাটত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। ১৯৪৭ চনৰ ভিতৰত অসমৰ প্ৰায় সকলো জিলাতে ছোৱালীৰ বাবে একাধিক হাইস্কুল স্থাপন কৰা হয়। তেতিয়ালৈকে কেইগৰাকীমান অসমীয়া ছোৱালীয়ে মেট্ৰিকৰ ডেওনা পাৰ হৈছিল।

কুৰি শতিকাৰ আগভাগলৈকে অসমত ছোৱালীৰ বাবে উচ্চশিক্ষা লাভ কৰিবলৈ কোনো কলেজ নাছিল। ছোৱালীৰ বাবে কটন কলেজৰ দুৱাৰ ১৯২৯ চনতহে উন্মুক্ত হৈছিল। গতিকে মুষ্টিমেয় প্ৰগতিশীল পৰিয়ালৰ ছোৱালী কলিকতা, বেনাৰচ আদি ঠাইলৈ উচ্চ শিক্ষাৰ্থে গৈছিল।

১৯২৬ চনত ডিব্ৰুগড়ৰ জীয়ৰী আৰু পিছলৈ গোৱালপাৰা চহৰৰ সমীপৱৰ্তী শগুণবাহীৰ বোৱাৰী সৰোজিনী চৌধুৰী আৰু ১৯৩২ চনত ইন্দিৰা মিৰি, নৰ্মদা চৌধুৰী আৰু হেমপ্ৰভা দাসৰ কন্যা অমলপ্ৰভা দাসে বেথুন কলেজৰপৰা স্নাতক উপাধি লাভ কৰে। সৰ্বোদয় নেত্ৰী অমলপ্ৰভা দাস অসমৰ প্ৰথমগৰাকী এম এছচি। তেওঁৰ বায়েক তিলোত্তমা ৰায়চৌধুৰী প্ৰসিদ্ধ স্ত্ৰীৰোগ বিশেষজ্ঞ। গান্ধীবাদী জননেত্ৰী পুষ্পলতা দাসে ১৯৩৮ চনত অন্ধ্ৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী লাভ কৰে। এওঁলোকে নিজকে শিক্ষিত কৰি আহি শিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ বাবে অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰিছিল নিঃস্বাৰ্থভাৱে। তেতিয়াৰ নেফাত, বৰ্তমানৰ অৰুণাচলত, শিক্ষা-বিস্তাৰৰ বাবে ইন্দিৰা মিৰিৰ অৱদানে তেওঁক চিৰস্মৰণীয় কৰি ৰাখিছে। ডিব্ৰুগড়ৰ

লেখিকাই উল্লেখ কৰিছে যে ১৯২৬ চনত ডিব্ৰুগড়ত স্থাপিত হোৱা অসমৰ প্ৰথমখন চৰকাৰী ছোৱালী হাইস্কুলৰপৰা ১৯২৭ চনত অসমৰ প্ৰথম দল মেট্ৰিকুলেট ছাত্ৰী ওলাইছিল। শিৱনাথ বৰ্মন, সন্ধ্যা দেৱী, পৰমানন্দ মজুমদাৰ সম্পাদিত, প্ৰাগুক্ত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৫৩।

৬ "অসমৰ প্ৰথমখন ছোৱালী মহাবিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠাৰ কথা", *আজিৰ দৈনিক বাতৰি*, ১৬ জুলাই, ২০১০।

গৌৰীপ্ৰভা চলিহা আন এগৰাকী শিক্ষাব্ৰতী, যিয়ে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ বাবে কৰিছিল নিঃস্বাৰ্থ পৰিশ্ৰম। এনে আৰু একাধিক সামাজিকভাৱে দায়বদ্ধ শিক্ষিতা মহিলা আছিল কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম অৰ্ধাংশত, যিসকলৰ নাম স্ত্ৰীশিক্ষাৰ অগ্ৰগতিৰ ইতিহাসত স্মৰণীয় হৈ থাকিব। এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য যে লেখক ৰমাকান্ত বৰকাকতীৰ জীয়ৰী সুধালতা (১৮৯৬-১৯২৮) আৰু সুখলতাই (১৮৯৮-?) অসমীয়াভাষী মহিলাৰ ভিতৰত প্ৰথম স্নাতক (১৯১৮) আৰু স্নাতকোত্তৰ (১৯২১) উপাধি লাভ কৰে। এম এ পৰীক্ষাত মেধাৱী সুধালতাই আঠখন কাকতৰ ভিতৰত সাতখনতে সৰ্বোচ্চ নম্বৰ পাই প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰথম হৈছিল। সুধালতা প্ৰথম বি টিও। তেওঁলোক দুয়ো আছিল কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৃতী ছাত্ৰী। কলিকতাত শিক্ষা লাভ কৰাৰ বাবেই হয়তো প্ৰথম চাম শিক্ষিতা মহিলা সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিকভাৱে সক্ৰিয় আছিল।

অনেক অভিভাৱকে কটন কলেজত ছোৱালীক ল'বাৰ লগত পঢ়ুৱাবলৈ সংস্কাৰমুক্ত হ'ব পৰা নাছিল। গান্ধীজীৰ নেতৃত্বত স্বদেশী আন্দোলনত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিছিল যদিও ৰাজবালা দাসৰ জীৱনৰ মূল লক্ষ্য আছিল স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ। গতিকে ১৯৩৯ চনৰ ১৬ জুলাইৰ দিনা তেওঁ গুৱাহাটীৰ পাণবজাৰ ছোৱালী হাইস্কুল চৌহদত দুজনী ছাত্ৰীৰে ছোৱালীৰ বাবে এখন কলেজ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। ৰাধাকান্ত সন্দিকৈৰ অনুদানেৰে কলেজখন ঠন ধৰি উঠে আৰু কালক্ৰমে ই সন্দিকৈ কলেজ নাম পায়। চিৰাচৰিত প্ৰথাৰপৰা আঁতৰি সমাজৰ সহানুভূতি হেৰুৱায়ো ৰাজবালা দাসে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ কাৰণে আত্মনিয়োগ কৰিছিল।

প্ৰসঙ্গতঃ উল্লেখযোগ্য, ইয়াৰ চাৰি বছৰৰ আগতে, ১৯৩৫ চনত, কেইগৰাকীমান বাঙালী ব্ৰাহ্ম নেতাৰ উদ্যোগত স্থাপিত হৈছিল উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰথম মহিলা কলেজ অবিভক্ত অসমৰ ৰাজধানী শ্বিলঙত। তদানীন্তন গৱৰ্নৰ ছাৰ মাইকেল কীনৰ সাহায্যত ছাত্ৰীনিৱাসসহ স্কুল আৰু কলেজৰ গৃহনিৰ্মাণ সম্ভৱ হোৱা বাবে তেওঁৰ পত্নী লেডি কীনৰ নামেৰে কলেজখনৰ নামকৰণ কৰা হয়। এই কলেজখন স্থাপন কৰি উদ্যোক্তাসকলে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাট সুগম কৰে। সন্দিকৈ কলেজ স্থাপিত হোৱাৰ আগতে ভৈয়ামৰ অসমীয়া ছোৱালীয়ে লেডি কীন কলেজত পঢ়িছিল। লেডি কীন স্কুল আৰু কলেজ প্ৰতিষ্ঠাতাসকলৰ মাজত আছিল অতুলানন্দ দাস, প্ৰমোদচন্দ্ৰ দত্ত, দীনেশচন্দ্ৰ দাস আৰু যতীন্দ্ৰনাথ চক্ৰৱৰ্তী। কলেজখনৰ প্ৰথম অধ্যক্ষ আছিল আচাৰ্য ব্ৰহ্মসুন্দৰ ৰায় আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত অধ্যক্ষা আছিল অগ্নিকবি কমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্যৰ কন্যা ঊষা ভট্টাচাৰ্য। তেওঁ ১৯৩৫ চনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা দৰ্শনত এম এ পাছ কৰে। তেওঁৰ সময়ত কলেজৰ বহু উন্নতি হয়।

১৯৬২ চনত বিদ্যোৎসাহী শিক্ষক তথা ড' সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণনৰ সুযোগ্য ছাত্ৰ, মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীৰ উদাৰচিতীয়া চেষ্টাৰ ফলত স্থাপিত নগাঁও ছোৱালী কলেজখনে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটায়, বিশেষকৈ অঞ্চলটোৰ ৰক্ষণশীল সমাজৰ ছোৱালীয়ে এই শিক্ষানুষ্ঠানৰ জৰিয়তে উচ্চ শিক্ষা লাভৰ সুযোগ পায়। দেৱগোস্বামীয়েই কলেজখনৰ প্ৰতিষ্ঠাপক অধ্যক্ষ।

অসমীয়া নাৰীৰ কৃতিত্ব কেৱল শিক্ষা, সাহিত্য আৰু ৰাজনীতিতেই সীমাবদ্ধ নহয়। তেওঁলোকে কলা-সংস্কৃতি, সাংবাদিকতা, ক্ৰীড়া, ব্যৱসায়-বাণিজ্যতো অংশগ্ৰহণ কৰি আছে। কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় অৰ্ধাংশৰপৰা চিকিৎসাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰৱেশ কৰা মহিলাৰ সংখ্যা দ্ৰুত হাৰত বাঢ়ি গৈ থাকে যদিও প্ৰথম অৰ্ধাংশতো কেইগৰাকীমানে সু-চিকিৎসক হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰে। অসমত বহুলভাৱে প্ৰচাৰিত যে ৰজনীপ্ৰভা দাস অসমৰ প্ৰথম মহিলা চিকিৎসক। এই বিষয়ে অধিক অনুসন্ধানৰ প্ৰয়োজন আছে। কিয়নো গোৱালপাৰাৰ লক্ষ্মীপ্ৰভা বৰাই (১৮৭৬-১৯৩০) তেওঁতকৈ আগতে চিকিৎসাশাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰি অসম আৰু বঙ্গৰ কেইবাখনো হাস্পতালত চিকিৎসক হিচাপে কাম কৰাৰ প্ৰমাণ আছে। অৱশ্যে তেওঁ ১৯৩৩ চনত কলিকতা মেডিকেল কলেজৰপৰা পাছ কৰা ৰজনীপ্ৰভাৰ দৰে এম বি বি এছ নাছিল। আন এগৰাকী এল এম পি চিকিৎসক নগাঁৱৰ ডাঃ সুশীলা টমাছে ১৯০৩-০৪ চনত ধুবুৰীত মহিলা চিকিৎসক হিচাপে নিযুক্তি লাভ কৰি অৱসৰ গ্ৰহণ নকৰালৈকে শ্বিলঙৰ হাস্পতালত কাম কৰিছিল। শিৱসাগৰৰ ডাঃ কুসুমকুমাৰী দাসে ১৯২৬ চনত কলিকতাৰ কেম্বেল মেডিকেল স্কুলৰপৰা এল এম পি পাছ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে কুসুমকুমাৰীতকৈও আগতে কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকত গুৱাহাটীৰ এক তথাকথিত পিছপৰা সম্প্ৰদায়ৰ ছোৱালী দুৰ্গাবাসিনী দাসে তেতিয়ালৈকে স্ত্ৰীশিক্ষাত অনগ্ৰসৰ অসমৰপৰা কলিকতালৈ গৈ এল এম পি ডিগ্ৰী লয়। ১৯০৮ চনত গুৱাহাটীত জন্মগ্ৰহণ কৰা তিলোত্তমা ৰায়চৌধুৰীয়ে কলিকতা মেডিকেল কলেজৰপৰা ১৯৩৩ চনত এম বি বি এছ ডিগ্ৰী লাভ কৰে। প্ৰায় একে সময়তে একে ডিগ্ৰী একেখন কলেজৰপৰা পাইছিল শিৱসাগৰৰ নিৰ্মলা চলিহাই (জন্ম ১৯০৯ চন)।

আজিৰ মহিলা চিকিৎসকসকলৰ অনেকেই সম্ভৱতঃ অৱগত নহয় যে ঊনৈছ শতিকাৰ আশীৰ দশকত ডাক্তৰী পঢ়িবলৈ ইচ্ছুক কাদম্বিনী বসু নামৰ ছাত্ৰীগৰাকীৰ কি হাৰাশাস্তি হৈছিল। তেওঁৰ বিষয়ে আমাৰ গ্ৰন্থ *সোঁতৰ বিপৰীতে*ত বিস্তৃতভাৱে লিখা হৈছে। সেই সময়ত ছোৱালীয়ে ডাক্তৰী পঢ়া নিষেধ আছিল যদিও স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাবে অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰা মনীষী দ্বাৰকানাথ গাঙ্গুলীৰ চেষ্টাত তেওঁ মেডিকেল কলেজত ভৰ্তি হয়। তাৰ পিছতে কেইজনমান শিক্ষকৰপৰা

কাদম্বিনীয়ে যি দুৰ্ব্যৱহাৰ পাইছিল, সেই ইতিহাস পঢ়িলে তেওঁলোকক শিক্ষক নহয়, দানৱ যেন লাগে। মেডিকেল কলেজৰ এম বি বি এছ পৰীক্ষাত নাৰীশিক্ষাৰ ঘোৰ বিৰোধী, ঈৰ্ষাপৰায়ণ বাঙালী অধ্যাপকে কাদম্বিনীক ফেইল কৰাই দিলে যদিও স্বামীৰ উৎসাহত কাদম্বিনীয়ে বিলাতলৈ গৈ এডিনবৰাৰপৰা দুটা, গ্লাছগ'ৰপৰা দুটা আৰু ডাবলিনৰপৰা এটা ডাক্তৰীৰ ডিগ্ৰী লৈ স্বদেশলৈ উভতি আহে আৰু লেডি ডাফৰিন হাস্পতালত ডাক্তৰী কৰাৰ উপৰি কেম্বেল মেডিকেল স্কুলত স্ত্ৰীৰোগ বিষয়ত পাঠদানো কৰে। কাদম্বিনীয়ে সঠিকভাৱে বুজিছিল যে ঈৰ্ষাপৰায়ণ বঙালী পুৰুষ শিক্ষকসকলৰপৰা তেওঁ কেতিয়াও সুবিচাৰ নাপায়। আচৰিত লাগে যে ৰামমোহন-বিদ্যাসাগৰৰ কলকাতাতো এনে সঙ্কীৰ্ণমনা মানুহ থাকিব পাৰে!

সোঁতৰ বিপৰীতে সাঁতুৰি সফল চিকিৎসক, পত্নী, মাতৃ আৰু সমাজসেৱিকা হিচাপে নিজকে প্ৰতিষ্ঠিত কৰা কাদম্বিনীৰ ব্যস্ত জীৱন আৰু পদমৰ্যাদালৈ চাই ৰক্ষণশীল তথা হিংসাকুৰীয়া হিন্দু-সমাজে তেওঁক জঘন্যভাৱে আৰু অসন্মানজনক শব্দৰে আক্ৰমণ কৰিছিল। *বঙ্গ-নিবাসী* নামৰ আলোচনীখন ইমানেই নিকৃষ্ট আছিল যে কাদম্বিনীৰ ব্যক্তিগত চৰিত্ৰ সম্পৰ্কে কুৰুচিকৰ মন্তব্য কৰিবলৈকো কুণ্ঠিত নহ'ল। অৱশ্যে আলোচনীখনৰ বিৰুদ্ধে আদালতত গোচৰ তৰাত অপৰাধী সম্পাদক মহেশচন্দ্ৰ পালক আদালতে ছমাহৰ কাৰাদণ্ড বিহে। কাদম্বিনীয়ে নিৰ্দয় পুৰুষৰ নিৰ্যাতন সহ্য কৰি পৰৱৰ্তী সময়ৰ নাৰীৰ বাবে ডাক্তৰী পঢ়াৰ পথ সুগম কৰে।

সংখ্যাত তাকৰ হ'লেও সাহিত্যৰ জগতত অসমীয়া নাৰীৰ প্ৰৱেশ ঘটিছে ঊনবিংশ শতাব্দীতে। অসমৰ সংবাদ সাহিত্যৰ প্ৰথম অসমীয়া মাহিলী পত্ৰিকা *অৰুণোদই*ৰ (১৮৪৬-১৮৮০) লেখিকাসকল আছিল মিছনাৰি চাহাবৰ পত্নী। *জোনাকী*ত (১৮৮৯-১৯০৪) লেখিকাৰ সংখ্যা কম আছিল যদিও তেওঁলোক আছিল পৰৱৰ্তী কালৰ লেখিকাৰ বাটকটীয়া। গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ কন্যা স্বৰ্ণলতা আছিল এই সময়ৰ প্ৰধান লেখিকা। *বাঁহী*ত (১৯০৩-১৯৪৫) আত্মপ্ৰকাশ কৰা অনেক মহিলাই পৰৱৰ্তী যুগত স্বনামধন্য লেখিকা হিচাপে সাহিত্যজগতৰ আগশাৰীত স্থান পায়। এওঁলোকৰ মাজত পদ্মাৱতী দেৱী ফুকননী, নলিনীবালা দেৱী, স্নেহলতা ভট্টাচাৰ্য, সুপ্ৰভা গোস্বামী, ধৰ্মেশ্বৰী দেৱী বৰুৱানীৰ নাম উল্লেখযোগ্য। *আৱাহন*ৰ (১৯২৯-১৯৭৬) মুখ্য লেখিকাসকল আছিল চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানী, নলিনীবালা দেৱী, সুপ্ৰভা গোস্বামী, স্বৰ্ণলতা শইকীয়া, অলকা পটঙীয়া, ঊষা ভট্টাচাৰ্য আৰু সুপ্ৰভা গোস্বামী। মহিলাসকলৰ ৰচনা আছিল ভিন্নধৰ্মী — প্ৰবন্ধ-নিবন্ধ, ভ্ৰমণকাহিনী, কবিতা, গল্প, নাটক, ৰাজনৈতিক সমীক্ষা ইত্যাদি।

কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধৰ লেখিকাসকলৰ উত্তৰসূৰী নিৰুপমা বৰগোহাঞিং, নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈ, মামণি ৰয়ছম গোস্বামী, অৰূপা পটঙ্গীয়া কলিতা প্ৰমুখ্যে

স্বনামধন্য লেখিকাসকলক অনুসৰণ কৰি কুৰি শতিকাৰ শেষ প্ৰান্তত মহিলা কবি-লেখিকা-সমালোচক আদি হৈছে সীমা-সংখ্যাহীন। অনুবাদ সাহিত্যতো পিছপৰি থকা নাই অসমীয়া মহিলা। এওঁলোকৰ ভিতৰতে কৃতিত্বৰ দাবী কৰিব পাৰে ৰেণুমালা দুৱৰা, বসুন্ধৰা শইকীয়া, নীলিমা দত্ত, প্ৰবীণা শইকীয়া, তোষপ্ৰভা কলিতা, প্ৰীতি বৰুৱা, গীতা উপাধ্যায় আদিয়ে।

(২) পশ্চিম অসমত

পশ্চিম অসম অৰ্থাৎ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ এটা সুকীয়া সাংস্কৃতিক অস্তিত্ব থকা হেতুকে এই অঞ্চলটোক বেলেগে চাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। তদুপৰি এতিয়ালৈকে অসমত স্ত্ৰীশিক্ষা বা নাৰীৰ উত্তৰণ সম্পৰ্কীয় তথ্যপাতি গোটাবলৈ যিকেইখন কিতাপ পাঠ কৰিবলৈ সুযোগ পাইছোঁ, তাত গোৱালপাৰাৰ নাৰী অনুপস্থিত। এটা কথা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি যে মূল ভাৰতৰ একাংশ মানুহে অসম সহিতে উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলক উপেক্ষা কৰাৰ দৰে মূল অসম গোৱালপাৰাৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে সচেতন নহয়।

সি যি কি নহওক, ঊনবিংশ শতাব্দীৰ বঙ্গীয় নৱজাগৰণৰ বতাহে বঙ্গৰ গাতে লাগি থকা জিলাখনকো ছুই গৈছিল। অসমৰ আন ঠাইত হোৱাৰ দৰে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি প্ৰথম সজাগ হৈছিল সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়াল আৰু জমিদাৰপ্ৰধান গোৱালপাৰাৰ জমিদাৰ পৰিয়ালবোৰ। এওঁলোকৰ ভিতৰত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি প্ৰথম সজাগ হয় গৌৰীপুৰৰ ৰাজ-পৰিয়াল। গৌৰীপুৰৰ বিদ্যোৎসাহী ৰজা প্ৰভাতচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ সমানে বিদ্যোৎসাহী পত্নী ৰাণী সৰোজবালাৰ ব্যক্তিগত উদ্যোগত ১৮৯৯ চনত সৰ্বসাধাৰণ ছোৱালীৰ বাবে গৌৰীপুৰত স্থাপিত হৈছিল এখন প্ৰাথমিক স্কুল।

উপযুক্ত নথিপত্ৰৰ অভাৱত জিলাখনৰ স্ত্ৰীশিক্ষা সম্পৰ্কে আমি মৌখিক ইতিহাসৰ (oral historyৰ) ওপৰত কিছু পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰিবলগা হৈছোঁ। তদুপৰি কিছুমান পৰিয়ালত লিপিবদ্ধ কৰি ৰখা হৈছে পৰিয়ালৰ ইতিহাস। এইবোৰেও তথ্য জনাত সহায় কৰে। তাৰ এটা উদাহৰণ ঊনৈছ শতিকাত কলিকতাত শিক্ষিত আইনজীৱী গোৱালপাৰাৰ ধৈৰ্যনাৰায়ণ দাসৰ পৰিয়ালটো। তেওঁ বিয়া কৰাইছিল শগুণবাহী গাঁৱৰ মৌজাদাৰ পুৰন্দৰ চৌধুৰীৰ কন্যা পদ্মাৱতীক। নিঃসন্তান ধৈৰ্যনাৰায়ণ আছিল স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ঘোৰ সমৰ্থক। তেওঁৰ দুগৰাকী খুলশালীয়েকৰ দুজনী জীয়েক — ১৯০৩ চনত জন্মগ্ৰহণ কৰা সৰসী আৰু তেওঁতকৈ সামান্য সৰু বেলাক কলকাতাৰ ব্ৰাহ্ম স্কুলত ভৰ্তি কৰাই দিছিল কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰ প্ৰথম ফালে। জানিব পৰা যায় যে সৰসীক আখৰৰে সৈতে চিনাকি কৰি দিছিল তেওঁৰ মাতৃ দৈৱকীয়ে। অৰ্থাৎ ঊনৈছ শতিকাৰ সত্তৰ বা আশীৰ দশকত

ওপজা ডাঃ সুৰেন দাস আৰু সৰসী দাসৰ মাতৃ নিৰক্ষৰ নাছিল। পিছে সৰসীক এন্ট্ৰান্স পৰীক্ষাৰ আগতে বিয়া দিবলৈ মাকে ১৯১৮ চন মানত লৈ আহিছিল। পিছলৈ ডিব্ৰুগড়বাসী সৰসী দাসে সলসলীয়াকৈ ইংৰাজী কোৱা তেওঁৰ বোৱাৰী বীণাই শুনা বুলি আমাক কৈছে। পঢ়াশুনাত চোকা সৰসীয়ে স্কুলৰ পৰীক্ষাত উচ্চ স্থান লাভ কৰাৰ পুৰস্কাৰ হিচাপে পোৱা কিতাপ আজিও তেওঁলোকৰ ঘৰত আছে। সম্ভাৱনাময়ী ছোৱালীজনীক আধা বাটতে স্কুল এৰুৱাই অনা বাবে ধৈৰ্যনাৰায়ণে সম্ভৱতঃ মনোকষ্ট পাইছিল। বেলাক তাতোকৈ আগতে বিয়া দিয়া হৈছে।

মহাত্মা গান্ধীৰ আহ্বানত অনুপ্ৰাণিত হৈ গোৱালপাৰা চহৰৰ অভিভাৱকে ছোৱালীক এম ভি, এম ইলৈ পঢ়াই বিয়া দিছিল। ১৮৭৬ চনত গোৱালপাৰাত জন্মগ্ৰহণ কৰা লক্ষ্মীপ্ৰভা আছিল 'অনাৰাৰী মেজিষ্ট্ৰেট' ধনীৰাম দাসৰ কন্যা। ষষ্ঠ শ্ৰেণীলৈ পঢ়াৰ পিছত সমাজৰ ৰীতি মতে তেওঁকো বিয়া দিয়ে।[৭] লক্ষ্মীৰ জন্ম চনটোৰপৰা ধাৰণা কৰিব পাৰি যে ঊনৈছ শতিকাৰ শেষৰ ফালে সেই অঞ্চলত এল পি, এম ই স্কুল স্থাপিত হৈছিল। লক্ষ্মীৰ স্বামীয়ে তেওঁক ত্যাগ কৰাৰ পিছত বহু কষ্টৰ মাজেদি গৈ তেওঁ প্ৰগতিশীল বাঙালী ব্ৰাহ্ম পৰিয়াল এটাৰ সহায়ত কটক মেডিকেল স্কুলত ভৰ্তি হৈ এল এম এছ উপাধি লাভ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে স্ত্ৰীশিক্ষা আৰু নাৰীমুক্তিৰ হোতাসকলৰ ভিতৰত অধিকাংশই আছিল প্ৰগতিশীল ব্ৰাহ্মধৰ্মী।

সম্ভৱতঃ ব্ৰাহ্মসকলৰ প্ৰভাৱত ধুবুৰী-গৌৰীপুৰ অঞ্চলৰ অভিভাৱকসকল নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হয়। কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয়-তৃতীয় দশকত জন্মগ্ৰহণ কৰা সেই অঞ্চলৰ ছোৱালী দীপালী চৌধুৰী, সুকুমাৰী ৰায়চৌধুৰী, কল্যাণী দত্ত, দেৱলা বৰুৱা, প্ৰতিভা ৰায়চৌধুৰী, নিৰ্মলা ৰায়চৌধুৰী প্ৰমুখ্যে কেইবাগৰাকী ছোৱালীয়ে ঢাকা-কলিকতাৰ কলেজত শিক্ষা লাভ কৰি আহে। ঘাইকৈ শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে কৰ্মজগতত প্ৰৱেশ কৰি তেওঁলোকে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ ঘটায়। কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দশকত ওপজা ধুবুৰী চহৰৰ ছোৱালীয়ে সম্ভৱতঃ ইংৰাজী বিষয়টোও অধ্যয়ন কৰিব লাগিছিল। কিশোৰী বয়সতে গাঁৱত বিয়া হোৱা ধুবুৰীৰ অবলা দাসে ইংৰাজী নাৰ্ছাৰি ৰাইম পুতেক-জীয়েকক শিকোৱা বুলি তেওঁৰ পুত্ৰই আমাক কৈছে। শতিকাটোৰ দ্বিতীয় দশকত স্থানীয় ছোৱালী এল পি, এম ভি স্কুলত ছোৱালীয়ে পঢ়া-শুনা কৰাৰ উদাহৰণ আছে। অৱশ্যে তেওঁলোকক কিশোৰী বয়সতে বিয়া দিছিল। আনহাতে স্থানীয় বাঙালী পৰিয়ালৰ ছোৱালীক ইমান কম বয়সত বিয়া দিয়া নাছিল। হয়তো বঙ্গীয় নৱচেতনাৰ প্ৰভাৱেই ইয়াৰ কাৰণ। তদুপৰি ধুবুৰী

৭ কাশীনাথ বৰ্মন, *নাৰীৰত্ন*, ষষ্ঠ প্ৰকাশ, ১৯৯৫, পৃষ্ঠা ৪৩।

চহৰত ব্ৰাহ্ম-ধৰ্মৰ প্ৰাধান্যও আছিল। উল্লেখযোগ্য যে ১৮৭০ চনত ধুবুৰীতে ব্ৰাহ্ম-ধৰ্মত দীক্ষিত হয় পত্নী বিষ্ণুপ্ৰিয়াৰ সৈতে গুণাভিৰাম বৰুৱা।

অসমৰ তৃতীয়খন ছোৱালী হাইস্কুল ধুবুৰীত ১৯২৬-২৭ চনতে স্থাপন হোৱা বাবে সেই অঞ্চলৰ ছোৱালীয়ে শিক্ষালাভ কৰিবলৈ সুযোগ পায়। জমিদাৰপ্ৰধান গোৱালপাৰা জিলাৰ জমিদাৰ-পৰিয়ালৰ ছোৱালীবোৰৰ সকলোৱে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা লাভ নকৰিলেও তেওঁলোক নানা বিষয়ত শিক্ষিত আছিল। কলিকতাত জমিদাৰসকলৰ একোটাকৈ বাসস্থান থকা বাবে তেওঁলোকৰ জীয়ৰী-বোৱাৰীসকলে প্ৰগতিশীল শিক্ষালাভ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম ফালে চিদলিৰ ৰজাৰ দ্বিতীয়া পত্নী সুহাসিনী দেৱীক কলিকতাত গৱৰ্নেছ নিযুক্তি দি পঢ়াইছিল। মেচপাৰাৰ জমিদাৰ নগেন্দ্ৰনাৰায়ণ চৌধুৰী (১৮৮১-১৯৪৭) নাৰী স্বাধীনতা আৰু স্ত্ৰীশিক্ষাৰ পক্ষপাতী আছিল। নিজ পত্নী প্ৰফুল্লবালা চৌধুৰাণী আৰু পৰিয়ালৰ আন মহিলাসকলক বিদ্যা-শিক্ষাৰ প্ৰতি অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। প্ৰফুল্লবালা চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানীৰে সৈতে অসমৰ নাৰীমুক্তি আন্দোলনৰ লগত জড়িত আছিল। তেওঁ সাহিত্য চৰ্চাত মনোনিৱেশ কৰি পুৰণি ভালেকেইখন কিতাপ উদ্ধাৰ কৰিছে।[৮] এইখন জমিদাৰীৰ কন্যা সৱিতা দেৱী, ১৯২০ৰ দশকতে কলিকতাৰ ডায়েচেছন কলেজত পঢ়া-শুনা কৰিছিল। বিজনীৰ ৰাণী অভয়েশ্বৰীও (১৮৬২-১৯১৮) আছিল বিদ্যোৎসাহী। শিক্ষাপ্ৰসাৰৰ বাবে তেওঁ দান-দক্ষিণা আগবঢ়াইছিল।

জমিদাৰৰ জীয়ৰীসকলৰ ভিতৰত স্মৰণীয় হৈ জিলিকি আছে গৌৰীপুৰৰ ৰজা প্ৰভাতচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ কন্যাদ্বয়: নীহাৰবালা বৰুৱা (১৯০৫-২০০৪) আৰু নীলিমা বৰুৱা (১৯১০-১৯৭৪)। আনুষ্ঠানিক কোনো শিক্ষা নাথাকিলেও দুয়ো আছিল বিদুষী তথা বহুমুখী প্ৰতিভাৰ আকৰ। সংস্কৃতিপ্ৰেমী আৰু জনহিতৈষী পিতৃ-মাতৃৰ ঘৰখনেই আছিল তেওঁলোকৰ উচ্চশিক্ষাৰ কেন্দ্ৰ আৰু প্ৰকৃতিৰ ৰাজ্যখনেই আছিল বিশ্ববিদ্যালয়। শিক্ষা, সাহিত্য, শিল্প-কলা আদিৰ ক্ষেত্ৰত আৰু দান-দক্ষিণা প্ৰদানত ৰজা প্ৰভাতচন্দ্ৰ নাথৰ নাম স্মৰণযোগ্য। আছাম এছ'চিয়েছনৰ অন্যতম জন্মদাতা ৰজাই সৰ্বসাধাৰণৰ বাবে প্ৰাচীন আৰু আধুনিক শিক্ষা প্ৰবৰ্তন কৰিবলৈ টোল, মাদ্ৰাছা আৰু ইংৰাজী স্কুল স্থাপন কৰিছিল। উচ্চাঙ্গ সঙ্গীত-চৰ্চা আৰু ইয়াৰ সম্প্ৰসাৰণৰ চেষ্টাত ব্ৰতী আছিল তেওঁ। অসমৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰণি পুথি উদ্ধাৰ তথা প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰভাতচন্দ্ৰৰ অৱদান প্ৰশংসাৰ যোগ্য। ৰাণী সৰোজবালাই ১৮৯৯ চনতে ব্যক্তিগত উদ্যোগত গৌৰীপুৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰে ছোৱালীৰ বাবে এখন প্ৰাথমিক বিদ্যালয়। উল্লেখযোগ্য যে চলচ্চিত্ৰ জগতৰ প্ৰবাদপুৰুষ প্ৰথমেশ

৮ মীৰা দেৱী, *মেচপাৰা জমিদাৰী: নগেন্দ্ৰনাৰায়ণ চৌধুৰী আৰু 'আৱাহন'ৰ গুৰি কথা,* গুৱাহাটী: লোকায়ত প্ৰকাশন, পৃষ্ঠা ৪০।

বৰুৱা প্ৰভাতচন্দ্ৰৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ আৰু আন্তৰ্জাতিক খ্যাতিসম্পন্ন হস্তীবিদ প্ৰকৃতীশ বৰুৱা (লালজী) তেওঁৰ আন এগৰাকী পুত্ৰ।

ৰাজ-পৰিয়ালৰ উচ্চ মানৰ সাংস্কৃতিক আৰু শৈক্ষিক পৰিৱেশত নীহাৰ আৰু নীলিমা লালিত-পালিত, বৰ্ধিত, উপজিয়েই শিক্ষিত। সৰুতেই দেউতাকৰ লগত হাবিয়ে-বননিয়ে ঘূৰি ফুৰি প্ৰকৃতিৰপৰাও শিক্ষা লাভ কৰিছিল। সম্ভৱতঃ প্ৰকৃতিয়ে তেওঁলোকক নিৰ্ভীক, স্বাধীন আৰু মুক্ত মনৰ গৰাকী কৰি তুলিছিল। গভীৰ বননিৰ বৈচিত্ৰ্য দৰ্শন কৰাৰ ফলত তেওঁলোকৰ মনত জন্মলাভ কৰিছিল নিৰীক্ষণ কৰাৰ এক প্ৰশংসনীয় ক্ষমতা।

নীহাৰবালা বৰুৱা: কলিকতা দূৰদৰ্শনৰ পৰ্দাত প্ৰথাগত নৃত্যশিল্পী নোহোৱা সত্ত্বেও সত্তৰ বছৰীয়া নীহাৰৰ সাৱলীল ভঙ্গীত পৰিৱেশন কৰা লোকনৃত্য দেখি দৰ্শকসকলে কৌতূহলী হৈ প্ৰশ্ন কৰিছিল: কোন এইগৰাকী বৃদ্ধা? কেনেকৈ শিকিলে এই অপূৰ্ব নৃত্য?

লোক-সংস্কৃতিৰ ধাৰক আৰু বাহক যদিও ঘাইকৈ মহিলা, তথাপি বিষয়টোক লৈ গৱেষণা কৰে পুৰুষেহে। ব্যতিক্ৰম আছিল নীহাৰ। প্ৰথাগত কোনো শিক্ষা বা প্ৰশিক্ষক নোহোৱাকৈ তেওঁ লোক-সংস্কৃতি চৰ্চাক জীৱনৰ লক্ষ্য হিচাপে নিৰ্বাচন কৰিছিল।

আচৰিত হ'বলগীয়া কথাযাৰ হ'ল, এই বিষয়ে তেওঁ আগ্ৰহী হোৱাৰ আঁৰত আছিল অক্ৰুৰ নামৰ যাঠি বছৰীয়া এজনী ভিখাৰিণী। জমিদাৰৰ ঘৰত অন্নগ্ৰহণ কৰিবলৈ অনেক দুঃস্থ মানুহৰ লগত আহিছিল অক্ৰুৰো। যাঠি বছৰীয়া ভিখাৰিণীজনীৰ নৃত্য-গীতে আঠ বছৰীয়া নীহাৰক বাৰুকৈয়ে প্ৰভাৱিত কৰে। 'সাধাৰণ মানুহৰ' নাচ-গানত দিনটো নীহাৰ মত্ত হৈ থকা দেখি সকলোৰে চকু কপালত উঠিছিল। তেতিয়াৰ দিনত সম্ভ্ৰান্ত মানুহে লোক-সংস্কৃতিক সু-নজৰে চোৱা নাছিল। কিন্তু 'সাধাৰণ'ৰ নৃত্য-গীতৰ মাজত নীহাৰবালাই বিচাৰি পালে সৌন্দৰ্য। ঘৰৰ দাসী, পৰিচাৰিকা আদিক শিক্ষাগুৰু হিচাপে লৈ নীহাৰে সকলোৰে চকুৰ আঁৰত গ্ৰামবাসীৰ সংস্কৃতিৰ বিষয়ে জ্ঞান আৰ্জিবলৈ ধৰে।

এঘাৰ বছৰ বয়সত মুকুন্দনাৰায়ণ বৰুৱাৰ লগত বিয়া হোৱাৰ পিছতো নীহাৰ থমকি নৰ'ল। সকলোৰে অগোচৰত তেওঁ লোকগীতি সংগ্ৰহ কৰি গৈ থাকিল। অৱশেষত তেওঁ স্বামী আৰু দেউতাকৰ সহযোগিতা লাভ কৰিলে। মাটি আৰু মানুহৰ প্ৰতি থকা দুৰ্বাৰ আকৰ্ষণে তেওঁক লৈ যায় হাতীৰ মাউত, মইষাল, মাজী, ভূঁমালি, কৈৱৰ্ত আদি তথাকথিত নিম্নবৰ্গৰ মানুহৰ কাষলৈ। লোক-সংস্কৃতিৰ উৎস বিচাৰি তেওঁ গাঁৱে-ভূঞে ঘূৰি ফুৰে আৰু গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰে যে সাধাৰণ মানুহ নিৰক্ষৰ হ'লেও অশিক্ষিত নহয়, জন্মগতভাৱে তেওঁলোকৰ আছে

এটা শিল্পবোধ। এই শিল্পবোধেই জন্ম দিছে লোক-সংস্কৃতিৰ। নৃত্য-গীত সংগ্ৰহ কৰাৰ লগে লগে তেওঁ লোক-কাহিনী, প্ৰবাদ আদিও সংগ্ৰহ কৰি গৈ থাকিল; ধীৰে ধীৰে ভৰিবলৈ ধৰিলে তেওঁৰ সংগ্ৰহৰ মোনা, যাৰ নামকৰণ কৰিলে *প্ৰান্তবাসীৰ ঝুলি* (মোনা)। ছটাকৈ সন্তানৰ মাতৃ নীহাৰক ঘৰ-গৃহস্থালিয়ে বান্ধি ৰাখিব পৰা নাছিল।

ধীৰে ধীৰে তেওঁৰ কলিকতা আৰু শান্তিনিকেতনৰ লগত যোগসূত্ৰ স্থাপিত হয়। তাত লোক-সাহিত্যৰ বিষয়ে কিছু অধ্যয়নো কৰে। চিনাকি হয় ভাষাবিদ সুকুমাৰ সেনৰ লগত। তেওঁৰ পৰামৰ্শ মতে মোনাটোত সংগ্ৰহ কৰা সমলবোৰেৰে ৰচনা কৰিবলৈ ধৰে এলানি প্ৰবন্ধ। এইবোৰ ক্ৰমে প্ৰকাশিত হয় দেশ, পৰিচয় আৰু বিশ্বভাৰতী আলোচনীত, *প্ৰান্তবাসীৰ ঝুলি* শিৰোনামেৰে।

খালেদ চৌধুৰী, হেমাঙ্গ বিশ্বাস প্ৰমুখ্যে গুণীজনৰ সহযোগিতাত তেওঁ প্ৰতিষ্ঠা কৰে Folklore Research Institute। অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰি সংগ্ৰহ কৰা গোৱালপাৰাৰ লোক-সংস্কৃতিৰ অমূল্য সম্পদক তুলি ধৰে বিশ্ব-দৰবাৰত। কেৱল লোক-সংস্কৃতিয়েই নহয়, প্ৰকৃতি ৰাজ্যৰ গছ-বন, পশু-পক্ষী, মাটি-শিল আদি সম্পৰ্কেও তেওঁৰ আছিল গভীৰ জ্ঞান। তেওঁৰ ব্যক্তিগত সংগ্ৰহালয়টোও চাবলগীয়া। নীহাৰবালা এগৰাকী কৌশলী চিকাৰীও আছিল। শুঁৰেৰে বগাই তেওঁ হাতীৰ পিঠিত উঠি বাঘ চিকাৰ কৰিছিল। এই সাহসী মহিলাগৰাকীয়ে ত্ৰিছৰ দশকত অকলশৰে ইউৰোপ ভ্ৰমণ কৰি আহিছে। জমিদাৰী পৰিচালনাতো আছিল তেওঁ পাৰদৰ্শী। একাংশ ৰাইজৰ মতৰ বিৰুদ্ধে গৈ গৌৰীপুৰ বিদ্যালয়ত সহশিক্ষা প্ৰৱৰ্তন কৰি স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰণী ভূমিকা লৈছিল তেওঁ।

নীহাৰবালা বৰুৱাই ৰাজপ্ৰাসাদৰ অন্দৰমহললৈ মাটিৰ মানুহৰ শিল্প-সংস্কৃতিৰ ধাৰাটো লৈ অহাৰ ফলত পৰৱৰ্তী কালত সৃষ্টি হৈছে লোকসঙ্গীতৰ সাম্ৰাজ্ঞী প্ৰতিমা বৰুৱা পাণ্ডে। কোনো যশ-খ্যাতি বা অৰ্থৰ প্ৰত্যাশা নকৰি প্ৰকৃত গৱেষিকা হিচাপে সমগ্ৰ জীৱন নীৰৱে কাম কৰি যোৱা ব্যক্তি বিশ্বত বিৰল। উল্লেখযোগ্য, প্ৰতিমা বৰুৱা আৰু হস্তীবিশাৰদ পাৰ্বতী বৰুৱা হৈছে নীহাৰবালাৰ ভায়েক লালজীৰ কন্যা।

নীলিমা বৰুৱা: শান্তিনিকেতনৰ কলাভৱনত আচাৰ্য নন্দলাল বসুৰ অধীনত চিত্ৰকলাৰ প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত স্বাভাৱজাত শিল্পী নীলিমা বৰুৱা আছিল লোককলা-কৃষ্টিৰ একনিষ্ঠ পূজাৰী। থলুৱা আৰু জনজাতীয় কৃষ্টিক তেওঁ বিশ্ব-দৰবাৰত উপস্থাপন কৰিছিল। গোৱালপাৰাৰ কুঁহিলা আৰু টেৰাকোটা শিল্পৰ লগত নীলিমাৰ নাম ওতপ্ৰোতভাৱে সাঙোৰ খাই আছে। তেওঁৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম আৰু আশাশুধীয়া চেষ্টাৰ ফলত গৌৰীপুৰৰ সমীপৱৰ্তী অঞ্চলৰ থলুৱা শিল্পীসকলে পৰম্পৰাগতভাৱে

লিপ্ত হৈ থকা কুঁহিলা শিল্প আৰু আসাৰিকান্দিৰ পোৰামাটি শিল্পৰ প্ৰসাৰ আৰু প্ৰচাৰৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল 'নিখিল ভাৰত হস্তশিল্প পৰ্যদ' নামৰ প্ৰতিষ্ঠানটো। লোকশিল্পৰ এই প্ৰদৰ্শনী ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত আৰু ফ্ৰান্সকে ধৰি নানা দেশত পাতিছিল তেওঁ। নীলিমাৰ অনুপ্ৰেৰণাত আসাৰিকান্দিৰ সৰলা দেৱীয়ে নিজে নিৰ্মাণ কৰা 'হাতিমা ডল' (মহিলা এগৰাকীৰ কোলাত এটি শিশু) নামৰ টেৰাকোটাৰ পুতলাটোৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰ লাভ কৰে। নীলিমাৰ উৎসাহ আৰু চেষ্টাত গৌৰীপুৰৰ 'ৰাণী সৰোজবালা নাৰী সমিতি'খন উন্নতিৰ জখলাৰে বগাই যাব পাৰিছিল। সমিতিৰ শিপিনীসকলক তেওঁ নিজে আঁকা নতুন নতুন নক্সা যোগান ধৰি উন্নত মানৰ বস্ত্ৰ ব'বলৈ উৎসাহিত কৰিছিল। অসম চৰকাৰৰ হস্ত আৰু কুটীৰ শিল্প উদ্যোগৰ এগৰাকী কাৰিকৰী উপদেষ্টা আছিল নীলিমা বৰুৱা। সৰ্বভাৰতীয় হস্তশিল্প ব'ৰ্ডৰ উপদেষ্টা হিচাপেও কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল তেওঁ। ভাৰতীয় ললিতকলা অকাদেমিৰ সদস্য পদতো তেওঁ আসীন আছিল।

বায়েক নীহাৰৰ দৰে নীলিমায়ো বিভিন্ন অঞ্চলৰপৰা সংগ্ৰহ কৰিছিল নানাধৰণৰ সামগ্ৰী। পিছে দুয়োৰে আগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰ আছিল বেলেগ বেলেগ। নীলিমাই সংগ্ৰহ কৰিছিল উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ বিভিন্ন জনজাতিৰ সাজপাৰ, আ-অলঙ্কাৰ, মৃৎশিল্পজাত সামগ্ৰী। তেওঁৰ সংগ্ৰহৰাজি বৰ্তমানে ধুবুৰী জিলা সংগ্ৰহালয়ত ৰক্ষিত।

গৌৰীপুৰৰ ৰাজপৰিয়ালটোৰ অন্যান্য মহিলাৰ দৰে নীলিমায়ো ঘোঁৰা চেকুৰাব পাৰিছিল আৰু চিকাৰ কৰিব পাৰিছিল। ১৯৭৪ চনত এইগৰাকী প্ৰতিভাময়ীৰ মৃত্যু হয়।

(৩) জনজাতি সমাজত

আমাৰ এই আলোচনাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে ভৈয়ামৰ আৰু পাহাৰৰ কেইটামান জনজাতীয় জনগোষ্ঠীক।

ব্ৰিটিছৰ অধীন হৈ থকা অৱস্থাত অসমত আধুনিক শিক্ষা-প্ৰৱৰ্তনৰ সময়ছোৱাত জনজাতি সমাজখন নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি সজাগ হোৱা নাছিল। তদুপৰি পুৰুষৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষালাভৰ সাক্ষ্য থকাৰ বিপৰীতে নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়ে তেনে কোনো সাক্ষ্য পোৱা নাযায়। পিছে বড়ো সমাজভুক্ত ইন্দুমতী কছাৰী (১৮৯৪-১৯৬৫) নামৰ ছোৱালীজনীয়ে গুৱাহাটীৰ মাছখোৱা এম ভি স্কুল আৰু পিছত এম ই স্কুলত শিক্ষা লাভ কৰাৰ দলিল আছে। বড়ো সমাজত তেৱেঁই আছিল প্ৰথম এম ভি-এম ই পাছ কৰা ছোৱালী। গুৱাহাটীবাসী হোৱা হেতুকে কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমতে পঢ়া-শুনা কৰিবলৈ তেওঁ এটা অনুকূল পৰিৱেশ পাইছিল, যাৰপৰা বঞ্চিত আছিল ভিতৰুৱা অঞ্চলৰ ছোৱালী। শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে জীৱন নিৰ্বাহ কৰা ইন্দুমতীয়ে ১৯১৯ চনত কোকৰাঝাৰত অনুষ্ঠিত বড়ো ছাত্ৰ সন্থাৰ প্ৰথমখন অধিৱেশনত

অংশগ্ৰহণ কৰে।

বড়ো সমাজত ব্ৰহ্ম ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তক গুৰু কালীচৰণ ব্ৰহ্মাই (১৮৬০-১৯৩৮) উদাৰ দৃষ্টিভংগীৰে সমাজত শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ ঘটাবলৈ ধুবুৰীৰ সমীপৱৰ্তী টিপকাইত এখন এম ই স্কুল স্থাপন কৰি সেই অঞ্চলৰ বড়ো ল'ৰা-ছোৱালীৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ শুভাৰম্ভ কৰে। এইখন স্কুলৰপৰা এম ই পাছ কৰা প্ৰথমগৰাকী ছাত্ৰী আছিল দময়ন্তী বহ্ম (১৯০১-১৯৫৩)। একেখন স্কুলৰপৰা একে সময়তে এম ই পাছ কৰে দক্ষেশ্বৰী ব্ৰহ্মায়ো। এওঁলোকেও উল্লিখিত বড়ো ছাত্ৰ সন্থাৰ অধিৱেশনত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দুটা দশকত জনজাতীয়-জনগোষ্ঠীয় নাৰী আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ সংস্পৰ্শলৈ আহে যদিও শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ ব্যাপক নাছিল। সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ জীয়ৰীসকলে বাহিৰলৈ গৈ শিক্ষা লাভ কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, জননেতা ৰূপনাথ ব্ৰহ্মাৰ জীয়ৰী তথা ভীমবৰ দেউৰীৰ পত্নী কমলাৰতী দেউৰী ১৯৩৮ চনত শিলঙৰ লেডি কীন ছোৱালী হাইস্কুলত শিক্ষালাভ কৰিবলৈ গৈছিল। কোকৰাঝাৰ চহৰত কুৰি শতিকাৰ ত্ৰিছৰ দশকলৈকে ছোৱালীৰ বাবে কোনো শিক্ষাৰ পৰিৱেশ নাছিল। সেই সময়ত কোকৰাঝাৰত বিজনী ৰাজ এষ্টেটৰ ছাব-মেনেজাৰ হিচাপে কৰ্মৰত গিৰীন্দ্ৰমোহন দাসৰ প্ৰচেষ্টাত কোকৰাঝাৰৰ থিংকুবাৰী অঞ্চলত ১৯৩৮-৩৯ চনত প্ৰথমখন ছোৱালী এল পি স্কুল স্থাপন কৰা হয়।[৯]

ভৈয়ামৰ জনজাতীয় জনগোষ্ঠীৰ প্ৰথমগৰাকী মেট্ৰিক (১৯৩৪) তথা প্ৰথম স্নাতক (১৯৩৮) আছিল ক্ষীৰদা বৰা (নেওগ)। দ্বিতীয়গৰাকী স্নাতক আছিল গুৱাহাটীৰ অমিয়বালা দাস। প্ৰথমগৰাকী এল এম এফ চিকিৎসক গোৱালপাৰাৰ সৰলাবালা কছাৰী। প্ৰথমগৰাকী বি এছচি তথা এম বি বি এছ নগাঁৱৰ অনুলতা বসুমতাৰী। ১৯৫৫ চনলৈকে ভৈয়ামৰ জনজাতীয় জনগোষ্ঠীটোৰ মাজত উল্লিখিত তিনিগৰাকী নাৰী স্নাতক আছিল আৰু এই তিনিগৰাকীৰে সৈতে ৪৭ গৰাকী মহিলা মেট্ৰিকৰ দুৱাৰ পাৰ হৈছিল। ৰাভা জনগোষ্ঠীৰ আনন্দিবালা ৰাভাই (জন্ম ১৯৩৮) ১৯৫৭ চনৰপৰা ১৯৫৯ চনলৈকে যোৰহাটৰ ছিনিয়ৰ বেছিক স্কুলত শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে চাকৰি কৰিছিল। তেওঁ গোৱালপাৰা মহিলা সমিতিৰ সাধাৰণ সম্পাদিকা আছিল আৰু দুধনৈ ছোৱালী হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী পদত অধিষ্ঠিত আছিল ১৯৬৬ৰপৰা ১৯৭২ চনলৈ। শ্ৰীমতী ৰাভা গোৱালপাৰা পৌৰসভাৰ অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী কমিছনাৰ হিচাপে নিৰ্বাচিত হৈছিল। কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ পত্নী মোহিনী ৰাভা আজীৱন নানাধৰণৰ সমাজ-কল্যাণমূলক কামৰ সৈতে জড়িত আছিল। তেওঁ এগৰাকী শিল্পীও। বড়ো ভাষাত তেওঁ ৰচনা কৰিছে গীত আৰু

৯ কমলাৰতী দেউৰী, "মই বাবাক যেনেদৰে পাইছিলোঁ" *স্মৃতিমাল্য, কমলাৰতী দেউৰীৰ সোঁৱৰণত*, পৃষ্ঠা ১১।

নাটক। জনজাতীয় এলেকাত ট্ৰাইবেল লীগ, ৰাজনৈতিক নেতা আৰু সমাজ-সংস্কাৰকসকলৰ প্ৰচেষ্টাত ঠায়ে ঠায়ে এল পি, এম ই স্কুল স্থাপন হৈছিল যদিও অসমীয়াভাষী ছোৱালীৰ দৰে জনজাতীয় ছোৱালীয়েও এম ই পাছ কৰি স্কুল এৰিছিল। স্কুল এৰাৰ ঘাই কাৰণ কম বয়সত বিয়া দিয়াৰ ৰীতি, দাৰিদ্ৰ্য, ঘৰুৱা কামত মাকক সহায় কৰা, পুত্ৰ সন্তানক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া ইত্যাদি।

পাহাৰৰ জনজাতিৰ মাজত প্ৰথম গৰাকী খ্যাতনামা কাৰ্বি মহিলা বনেলি টেৰনপিয়ে ১৯৩৬ চনত স্নাতক উপাধি অৰ্জন কৰে। ভাৰত চৰকাৰৰ আইন ১৯৩৫ অনুযায়ী অসম বিধানসভাত নাৰীৰ বাবে সংৰক্ষিত আসনখনত খাচী জনগোষ্ঠীৰ মহিলা মিছ মেভিচ ডান প্ৰথমগৰাকী নাৰী সদস্য হিচাপে নিৰ্বাচিত হয় (১৯৩৭-১৯৪০)। ১৯৩৯-১৯৪১ আৰু ১৯৪২-১৯৪৫ৰ সময়ছোৱাত দুবাৰকৈ তেওঁ কেবিনেট মন্ত্ৰী হিচাপে নিযুক্তি পায়। তেওঁৰ পিছতে অসম বিধানসভাত দ্বিতীয়গৰাকী সদস্যাৰ পদ (১৯৪৬-১৯৫২) শুৱনি কৰে উল্লিখিত কাৰ্বি মহিলা বনেলি টেৰনপিয়ে (বিবাহসূত্ৰে খংমেন)। কালক্ৰমে তেওঁ অসম লোকসেৱা আয়োগৰ আৰু তাৰ পিছত কেন্দ্ৰীয় লোকসেৱা আয়োগৰ সদস্যা হিচাপে নিৰ্বাচিত হয়। তেওঁ অসম বিধানসভাৰ উপাধ্যক্ষা আৰু ৰাজ্যসভাৰ মনোনীতা সদস্যা ৰূপেও কাৰ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। ডিমাচাসকলৰ মাজত নাৰীশিক্ষাৰ বাটকটীয়া আছিল মেট্ৰিকৰ দুৱাৰডলি পাৰ হোৱা মহিলা প্ৰমীলাবালা কুমফ্ৰাই (হোজাই) আৰু নিৰ্মলাবালা কুমফ্ৰাই (থাওছেন) প্ৰমুখ্যে মুষ্ঠিমেয় কেইগৰাকীমান। লেখিকা তথা সমাজসেৱিকা নিৰুপমা হাগজেৰৰ নামো এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখযোগ্য। দৰং জিলাৰ বালিপাৰা পঞ্চায়তৰ গাৰো গাঁৱৰ দ্ৰৌপদী মমিন (জন্ম ১৯১৫) পঞ্চায়তৰ এগৰাকী সদস্যা আছিল। গাৰো মহিলাৰ মাজত মহিলা অনুষ্ঠান, মহিলা সংগঠন আদি প্ৰতিষ্ঠা কৰি তেওঁ স্ত্ৰীজাতিক সচেতন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আন এগৰাকী গাৰো মহিলা ৰেণু মমিন কটন কলেজৰ উদ্ভিদবিদ্যা বিষয়ৰ অধ্যাপিকা আছিল পঞ্চাছৰ দশকৰপৰা অৱসৰগ্ৰহণ কৰালৈকে।

কুৰি শতিকাৰ শেষ চাৰিটামান দশকৰপৰা মানুহৰ মাজত সচেতনতা বৃদ্ধি হোৱা কাৰণে পাহাৰ আৰু ভৈয়ামবাসী জনজাতীয় নাৰীৰ মাজত শিক্ষাৰ হাৰ বাঢ়িছে। ১৯৭২ চনলৈকে ভৈয়ামৰ জনজাতীয় নাৰীৰ মাজত স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীপ্ৰাপ্ত নাৰীৰ সংখ্যা আছিল যোল্লগৰাকী। এতিয়া এই সংখ্যা বহুগুণে বৃদ্ধি হৈছে। তদুপৰি ডক্টৰেট ডিগ্ৰীধাৰী মহিলাও নথকা নহয়। ডাক্তৰ, ইঞ্জিনিয়াৰ, আইনজীৱী, মেজিষ্ট্ৰেট, স্কুল-কলেজৰ শিক্ষয়িত্ৰী, প্ৰশাসনিক বিষয়া, সাহিত্যিক আদিৰ সংখ্যা ক্ৰমবৰ্ধমান। ইমানৰ পিছতো অসমৰ সকলো জনগোষ্ঠীৰ দৰে জনজাতীয় নাৰীৰ মাজতো শিক্ষাৰ হাৰ পুৰুষৰ তুলনাত কম (১৯৯১ আৰু ২০০১ চনৰ লোকগণনা মতে)।

অংশগ্ৰহণ কৰে।

বড়ো সমাজত ব্ৰহ্ম ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তক গুৰু কালীচৰণ ব্ৰহ্মাই (১৮৬০-১৯৩৮) উদাৰ দৃষ্টিভংগীৰে সমাজত শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ ঘটাবলৈ ধুবুৰীৰ সমীপৱৰ্তী টিপকাইত এখন এম ই স্কুল স্থাপন কৰি সেই অঞ্চলৰ বড়ো ল'ৰা-ছোৱালীৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ শুভাৰম্ভ কৰে। এইখন স্কুলৰপৰা এম ই পাছ কৰা প্ৰথমগৰাকী ছাত্ৰী আছিল দময়ন্তী বহ্ম (১৯০১-১৯৫৩)। একেখন স্কুলৰপৰা একে সময়তে এম ই পাছ কৰে দক্ষেশ্বৰী ব্ৰহ্মায়ো। এওঁলোকেও উল্লিখিত বড়ো ছাত্ৰ সন্থাৰ অধিৱেশনত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম দুটা দশকত জনজাতীয়-জনগোষ্ঠীয় নাৰী আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ সংস্পৰ্শলৈ আহে যদিও শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ ব্যাপক নাছিল। সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ জীয়ৰীসকলে বাহিৰলৈ গৈ শিক্ষা লাভ কৰিছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, জননেতা ৰূপনাথ ব্ৰহ্মৰ জীয়ৰী তথা ভীমবৰ দেউৰীৰ পত্নী কমলাৱতী দেউৰী ১৯৩৮ চনত শ্বিলঙৰ লেডি কীন ছোৱালী হাইস্কুলত শিক্ষালাভ কৰিবলৈ গৈছিল। কোকৰাঝাৰ চহৰত কুৰি শতিকাৰ ত্ৰিছৰ দশকলৈকে ছোৱালীৰ বাবে কোনো শিক্ষাৰ পৰিৱেশ নাছিল। সেই সময়ত কোকৰাঝাৰত বিজনী ৰাজ এষ্টেটৰ ছাব-মেনেজাৰ হিচাপে কৰ্মৰত গিৰীন্দ্ৰমোহন দাসৰ প্ৰচেষ্টাত কোকৰাঝাৰৰ থিংকুবাৰী অঞ্চলত ১৯৩৮-৩৯ চনত প্ৰথমখন ছোৱালী এল পি স্কুল স্থাপন কৰা হয়।[১]

ভৈয়ামৰ জনজাতীয় জনগোষ্ঠীৰ প্ৰথমগৰাকী মেট্ৰিক (১৯৩৪) তথা প্ৰথম স্নাতক (১৯৩৮) আছিল ক্ষীৰদা বৰা (নেওগ)। দ্বিতীয়গৰাকী স্নাতক আছিল গুৱাহাটীৰ অমিয়বালা দাস। প্ৰথমগৰাকী এল এম এফ চিকিৎসক গোৱালপাৰাৰ সৰলাবালা কছাৰী। প্ৰথমগৰাকী বি এছচি তথা এম বি বি এছ নগাঁৰৰ অনুলতা বসুমতাৰী। ১৯৫৫ চনলৈকে ভৈয়ামৰ জনজাতীয় জনগোষ্ঠীটোৰ মাজত উল্লিখিত তিনিগৰাকী নাৰী স্নাতক আছিল আৰু এই তিনিগৰাকীৰে সৈতে ৪৭ গৰাকী মহিলা মেট্ৰিকৰ দুৱাৰ পাৰ হৈছিল। ৰাভা জনগোষ্ঠীৰ আনন্দিবালা ৰাভাই (জন্ম ১৯৩৮) ১৯৫৭ চনৰপৰা ১৯৫৯ চনলৈকে যোৰহাটৰ ছিনিয়ৰ বেছিক স্কুলত শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে চাকৰি কৰিছিল। তেওঁ গোৱালপাৰা মহিলা সমিতিৰ সাধাৰণ সম্পাদিকা আছিল আৰু দুধনৈ ছোৱালী হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী পদত অধিষ্ঠিত আছিল ১৯৬৬ৰপৰা ১৯৭২ চনলৈ। শ্ৰীমতী ৰাভা গোৱালপাৰা পৌৰসভাৰ অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী কমিছনাৰ হিচাপে নিৰ্বাচিত হৈছিল। কলাগুৰু বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভাৰ পত্নী মোহিনী ৰাভা আজীৱন নানাধৰণৰ সমাজ-কল্যাণমূলক কামৰ সৈতে জড়িত আছিল। তেওঁ এগৰাকী শিল্পীও। বড়ো ভাষাত তেওঁ ৰচনা কৰিছে গীত আৰু

১ কমলাৱতী দেউৰী, "মই বাবাক যেনেদৰে পাইছিলোঁ" *স্মৃতিমাল্য, কমলাৱতী দেউৰীৰ সোঁৱৰণত*, পৃষ্ঠা ১১।

নাটক। জনজাতীয় এলেকাত ট্ৰাইবেল লীগ, ৰাজনৈতিক নেতা আৰু সমাজ-সংস্কাৰকসকলৰ প্ৰচেষ্টাত ঠায়ে ঠায়ে এল পি, এম ই স্কুল স্থাপন হৈছিল যদিও অসমীয়াভাষী ছোৱালীৰ দৰে জনজাতীয় ছোৱালীয়েও এম ই পাছ কৰি স্কুল এৰিছিল। স্কুল এৰাৰ ঘাই কাৰণ কম বয়সত বিয়া দিয়াৰ ৰীতি, দাৰিদ্ৰ্য, ঘৰুৱা কামত মাকক সহায় কৰা, পুত্ৰ সন্তানক অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া ইত্যাদি।

পাহাৰৰ জনজাতিৰ মাজত প্ৰথম গৰাকী খ্যাতনামা কাৰ্বি মহিলা বনেলি টেৰনপিয়ে ১৯৩৬ চনত স্নাতক উপাধি অৰ্জন কৰে। ভাৰত চৰকাৰৰ আইন ১৯৩৫ অনুযায়ী অসম বিধানসভাত নাৰীৰ বাবে সংৰক্ষিত আসনখনত খাচী জনগোষ্ঠীৰ মহিলা মিছ মেৱিচ ডান প্ৰথমগৰাকী নাৰী সদস্য হিচাপে নিৰ্বাচিত হয় (১৯৩৭-১৯৪০)। ১৯৩৯-১৯৪১ আৰু ১৯৪২-১৯৪৫ৰ সময়ছোৱাত দুবাৰকৈ তেওঁ কেবিনেট মন্ত্ৰী হিচাপে নিযুক্তি পায়। তেওঁৰ পিছতে অসম বিধানসভাত দ্বিতীয়গৰাকী সদস্যৰ পদ (১৯৪৬-১৯৫২) শুৱনি কৰে উল্লিখিত কাৰ্বি মহিলা বনেলি টেৰনপিয়ে (বিবাহসূত্ৰে খংমেন)। কালক্ৰমে তেওঁ অসম লোকসেৱা আয়োগৰ আৰু তাৰ পিছত কেন্দ্ৰীয় লোকসেৱা আয়োগৰ সদস্যা হিচাপে নিৰ্বাচিত হয়। তেওঁ অসম বিধানসভাৰ উপাধ্যক্ষা আৰু ৰাজ্যসভাৰ মনোনীতা সদস্যা ৰূপেও কাৰ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। ডিমাচাসকলৰ মাজত নাৰীশিক্ষাৰ বাটকটীয়া আছিল মেট্ৰিকৰ দুৱাৰডলি পাৰ হোৱা মহিলা প্ৰমীলাবালা কুমফ্ৰাই (হোজাই) আৰু নিৰ্মলাবালা কুমফ্ৰাই (থাওছেন) প্ৰমুখ্যে মুষ্ঠিমেয় কেইগৰাকীমান। লেখিকা তথা সমাজসেৱিকা নিৰুপমা হাগজেৰৰ নামো এই প্ৰসংগত উল্লেখযোগ্য। দৰং জিলাৰ বালিপাৰা পঞ্চায়তৰ গাৰো গাঁৱৰ দ্ৰৌপদী মমিন (জন্ম ১৯১৫) পঞ্চায়তৰ এগৰাকী সদস্যা আছিল। গাৰো মহিলাৰ মাজত মহিলা অনুষ্ঠান, মহিলা সংগঠন আদি প্ৰতিষ্ঠা কৰি তেওঁ স্ত্ৰীজাতিক সচেতন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আন এগৰাকী গাৰো মহিলা ৰেণু মমিন কটন কলেজৰ উদ্ভিদবিদ্যা বিষয়ৰ অধ্যাপিকা আছিল পঞ্চাছৰ দশকৰপৰা অৱসৰগ্ৰহণ কৰালৈকে।

কুৰি শতিকাৰ শেষ চাৰিটামান দশকৰপৰা মানুহৰ মাজত সচেতনতা বৃদ্ধি হোৱা কাৰণে পাহাৰ আৰু ভৈয়ামবাসী জনজাতীয় নাৰীৰ মাজত শিক্ষাৰ হাৰ বাঢ়িছে। ১৯৭২ চনলৈকে ভৈয়ামৰ জনজাতীয় নাৰীৰ মাজত স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীপ্ৰাপ্ত নাৰীৰ সংখ্যা আছিল যোল্লগৰাকী। এতিয়া এই সংখ্যা বহুগুণে বৃদ্ধি হৈছে। তদুপৰি ডক্টৰেট ডিগ্ৰীধাৰী মহিলাও নথকা নহয়। ডাক্তৰ, ইঞ্জিনিয়াৰ, আইনজীৱী, মেজিষ্ট্ৰেট, স্কুল-কলেজৰ শিক্ষয়িত্ৰী, প্ৰশাসনিক বিষয়া, সাহিত্যিক আদিৰ সংখ্যা ক্ৰমবৰ্ধমান। ইমানৰ পিছতো অসমৰ সকলো জনগোষ্ঠীৰ দৰে জনজাতীয় নাৰীৰ মাজতো শিক্ষাৰ হাৰ পুৰুষৰ তুলনাত কম (১৯৯১ আৰু ২০০১ চনৰ লোকগণনা মতে)।

অন্য জনজাতীয় জনগোষ্ঠীবোৰৰপৰা নাৰীশিক্ষা সম্পৰ্কীয় তথ্যপাতি সংগ্ৰহ কৰিবলৈ অপাৰগ হোৱা হেতুকে আমাৰ আলোচনা সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলোঁ। তাৰ বাবে আমি দুঃখিত।

৪ ক: অভিবাসী মুছলমান সমাজত

ঊনৈছ শতিকাৰ শেষভাগৰপৰা ভাৰতৰ স্বাধীনতাপ্ৰাপ্তিৰ সময়লৈকে মুছলমান জনগোষ্ঠীৰ মানুহ অসমলৈ আহি ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ নামনি আৰু মধ্যৰ জিলাসমূহত বসতি স্থাপন কৰিছে। এওঁলোকৰ এটা বৃহৎ অংশ চৰ-চাপৰিৰ বাসিন্দা। মূলসুঁতি অসমীয়াৰে সৈতে একাত্ম হোৱাৰ প্ৰচেষ্টা এওঁলোকৰ মাজত তেতিয়াৰপৰাই অব্যাহত হৈ আছে। অৱশ্যে নিজস্ব সাংস্কৃতিক বৈশিষ্ট্য হেৰুওৱা নাই তেওঁলোকে।

ন-অসমীয়া নামেৰে জনাজাত এই জনগোষ্ঠীটো শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আজিও পিছপৰা, পুৰুষতকৈ নাৰীৰ শিক্ষাৰ হাৰ কম। প্ৰাক্-স্বাধীনতা যুগত ১৯২০ চনৰপৰা উত্তৰ-স্বাধীনতা যুগৰ ষাঠিৰ দশকলৈকে অভিবাসী মুছলমান অধ্যুষিত অঞ্চলবোৰত যথেষ্ট সংখ্যক প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক স্কুল স্থাপন কৰা হৈছে। ১৯৭০ৰপৰা ১৯৯০ চনৰ ভিতৰত উচ্চ মাধ্যমিক স্কুল আৰু কেইবাখনো কলেজ প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। ১৯৬০ চনৰ পূৰ্বে প্ৰাথমিক স্তৰত ছাত্ৰীৰ সংখ্যা যথেষ্ট থাকিলেও হাইস্কুল আৰু কলেজত ছাত্ৰী সংখ্যা আছিল তাকৰ। ১৯৬০ৰ পিছত নাৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত জাগৰণৰ সৃষ্টি হয় যদিও অসমৰ আগবঢ়া জনগোষ্ঠীৰ তুলনাত যথেষ্ট কম। বৰপেটা জিলাৰ ন-অসমীয়া প্ৰধান অঞ্চলৰ তিনিখন কলেজত ইছমাইল হোছেইনে (জ্যেষ্ঠ) চলোৱা এটা সমীক্ষাত পোৱা গৈছে যে কোনো এখনো কলেজত ছাত্ৰীৰ সংখ্যা মুঠ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এক-তৃতীয়াংশৰ অধিক নহয়।

দৰাচলতে চৰ-চাপৰিৰ মুছলমান নাৰীৰ সামাজিক চিত্ৰখন বৰ সুখৰ নহয়। ১৯০১ চনত অসমত হিন্দু নাৰী যিমান শিক্ষিত আছিল, তাৰ শতকৰা আধাহে শিক্ষিত আছিল মুছলমান নাৰী। সাহিত্যিক-সমালোচক ইছমাইল হোছেইনৰ মতে আধুনিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত পিছপৰি থকাৰ ঘাই কাৰণ ধৰ্মীয় শিক্ষাত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান। আধুনিক শিক্ষাৰ বাবে স্কুল প্ৰতিষ্ঠা কৰাতকৈ মছজিদ বা মোক্তাব প্ৰতিষ্ঠা কৰাত অধিক গুৰুত্ব দিয়া হেতুকে ১৯৯১ৰ জনপিয়ল মতে কিছুমান চৰ-চাপৰিত মুছলমানৰ শিক্ষিতৰ হাৰ অসমৰ সামগ্ৰিক শিক্ষিতৰ হাৰতকৈ ছয়-সাত গুণ কম। নাৰীশিক্ষাৰ হাৰ ততোধিক কম।

প্ৰকৃততে নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়টো ক'তো নথিভুক্ত হোৱা নাই। সাহিত্যিক-সমালোচক ইছমাইল হোছেইনে 'ছেকুলাৰ ফ'ৰাম' নামৰ সংগঠন এটাৰ উদ্যোগত চৰ-চাপৰিৰ নাৰী-সমাজৰ বিভিন্ন দিশ সামৰি এটা ক্ষেত্ৰভিত্তিক অধ্যয়ন সম্পন্ন

কৰে। অধ্যয়নৰ সময় যদিও ২০০০ আৰু ২০০১ চন, তাৰপৰাই ধাৰণা কৰিব পাৰি কুৰি শতিকাত শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ অৱস্থা কেনে আছিল। সমীক্ষাত অন্তৰ্ভুক্ত কামৰূপ, মৰিগাঁও আৰু বৰপেটা জিলাৰ ফলাফল অত্যন্ত হতাশাজনক। একৈছ শতিকাৰ প্ৰথম দুটা বছৰত নাৰীশিক্ষাৰ গড় হাৰ ৪.৪৫ শতাংশ। এই অৱস্থাৰ অন্য এক কাৰণ, ইছমাইল হোছেইনৰ মতে, বাল্য আৰু কিশোৰী বিবাহ। এইখন সমাজৰ উচ্চ শিক্ষিত একাংশ পুৰুষেও নিজ কন্যাক অপ্ৰাপ্তবয়স্ক অৱস্থাতে বিয়া দিয়ে। উদাহৰণস্বৰূপে, এটা সাম্যবাদী দলৰ* হৈ দুবাৰ সৰুক্ষেত্ৰী সমষ্টিৰপৰা বিধায়ক হিচাপে নিৰ্বাচিত হোৱা স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰীধাৰী নিজামুদ্দিন খানে ১৯৯১ চনত বিধায়ক হোৱাৰ পিছত পোন্ধৰ-ষোল্ল বছৰীয়া তেওঁৰ দুজনী জীয়ৰীক বিয়া দি নাৰীশিক্ষাৰ গতি ৰোধ কৰে। (*সাদিন*, ৩০ মাৰ্চ ২০০১।) স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ অসমত শিক্ষাৰ উন্নয়নৰ কাৰণে পদক্ষেপ লোৱা আব্দুল হামিদ খান ভাছানীয়ে নিজে কুৰি শতিকাৰ তৃতীয় দশকত বিয়া কৰাইছিল সাত-আঠ বছৰীয়া এজনী বালিকাক। এওঁলোকৰ দৰে নেতাই যেতিয়া সমাজত পৰিৱৰ্তন আনিব পৰা নাই, তেনে ক্ষেত্ৰত চৰ-চাপৰিৰ নাৰী যে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত বৰকৈ আগবাঢ়িব সেই আশা বৃথা।

উল্লেখযোগ্য যে তেৰ-চৈধ্য বছৰ বয়সলৈকে অভিবাসী মুছলমান ছোৱালীয়ে কম বয়সীয়া ল'ৰাৰ লগত মোক্তাবত আৰবী আৰু উৰ্দু ভাষাত শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে। শিক্ষা-প্ৰদানৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য কোৰান পাঠ আৰু মুছলমানৰ জীৱনত অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয় চাৰিটা কলিমা শুদ্ধকৈ মুখস্ত কৰোৱা। আনহাতে খাৰিজী মাদ্ৰাছাত ছোৱালীৰ প্ৰৱেশ নিষেধ। চৰকাৰী এম ই, হাই মাদ্ৰাছা আৰু কলেজত ল'ৰা-ছোৱালী উভয়ে পঢ়ে। গোৱালপাৰা জিলাৰ লক্ষীপুৰৰ সমীপৱৰ্তী কালিমাৰী বানাত (ছাত্ৰী) মাদ্ৰাছা কেৱল ছোৱালীৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠিত। ইয়াত আৰবীকে ধৰি ইংৰাজী আৰু অসমীয়া ভাষাত শিক্ষাদান কৰা হয়। কাপোৰ চিলোৱা, প্লাষ্টিকৰ সামগ্ৰী আদি তৈয়াৰ কৰা ইত্যাদি বৃত্তিমূলক শিক্ষাও তাত দিয়া হয়।

সম্প্ৰতি মানুহৰ মানসিকতালৈ কিছু পৰিৱৰ্তন আহিবলৈ ধৰিছে। হোষ্টেলত থৈ ছোৱালীক উচ্চশিক্ষা দিয়াৰ উদাহৰণো নোহোৱা নহয়। শিক্ষিতা নাৰীয়ে চাকৰি-বাকৰি কৰাৰ ক্ষেত্ৰতো আগবাঢ়িছে। সাহিত্য-জগততো প্ৰৱেশ ঘটিছে দুই-চাৰিগৰাকীৰ। সামাজিক বাধা-নিষেধ নেওচি সঙ্গীত-জগতত ভুমুকি মাৰিছে ন-অসমীয়া নাৰীয়ে।

(৪) খ: খিলঞ্জীয়া মুছলমান নাৰী

সম্ৰান্ত মুছলমান পৰিয়ালৰ ছোৱালীয়ে হিন্দু ছোৱালীৰ দৰেই শিক্ষা লাভ

* ভাৰতৰ কমিউনিষ্ট পাৰ্টি (মাৰ্ক্সবাদী)ৰ।

কৰিছিল। সুলেখক মহুউদুল হকৰ মাতৃ আছিল যোৰহাট নগৰৰ মাজমজিয়াৰ উচ্চ শিক্ষিত পৰিয়ালৰ হাইস্কুলত শিক্ষা লাভ কৰা জীয়ৰী। ১৯৪৬ চনত তেওঁৰ বিয়া হৈছিল শিৱসাগৰৰ এখন ঘোকট গাঁৱত, য'ত শিক্ষিতা নাৰী নাছিল বুলিয়েই ক'ব পাৰি। আনহাতে তেওঁৰ জেঠায়েকে আখৰ চিনি নাপাইছিল।[১০] অৰ্থাৎ নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি সমাজ সজাগ নাছিল।

ব্ৰিটিছৰ যুগত উচ্চপদস্থ মুছলমান পিতৃৰ ছোৱালী কনভেন্ট, কলেজ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়তো পঢ়িছিল। সাধাৰণতে অসমৰ ৫ শতাংশ মুছলমান নাৰীয়ে শিক্ষা-দীক্ষাৰ যথেষ্ট সুযোগ পোৱাৰ বিপৰীতে ৯৫ শতাংশই বিশেষ সা-সুযোগ পোৱা নাই। শিক্ষা আৰু সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত উজনি অসমৰ মুছলমান নাৰী স্বাভাৱিক কাৰণেই আন ঠাইৰ মুছলমান নাৰীতকৈ আগবঢ়া। এই জনগোষ্ঠীৰ শতকৰা ৯০ জনী ছোৱালীয়ে প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ ডেওনা পাৰ হৈছে। প্ৰায় ৪০ শতাংশই হাইস্কুলৰ শিক্ষা সমাপ্ত কৰিছে আৰু কলেজ গৰকিছে।

সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত দুই-চাৰি ব্যতিক্ৰমৰ বাহিৰে মুছলমান মহিলাৰ অৱদান সীমিত। ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত উল্লেখযোগ্য নাম যোৰহাটৰ জুবেইদা ৰহমান। তেওঁ অসম বিধান পৰিষদৰ প্ৰথম অসমীয়া মহিলা সদস্য আছিল ১৯৩৭ চনৰপৰা। পিছলৈ তেওঁ সেই পৰিষদৰ সভাপতিও হৈছিল। আন এগৰাকী যোৰহাটৰ খ্যাতনামা মহিলা বেগম মফিদা আহমেদ লোকসভাৰ সদস্য নিৰ্বাচিত হৈছিল। আনোৱাৰা টাইমুৰ অসমৰ মুখ্যমন্ত্ৰী পদত অধিষ্ঠিত হৈছিল। শিলচৰৰ ৰছিদা হক চৌধুৰী আৰু নগাঁৱৰ নাজনিন ফাৰুকীৰ নামো ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত উল্লেখযোগ্য।

এইখন সমাজৰ স্মৰণীয় মহিলা গুৱাহাটীৰ আমেদা ৰছুলে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা দৰ্শনত এম এ পাছ কৰে। তেওঁ গুৱাহাটীৰ প্ৰথম মহিলা এম এ। ১৯৪৫ চনত সন্দিকৈ কলেজত অধ্যাপিকা হিচাপে যোগদান কৰি কালক্ৰমে অধ্যক্ষাৰ দায়িত্ব বহন কৰে। ডিব্ৰুগড়ৰ সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ কন্যা মেৰী হামিদা খাতুনে লেডি কীন কলেজৰপৰা বি এ পাছ কৰি ডিব্ৰুগড় ছোৱালী হাইস্কুলত শিক্ষকতা কৰে। ১৯৬৩ চনত ফুলব্ৰাইট স্কলাৰশ্বিপ লৈ তেওঁ আমেৰিকালৈ যায়। ইয়াৰ পাছত তেওঁ তিতাবৰ বেছিক প্ৰশিক্ষণ মহাবিদ্যালয়ত অধ্যাপিকা হিচাপে নিযুক্তি পায়। অসম চৰকাৰৰ সমাজকল্যাণ বিভাগত তেওঁ প্ৰশাসনীয় পদত অধিষ্ঠিত আছিল। কলিকতাত এম এ পঢ়ি থাকোঁতে *বাঁহী* আলোচনীৰ তেওঁ অবৈতনিক সহকাৰী সম্পাদিকা আছিল। আনুষ্ঠানিক কোনো শিক্ষা নাথাকিলেও তেৰিন্দাৰ আখতাৰ ৰছুলে (১৮৮২-১৯৭২) সামাজিক অনুষ্ঠানৰ লগত জড়িত থাকি মুছলমান মহিলাৰ মাজত গঠনমূলক কাম কৰিছিল। অসম প্ৰাদেশিক মহিলা

১০ শিৱনাথ বৰ্মন, সন্ধ্যা দেৱী আৰু পৰমানন্দ মজুমদাৰ সম্পাদিত, প্ৰাগুক্ত, পৃষ্ঠা- ২১২।

সমিতিৰ লগতো জড়িত আছিল তেওঁ। নগাঁৱৰ কামপুৰৰ ফাতেমা খাতুন যোৰহাট জিলা মহিলা সমিতি আৰু যোৰহাট মহিলা মজলিছৰ সম্পাদিকা আছিল। ১৯৬৭ চনত বোম্বাইত অনুষ্ঠিত আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় মহিলা ছেমিনাৰত অসম মহিলা সমিতিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে তেওঁ। তেওঁ দুখন কবিতা পুথিৰ ৰচয়িত্ৰী। নগাঁৱৰ জীয়ৰী পাৰবিন চুলতানাই মাৰ্গ-সঙ্গীতৰ জগতত অতি প্ৰশংসনীয় স্থান অধিকাৰ কৰিছে। সাংবাদিকতাৰ ক্ষেত্ৰত গুৱাহাটীৰ টেৰেছা ৰহমান এটি উল্লেখযোগ্য নাম। এসময়ত *দ্য টেলিগ্ৰাফ* পত্ৰিকাত সুখ্যাতিৰে কাম কৰাৰ পাছত বৰ্তমানে ভাৰতৰ নিৰ্ভীক আলোচনী তৰুণ তেজপাল সম্পাদিত *তেহেলকাত* সংবাদ পৰিৱেশক হিচাপে কৰ্মৰত। সাহিত্যৰ জগৎখনত এটি সুকীয়া নাম আলিমুন্নিছা পিয়াৰৰ।

আনহাতে ধৰ্মীয় গোড়ামিৰ বলি হ'বলগীয়া হয় অনেক প্ৰতিভাময়ী। তাৰ এটি উদাহৰণ এসময়ৰ চিত্ৰশিল্পী নগাঁৱৰ মৰ্জিনা বেগম। ১৯৫৮ চনত তেওঁ চিত্ৰকলা বিষয়ত উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰা শান্তিনিকেতনলৈ গৈছিল। তাত থকা সময়তে তেওঁ জাপানত উন্নত শিক্ষা আহৰণাৰ্থে পোৱা বৃত্তি এটা প্ৰত্যাখান কৰিবলগীয়া হৈছিল ঘৰুৱা বাধাৰ বাবে। শান্তিনিকেতনত এটা চৰ্তত তেওঁক পঠিওৱা হৈছিল যে তাত শিক্ষা সমাপ্ত হ'লে ঘৰৰ ছোৱালী ঘৰলৈ উভতি আহিব। প্ৰতিভা বিকশিত কৰিবলৈ পোৱা সুযোগ নিজ ইচ্ছাত হেৰুৱা সত্ত্বেও তেওঁৰ মনত বিশেষ কোনো খেদ নাছিল। আমাৰ সমাজৰ ছোৱালীয়ে একমাত্ৰ নাৰী হোৱা বাবেই বহুতো সুযোগ-সুবিধা হেৰুৱাব লাগে। ইতিমধ্যে মৰ্জিনাই অনেক শিকিলে, অনেক ছবি আঁকিলে। মনত সান্ত্বনা দিবলৈ ভাবিলে ঘৰলৈ উভতি অহাৰ পাছতো অনাগত দিনবোৰত বহু ছবি আঁকিব পাৰিব। অনেক আশা বুকুত বান্ধি তেওঁ ঘৰলৈ উভতিল এদিন। ১৯৬৩ চনত তেওঁৰ বিয়া হ'ল। স্বামীগৃহলৈ যাবৰ সময়ত টোপোলা বান্ধি লৈ গ'ল জীৱন-স্বৰূপ ছবিবোৰ। স্বামীয়ে সুধিলে, এইবোৰ কি? উত্তৰ শুনি তেওঁ হুকুম জাৰি কৰিলে ইছলাম-বিৰোধী কোনো কামত লিপ্ত নহ'বলৈ। এই ধৰ্ম মতে প্ৰাণীৰ ছবি অঁকা হেনো নিষেধ। এটি হুমুনিয়াহ কাঢ়ি মৰ্জিনাই ভাগ্যৰ হাতত সঁপি দিলে নিজৰ জীৱন। তাতেই ক্ষান্ত হৈ নাথাকি স্বামীয়ে মৰ্জিনাই অঁকা ছবিবোৰত অগ্নিসংযোগ কৰিলে। নিমিষতে তেওঁৰ সৃষ্টি পুৰি ছাৰখাৰ হোৱাৰ লগতে পুৰি ছাই হ'ল শিল্পীগৰাকীৰ সমগ্ৰ সত্তা (শিল্পী কিৰণশঙ্কৰ ৰায়ে মৰ্জিনা বেগমৰ ট্ৰেজিক পৰিণতিৰ বিষয়ে মোক অৱগত কৰিছে)। কেৱল মৰ্জিনাৰে নহয় অনেক প্ৰতিভাময়ীৰ প্ৰতিভা পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ হেঁচাত কলিতে মৰহি যায়।

মুছলমান সমাজৰ ভালেসংখ্যক নাৰীক সাম্প্ৰতিক কালত দেখা পাওঁ স্কুল-কলেজৰ শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে; মহিলা চিকিৎসক, অভিযন্তা, আইনজীৱী, প্ৰশাসনীয়

বিষয়াৰ সংখ্যাও ক্ৰমৱৰ্ধমান। ১৯৪৭ চনত মেট্ৰিক পাছ কৰি বিয়া হোৱা আমাৰ বান্ধৱী ধুবুৰীৰ বদৰুন্নিছাৰ নাতিনী বৰ্তমানে বাঙ্গালোৰৰ এটা বহুজাতিক প্ৰতিষ্ঠানৰ অভিযন্তা।

এইদৰে কুৰি শতিকাৰ শেষ প্ৰান্তত প্ৰগতিৰ বতাহ বলিছে সকলো জনগোষ্ঠীৰ মাজত।

(৫) চাহ-বনুৱা সমাজত

১৮৫৯ চনত চাহ-বাগিচাবোৰত থলুৱা বনুৱা নিয়োগ কৰাৰ নীতি পৰিহাৰ কৰি দুৰ্ভিক্ষ-কবলিত বিহাৰ, উৰিষ্যা, অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ আদি ৰাজ্যৰপৰা ভূমিহীন দৰিদ্ৰ লোকক আমদানি কৰাৰ নীতি গ্ৰহণ কৰিছিল চাহ-খেতিয়কসকলে। এই সময়ছোৱাত বাগিচাৰ সংখ্যা বাঢ়ি গৈ আছিল। কেৱল পুৰুষ নহয় মহিলা বনুৱাকো অনোৱা হৈছিল বিশেষ কিছুমান কাৰণত। মহিলা শ্ৰমিকক কম মজুৰিৰে নিয়োগ কৰিব পাৰি, অৰ্থাৎ তেওঁলোকক শোষণ কৰা সহজ। দ্বিতীয়তে, বাগিচাৰ পাত তোলা, বন-লতা নিৰোৱা, কলঘৰত পাত মৰা আদি কামত পুৰুষতকৈ মহিলা অধিক উপযুক্ত। ১৮৮৪ চনত ৭৮,২৭৪ গৰাকী মহিলাই অসমৰ বিভিন্ন বাগিচাত কাম কৰিছিল।

তেওঁলোকৰ শিক্ষা অতি নিম্নখাপৰ। এই বিষয়ে তথ্যপাতিও নাই। "... যদি বৰ্তমান উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত সমীক্ষা চলোৱা হয়, তেনেহ'লে স্বাধীন ভাৰতবৰ্ষৰ এই অসম মুলুকৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ তুলনাত চাহ-মজদুৰ মহিলাৰ মাজত শিক্ষাৰ হাৰ লজ্জাজনকভাৱে পুতৌ লগা।"[১১] "এক নিৰ্ভৰযোগ্য সমীক্ষাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ক'ব বিচাৰোঁ যে সাধাৰণতে মালিক কৰ্তৃপক্ষক শিক্ষা প্ৰচাৰৰ ক্ষেত্ৰত আগ্ৰহী দেখা নাযায়। অতি নিম্ন মানৰ শৈক্ষিক পৰিৱেশে শিক্ষা প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত থকা মালিক পক্ষৰ অৱহেলাক স্পষ্ট কৰি দিয়ে। ... বাগান অঞ্চলৰ ৬-৮ বছৰ বয়সৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ ৪৩% আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত হৈ আছে।"[১২]

সামগ্ৰিকভাৱে চাহ-বাগিচাৰ বনুৱাসকলৰ মাজত শতকৰা ৫ জনহে সাক্ষৰ। তেওঁলোকৰ নাৰী-সমাজত লিখিব-পঢ়িব জনাৰ সংখ্যা যে তেনেই নগণ্য, ই সহজেই অনুমেয়। অৱশ্যে পৰম্পৰাগতভাৱেই বাগিচাৰ নাৰীসকল শিল্পীমনৰ। তেওঁলোকৰ বৰ্ণাঢ্য লোকগীত, লোকনৃত্য আদি বিশেষভাৱে উল্লেখনীয়।

(৬) অসমৰ নেপালী সমাজত

১১ প্ৰণামী নেওগ, "চাহ শ্ৰমিকৰ শিশুৰ শিক্ষাত এটি আলোকপাত", মাধৱ দত্ত সম্পাদিত *সেউজ শিল্পৰ সন্ধানত,* যোৰহাট: প্ৰিন্ট বৰ্ল্ড, পৃষ্ঠা ১৯৪।

১২ তদেৱ, পৃষ্ঠা ১৯৮।

নেপালীসকল অসমলৈ কেতিয়া আহিছিল সঠিককৈ কোৱা টান যদিও নেপালৰ লগত অসমৰ সাংস্কৃতিক, ধৰ্মীয় আৰু বৈবাহিক সম্পৰ্ক অতি প্ৰাচীন। অসমলৈ বিভিন্ন সময়ত আহি তেওঁলোক এইখন সমাজত জীণ গৈছে। কামাখ্যা আৰু পৰশুৰামকুণ্ডৰ দৰে তীৰ্থ দৰ্শন কৰিবলৈ তেওঁলোক অতি প্ৰাচীন কালৰেপৰা আহিছিল, ইয়াৰ বিস্তীৰ্ণ তৃণভূমিয়ে গো-পালক নেপালীসকলৰ একাংশক নিশ্চয় আকৰ্ষণ কৰিছিল, যাৰ বাবে তেওঁলোকে অসমত স্থায়ীভাৱে বাস কৰাৰ সিদ্ধান্ত লয়। ব্ৰিটিছ-নেপালৰ যুদ্ধৰ পাছত ১৮১৪-১৮১৫ত চুগৌলি সন্ধি (Sugauli Treaty) মতে নেপালৰ কিছু ভূখণ্ড দেৰাদুন, দাৰ্জিলিং আদি ব্ৰিটিছ-ভাৰতৰ অন্তৰ্ভুক্ত হয়। সেই সূত্ৰে সেই সেই ভূ-খণ্ডত বাস কৰা নেপালীসকল ভাৰতৰ স্থায়ী বাসিন্দা হৈছিল। তেওঁলোকৰো একাংশই উন্নত জীৱনৰ সন্ধানত অসমত প্ৰৱেশ কৰিছিল। সন্ধিৰ পিছত ব্ৰিটিছৰ গোৰ্খা বাহিনীত যোগদান কৰা নেপালী সৈনিকসকলৰ কিছুমানক অৱসৰ গ্ৰহণ কৰাৰ পিছত অসমৰ সীমামূৰীয়া অঞ্চলত বাস কৰিবলৈ ব্ৰিটিছে উদগনি দিয়ে। তদুপৰি লিডু, মাৰ্ঘেৰিটাৰ কয়লা-খনিত চুক্তিবদ্ধ শ্ৰমিকৰো একাংশ ইয়াত থাকি যায়। এইদৰে ঊনৈছ শতিকাৰ দ্বিতীয় দশকৰপৰা বহুসংখ্যক নেপালী লোক অসমৰ বাসিন্দা হৈ পৰে। শিক্ষা-দীক্ষা আৰু আৰ্থিক দিশৰপৰা তেওঁলোক আছিল পিছপৰা জনগোষ্ঠী।

নেপালী সম্প্ৰদায়ৰ নেতৃস্থানীয় ব্যক্তি ছবিলাল উপাধ্যায়ে মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত অনুষ্ঠিত স্বাধীনতা সংগ্ৰামত যোগদান কৰি কাৰাবৰণ কৰিছিল। তাৰ আগতে ১৯২১ চনত যোৰহাটত অনুষ্ঠিত আছাম এছ'চিয়েচনৰ অন্তিম অধিৱেশনৰ অন্তিম দিনৰ মূল সভাত তৰুণৰাম ফুকন উপস্থিত থাকিব নোৱৰা বাবে ছবিলাল উপাধ্যায়ে সভাপতিত্ব কৰিছিল। নেপালীসকলক জাতীয় চেতনাৰে উদ্বুদ্ধ কৰি তেওঁলোকক স্বাধীনতা সংগ্ৰামত যোগদান কৰিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰে এই নেতাগৰাকীয়ে।

শিক্ষাৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি ছবিলালৰ মূল কৰ্মক্ষেত্ৰ শোণিতপুৰ জিলাৰ বিহালী মৌজাৰ মাজগাঁৱত শিক্ষাৰ পোহৰ বিলাবলৈ তেওঁ যত্নৱান হয়। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ আগভাগ লৈছিল। তেওঁৰ প্ৰচেষ্টাতে ১৯২৬-২৭ চনৰেপৰা জনগোষ্ঠীটোৰ বহু ছোৱালী বিদ্যালয়মুখী হয়। কামটো পিছে সহজ নাছিল, কিয়নো নেপালী সমাজত প্ৰচলিত গৌৰীদান প্ৰথা মতে শিশু বয়সতে ছোৱালীক বিয়া দিছিল। গতিকে ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ বিষয়ত অভিভাৱকক মানসিকভাৱে প্ৰস্তুত কৰাটো আছিল এক কঠিন কাম। আনহাতে বালবিধৱাসকলক শিক্ষিত কৰি আত্মনিৰ্ভৰশীল কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰিছিল ছবিলাল উপাধ্যায়ে। কালক্ৰমে সকলো পৰিকল্পনা বাস্তৱলৈ ৰূপান্তৰিত কৰিছিল দৃঢ়মনা নেতাজনে।

অসমৰ নেপালী সমাজত ১৯৩২ চনত প্ৰথম এম ভি পাছ কৰা ছাত্ৰীগৰাকী আছিল মনমায়া দেৱী। ১৯৩৩ চনত বাঁহবাৰী বালিকা বিদ্যালয়ত সহকাৰী শিক্ষয়িত্ৰীৰ পদত তেওঁ নিযুক্তি লাভ কৰে। তেওঁৰ পিছত হৰ্কমায়া দেৱীয়ে এম ভি পাছ কৰি সেৱিকা হিচাপে আজীৱন কস্তুৰবা আশ্ৰমৰ লগত জড়িত হৈ থাকে। কুৰি শতিকাৰ ত্ৰিছ আৰু চল্লিছৰ দশকত অন্নপূৰ্ণা দেৱী, জানুকা দেৱী, তিলৰূপা দেৱী, বালবিধৱা ভোগমায়া দেৱী আদিয়ে এম ভি পাছ কৰি ঘাইকৈ শিক্ষকতা বৃত্তি গ্ৰহণ কৰে। সমসাময়িক কৌশল্যা দেৱী আছিল মিডৱাইফ। জানুকা দেৱী নেপালী সমাজৰ প্ৰথম নিৰ্বাচিত পঞ্চায়তৰ সভানেত্ৰী।

১৯৫০ৰ দশকৰপৰা যথেষ্টসংখ্যক ছোৱালী ওলাই আহে উচ্চ শিক্ষাৰ্থে। এওঁলোকৰ মাজত চিত্ৰা দেৱী আৰু প্ৰেমলতা দেৱীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰি গ্ৰামসেৱিকাৰ ট্ৰেইনিং লৈ সমাজকল্যাণ বিভাগত নিযুক্তি পায়। ১৯৫৪ চনত বিহালীৰ নৰকুমাৰী দেৱীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰি সন্দিকৈ কলেজত নাম লগায়। ১৯৫৯ চনত সন্দিকৈ কলেজৰপৰা বি এ পাছ কৰা গীতা উপাধ্যায় নেপালী সমাজৰ প্ৰথমগৰাকী মহিলা স্নাতক। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ১৯৬৪ চনত ৰাজনীতি বিজ্ঞান বিভাগত স্নাতকোত্তৰ উপাধি লাভ কৰা প্ৰথমগৰাকী মহিলাও একেগৰাকী গীতা উপাধ্যায়। উল্লেখযোগ্য যে তেওঁ জননেতা ছবিলাল উপাধ্যায়ৰ নাতিনী। ১৯৬৫ৰপৰা ১৯৯৯ত অৱসৰ গ্ৰহণ কৰালৈকে গীতা উপাধ্যায়ে শিৱসাগৰ কলেজত ৰাজনীতিবিজ্ঞান বিভাগত অধ্যাপনা কৰি এটা সময়ত বিভাগটোৰ মুৰব্বী অধ্যাপকৰ পদ শুৱনি কৰে। অধ্যাপিকা গীতা উপাধ্যায় এগৰাকী সুলেখিকাও। নেপালী আৰু অসমীয়া ভাষাত তেওঁ গল্প, ভ্ৰমণ কাহিনী আদি নিয়মীয়াকৈ লিখি আছে। সদৌ অসম লেখিকা সংস্থাৰ প্ৰাক্তন সভানেত্ৰী গীতা উপাধ্যায় নেপালী সাহিত্য পৰিষদৰ বৰ্তমান সভানেত্ৰী। তেওঁ এগৰাকী কৃতী অনুবাদিকাও। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা অৰ্থনীতিত এম এ (১৯৬৬) পাছ কৰিছে মুক্তা দেৱীয়ে। দৰং কলেজ আৰু সন্দিকৈ কলেজত সেই সময়ত নাম লগাইছিল একাধিক ছাত্ৰীয়ে।

অসমৰ নেপালী সমাজত নাৰীশিক্ষাৰ বীজটো পোনপ্ৰথমে ৰোপণ কৰা হয় বিহালী অঞ্চলত। যথাসময়ত ই অঙ্কুৰিত হৈ ডাল-পাত মেলি অসমৰ আন আন অঞ্চললৈ প্ৰসাৰিত হয়। তাৰে ফলত ১৯৫৫ চনত মেট্ৰিক পাছ কৰে ডিব্ৰুগড়ৰ প্ৰভা আলেয়ে। ষাঠিৰ দশকত শ্বিলঙৰ এগৰাকী নেপালী ছোৱালী চিকিৎসাশাস্ত্ৰত উত্তীৰ্ণ হয়। একেটা দশকতে ডিব্ৰুগড়ৰ কমলকুমাৰী ৰায়ে স্নাতকোত্তৰ উপাধি লাভ কৰি কানৈ কলেজত প্ৰবক্তা হিচাপে যোগ দিয়ে।

এসময়ত পিছ-পৰি থকা নেপালী সমাজৰ ছোৱালী আজি ডাক্তৰ, ইঞ্জিনিয়াৰ, এম বি এ ইত্যাদি। কুৰি শতিকাৰ শেষৰ ফালৰেপৰা শিক্ষাৰ সকলো

ক্ষেত্ৰতে অসমৰ আন জনগোষ্ঠীৰ মহিলাৰ সমানে সমানে আগবাঢ়ি গৈ আছে নেপালী মহিলাও।

(৭) বৰাক উপত্যকাত

বৰাক উপত্যকাৰ নাৰীৰ শিক্ষালাভৰ আলোচনাত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে প্ৰাক্-স্বাধীনতা কালৰ শ্ৰীহট্ট বা চিলেটক। এই প্ৰসঙ্গত প্ৰথমতে যিসকল পুৰুষ-মহিলাৰ নাম মনত পৰে তেওঁলোকৰ জন্ম ঊনৈছ শতিকাৰ শেষভাগত। তেওঁলোকে স্ত্ৰীশিক্ষাৰ তথা নাৰীমঙ্গলৰ বাবে অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰে একেটা শতিকাৰপৰা কুৰি শতিকাৰ আগভাগলৈকে। নাৰীৰ উন্নয়নৰ হকে কাম কৰা মহীয়সী মহিলাসকলৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল নলিনীবালা চৌধুৰী, হেমন্তকুমাৰী, শাৰদা মঞ্জৰী দত্ত, সুবৰ্ণপ্ৰভা দাস, মিছ উইলিয়ম, মিছ লউৰা (Laura) ইভানছ, মিছেছ হেলেন ৰাওলেণ্ডছ আৰু তেওঁলোকৰ পৰৱৰ্তী কালৰ মালতী শ্যাম, সৌদামিনী দেৱী, কল্যাণী মিশ্ৰ, অঞ্জলি লাহিড়ী আদি। এওঁলোকৰ কেইগৰাকীমানৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ শ্বিলং।

শিলচৰত ১৮৮২ চনত প্ৰথমখন ছোৱালীৰ স্কুল স্থাপন কৰে ল'ৰাৰ স্কুলৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত পণ্ডিত ভাৰতচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য নামৰ পুৰুষজনে। ১৮৮৩ চনত মিছ এলিজাবেথ উইলিয়মছ আৰু মিছ লউৰা ইভানছে চিলেটৰপৰা শিলচৰলৈ আহি স্কুলখনৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে। স্কুলখনৰ ছাত্ৰীৰ সংখ্যা আছিল ৮। সমীপৱৰ্তী মালুগ্ৰাম অঞ্চলৰ ৰাইজৰ অনুৰোধক্ৰমে তাতো এখন স্কুল স্থাপন কৰা হয়। ১৯০৭ চনত দুয়োখন স্কুল একেলগ কৰাৰ পিছত চিলেটৰপৰা অহা মিছ লয়েডে স্কুলখনৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে। স্কুল পাতিলে হয়, কিন্তু অধিকাংশ অভিভাৱকে সহযোগিতা কৰা নাছিল। মিছ লয়েডে প্ৰকৃত মিছনাৰিৰ দৃঢ়তা লৈ ধৈৰ্যসহকাৰে অভিভাৱকসকলক স্ত্ৰীশিক্ষাৰ মূল্যৰ বিষয়ে অৱগত কৰাৰ পিছত বাঙালী হিন্দু পৰিয়ালবোৰে ছোৱালীক স্কুললৈ পঠিয়াবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেওঁৰ আশাশুধীয়া পৰিশ্ৰম আৰু সক্ষম নেতৃত্বৰ ফলত ১৯১৩ চনত মাধ্যমিক স্কুলখন হাইস্কুললৈ উন্নীত হয়। স্কুলখনৰপৰা প্ৰথম ছাত্ৰীৰ দলটোৱে ১৯২০ চনত মেট্ৰিক পাছ কৰে। বৰাক উপত্যকাত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ ইতিহাসত মিছ ই এম লয়েডৰ নাম স্মৰণীয় হৈ থাকিব। বৰাক উপত্যকাত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ হাৰ ৫৬.৯ শতাংশ, সমগ্ৰ অসমৰ হাৰৰ (৫৪.৬ শতাংশ) তুলনাত বেছি।*

অঞ্চলটোত স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰ আৰু নাৰীৰ সৰ্বাঙ্গীণ মঙ্গলৰ বাবে আন্তৰিকভাৱে যিসকলে কাম কৰি গৈছে তেওঁলোকৰ ভিতৰত মিছেছ জে হেলেন ৰাওলেণ্ডৰ নাম উল্লেখনীয়। পেৰিছৰপৰা ডি লিট উপাধি গ্ৰহণ কৰা মহিলাগৰাকীয়ে কলিকতাৰপৰা বাংলা বিষয়ত এম এ পাছ কৰি বৰাক উপত্যকালৈ মিছনাৰি

* এয়া ২০০১ চনত লোকপিয়লৰ প্ৰতিবেদনত প্ৰকাশিত তথ্য। — সম্পাদক।

কামৰ বাবে আহে আৰু স্ত্রীশিক্ষা প্রসাৰৰ কামত ব্রতী হয়। ১৯৪৬ চনত কৰিমগঞ্জ কলেজ স্থাপিত হোৱাৰ পিছত মাহিলি মাত্র এশ টকা দৰমহা লৈ তেওঁ বাংলা বিভাগত যোগ দিয়ে। ১৯৫৫ চনৰ ১১ ফেব্রুৱাৰীত মৃত্যু হোৱাৰ সময়লৈকে তেওঁ এদিনো ক্লাছ ক্ষতি কৰা নাছিল। শিক্ষাৰ এইগৰাকী পৃষ্ঠপোষকে তেওঁৰ সকলো সম্পত্তি কৰিমগঞ্জ কলেজত দান দি গৈছে।

শ্রীহট্টৰ কিছু মহিলাৰ ডায়েৰি লিখাৰ অভ্যাস আছিল। সেই ডায়েৰিবোৰৰপৰা সেই সময়ৰ মহিলাৰ সামাজিক অৱস্থান, কর্মজগৎ আৰু শিক্ষা-দীক্ষাৰ লগতে তেওঁলোকৰ অন্তর্জগতত চলি থকা নানাধৰণৰ সুখ-দুখ, ঘাত-প্রতিঘাতৰ সম্ভেদ পাওঁ। এনে তিনিগৰাকী ডায়েৰি লেখিকা আছিল উল্লিখিত শাৰদা মঞ্জৰী দত্ত, সুৰ্ণপ্রভা দাস আৰু সুপ্রভা দত্ত। দৰাচলতে শাৰদা মঞ্জৰীয়ে তেওঁৰ ক'বলগীয়া কথাবোৰ *মহাযাত্রাৰ পথে* (১৯৪১) নামেৰে কিতাপাকাৰে প্রকাশ কৰিছে। *ঝৰাপাতা* (তলসৰা পাত) নামেৰে শাৰদা মঞ্জৰীৰ কন্যা সুৰ্ণপ্রভা দাসে (১৮৯০-১৯৬৪) ডায়েৰি লিখিছিল। সুপ্রভা দত্তৰ (১৯০৫-১৯৪৫) ডায়েৰিখন তেওঁৰ পুত্র গোবিন্দ দত্তৰ উদ্যোগত আৰু অমলেন্দু ভট্টাচার্যৰ সম্পাদনাত প্রকাশ কৰে বৰাক উপত্যকা নন্দিনী সাহিত্য ও পাঠচক্র, শিলচৰে। এই ডায়েৰিবোৰ যেন একো একোটা সোণৰ খনি।

কিছু বছৰ আগলৈকে ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অর্থনৈতিক আদি বিষয়ক কেন্দ্ৰ কৰি ইতিহাস ৰচিত হৈছিল। আটাইবোৰ বিষয় বহির্জগৎ সম্পৰ্কীয়। গতিকে সেইখন জগতৰ লগত সম্পর্কহীন নাৰী সেই ইতিহাসত উপেক্ষিত। সাম্প্রতিক কালত ইতিহাস ৰচনাৰ ষ্টাইল সলনি হৈছে। আজিৰ ইতিহাস বহির্জগততে সীমাবদ্ধ নহয়। অন্দৰৰ ইতিহাস, পৰিয়ালৰ ইতিহাস, তাত দেখা দিয়া বিবিধ সমস্যা, নাৰী-পুৰুষৰ সম্পৰ্ক, নাৰীৰ সৈতে নাৰীৰ, পুৰুষৰ সৈতে পুৰুষৰ সম্পর্ক ইত্যাদিও আজি ইতিহাসৰ আলোচ্য বিষয়।

সাধাৰণতে বহির্জগতৰ ইতিহাস ৰচনাৰ তথ্যপাতি আহৰণ কৰা হয় চৰকাৰী দলিল-দস্তাবেজ, নথি-পত্র, আইনী বা ধর্মীয় কাগজ-পত্ৰৰপৰা। কিন্তু নাৰীৰ ইতিহাস বা অন্দৰৰ ইতিহাসৰ সমল তো এইবোৰত নাই। গতিকে এনেবোৰ ৰচনাৰ সমল বিচাৰি উলিয়াব লাগে মুখে মুখে বাগৰি অহা কাহিনী, গীত-মাত, আত্মজীৱনীমূলক ৰচনা, ডায়েৰি ইত্যাদিৰপৰা। উল্লিখিত ডায়েৰিকেইখনক সেয়েহে সোণৰ খনি বুলি কোৱা হৈছে।

শাৰদা মঞ্জৰীৰ কোনো স্কুলীয়া শিক্ষা নাছিল। বঙ্গৰ সংস্কাৰমূলক আন্দোলনৰে সৈতে যুক্ত নৱগোপাল দত্তৰ লগত এঘাৰ বছৰীয়া শাৰদাৰ ১৮৮৫ চনত বিয়াৰ পিছত শিক্ষাকাল আৰম্ভ হয়। তেওঁৰ নাতিনী অঞ্জলি লাহিড়ীয়ে আইতাকৰ বিষয়ে লিখিছে: "নৱযুগৰ যি পোহৰে এদিন যুৱক নৱগোপালৰ অন্তৰক স্পর্শ কৰিছিল সেই পোহৰ প্রতিবিম্বিত হৈছিল শাৰদা মঞ্জৰীৰ মাজত। স্বামীৰ সাহচর্যত ইংৰাজী, বাংলা, বিজ্ঞান ইত্যাদি সন্দৰ্ভত যি জ্ঞান তেওঁ আহৰণ কৰিছিল, পৰৱর্তী শিক্ষকতাৰ জীৱনত তেওঁ তাৰ বাস্তৱ প্রয়োগ কৰিব পাৰিছিল। কন্যাক যি মনন শক্তিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল হ'বলৈ কৈছিল নিজৰ জীৱনত তাৰ সার্থক ৰূপায়ণ হৈছিল। ... তেওঁৰ মাজত এটা সুস্পষ্ট জীৱনবোধ অঙ্কুৰিত হৈ উঠিছিল। তেওঁ বিৰাশী বছৰ জীয়াই আছিল। জীৱনৰ শেষ দিনলৈ তেওঁৰ জ্ঞানানুৰাগ, তেজস্বিতা আৰু আদর্শত অবিচল নিষ্ঠা অব্যাহত আছিল।"

এইগৰাকী শাৰদা মঞ্জৰীয়ে শ্বিলঙৰ লাবান প্রাইমাৰি স্কুলত প্রধান শিক্ষয়িত্রী হিচাপে কাম কৰে। তাৰপৰা যায় জে'ল ৰোড এম ই স্কুললৈ। শ্বিলং মহিলা সমিতিৰ সম্পাদিকা হিচাপে তেওঁ বহু সামাজিক কামতো লিপ্ত হয়। অকাল বৈধব্যৰ পিছত সংসাৰৰ বিবিধ সমস্যা আৰু দায়িত্বৰ বোজা কান্ধত লৈ তেওঁ স্ত্রীশিক্ষাৰ প্রসাৰ আৰু সামাজিক কামত আত্মনিয়োগ কৰে।

তেওঁৰ বৰজীয়ৰী সুৰ্ণপ্রভাক ন বছৰ বয়সত সৰোজিনী দাসৰ লগত কলিকতাৰ বেথুন স্কুলত শিক্ষালাভ কৰিবলৈ পঠাইছিল ১৯০০ চনত। সৰোজিনী আছিল অসমৰ প্রথমগৰাকী মহিলা গ্রেজুৱেট। উচ্চ শিক্ষার্থে তেওঁ বিলাতলৈ গৈ উভতি অহাৰ পিছত স্কুল ইন্সপেক্‌ট্রেছ হয়। সুৰ্ণপ্রভা ১৯০৮ চনত এন্ট্রান্স পৰীক্ষাত উত্তীর্ণ হয় আৰু ১৯১৩ চনত বেথুন কলেজৰপৰা বি এ পাছ কৰে। তেওঁ অসমৰ দ্বিতীয়গৰাকী গ্রেজুৱেট, শ্বিলঙৰ প্রথম। অসম চৰকাৰে তেওঁক বিলাতলৈ উচ্চ শিক্ষার্থে পঠিয়াবলৈ ইচ্ছা প্রকাশ কৰিছিল যদিও ঘৰুৱা কাৰণত সেই সুযোগ তেওঁ গ্রহণ কৰা নাছিল।

স্কুলত পঢ়া জীয়েক সুৰ্ণপ্রভালৈ মাক শাৰদা মঞ্জৰীয়ে লিখা চিঠিবোৰ পঢ়িলে উপলব্ধি কৰিব পাৰি শিক্ষয়িত্রী হিচাপে তেওঁ কিমান উচ্চ পর্যায়ৰ ব্যক্তি আছিল। এনে এখন চিঠিৰ পৰা কিয়দাংশ উদ্ধৃত কৰা হ'ল:

> ... সুৰ্ণ, তুমি অতি কমবয়সীয়া ছোৱালী। ঈশ্বৰৰ আশীর্বাদত তুমি অতি সুন্দৰ সময়ত জন্মগ্রহণ কৰিছা। এতিয়া কেউপিনে বিদ্যাৰ আলোচনা আৰম্ভ হৈছে। ছোৱালীৰ বাবেও কিছুমান ঠাইত স্কুল প্রতিষ্ঠা কৰি আছে। স্ত্রীজাতি অল্পবুদ্ধি-নির্বোধ বুলি এসময়ত ঘৃণাৰ পাত্রী আছিল। এতিয়া তেওঁলোকে জ্ঞান লাভ কৰি নানাবিধ সুখ ভোগ কৰিবলৈ সমর্থ হৈছে। তুমি বিদ্যালাভ কৰি নিজৰ জীৱন সার্থক কৰা আৰু দেশৰ দুৰ্ভগীয়া মহিলাসকলৰ সৌভাগ্য সাধন কৰিবলৈ যত্ন কৰা। মোৰ এই আশা বিফল নকৰিবা।

> সুবৰ্ণ, সঁচাকৈয়ে কৈছোঁ, তোমাক কেইখনমান কিতাপ পঢ়িবলৈ কলিকতালৈ পঠিওৱা নাই। তুমি যেন নাৰীজনোচিত সকলো গুণেৰে অলঙ্কৃত হোৱা আৰু পৰমেশ্বৰৰ সেৱাত জীৱন উৎসৰ্গ কৰা সেই উদ্দেশ্যৰ বাবেই মই ইমান কষ্ট কৰি আছোঁ। তোমালোকৰ ওপৰত মোৰ আশা, মই যি কৰিব পৰা নাই, তোমালোকে তাক কৰিব পাৰিবা।...

এনে বহু চিঠি আৰু তেওঁৰ *মহাযাত্ৰাৰ পথে* কিতাপখনৰপৰা জানিব পৰা গৈছে যে স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰ আৰু নাৰীৰ মাজত এক মানৱীয় সত্তা গঠন কৰিবলৈ আশী বছৰ বয়সলৈকে শাৰদা মঞ্জৰীয়ে কি অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰি গৈছে। তেওঁৰ এই প্ৰচেষ্টাৰ ফলত কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমতে শ্বিলঙৰ লাবান আৰু জে'ল ৰোড স্কুলত ছোৱালীয়ে নাম লগাইছে আৰু শ্বিলঙত বাস কৰা শ্ৰীহট্টীয় মহিলাসকলৰ সামান্য হ'লেও মানসিক উত্তৰণ ঘটিছে। দূৰদৰ্শী মহিলাগৰাকীয়ে ১৯০০ খ্ৰীষ্টাব্দত নিজৰ ন-বছৰীয়া কন্যা সুবৰ্ণক কলিকতাৰ বেথুন স্কুললৈ শিক্ষালাভৰ বাবে পঠিওৱা বুলি কোৱা হৈছে। তেওঁৰ নাতিনী কল্যাণী মিশ্ৰই কুৰি শতিকাৰ তৃতীয় দশকতে কলিকতাৰপৰা চিকিৎসাশাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰি আহিছে। আনগৰাকী নাতিনী সুলেখিকা অঞ্জলি লাহিড়ী (১৯২২) এগৰাকী সফল বাওঁপন্থী নেত্ৰী হিচাপে প্ৰাক্-স্বাধীনতা কালতে সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল।

মাকৰ দৰে সুবৰ্ণপ্ৰভায়ো শ্বিলঙৰ জে'ল ৰোড স্কুলত ১৯২৩ চনৰেপৰা শিক্ষকতা কৰে। সেই বছৰতে প্ৰথম এম ই ক্লাছ খোলা হয়। প্ৰথম বছৰ পৰীক্ষা দিয়া তিনিজনী ছোৱালীয়ে বৃত্তি পাইছিল। ঘৰে ঘৰে গৈ ছোৱালীক স্কুললৈ পঠিয়াবলৈ তেওঁ অভিভাৱকসকলক অনুৰোধ কৰিছিল।

সুবৰ্ণপ্ৰভাৰ প্ৰথম দলৰ ছাত্ৰী সৰোজ ভট্টাচাৰ্যৰ এম ই পাছ কৰাৰ পিছতে বিয়া হৈ গৈছিল। এদিন হঠাতে ছোৱালীজনীয়ে বাচন মাজি থকা দেখি সুবৰ্ণপ্ৰভাই দেউতাকক কৈছিল: "এনে এজনী মেধাৱী ছোৱালীৰ জীৱন এনেকৈয়ে শেষ হ'বনে?" তেওঁৰ অনুপ্ৰেৰণাত সৰোজে আকৌ কিতাপত মনোযোগ দি সংস্কৃতত এম এ পাছ কৰি শিক্ষাবৃত্তিক জীৱনৰ পেছা হিচাপে গ্ৰহণ কৰিছে। শাৰদা মঞ্জৰীৰ দৰে স্ত্ৰীশিক্ষা সম্প্ৰসাৰণৰ লক্ষ্যত ব্ৰতী আছিল সুবৰ্ণপ্ৰভাও।

উল্লেখযোগ্য, ঢাকা ইডেন কলেজৰপৰা বাংলা মাধ্যমত বি এ পাছ কৰা একমাত্ৰ খাচী মহিলা হেলিমন খংফাই সুবৰ্ণপ্ৰভাৰ স্কুলত চাকৰিত সোমাইছিল। যি কি নহওক, সুপ্ৰভাৰ অপ্ৰকাশিত ডায়েৰী *ঝৰাপাতাৰ*পৰা জানিব পৰা গৈছে যে শ্বিলঙত বহু বাঙালী লোক থকা সত্ত্বেও তাত এখন বাংলা মাধ্যমৰ ছোৱালী হাইস্কুল নাছিল। সুদীৰ্ঘ বাৰ বছৰ কঠোৰ সংগ্ৰাম কৰি মুখ্যমন্ত্ৰী চৈয়দ চাদুল্লা* আৰু

* তেওঁ "সাদ্উল্লা" বানানেৰে নিজৰ নামটো লিখিছিল। — সম্পাদক।

তেতিয়াৰ ডি পি আই মিঃ স্মলৰ সক্ৰিয় সহানুভূতি লাভ কৰি ১৯৪৫ চনত সুবৰ্ণপ্ৰভাই প্ৰথম হাইস্কুল এখন প্ৰতিষ্ঠা কৰে। নগেন্দ্ৰ দত্ত, সৰযূবালা দাস আদি কেইগৰাকীমান শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে প্ৰায় অবৈনতিকভাৱে বা দহ টকামান দৰমহা লৈ বহুদিন স্কুলখনক থিয় কৰাবলৈ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰিছিল। সুপৰ্ণা নামৰ এগৰাকী মহিলা যিদিনা প্ৰথম শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে স্কুলখনত যোগ দিবলৈ আহিছিল, সুবৰ্ণপ্ৰভাই প্ৰথমতে তেওঁক সুধিছিল: "নতুন স্কুল এখন গঢ়িবলৈ আহিছা। গাধৰ দৰে খাটিব পাৰিবাতো? মই নিজে তেনেকৈ খাটিবলৈ ভাল পাওঁ। মই বিচাৰোঁ, ইয়াত কাম কৰিবলৈ অহাসকলেও সেইদৰে খাটক।"

হাইস্কুল প্ৰতিষ্ঠা কৰি সুবৰ্ণপ্ৰভাই *ঝৰাপাতাত* লিখিছে: "ভগৱানে মোৰ প্ৰাৰ্থনা শুনিলে। কিমান নতুন ছাত্ৰী আহিব, পাঠ সমাপ্ত কৰি নতুন পথেৰে যাত্ৰা কৰিব। তেতিয়া মই নাথাকোঁ। মোৰ এই জীৱনব্যাপী সংগ্ৰামৰ কথা কোনেও নাজানিব। মোৰ নাম বিস্মৃতিৰ অতল গৰ্ভত সোমাই যাব; ... কিন্তু যুগ যুগ ধৰি মোৰ প্ৰাণতকৈও প্ৰিয়, মোৰ জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তি এই স্কুল যোগ্যতৰ আৰু শ্ৰেষ্ঠতৰ কৰ্মীসকলৰ হাতত পৰি পাত-ফুল-ফলেৰে সুশোভিত হৈ মহৈশ্বৰ্যপূৰ্ণ মহীৰূহত পৰিণত হৈ থিয় দি থাকিব।"

উল্লিখিত সুপৰ্ণা ৰায়ৰ মাতৃ লীলা ৰায় আছিল লাবান এম ই স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী। লাবান স্কুলৰ লীলাময়ী আৰু জে'ল ৰোড স্কুলৰ সুবৰ্ণপ্ৰভা স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত সেই যুগত আছিল দুটি আলোকস্তম্ভ।

এতিয়া আহোঁ হেমন্তকুমাৰীৰ প্ৰসঙ্গলৈ। ঊনৈছ শতিকাত ওপজা হেমন্তকুমাৰী (১৮৬৮-১৯৫০) আৰু ভনীয়েক নলিনীবালা লাহোৰত লালিত-পালিত হৈছিল যদিও বাৰ বছৰ বয়সত বেথুন স্কুলত শিক্ষালাভ কৰিবলৈ আহিছিল কলিকতালৈ। হেমন্তকুমাৰীৰ সহপাঠিনী আছিল গুণাভিৰামৰ কন্যা স্বৰ্ণলতা। দুয়োগৰাকী সমাজসচেতন বাই-ভনী বিয়াৰ পিছত শ্ৰীহট্টলৈ আহে। শাৰদা মঞ্জৰীৰ *মহাযাত্ৰা পথেত* পোৱা যায় যে স্বামীৰ কৰ্মসূত্ৰে শ্বিলঙলৈ অহা হেমন্তকুমাৰীয়ে শ্বিলং মহিলা সমিতি প্ৰতিষ্ঠা কৰে সংঘবদ্ধভাৱে নিজৰ মাজত জ্ঞানবৃদ্ধি আৰু নৈতিক উন্নতি সাধন কৰিবলৈ। সমিতিখন সকলো সম্প্ৰদায়ৰ নাৰীৰ বাবে উন্মুক্ত আছিল। লগতে এটা লাইব্ৰেৰিও খোলা হয়। শাৰদা মঞ্জৰীয়ে শিক্ষকতা কৰা লাবান স্কুলখন প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ আঁৰত হেমন্তকুমাৰীৰ অৱদান প্ৰশংসনীয়। এয়া আছিল ঊনৈছ শতিকাৰ শেষভাগৰ কথা।

১৯১১ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত একেশ্বৰবাদীসকলৰ দ্বিতীয় জাতীয় অধিৱেশন কলিকতাত অনুষ্ঠিত হৈছিল। সমাজ-সংস্কাৰ সভাৰ অধিৱেশনত সৰোজিনী নাইডুৱে ইংৰাজীত, হেমন্তকুমাৰীয়ে হিন্দীত আৰু শাৰদা মঞ্জৰীয়ে বাংলাত ভাষণ দিছিল।

শাৰদাই কৈছিল বাল্যবিবাহ সম্পৰ্কে। সেই সন্মিলনত ৰবীন্দ্ৰনাথ, হেৰম্বচন্দ্ৰ মৈত্ৰ আদি বিদ্বৎজনেও বক্তৃতা দিছিল।

ইংৰাজী, বাংলা আৰু হিন্দী সলসলীয়াকৈ ক'ব পৰা হেমন্তকুমাৰীয়ে শ্বিলঙৰপৰা *সুগৃহিণী* নামৰ মাহেকীয়া আলোচনী এখন ১৮৮৮ চনত প্ৰকাশ কৰাৰ পিছত ১৯০১ চনত কলিকতাৰপৰা প্ৰকাশিত বাংলা আলোচনী *অন্তঃপুৰ* সম্পাদনা কৰে। শ্বিলঙৰপৰা হিন্দী ভাষাত প্ৰকাশিত *সুগৃহিণী*ৰ সম্পাদনাও কৰে হেমন্তকুমাৰীয়ে।

হেমন্তকুমাৰীৰ অন্যান্য অৱদান আছিল এনেধৰণৰ:

(১) বিয়াৰ আগতে পিতৃৰ উৎসাহত লাহোৰ মহিলা সমিতি স্থাপন।
(২) শ্ৰীহট্টত স্ত্ৰীশিক্ষা বিস্তাৰত অগ্ৰণী ভূমিকা।
(৩) ১৯০৩ চনত শ্ৰীহট্টত তেওঁৰ উদ্যোগত আৰু শ্ৰীহট্ট সন্মিলনীৰ পৃষ্ঠপোষকতাত চিলেটত প্ৰথম ছোৱালীৰ বাবে স্কুল স্থাপন। হেমন্তকুমাৰী আছিল স্কুলখনৰ অবৈতনিক প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী। তেওঁৰ চেষ্টাত স্কুলখনে হাইস্কুলৰ মৰ্যাদা পায় (১৯২৪)।
(৪) চাহ-বাগিচাৰ বনুৱাসকলৰ ওপৰত অত্যাচাৰৰ বিৰুদ্ধে জাতি-ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে মহিলাসকলৰ সভা আহ্বান কৰি চহী সংগ্ৰহ কৰাৰ পিছত চীফ কমিছনাৰ ছাৰ হেনৰি কটনৰ ওচৰলৈ তেওঁ আবেদন লৈ যায়।
(৫) স্বামীৰ মৃত্যুৰ পিছত প্ৰৌঢ় কালত তেওঁ পাতিয়ালালৈ যায় আৰু তাত হিন্দী ভাষাত গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰে।
(৬) পাতিয়ালা চৰকাৰৰ অনুৰোধত ভিক্ট'ৰিয়া মেম'ৰিয়েল স্কুল স্থাপন আৰু পৰিচালনা কৰে।
(৭) তেওঁ দেৰাদুন মিউনিচিপালিটিৰ কমিছনাৰ আছিল।
(৮) তেওঁ প্ৰৱাসী বঙ্গীয় মহিলাসকলৰ নেতৃস্থানীয় আছিল আৰু এবাৰ প্ৰৱাসী বঙ্গীয় সাহিত্য সন্মিলনত সভাপতিত্ব কৰিছিল।

কুমুদৰঞ্জন ভট্টাচাৰ্য নামৰ শ্ৰীহট্টৰ এজন লেখকৰ মতে হেমন্তকুমাৰীৰ সমপৰ্যায়ৰ বিদুষী মহিলা তেতিয়া কেৱল শ্ৰীহট্টতে নহয়, সমগ্ৰ বঙ্গতে নাছিল। আমাৰ বিশ্বাস, আজিও নাই।

এঘাৰটা সন্তানৰ মাতৃ হেমন্তকুমাৰীয়ে কেনেকৈ ইমানবিলাক ৰাজহুৱা কাম সফলভাৱে ৰূপায়ণ কৰিব পাৰিছিল সি এক আশ্চৰ্যজনক কথা। তেওঁৰ পাঁচোটি পুত্ৰ আৰু ছজনী ছোৱালীয়েই কৃতী। তেওঁলোকৰ তিনিজন ডাক্তৰ, এজন বিজ্ঞানী; দুজনে অডিট আৰু একাউন্টছ বিভাগত কাম কৰিছিল, এজন আই চি এছ,

বাকী চাৰিজনো উচ্চ শিক্ষিত। কেইজনমান বিলাতত শিক্ষিত। হেমন্তকুমাৰীৰ প্ৰতি মন শ্ৰদ্ধাত নত হৈ আহে, যেতিয়া ভাবোঁ আজিৰপৰা ১৪০ বছৰৰ আগতে ওপজা মাতৃগৰাকীয়ে ল'ৰা-ছোৱালী উভয়কে সমানে শিক্ষিত কৰি তুলিছিল।

আন এগৰাকী শ্ৰীহট্টনন্দিনী আছিল লীলা নাগ (১৯০০-১৯৬২)। তেওঁ ইংৰাজীত অনাৰ্ছসহ বেথুন কলেজৰপৰা বি এ পাছ কৰি ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা এম এ পাছ কৰে ১৯২৩ চনত। উল্লেখযোগ্য যে সেই সময়ত ঢাকা বিশ্ববিদ্যালয় ছোৱালীৰ বাবে উন্মুক্ত নাছিল। বহু চেষ্টাৰ ফলত প্ৰথমগৰাকী ছাত্ৰী হিচাপে তেওঁ সেইখন বিশ্ববিদ্যালয়ত নাম লগায়। ৰাজনৈতিকভাৱে সক্ৰিয় লীলাই মহিলাসকলক ৰাজনীতি-সচেতন কৰিবলৈ আগভাগ লৈছিল।

সুপ্ৰভা দত্ত (১৯০৫-১৯৪৫)ৰ ডায়েৰীত সমকালীন চিন্তাধাৰাৰ বিপৰীতে সাঁতোৰা এগৰাকী মহিলাক বিচাৰি পাওঁ। চৰকাৰী কৰ্মচাৰী দেউতাকে অসমৰ বিভিন্ন ঠাইলৈ চাকৰিসূত্ৰে যাবলগীয়া হোৱা বাবে সুপ্ৰভাই কেইবাখনো স্কুলত পঢ়াৰ সুযোগ পাইছিল। দেউতাক উদাৰ ভাবাপন্ন হোৱা সত্ত্বেও মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰ ছোৱালীয়ে বেছি পঢ়া-শুনা কৰিলে দৰা পোৱা কষ্টকৰ হ'ব বুলি ভাবি পোন্ধৰ বছৰ বয়সত শ্ৰীহট্টলৈ আনি উনৈছ বছৰ বয়সত বিয়া দিয়ে। আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত হ'লেও তেওঁৰ শিক্ষা বন্ধ হোৱা নাছিল। সুপ্ৰভা শিক্ষিতাই নহয়, সুশিক্ষিতাও। তাৰ প্ৰমাণ তেওঁৰ ডায়েৰি। ভাষাৰ ওপৰত দখল, ভাবপ্ৰকাশৰ স্পষ্টতা আৰু তেওঁৰ স্বাধীন সত্তাৰ প্ৰকাশ দেখা পাওঁ ডায়েৰিৰ পাতে পাতে। সুপ্ৰভাৰ মাজত বিচাৰি পোৱা যায় এক যুক্তিনিষ্ঠ মনৰ নাৰীক। কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয়-তৃতীয় দশকতে তেওঁৰ মনত নাৰীবাদী চিন্তাৰ উন্মেষ ঘটিছিল। কেৱল নাৰী হৈ নাথাকি পূৰ্ণাঙ্গ মানুহৰ অধিকাৰ লৈ জীয়াই থকাৰ প্ৰবল ইচ্ছাই তেওঁৰ মনত হাহাকাৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

এটা সময়ত সুপ্ৰভাক আবিবাহিত মাজু ককায়েকৰ ঘৰত ৰাখি স্বামী গজেন্দ্ৰ দত্ত ভাগ্যৰ অন্বেষণত বেলেগ ঠাইলৈ গৈছিল। নিঃসঙ্গ জীৱনে ডায়েৰি লিখাত তেওঁক প্ৰবৃত্ত কৰে। তদুপৰি স্বামীও আছিল নিৰাসক্ত। যোগাযোগ ৰবকৈ নাৰাখিছিল, টকা-পইচাও নিয়মীয়াকৈ নপঠিয়াইছিল। আনকি পুত্ৰৰ মৃত্যুৰ পিছতো অহা নাছিল তেওঁৰ স্বামী। ককায়েকৰ অৱস্থাও সচ্ছল নাছিল। এনে অৱস্থাত সুপ্ৰভাৰ মনোজগতত যিবোৰ চিন্তাই আলোড়ন তুলিছিল, তাৰেই বহিঃপ্ৰকাশ পাওঁ তেওঁৰ ডায়েৰিখনত। ভায়েকৰ সংসাৰত খৰচ-পাতি নকৰাকৈ থাকিবলৈ আত্মসন্মানত আঘাত লগা সুপ্ৰভাৰ ইচ্ছা আছিল বহিৰ্জগতলৈ ওলাই অৰ্থ উপাৰ্জন কৰিবলৈ। সেই যুগত ভদ্ৰ পৰিয়ালৰ মহিলাই বাহিৰলৈ গৈ টকা ঘটাৰ নিয়ম নাছিল বাবে সম্ভৱতঃ লোকনিন্দাৰ ভয়ত ককায়েকে তেওঁক বাৰণ কৰিছিল।

সুপ্ৰভাই ডায়েৰিত লিখিছে: "মাজুদাই জানে এই অৱস্থা মোৰ বাবে অসহনীয় হৈ উঠিছে। গতিকে বাৰে বাৰে মই নিজৰ ভৰিত থিয় দিবলৈ আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিছোঁ। কিন্তু এই বিষয়ত কাৰো আগ্ৰহ নাই। বৰঞ্চ মোক দবাই ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰা হয়। কিয়? মই মহিলা বাবেই তো?" অধ্যাপিকা ভাৰতী ৰায়ে কৈছে যে একমাত্ৰ বেগম ৰোকেয়াৰ বাহিৰে সেই যুগত বাহিৰলৈ ওলাই টকা আৰ্জিবলৈ কোনেও দাবী কৰা নাছিল।

সুপ্ৰভাই ডায়েৰিত প্ৰকাশ কৰিছে যে ককায়েকৰ ঘৰত স্বাধীনভাৱে থকা সত্ত্বেও তেওঁৰ মনে আৰু কিবা বিচাৰে, ঘৰতে আবদ্ধ হৈ থাকিব নোখোজে। মনে বিচাৰে, নিজৰ অন্ন নিজে উপাৰ্জন কৰি আৰু দহজনক প্ৰতিপালন কৰিবলৈ। তেওঁৰ মনে বিচাৰে গণ্ডী পাৰ হৈ চৰাইৰ দৰে নীলাকাশত উৰি ফুৰিবলৈ।

এই স্বাধীনচেতা নাৰীৰ ডায়েৰিখন পঢ়িলে ধাৰণা হয় সাম্প্ৰতিক কালৰ কোনোবা নাৰীবাদী লেখিকাই মনৰ কথা ব্যক্ত কৰিছে। পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ বেষ্টনীয়ে নাৰীৰ অধিকাৰক খৰ্ব কৰে। এই উপলব্ধিয়ে সুপ্ৰভাক অসীম যন্ত্ৰণা দিছিল। ফলত তেওঁৰ কাপেৰে নিগৰি আহিছিল এযাৰ বাক্য: "হিন্দু পৰিয়ালৰ ছোৱালীয়ে যূপকাষ্ঠত বান্ধি ৰখা পশুতকৈ বেছি শক্তি ধৰি ৰাখিব নোৱাৰে।" "... বিয়াৰ আগতে জানিছিলো বিবাহিত জীৱনত নাৰীয়ে পূৰ্ণ স্বাধীনতা লাভ কৰে। মই কওঁ শৃঙ্খল আৰু কট্‌কটীয়া হয়।"

দৰাচলতে সময়ৰ আগতে ওপজা সুপ্ৰভা দত্তৰ বৌদ্ধিক ক্ষমতা সাধাৰণ নাৰী-পুৰুষতকৈ বহু বেছি আছিল। আধুনিক নাৰীৰ দৰে সুপ্ৰভা স্বামীৰ আজ্ঞাবহ ভৃত্য নহয়, সঙ্গী হ'বলৈ বিচাৰিছিল, সুখ-দুখৰ লগৰী হ'ব খুজিছিল। কিন্তু স্বামীক দিন-ৰাতিৰ মাজত পাঁচোটা ঘণ্টাও কাষত নাপাইছিল। আগৰ দিনীয়া নিয়ম মতে কু-সংস্কাৰাচ্ছন্ন সমাজৰ চকুত স্বামী-স্ত্ৰী একেলগে বহি কথা-বতৰা পতা অত্যন্ত লাজৰ কথা আছিল। নিৰাশ সুপ্ৰভাই কয়: "আড্ডাবাজ মোৰ স্বামীজনে আড্ডা মাৰি দুপৰ ৰাতি আহি টোপনি যাবলৈ ব্যস্ত হৈ পৰে, কোনো কথা কোৱা নহয়, মন গ'লেও নকওঁ। ... পুৰুষে ভাবে নাৰীয়ে জানিবলৈ একো নাই ...।" স্বামীৰ পৃথিৱীখন বেলেগ। এই আওহেলাই আধুনিক মনৰ সুপ্ৰভাক কষ্ট দিছিল। আনহাতে আদৰ্শ পত্নীৰ দৰে স্বামীৰ প্ৰতি তেওঁ সহানুভূতিশীলো। লিখিছে: "যিগৰাকী মানুহ তৰুণ বয়সতে সংসাৰৰ ঘাত-প্ৰতিঘাতত বুঢ়া হৈছে তেওঁক মই ৰাক্ষসিনীয়ে কৰ্কশ কথা কওঁ। ... নাৰায়ণ মোক আশীৰ্বাদ কৰা — মই যেন স্বামীৰ প্ৰতি অবিচলিত শ্ৰদ্ধা-ভক্তি ৰাখিব পাৰোঁ।" তেওঁ নিজে তেওঁৰ এই দ্বিধাবিভক্ত মানসিকতা সম্পৰ্কে সচেতন। নিজৰ মনক বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষমতাও অসাধাৰণ। সুপ্ৰভাক মুক্তিৰ সোৱাদ আনি দিছিল মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত হোৱা স্বাধীনতা আন্দোলনে। তেওঁ জীৱনৰ

অৰ্থ বিচাৰি পায় যেতিয়া ৰাজনৈতিক আন্দোলনৰে সৈতে জড়িত হৈ দেশসেৱাৰ কামত তথা নাৰীমুক্তিৰ কামত জঁপিয়াই পৰে। বিভিন্ন মহিলা সভাত প্ৰদান কৰা তেওঁৰ বক্তৃতা আছিল আদৰ্শ গান্ধীবাদী মহিলাৰ বক্তৃতা।

সুপ্ৰভা দত্তৰ ডায়েৰিয়ে আমাৰ কিছুমান বদ্ধমূল ধাৰণাত আউল লগায়। সাধাৰণতে ভবা হয় নাৰীবাদী চিন্তা পশ্চিমৰপৰা অহা এটা ধাৰণা। তাৰ আগতে ভাৰতীয় নাৰীয়ে নিজৰ সত্তাৰ বিষয়ে, অধিকাৰৰ বিষয়ে, নিজৰ জীৱনটোৰ বিষয়ে সজাগ নাছিল। সেয়েহে ধৰিয়ে লোৱা হৈছিল ব্যক্তিত্বহীন নাৰী তৰল পদাৰ্থৰ দৰে, যি-পাত্ৰত ৰখা হয় তাৰেই আকাৰ লয়। হয়তো লয়। ল'বলৈ বাধ্য হয় পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ ৰীতি-নীতিৰ হেঁচাত নিষ্পেষিতা নাৰী। যি কি নহওক, ১৯০৫ চনত বৰাক উপত্যকাৰ সৰু ঠাই এখনৰ নিম্ন মধ্যবিত্ত পৰিয়ালত জন্মগ্ৰহণ কৰা সাধাৰণভাৱে শিক্ষিতা সুপ্ৰভা দত্তৰ ডায়েৰিয়ে কয় নাৰীবাদী চিন্তাৰ উন্মেষ ঘটিছে সমান্তৰালভাৱে বহু দেশত। তাৰো আগতে অনেক সুপ্ৰভাই হয়তো একেদৰে চিন্তা কৰিছিল, কেৱল লোকনিন্দাৰ ভয়ত প্ৰকাশ কৰিব পৰা নাছিল।

ঊনৈছ শ ত্ৰিছৰ দশকৰপৰা পঞ্চাছৰ দশকৰ ভিতৰত বৰাক উপত্যকাৰ মহিলাই লিখা আন কেইখনমান ডায়েৰিৰ পাততো কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম অৰ্ধাংশত নাৰী-সমাজ, শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা আৰু উন্নয়নৰ বিভিন্ন দিশ বিচাৰি পাওঁ। পিছে ৰচনাখন তথ্যগধুৰ হোৱাৰ আশঙ্কাত সেইবোৰ ফঁহিয়াই চোৱাৰ পৰা বিৰত থাকিলোঁ।

বৰাক উপত্যকাত অসমীয়া মাধ্যমৰ স্কুল

মানৰ আক্ৰমণৰ সময়ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰপৰা বহু অসমীয়া মানুহ প্ৰাণৰ ভয়ত পলাই গৈ কাছাৰত (বৰাক উপত্যকাত) আশ্ৰয় লৈছিল। পঁচিছ-ছাব্বিছখন গাঁৱত বাস কৰা সেই অসমীয়া মানুহৰ সতি-সন্ততিসকলে স্থানীয় অসমীয়া মাধ্যমৰ এল পি আৰু এম ই স্কুলৰ ডেওনা পাৰ হৈ পঢ়াশুনা বাদ দিছিল। আগ্ৰহীসকলে বাংলা মাধ্যমৰ স্কুলত পঢ়িবলৈ বাধ্য হৈছিল। তদুপৰি চাকৰিসূত্ৰে বৰাক উপত্যকালৈ অহা বিষয়াসকলেও নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে অসমীয়া মাধ্যমৰ স্কুল নথকাত বিমোৰত পৰিছিল। যোৱা শতিকাৰ সত্তৰৰ দশকত ইংৰাজী মাধ্যমৰ স্কুলত পঢ়োৱাৰ ধুম উঠা নাছিল।

এনেবোৰ অসুবিধা ভোগ কৰি থকা অসমীয়াসকলে ১৯৭৪ চনত শিলচৰৰ দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন এম ই স্কুলখনৰ এটা কোঠাত সপ্তম শ্ৰেণীটোৰ শুভাৰম্ভ কৰে। প্ৰথম অৱস্থাত এম ই স্কুলৰ শিক্ষকসকলেই পাঠদান কৰিছিল যদিও অধিক শিক্ষকৰ প্ৰয়োজন হ'ল। সেইসময়তে অসম মেডিকেল কলেজৰপৰা শিলচৰ মেডিকেল কলেজলৈ অধ্যক্ষ হিচাপে বদলি হৈ আহে ডাঃ চক্ৰেশ্বৰ দাস। ডিব্ৰুগড়ৰ কানৈ কলেজত প্ৰবক্তা হিচাপে কাম কৰা তেওঁৰ পত্নী প্ৰতিমা দাসে চাকৰি ইস্তফা

দি শিলচৰলৈ আহিছিল। তেওঁ সমাজৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ এগৰাকী সমাজসেৱী মহিলা।

১৯৭৬ চনত স্কুলখনৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী তথা মেনেজিং কমিটিৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিবলৈ কৰ্তৃপক্ষই প্ৰতিমা দাসক অনুৰোধ জনোৱাত তেওঁ সাদৰে সেই দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে আৰু স্কুলখনক গঢ় দিবলৈ উঠি পৰি লাগে। শিক্ষকৰ অভাৱ দূৰ কৰিবলৈ চৰকাৰী বিষয়াসকলৰ উচ্চশিক্ষিতা পত্নীসকলক অনুৰোধ জনোৱাত তেওঁলোকেও আগ্ৰহেৰে সহায়ৰ হাত আগবঢ়াইছিল। এওঁলোকৰ মাজত প্ৰতিভা দেৱী, আৰতি ফুকন, ডলি বৰপূজাৰী আৰু নীলিমা বৰাৰ নাম উল্লেখযোগ্য। প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰীকে ধৰি সকলো শিক্ষয়িত্ৰী আছিল অবৈতনিক। কিছুদিনৰ পাছত মেনেজিং কমিটিয়ে মাহিলি ১০০/১৫০ টকা হাৰত তেওঁলোকলৈ পাৰিশ্ৰমিক আগবঢ়ায়। ইতিমধ্যে অফিচৰ কাম-কাজ চলাবলৈ এজন সহায়কাৰী আৰু এজন চতুৰ্থ বৰ্গৰ কৰ্মচাৰীক নিযুক্তি দিয়া হয়। এওঁলোকৰ পাৰিশ্ৰমিক শিক্ষয়িত্ৰীসকলে পোৱা সামান্য মাননিৰপৰা চান্দা তুলি দিয়া হৈছিল।

স্কুলখনক পূৰ্ণাঙ্গ পৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰিবলৈ লোৱা সকলো পদক্ষেপৰ মাজত প্ৰথমটো আছিল স্কুল ভৱনটো সাজিবলৈ চহৰখনৰ মাজমজিয়াত চৰকাৰৰপৰা ছবিঘা মাটি অধিগ্ৰহণ। দ্বিতীয় পদক্ষেপ পুঁজিগঠন। সেই উদ্দেশ্যে সুধাকণ্ঠ ভূপেন হাজৰিকাক আমন্ত্ৰণ জনাই দুনিশাৰ এটি সঙ্গীত-সন্ধিয়া অনুষ্ঠিত কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে শিল্পীগৰাকীয়ে কোনো পাৰিশ্ৰমিক নিয়া নাছিল। তদুপৰি তেওঁ নিজৰ ফালৰপৰা পুঁজিলৈ অনুদান আগবঢ়াইছিল। উদাৰ হাতেৰে দান-বৰঙণি আগবঢ়াইছিল ৰাইজ আৰু অনেক বিদ্যোৎসাহী ব্যক্তিয়ে। অৱশেষত চৰকাৰৰ শিক্ষা বিভাগৰ অনুদান আৰু অন্যান্য সাহায্য লাভ কৰাৰ পাছত স্কুলখন উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰলৈ উন্নীত হ'ল। বৰাক উপত্যকাত স্বয়ংসম্পূৰ্ণ এই স্কুলখন বৰ্তমানে জাকত জিলিকা হৈ আছে। উল্লেখযোগ্য যে সহশিক্ষাৰ ব্যৱস্থা থকা স্কুলখন প্ৰতিষ্ঠা কৰোঁতে সক্ৰিয় সহযোগিতা লাভ কৰিছিল ডাঃ চক্ৰেশ্বৰ দাসকে ধৰি থলুৱা অসমীয়া ৰাইজ আৰু বৰাক উপত্যকালৈ চাকৰিসূত্ৰে অহা অসমীয়া বিষয়াসকলৰপৰা।

(৮) মাৰোৱাৰী সমাজত

মাৰোৱাৰী জনগোষ্ঠীটো ব্ৰিটিছৰ আগমনৰ সময়তে, অৰ্থাৎ আজিৰেপৰা প্ৰায় দুশমান বছৰ পূৰ্বে, ভাগ্যৰ অন্বেষণত অসমলৈ আহে। পূৰ্বোত্তৰ মাৰোৱাৰী সন্মিলনৰ সভাপতি ড' শ্যামসুন্দৰ হৰলালকাই আমাক কোৱা মতে বহুতে হেনো ক'লৈ গৈ আছে নজনাকৈয়ে ঘৰৰপৰা ওলাই আহিছিল। সেই যুগত নাও আৰু নিজৰ ভৰি দুখনেই আছিল একমাত্ৰ বাহন। কিছুমানে মাহৰ পাছত মাহ জুৰি খোজ কাঢ়ি কাঢ়িয়ে আহিছিল। অধিকাংশই নদীপথেৰে অসমত সোমাই খোপনি পুতিছিল

গোৱালপাৰাত। গোৱালপাৰা চহৰত জগৎ শেঠ নামৰ এজন অৱস্থাপন্ন মাৰোৱাৰী ব্যৱসায়ীৰ কুঠিত নৰাগত অনেক মাৰোৱাৰী লোকে কাম কৰিছিল। জগৎ শেঠ আহিছিল বঙ্গৰ মুৰ্ছিদাবাদৰপৰা। তেওঁক বঙ্গৰ নবাবে শেঠ উপাধি প্ৰদান কৰে। যি কি নহওক অৱস্থাপন্ন এই শ্ৰেণীটো আছিল ট্ৰেডাৰ আৰু বেংকাৰ। গোৱালপাৰাৰ জমিদাৰসকলে চহকী মাৰোৱাৰীৰপৰা সুদত টকা ধাৰলৈ নিছিল। কেৱল সুদৰে নহয় অন্যান্য নানা ধৰণৰ ব্যৱসায়তো লিপ্ত আছিল তেওঁলোক। চহকীসকলৰ গোলাত আহি কাম কৰা অনেক মাৰোৱাৰী পিছলৈ নিজে অৱস্থাপন্ন ব্যৱসায়ীত পৰিণত হৈছিল।

অসমৰ পশ্চিম প্ৰান্তৰ মাণিকাচৰ (মানকাচৰ)ৰপৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰয়েদি উজাই গৈ তেওঁলোকে ডিব্ৰুগড়, নিমাতীঘাট, শদিয়া আদি বিভিন্ন ঠাইত বসতি স্থাপন কৰি ব্যৱসায়ৰ প্ৰসাৰ ঘটাইছিল। ব্যৱসায়ৰ আন এটা কেন্দ্ৰ আছিল চাহ-বাগিচাবোৰ। মুঠতে প্ৰায় সকলো ধৰণৰ ব্যৱসায় আছিল তেওঁলোকৰ হাতত। দ্বিতীয় মহাযুদ্ধৰ সময়ৰেপৰা ব্যৱসায়ৰ ক্ষেত্ৰত নতুন নতুন পথ মুকলি হ'বলৈ ধৰে, যাৰ সুযোগ গ্ৰহণ কৰে পৰিশ্ৰমী এই শ্ৰেণীটোৱে। তাৰ পিছতে ভাৰত স্বাধীন হ'ল। ব্ৰিটিছে তেওঁলোকৰ প্ৰতিষ্ঠিত চাহ-বাগিচা আদি সকলো ধৰণৰ উদ্যোগ-ব্যৱসায় বেচি দি স্বদেশলৈ উভতি যাবলৈ ধৰিলে। এইবোৰৰ প্ৰধান ক্ৰেতা আছিল মাৰোৱাৰীসকল। কথাতে কয় "বাণিজ্যে বসতে লক্ষ্মী"। অসমৰ বিভিন্ন সমাজকল্যাণমূলক কাম-কাজ, প্ৰতিষ্ঠান আদিত যথেষ্ট দান-বৰঙণি আগবঢ়াইছে লক্ষ্মীদেৱীৰ এই বৰপুত্ৰসকলে।

লক্ষ্মীৰ আশীৰ্বাদধন্য এই মাৰোৱাৰী জনগোষ্ঠীটোৱে ১৯৪৫ চন মানৰপৰা উপলব্ধি কৰিবলৈ ধৰে যে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোক পিছপৰি আছে। আৰম্ভ হ'ল জাগৰণৰ আন এক অধ্যায়। অধ্যৱসায়ী শ্ৰেণীটোৱে পুৰুষৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কিছুদূৰ আগবাঢ়ি যোৱাৰ পিছত সচেতন হৈ ভাবিবলৈ ধৰিলে যে পৰ্দাৰ আঁৰত থাকি ঘৰ-গৃহস্থালি চম্ভালা নাৰীসকলক পৰ্দাৰ আঁৰৰপৰা উলিয়াই আনি শিক্ষাৰ পোহৰেৰে উজলাব নোৱাৰিলে সমাজৰ উন্নতি নহয়, তেহেলৈ জাতিটো যিমানে চহকী নহওক। সেয়েহে ষাঠিৰ দশকৰেপৰা পৰ্দা-প্ৰথা উঠাবলৈ সমাজসেৱীসকলে আন্দোলন কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ বাবে তেওঁলোক ঘৰে ঘৰে গৈছিল। তেওঁলোকৰ নেৰানেপেৰা চেষ্টাৰ ফলত পৰ্দাৰ আঁৰৰপৰা ওলাই আহি ছোৱালীও সৰস্বতীৰ বন্দনাত ব্ৰতী হ'ল। পিছে সত্তৰৰ দশকত অধিকাংশ ছোৱালী মেট্ৰিকলৈকে পঢ়িছিল। সমাজকৰ্মীসকলে তাতে সন্তুষ্ট হৈ নাথাকি স্ত্ৰীজাতিক আৰু আগলৈ যাবলৈ অনুপ্ৰেৰণা যোগালে। ১৯৭০ চনত অতি সক্ৰিয়ভাৱে স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰৰ বাবে আৰম্ভ কৰা প্ৰচেষ্টাই ১৯৯০ চনত চৰম শিখৰত উপনীত হ'ল। অভিভাৱকসকলে

নিজ নিজ কন্যাক কেৱল ডিগ্ৰী লাভেই নহয় অৰ্থোপাৰ্জন কৰিবলৈকো উদ্বুদ্ধ কৰিলে। ফলত আত্মবিশ্বাসী ছোৱালীবিলাক নানাধৰণৰ প্ৰফেছনেল শিক্ষাৰ, যেনে ডাক্তৰী, গৃহসজ্জা, ফেছন ডিজাইনিং ইত্যাদিৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হৈ উঠিল। দুটা দশকৰ ভিতৰত যি-জাগৰণৰ সৃষ্টি হ'ল সিয়ে মাৰোৱাৰী নাৰীক আত্মসচেতন আৰু আত্মবিশ্বাসী কৰি তুলিছে। ড' হৰলালকাৰ মতে অসমৰ মাৰোৱাৰী-সমাজৰ বৃহত্তম আগৰৱাল-জনগোষ্ঠীটোত বৰ্তমানে পুৰুষৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৯৯.৫ শতাংশ আৰু মহিলাৰ ৯৭ শতাংশ। তেওঁ আৰু কয় যে সাম্প্ৰতিক কালত মহিলাৰ প্ৰতিভা ইমানেই বিকশিত হৈছে যে ক্ষেত্ৰবিশেষে তেওঁলোকে পুৰুষকো চেৰ পেলাই গৈছে।

নগাঁৱৰ কামপুৰৰ শান্তা আগৰৱাল মাৰোৱাৰী-সমাজৰ প্ৰথম এম এ পাছ মহিলা। এইখন সমাজত পূৰ্ণোদ্যমে নাৰী জাগৰণ হোৱাৰ আগতে ১৯৫৩ চনত তেওঁ তিনিচুকীয়া হিন্দী-ইংৰাজী হাইস্কুলৰপৰা মেট্ৰিক আৰু ১৯৬০ চনত তিনিচুকীয়া কলেজৰপৰা বি এ পাছ কৰে। এম এ পাছ কৰে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ইতিহাস বিষয়ত ১৯৬৩ চনত। সমাজকৰ্মী শান্তা আগৰৱালাই ১৯৬৪-৬৫ চনত এল চি টোডি গাৰ্লছ কলেজত (এতিয়াৰ নগাঁও ছোৱালী কলেজত) শিক্ষকতা কৰিছিল। ১৯৮৯ চনত কটন কলেজৰপৰা ৰাজনীতিবিজ্ঞান বিষয়ত এম এ পাছ কৰি ডক্টৰেট উপাধি লাভ কৰা ড' সুনীতা আগৰৱাল বৰ্তমান গুৱাহাটী দিশপুৰ কলেজৰ অধ্যাপিকা। পিছে সুনীতাৰ ভনীয়েকে ডাক্তৰী পঢ়িবলৈ সুযোগ পোৱা সত্বেও দেউতাকে বি এছচি পঢ়ুৱাবলৈ সিদ্ধান্ত লয়। তেওঁলোকৰ কনিষ্ঠা ভনীৰ বি কম পাছ কৰাৰ পাছত বিয়া হয় যদিও শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী ছোৱালীজনীয়ে বৰ্তমানে ৩৮ বছৰ বয়সত চাৰ্টাৰ্ড একাউন্টেন্সি ক্লাছত নাম লগাই প্ৰমাণ কৰিছে যে মাৰোৱাৰী সমাজত প্ৰকৃতাৰ্থতে নাৰী-জাগৰণ হৈছে। যোৰহাটৰ আন এগৰাকী মহিলা ডা' সুনীতা আগৰৱালাই চিকিৎসক হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে।

১৯৭২ চনত ধুবুৰীৰ প্ৰগতিশীল মাৰোৱাৰী ব্যৱসায়ী সীতাৰাম বিহানীৰ কন্যা উমা বিহানী বি এন কলেজৰ ছাত্ৰী আছিল। সেই সময়ত সেই অঞ্চলৰ ছোৱালী সাধাৰণতে মেট্ৰিকলৈকে পঢ়িছিল। ধুবুৰী জিলাৰ গোলকগঞ্জবাসী ৰাজেন্দ্ৰ খেতাৱাতৰ লগত ধুবুৰীৰ সৰিতাই মেট্ৰিকলৈকে পঢ়াৰ পাছত ১৯৭৭ চনত বিয়া হয়। তেওঁলোকৰ দুয়োগৰাকী বোৱাৰী গ্ৰেজুৱেট, সৰুগৰাকী এম কম পৰীক্ষাৰ্থী। নাৰীসমাজত যে সচেতনতা বাঢ়িছে সৰিতাৰ মুখামুখি হ'লে উপলব্ধি কৰিব পাৰি। তেওঁ গভীৰভাৱে হৃদয়ঙ্গম কৰিছে যে নাৰীৰ এক নিজস্ব সত্তা আছে, যাক পুৰুষপ্ৰধান সমাজে যুগ যুগ ধৰি হেঁচি ৰাখিছে। সমাজৰ সৰ্বাঙ্গীণ মঙ্গলৰ বাবে, বিশেষকৈ নাৰীমুক্তিৰ বাবে, কাম কৰি যাবলৈ সৰিতা দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ। আজিৰ সৰিতাৰ

আত্মবিশ্বাসপূৰ্ণ কথা বতৰাত যিটো সুৰ ধ্বনিত হৈছে তাক শুনা নাছিলোঁ পঞ্চাছৰ দশকত অভয়াপুৰীৰ ৰামু নামৰ ওৰণিৰ তলত বহি শাহুৱেকৰ নিৰ্দেশমতে আচাৰ আৰু পাপৰ তৈয়াৰ কৰি থকা মাৰোৱাৰী বোৱাৰীজনীৰ মুখত। অতি কম সময়ৰ মাজত মাৰোৱাৰী সমাজত মহিলাৰ উত্তৰণ ঘটিছে।

সাত

কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম যাঠি-সত্তৰ বছৰৰ ভিতৰত বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা কেইগৰাকীমান মহিলাৰ নাম ইয়াত সন্নিৱিষ্ট কৰা হ'ল। ইতিমধ্যে যিসকল বিশিষ্টা নাৰীক এই ৰচনাখনত স্থান দিয়া হৈছে তেওঁলোকক এইখন তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হোৱা নাই।

অসমৰ প্ৰথমগৰাকী মহিলা দণ্ডাধীশ শুচিব্ৰতা ৰায়চৌধুৰীয়ে (১৯২৯-২০০৯) ১৯৫৩ চনত অসম অসামৰিক সেৱাত যোগদান কৰে। বৰমাৰ সমীপৱৰ্তী এক দূৰণি-বটীয়া গাঁৱত জন্মগ্ৰহণ কৰা নয়ন ভাণ্ডাৰী শৰ্মা উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ প্ৰথমগৰাকী মুখ্য অভিযন্তা। ১৯৭৩ চনত তেওঁ অসমৰ গড়কাপ্তানী বিভাগত অভিযন্তা হিচাপে যোগ দিছিল। মীৰা শৰ্মাই ১৯৬১ চনত শিৱসাগৰত আইনজীৱী হিচাপে যোগ দিয়ে, তেৱেঁই অসমৰ প্ৰথম মহিলা আইনজীৱী।

ব্যৱসায়ী মহিলাৰ মাজত প্ৰথমতে ক'ব লাগিব গোলাঘাটৰ ৰাজবাৰী অঞ্চলৰ মোহিনী ৰাজকুমাৰীৰ নাম। ১৯৪৪ চনত তেওঁ এখন গ্ৰাহক সমবায় আৰু সুলভ মূল্যৰ দোকান পাতে। অঞ্চলটোত তেৱেঁই আছিল প্ৰথম মহিলা ঠিকাদাৰ। তদুপৰি তেওঁ কুৰি বছৰ জুৰি মহুৰামুখত পাৰঘাট চলায়। মহিলা-নিৰক্ষৰতাৰ দূৰীকৰণৰ বাবে গাঁৱে-গাঁৱে গৈ মহিলা সমিতি পাতে তেওঁ। সেই অনুষ্ঠানৰ যোগেদি কপাহৰ সূতা কাটি দোকানত বেচাৰ ব্যৱস্থাও কৰিছিল। মোহিনী ৰাজকুমাৰীৰ আন এটা চিনাকি অভিনেত্ৰী হিচাপে। অসমৰ প্ৰথম কথাছবি *জয়মতীত* তেওঁ ৰাজমাওৰ অভিনয় কৰিছিল। ধুবুৰী জিলাৰ চাপৰ অঞ্চলৰ সৰযূ দাস যোৱা শতিকাৰ চল্লিছ-পঞ্চাছৰ দশকত আছিল এগৰাকী ঠিকাদাৰ। তেওঁ কলিকতাতো ঠিকাদাৰীৰ কাম কৰিছিল, প্ৰয়োজনত নিজেই ট্ৰাক চলাই উত্তৰ ভাৰতলৈ গৈছিল। কলিকতাৰপৰা আহি কোকৰাঝাৰত হোটেল আৰু লনড্ৰিৰ ব্যৱসায় কৰে। আন এগৰাকী খ্যাতনামা ব্যৱসায়ী দেৱবালা চলিহাই স্বামী যাদৱপ্ৰসাদ চলিহাৰ মৃত্যুৰ পিছত কলিকতাত তেওঁ স্থাপন কৰা চলিহা ৰোলিং মিলটো সফলতাৰে পৰিচালনা কৰিছে। তেওঁলোকৰ চাহ-বাগিচাবোৰৰো তত্ত্বাৱধান কৰিছে দক্ষতাৰে।

সমাজসেৱাৰ কামত অসমীয়া নাৰীয়ে দূৰ অতীততে আত্মনিয়োগ কৰিছে। কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে জন্মগ্ৰহণ কৰা জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ভনী নীৰা ডোগৰা বহু বছৰ অসম সমাজকল্যাণ বোৰ্ডৰ অধ্যক্ষা হৈ থকাৰ পাছত ভাৰত

সমাজকল্যাণ বোৰ্ডৰ অধ্যক্ষা হয়। তেওঁ কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ইংৰাজী আৰু ইতিহাস বিষয়ত এম এ পাছ কৰিছে। শকুন্তলা চৌধুৰী আন এগৰাকী মহিলা, যিয়ে অবিবাহিতা হৈ থাকি ওৰে জীৱন সমাজৰ কামত ব্ৰতী হৈ আছে। ১৯৪৪ চনৰেপৰা গুৱাহাটীৰ কস্তুৰবা গান্ধী নেচনেল মেম'ৰিয়েল ট্ৰাষ্টৰ লগত তেওঁ সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত। অসমৰ সৰ্বোদয় মণ্ডলৰ সদস্যা হিচাপে গ্ৰামদানৰ কামতো তেওঁ সেৱা আগবঢ়াইছে। অসমৰ আটাইবোৰ গান্ধীবাদী গঠনমূলক কাৰ্যক্ৰমৰ লগত সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত হৈ আছে পদ্মশ্ৰী হেম ভড়ালী। আচাৰ্য বিনোৱা ভাৱেৰ এইগৰাকী প্ৰিয় শিষ্যাই কেইবাবাৰো পদযাত্ৰাত তেওঁৰ লগত অংশগ্ৰহণ কৰে। স্ত্ৰীশক্তি জাগৃতিৰ কাৰ্যক্ৰম প্ৰচাৰৰ লগে লগে সৰ্বভাৰতত আৰু শ্ৰীলংকাতো অসমৰ থলুৱা গীত মাত আৰু নামঘোষাৰ প্ৰচাৰ কৰে হেম ভড়ালীয়ে।

ৰাজনীতিৰ লগত জড়িত মহিলাসকলৰ মাজত পদ্মকুমাৰী গোহাঁই এটি উল্লেখযোগ্য নাম। ১৯৫৭ চনৰপৰা ১৯৬৭ চনলৈ তেওঁ অসম বিধানসভাৰ সদস্যা আছিল। ১৯৬৭ চনত অসম মন্ত্ৰীসভাৰ এগৰাকী মন্ত্ৰী আছিল তেওঁ।

১৯৩২ চনত চিদলীৰ ৰজা অজিতনাৰায়ণৰ লগত বিয়া হোৱাৰ পাছত দক্ষিণ ভাৰতৰ জীয়ৰী ৰাণী মঞ্জুলা দেৱী অসমৰ বোৱাৰী হিচাপে এইখন সমাজত জীণ যায়। গোৱালপাৰাৰ মহিলা আন্দোলনৰ তেওঁ গুৰিধৰোঁতা। ১৯৪৭ চনত তেওঁ অসম প্ৰদেশ মহিলা সমিতিত যোগদান কৰে আৰু ভাৰত মহিলা সমিতিৰ প্ৰাদেশিক সভানেত্ৰী হিচাপে বাৰ বছৰ কাল কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰে। ৰূপসীৰ মহিলা অনাথ আশ্ৰম আৰু ধুবুৰীৰ পতিতাসকলৰ হাতৰ কামৰ বিপণিখনৰ প্ৰতিষ্ঠাতা আছিল ৰাণী মঞ্জুলা। ১৯৫২ চনত ইংলেণ্ডত অনুষ্ঠিত আন্তৰ্জাতিক মহিলা সমিতিত যোগদান কৰি অসম মহিলা সমিতিক বিশ্ব মহিলা সমিতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰায় তেওঁ। মেনিলাত অনুষ্ঠিত সংযুক্ত ৰাষ্ট্ৰৰ মহিলা সভালৈ তেওঁৰ নেতৃত্বত অসমৰ প্ৰতিনিধিসকল গৈছিল। ১৯৫২ চনত ৰাণী মঞ্জুলাই ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছত যোগদান কৰে আৰু ১৯৫৮ চনত লোকসভালৈ নিৰ্বাচিত হয়। নানা সমাজকল্যাণ কামৰে সৈতে তেওঁ জড়িত আছিল। তেওঁ এগৰাকী গীতিকাৰ আৰু কবিও।

শিক্ষা আৰু ৰাজনীতিৰ সমন্বয় ঘটিছে কমলকুমাৰী বৰুৱাৰ মাজত। ১৯৪৫ চনত এম এ পাছ কৰি যোৰহাট জগন্নাথ বৰুৱা কলেজত অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ মুৰব্বী হিচাপে তেওঁ ১৯৬২ চনলৈ অধ্যাপনা কৰে। ১৯৬৭ চনত কংগ্ৰেছ সদস্যাৰূপে অসম বিধানসভালৈ নিৰ্বাচিত হয় আৰু এটা সময়ত তেওঁ অসম মন্ত্ৰীসভাৰ শিক্ষা আৰু সমাজকল্যাণ বিভাগৰ মন্ত্ৰী পদত যোগদান কৰে। বহু সমাজকল্যাণমূলক অনুষ্ঠানৰ সৈতে জড়িত হৈ আছে এইগৰাকী বিদুষী মহিলা। কমলকুমাৰী বৰুৱাৰ দৰে স্বৰ্ণলতা মহন্তও উচ্চশিক্ষিতা, তথা ৰাজনীতিৰে সৈতে

জড়িত। এম এ, বি টি পাছ কৰাৰ পাছত তেওঁ চতিয়া আৰু তেজপুৰ ছোৱালী স্কুলত শিক্ষকতা কৰে। ১৯৫০ চনৰপৰা ১৯৬১ চনলৈ কেন্দ্ৰীয় সমাজকল্যাণ ব'ৰ্ডৰ সমাজকল্যাণ বিষয়া আছিল তেওঁ। ওৰে জীৱন নানা ৰাজহুৱা কামৰ লগত জড়িত স্বৰ্ণলতা মহন্ত ১৯৭২ চনত বিধানসভালৈ নিৰ্বাচিত হৈ সমাজকল্যাণ দপ্তৰৰ ৰাজ্যিক মন্ত্ৰীৰ পদত আসীন হয়।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ ক্ষেত্ৰত বাসন্তী দেৱীৰ অৱদান স্মৰণযোগ্য। ১৯১৬ চনত যোৰহাটৰ তৰাজানত প্ৰতিষ্ঠিত নিম্ন প্ৰাইমাৰি বালিকা বিদ্যালয়খনৰ প্ৰতিষ্ঠাতা আছিল তেওঁ। এইখন স্কুলেই শেষত দেৱীচৰণ উচ্চ ইংৰাজী স্কুল আৰু পিছলৈ দেৱীচৰণ ছোৱালী কলেজলৈ উন্নীত হয়। স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰৰ বাবে আজীৱন ব্ৰতী আন এগৰাকী নমস্যা মহিলা প্ৰিয়বালা গোল্ডস্মিথ। ১৯২০ চনত যোৰহাটৰ ছোৱালীৰ শিক্ষালাভৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠিত একমাত্ৰ চৰকাৰী এম ই স্কুলখনৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী হিচাপে ২৮ বছৰ কাল তেওঁ কাম কৰে। চালুকীয়া অৱস্থাৰেপৰা স্কুলখনক গঢ় দিয়ে শ্ৰীমতী গোল্ডস্মিথে। স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰসাৰৰ বাবে বিশেষকৈ মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ ছোৱালীক শিক্ষাৰ প্ৰতি সচেতন কৰিবলৈ তেওঁ সচেষ্ট আছিল।

১৯০৫ চনত গুৱাহাটীৰ এক সম্ভ্ৰান্ত খ্ৰীষ্টান পৰিয়ালত জন্মগ্ৰহণ কৰা বেচী লেইচে ছবছৰ বয়সত কলিকতাৰ ডায়েচেছন স্কুলত নাম লগায় আৰু একে নামৰ কলেজখনৰপৰা বি এ পাছ কৰে। তেওঁ ডিব্ৰুগড় ছোৱালী হাইস্কুলত শিক্ষকতা কৰি থকাৰ সময়তে বি টি পাছ কৰে আৰু ১৯৩৫ চনত লণ্ডনৰপৰা শিক্ষাবিষয়ত ডিপ্ল'মা লাভ কৰে। ১৯৪০ চনত অসম চৰকাৰৰ অধীনত সহকাৰী স্কুল পৰিদৰ্শিকাৰূপে আৰু ১৯৪৩ চনত পৰিদৰ্শিকা হিচাপে নিযুক্তি পায়। প্ৰয়োজনত তেওঁ ভিতৰুৱা অঞ্চলৰ স্কুল পৰিদৰ্শন কৰিছিল গৰুগাড়ী বা হাতীৰ পিঠিত উঠি। অসমৰ গাৰ্লছ্ গাইড প্ৰতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্ৰত বেচী লেইচৰ অৱদান প্ৰশংসাৰ যোগ্য।

অধ্যাপিকা হিচাপে সমীৰণ দাস আছিল অতি জনপ্ৰিয়। সন্দিকৈ কলেজত জীৱবিদ্যাৰ মুখ্য অধ্যাপিকা হিচাপে শিক্ষকতা কৰা মহিলাগৰাকী ১৯৫৩-৫৪ চনত গুৱাহাটী পৌৰ নিগমৰ প্ৰথম মহিলা পৌৰ কমিছনাৰ হিচাপে নিৰ্বাচিত হৈছিল। তেওঁ এগৰাকী সুলেখিকাও।

মাত্ৰ বাৰ বছৰ বয়সতে বিবাহপাশত আবদ্ধ হোৱা ঊষা বৰঠাকুৰে নিজৰ মেধা আৰু অধ্যৱসায় সফলভাৱে প্ৰয়োগ কৰি ১৯৩৫ চনত প্ৰাইভেটকৈ পৰীক্ষা দি প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হয়; ১৯৪২ চনত বি এ আৰু ১৯৪৮ চনত বি টিও পাছ কৰে। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ অৱদান হ'ল নগাঁৱৰ ছোৱালী এম ভি স্কুলখনত ইংৰাজী বিষয়টো অন্তৰ্ভুক্ত কৰা আৰু ১৯৪০ চনত এইখন স্কুলক হাইস্কুল পৰ্যায়লৈ উন্নীত কৰা। কংগ্ৰেছ দলত যোগ দি তেওঁ দুবাৰ (১৯৫২,

১৯৫৭) বিধানসভালৈ নির্বাচিতা হৈছিল। ১৯৬৬ চনত ৰাজ্যসভাৰ সদস্য পদ পায় তেওঁ। কেইবাখনো গ্ৰন্থৰ ৰচয়িত্ৰীও শ্ৰীমতী বৰঠাকুৰ।

স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বাবে স্কুল প্ৰতিষ্ঠা কৰা এটা সময়ত আছিল দুৰূহ কাম। সমানে দুৰূহ আছিল ছাত্ৰী আৰু শিক্ষয়িত্ৰী যোগাৰ কৰা। ১৯৩৮-৩৯ চনত কোকৰাঝাৰত স্থাপিত নিম্ন প্ৰাইমাৰি স্কুলখনক গঢ় দিবলৈ অক্লান্ত পৰিশ্ৰম কৰিছিল স্কুলখনৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী জ্ঞানদা দাস আৰু "দ্বিতীয় শিক্ষয়িত্ৰী" প্ৰিয়বালা চৌধুৰীয়ে। ঘৰ-গৃহস্থালি আৰু ল'ৰা-ছোৱালী চম্ভালি দুয়োগৰাকীয়ে স্কুলখনৰ বাবে বহু ত্যাগ স্বীকাৰ কৰিছে।

ভাৰত স্বাধীন হোৱাৰ পাছত ১৯৫০ৰ দশকত অসম মেডিকেল কলেজৰপৰা এম বি বি এছ ডিগ্ৰী লাভ কৰা উল্লেখযোগ্য মহিলা চিকিৎসকসকল আছিল মালতী বৰুৱা, লক্ষ্মী গোস্বামী, দীপালী দত্ত আৰু অলকা গোস্বামী। এওঁলোক উচ্চ শিক্ষাৰ্থে বিদেশলৈও গৈছিল। মালতী বৰুৱা অসমৰ স্বাস্থ্য সেৱা বিভাগত প্ৰথমগৰাকী স্বাস্থ্যসেৱা সঞ্চালক (পৰিয়াল পৰিকল্পনা বিভাগ)। এই প্ৰসঙ্গত অসম মেডিকেল কলেজৰপৰা ১৯৫২ চনত নাৰ্ছিং প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত আশা চৌধুৰীৰ নাম উল্লেখযোগ্য। তেওঁ গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজৰ ষ্টাফ নাৰ্ছ আছিল। সেই সময়ত অসমীয়া নাৰ্ছ নাছিল বুলিয়ে ক'ব পাৰি।

সাংবাদিকতাত উল্লেখনীয় নাম কল্পনা গুপ্ত, তুলতুল বৰুৱা আৰু সুৰ্ণ কোঁৱৰ। সুৰ্ণ কোঁৱৰে ১৯৫০ চনৰপৰা ১৯৫৩ চনলৈকে দিল্লীত আকাশবাণীৰ বাতৰি পাঠিকা হিচাপে কাম কৰে। ১৯৬৫ চনত যোগ দিয়ে গুৱাহাটীৰ আকাশবাণী কেন্দ্ৰত।

ক্ৰীড়াজগতত সুদক্ষ টেনিচ খেলুৱৈগৰাকীৰ নাম সুশান দাস। ১৯৬৯ চনৰপৰাই তেওঁ টেনিচ খেলত ভাৰতক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। তেওঁ এগৰাকী আইনজীৱীও। সুকুমাৰ কলাৰ জগতত উল্লেখনীয় নাম সুদক্ষিণা শৰ্মা, লক্ষাহীৰা দাস, দীপালী বৰঠাকুৰ, জ্ঞানদা কাকতি, অনুপমা ভট্টাচাৰ্য আৰু আইদেউ সন্দিকৈ।

অনেক সফল মহিলাৰ নাম সন্নিৱিষ্ট কৰা সম্ভৱ নহ'ল। বিশেষকৈ বাদ পৰিল কুৰি শতিকাৰ শেষ চাৰিটা দশকৰ সফল মহিলাৰ নাম। কিয়নো তেওঁলোক সংখ্যাত অলেখ।

(তালিকাখন প্ৰস্তুত কৰোঁতে ঘাইকৈ সহায় লোৱা হৈছে ইন্দিৰা মিৰি সম্পাদিত, অসম ৰাজ্যিক আন্তৰ্জাতিক মহিলা বৰ্ষ উদ্‌যাপন কমিটি প্ৰকাশিত আৰু ১৯৭৫ চনত ট্ৰিবিউন প্ৰেছত মুদ্ৰিত *ব্যক্তি-পৰিচিতি* নামৰ পুস্তিকাখনৰ।)।

এইখিনিতে এটা কথা উল্লেখ কৰিব খুজিছোঁ যে ১৯৪৭ চনত আমি কটন কলেজৰ বিজ্ঞান শাখাত যেতিয়া ভৰ্তি হওঁ তেতিয়া আমাৰ শ্ৰেণীত মুঠ ছোৱালীৰ

সংখ্যা আছিল ১৩। কলা বিভাগত বোধ কৰোঁ কেইগৰাকীমান বেছি আছিল। সমগ্ৰ কলেজখনতে ছাত্ৰীৰ সংখ্যা আছিল তেনেই তাকৰ। অধ্যাপিকাৰ সংখ্যা আছিল তিনি: ড° কমলা ৰয়, ড° পাৰুকুট্টি বৰুৱা আৰু বীণা দত্ত। তিনিও আছিল উদ্ভিদবিদ্যা বিভাগৰ। এওঁলোকৰ মাজত কমলা ৰয় জন্মসূত্ৰে অসমীয়া হ'লেও বিদেশত শিক্ষা লাভ কৰাৰ সুযোগ পাইছিল বাঙালী স্বামীৰ লগত বিয়া হোৱাৰ পাছত।

প্ৰায় চল্লিছ বছৰ অসমৰ বাহিৰত কটাই ১৯৯১ চনত গুৱাহাটীলৈ আহি কটন কলেজৰ সমুখেৰে যাওঁতে দেখিলোঁ এক অভূতপূৰ্ব দৃশ্য। কলেজ কেম্পাছত অসংখ্য ছোৱালীক দেখি যুগপৎ আনন্দিত আৰু আচৰিত হৈছিলোঁ। শতিকাটোৰ প্ৰথম দুটা দশকত অসমীয়া অভিভাৱকে ছোৱালীক স্কুললৈ পঠাব খোজা নাছিল, শতিকাটোৰ মাজভাগত কেৱল প্ৰগতিশীল পৰিয়ালৰ ছোৱালী কটন কলেজত, বিশেষকৈ বিজ্ঞান শাখাত পঢ়িছিল। ইয়াৰ বিপৰীতে শতিকাটোৰ শেষৰ ফালে সম্ভৱতঃ সকলো অভিভাৱকৰ মানসিক উত্তৰণ ঘটিল। অধ্যাপিকাৰ সংখ্যাও বাঢ়িল কেইবাগুণে।

কুসংস্কাৰমুক্ত নাৰী: কুৰি শতিকাতে আৱিৰ্ভাৱ ঘটিছে অন্ধবিশ্বাস আৰু সংস্কাৰমুক্ত কিছু যুক্তিবাদী আৰু বিজ্ঞানমনস্ক নাৰীৰ। সাধাৰণতে অনেক শিক্ষিতা মহিলাও সংস্কাৰৰ বেহ ভাঙি আধুনিকতা-মনস্ক হ'ব নোৱাৰে। বৰঞ্চ অনেক সংস্কাৰ তেওঁলোকে জীয়াইহে ৰাখে। এনে পৰিস্থিতিত কুৰি শতিকাৰ শেষ প্ৰান্তত দেখিলোঁ সকলো সংস্কাৰ জাৰি জোকাৰি পেলাই স্বাধীন মানৱী হিচাপে সমাজত আৱিৰ্ভূতা কেইগৰাকীমান নাৰীক, যিসকলে একৈছ শতিকাৰ আৰম্ভণিতে মৰণোত্তৰ দেহদান কৰি আদৰ্শনীয় হৈ পৰিছে।

চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ গৱেষণাৰ স্বাৰ্থত মৰণোত্তৰ দেহদান কৰা অসম তথা পূৰ্বোত্তৰৰ প্ৰথমগৰাকী মহিলা আছিল ইলোৱা ৰায়চৌধুৰী (১ এপ্ৰিল ১৯৬৯, ১৫ মে' ২০০৩), যাক কালে হৰণ কৰিছিল মাত্ৰ চৌত্ৰিছ বছৰ বয়সত। ২০০৪ চনৰ ১৫ মে তাৰিখে ইলোৱাৰ প্ৰথম মৃত্যু-বাৰ্ষিকীৰ দিনা গঠিত হয় ইলোৱা বিজ্ঞানমঞ্চ। এই মঞ্চৰ উদ্দেশ্য জনসাধাৰণৰ মাজত অন্ধবিশ্বাস আৰু কুসংস্কাৰৰ বিপৰীতে বিজ্ঞান-মনস্কতাৰ প্ৰসাৰ, স্বাস্থ্য-সজাগতা আৰু পৰিৱেশ-সচেতনতা বৃদ্ধি। তদুপৰি ৰক্তদান, নেত্ৰদান, অঙ্গদান আদিৰ বাবে উৎসাহ প্ৰদান কৰা।

২০০৪ চনৰ ১৫ মে'ৰপৰা ২৪ ছেপ্টেম্বৰ ২০১০লৈকে মৰণোত্তৰ দেহদান কৰিছে মুঠ ৩৭৪গৰাকী ব্যক্তিয়ে, ইয়াৰ মাজত মহিলাৰ সংখ্যা ১৪৭ অৰ্থাৎ ৩৯.৯ শতাংশ। ইতিমধ্যে ইলোৱা ৰায়চৌধুৰীক ধৰি শুচিব্ৰতা ৰায়চৌধুৰী, জয়ন্তীবালা শইকীয়া, মানসী ঘোষ, জুৰি বৰদলৈ আৰু বিভা বেনাৰ্জীৰ মৰণোত্তৰ দেহ গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজত অৰ্পণ কৰা হৈছে।

আঠ

চমুকৈ ক'বলৈ গ'লে মানৱীয় অধিকাৰৰপৰা, বিশেষকৈ শিক্ষালাভৰপৰা, ঊনৈছ শতিকালৈকে বঞ্চিত হৈ অন্ধকাৰ জগতত বাস কৰা নাৰীয়ে কুৰি শতিকাত প্ৰৱেশ কৰি পোহৰৰ সামান্য ৰেঙণি দেখিবলৈ পাইছিল। শতিকাটোৰ বছৰবোৰ আগবাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে ছোৱালীৰ বাবে প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক বিদ্যালয়সমূহ স্থাপিত হোৱাত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি মানুহ সচেতন হ'বলৈ ধৰে। লাহে লাহে হাইস্কুল, কলেজ, বিশ্ববিদ্যালয় আদি প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাত উচ্চ শিক্ষাৰ দুৱাৰখনো উন্মুক্ত হয় নাৰীৰ বাবে। স্বৰাজোত্তৰ ভাৰতত সংবিধানে পুৰুষৰ সমানে নাৰীক সকলো অধিকাৰ প্ৰদান কৰিছে। এই সা-সুবিধাবোৰো নিঃসন্দেহে কুৰি শতিকাৰ দ্বিতীয় অৰ্ধাংশৰ নাৰীৰ উত্তৰণত আশীৰ্বাদ হিচাপে দেখা দিছে। হাতত বন্দুক লৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰত পদাৰ্পণ কৰাৰ বাহিৰে বাকী সকলো ক্ষেত্ৰত আজিৰ অসমৰ নাৰীৰ বিচৰণ অবাধ। অৱশ্যে প্ৰথমেই কোৱা হৈছে একাংশৰ মাজতহে।

ইমানৰ পিছতো স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে একবিংশ শতাব্দীতো নাৰীয়ে প্ৰকৃত মুক্তিৰ সোৱাদ পোৱা নাই। "ন স্ত্ৰী স্বাতন্ত্ৰ্যম্ অৰ্হতি" বাক্যশাৰী নাৰীৰ জীৱনৰ লগত যেন ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ আছে। শিক্ষিতা নাৰীয়েও নিজকে দ্বিতীয় লিঙ্গ হিচাপে মানি লোৱা যেন নালাগে নে? নিজকে পূৰ্ণ মানৱ বা মানৱ সত্তা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ অনেক নাৰী দুখলগাকৈ অক্ষম। হাজাৰ হাজাৰ বছৰৰ পৰম্পৰা পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ মানসিকতাত এনেকৈ শিপাইছে যে নাৰী-পুৰুষ কাৰো মনৰপৰা ই সহজতে উৎখাত হোৱা নাই। গতিকে সমাজ-বিন্যাসৰ পৰিৱৰ্তন আৰু মানসিকতাৰ পৰিৱৰ্তন একেটা হাৰত আগবাঢ়িব পৰা নাই।

১৮৪৩ চনত কলিকতাৰপৰা প্ৰকাশিত *তত্ত্ববোধিনী* পত্ৰিকাৰ সম্পাদকীয়ত স্ত্ৰীজাতিক পিঞ্জৰাবদ্ধ জীৱ বুলি কোৱা হৈছিল। আজি এঘৈছ শতিকাতো দেখিছোঁ পিঞ্জৰাবদ্ধ সেই নাৰীৰ মুক্তি হোৱা নাই। বৰ্তমানে নগৰীয়া মহিলাসকলক দেখিলে মুক্ত বা স্বাধীন যেনেই লাগে। কিন্তু "এহো বাহ্য"। আত্মশক্তি আৰু নাৰীসত্তাৰ পূৰ্ণবিকাশ অবিহনে মুক্তি অসম্ভৱ।

শিক্ষিতা নাৰী আজিও বঞ্চনা আৰু উৎপীড়নৰ বলি। বৰ্তমান বিশ্বত মানুহে নিজকে সভ্য, সংস্কৃত, পৰিশীলিত আৰু বিচাৰ-বুদ্ধিসম্পন্ন বুলি গৌৰৱ কৰে। সৰ্বস্তৰত প্ৰগতি আৰু সমৃদ্ধি অৰ্জন কৰিছে মানুহে। কিন্তু সাম্প্ৰতিক কালত মানৱতাৰ বিৰুদ্ধে গৈ এচাম মানুহে নাৰীৰ ওপৰত হিংসাত্মক কাৰ্য চলাই আছে। পৰিয়ালত, সমাজত, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত বিংশ-একবিংশ শতিকাৰ শিক্ষিতা নাৰীও উপেক্ষিতা।

সমাজৰ পৰম্পৰাগত নীতি-নিয়মৰ অধীনত চলিবলগীয়া হোৱা বাবে

ভালেমান আইন প্ৰণয়ন হোৱাৰ পিছতো সমাজত নাৰীৰ এই অৱস্থা। গতিকে নিজৰ মুক্তিৰ বাবে কেৱল পৰম্পৰাগত শিক্ষাৰে নহয়, যুক্তিবাদী চিন্তাধাৰাৰে উদ্বুদ্ধ হ'বলৈ নাৰীৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ আমূল পৰিৱৰ্তন হ'ব লাগিব। তাকে কৰিবলৈ হ'লে শিক্ষিতা নাৰীয়ে আন্দোলন কৰিব লাগিব, ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰিব লাগিব। এই ক্ষমতা অবিহনে কোনো কামতে সফলতা লাভ সম্ভৱ নহয়।

এটা চিন্তাই আমাক অনবৰতে মনোকষ্ট দি আছে। কেইগৰাকীমান ব্যতিক্ৰমীৰ বাহিৰে আজিৰ অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বাধীন শিক্ষিতা নাৰীয়েও সমাজখনক সঠিক পথেৰে আগবঢ়াই লৈ যাবলৈ ওলাই অহা নাই। বৰঞ্চ কিছুমান কুপ্ৰথাৰ লগত নিজে সাঙোৰ খাই পৰিছে। যৌতুক অসমলৈ বাহিৰৰপৰা আমদানি হোৱা এটা কুপ্ৰথা। একোজনী উচ্চশিক্ষিতা কইনাক যেতিয়া দেখোঁ গহনা-গাঁঠৰি আৰু সা-সামগ্ৰীৰে পৰিৱেষ্টিত হৈ পিতৃ-মাতৃৰ গৃহ ত্যাগ কৰে, তেতিয়া মনটো বিষাদেৰে উপচি পৰে। শিক্ষিতা নাৰীয়ে যেতিয়া যৌতুকৰ বলি হয় বা আত্মহত্যাৰ পথ বাছি লয়, তেতিয়া সমাজব্যৱস্থাৰ ওপৰত যিমান ক্ষোভ হয় তাতকৈ বেছি ক্ষোভ হয় মেৰুদণ্ডহীন সেই সকল নাৰীৰ ওপৰত। তেওঁলোকে নিজকে ইমানে মূল্যহীন বুলি ভাবে নে যে মূল্য বঢ়াবলৈ পৰিপূৰক হিচাপে ধন-সোণৰ প্ৰয়োজন হয়। নাই, সাম্প্ৰতিক কালৰ নাৰীয়ে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত বৈষম্য আঁতৰাব পৰা নাই, বৰঞ্চ বঢ়াইছেহে। নাৰী-নিৰ্যাতন বা নাৰীৰ প্ৰতি উপেক্ষাৰ আঁৰতো হয়তো এইবোৰ ধাৰণাই ক্ৰিয়া কৰে। মূল্যহীনে ক'তো সমাদৰ নাপায়। কুসংস্কাৰ আৰু অন্ধবিশ্বাসৰপৰাও অনেক শিক্ষিতা নাৰী মুক্ত হ'ব পৰা নাই। হ'ব পৰা নাই যুক্তিবাদী আৰু বিজ্ঞানমনস্ক হ'বলৈও।

আন এটা মন কৰিবলগীয়া বিষয় হ'ল, কুৰি শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধত যিসকল মহিলাই শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সুযোগ পাইছিল, তেওঁলোক আছিল সমাজৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ। শিক্ষা সাং কৰি নিজ নিজ অঞ্চললৈ আহি স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণৰ বাবে আৰু সমাজৰ সৰ্বাঙ্গীণ মঙ্গলৰ বাবে নিঃস্বাৰ্থভাৱে কাম কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছিল। এইসকল বাটকটীয়াই নিৰ্মাণ কৰি যোৱা বাটেৰে আগুৱাই গৈছে পৰৱৰ্তী প্ৰজন্মৰ নাৰী। কিন্তু সেইসকল অগ্ৰগামিনীৰ দৰে আজিৰ প্ৰজন্ম সমাজৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ নহয়। আজি অধিকাংশ মেধাৱী ছাত্ৰী আৰু তেওঁলোকৰ অভিভাৱকৰ লক্ষ্য টকা আৰ্জিব পৰা এটা কেৰিয়াৰ। আজিৰ তাৰিখতো অসমত বাস কৰা ৪৫.৪ শতাংশ অনাখৰী নাৰীক* সাক্ষৰ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা আমি কৰা নাই। সকলো দায়িত্ব চৰকাৰৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰি সামাজিক দায়-দায়িত্বৰপৰা আমি মুক্ত হৈ আছোঁ।

আগৰ প্ৰজন্মৰ নাৰী-পুৰুষ যশ-মান-খ্যাতি বা অৰ্থৰ প্ৰত্যাশী নাছিল।

* এই পৰিসংখ্যা ২০০১ চনৰ লোকপিয়লৰ প্ৰতিবেদনৰপৰা লোৱা। — সম্পাদক।

সুস্থ-সবল-শিক্ষিত সমাজ গঠন কৰাই আছিল তেওঁলোকৰ মূল লক্ষ্য। নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাপক অধ্যক্ষ প্ৰয়াত মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীৰ সুযোগ্য সহধৰ্মিণী জ্যোতিৰ্ময়ী দেৱীয়ে লিখা প্ৰবন্ধ এটা পঢ়ি জানিব পাৰিছোঁ যে গৃহস্থই কলেজখনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে কাম কৰি থকা সময়ছোৱাত অত্যন্ত আৰ্থিক অনাটনৰ মাজেদি তেওঁ দিন অতিবাহিত কৰিবলগীয়া হৈছিল। স্বামীৰ উদ্দেশ্য মহৎ আছিল বাবে সেই অনাটনক তেওঁ সাদৰে গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল। তেওঁলোকে এই ত্যাগ স্বীকাৰ নকৰি চৰকাৰলৈ আশা পালি থকা হ'লে সম্ভৱতঃ কলেজখন স্থাপন কৰিবলৈ বহু বছৰ বাট চাব লাগিলহেঁতেন।

এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব খুজিছোঁ, নাৰীৰ ত্যাগক সমাজে সহজতে স্বীকৃতি নিদিয়ে বা দিয়াৰ কথা মনলৈ নাহে। কলেজখনৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ আঁৰত প্ৰয়াতা জ্যোতিৰ্ময়ী দেৱীৰো অৱদান জানো নাই?

সি যি কি নহওক, আমি আশাবাদী। আমাৰ ধাৰণা, একবিংশ শতাব্দীৰ নাৰীয়ে নিজকে মানৱসত্তা হিচাপে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিব, সকলো নাৰী শিক্ষাৰ আলোকেৰে আলোকিত হ'ব, বিয়াবোৰ অনুষ্ঠিত হ'ব সমমৰ্যাদাৰ ভিত্তিত আৰু স্ত্ৰী-পুৰুষৰ মাজত বৈষম্য নাথাকিব। পুৰুষ আৰু নাৰী হ'ব পৰস্পৰৰ পৰিপূৰক।

গ্ৰন্থ, আলোচনী আৰু সাক্ষাৎকাৰৰ পঞ্জী

১ গুণাভিৰাম বৰুৱা, *আসাম বুৰঞ্জী*, গুৱাহাটী, ১৯৭২।

২ গুণাভিৰাম বৰুৱা, *আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ জীৱন চৰিত*, গুৱাহাটী, ১৯৭১।

৩ শিৱনাথ বৰ্মন, সন্ধ্যা দেৱী, পৰমানন্দ মজুমদাৰ সম্পাদিত, *অসমীয়া নাৰী ঐতিহ্য আৰু উত্তৰণ*, গুৱাহাটী: ষ্টুডেণ্টছ ষ্টোৰ, ২০০২।

৪ জয়ন্ত মাধৱ দত্ত সম্পাদিত, *সেউজ শিল্পৰ সন্ধানত*, প্ৰিণ্ট বৰ্ল্ড, যোৰহাট, ২০০৬।

৫ শাৰদা মঞ্জৰী দত্ত: *মহাযাত্ৰাৰ পথে*, ১৯৪১।

৬ উষাৰঞ্জন ভট্টাচাৰ্য, "হেমন্তকুমাৰৰ সন্ধানে": *Anual Journal of Women's College, Silchar*, 2008-09।

৭ অমলেন্দু ভট্টাচাৰ্য সম্পাদিত, *সুপ্ৰভা দত্তৰ ডায়েৰি*, বৰাক উপত্যকা নন্দিনী সাহিত্য ও পাঠচক্ৰ, শিলচৰ, আসাম, ২০০৮।

৮ গীতা উপাধ্যায়, নেপালী সমাজৰ নাৰী সম্পৰ্কে মৌখিক সাক্ষাৎকাৰ, ২০১০।

৯ ইছমাইল হুছেইন, *অসমৰ চৰ-চাপৰিৰ নাৰী সমাজ, অসমৰ চৰ-চাপৰিৰ জীৱন আৰু সমাজ*, গুৱাহাটী: অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০০৮।

১০ নীহাৰ বড়ুয়া, *প্ৰান্তবাসীৰ ঝুলি*, সম্পাদনা চন্দ্ৰা মুখোপাধ্যায়, *স্ত্ৰী*, ২০০০।

১১ ৰূপম বৰুৱা, "ৰাজকুমাৰীৰ নাম নীহাৰ বৰুৱা" *প্ৰিয় সখী*, মাৰ্চ, ২০০৩।

১২ দীপা তামুলী, *লোককলা কৃষ্টিৰ পূজাৰী*, নীলিমা বৰুৱা: *অসমীয়া খবৰ*, ৩ ছেপ্টেম্বৰ, ২০০৮।

১৩ প্ৰণতি শৰ্মা গোস্বামী, অনিল শৰ্মা, *কৃষি শতিকাৰ কৃৰিজন বিশিষ্ট অসমীয়া*, নলবাৰী: জাৰ্নেল এম্প'ৰিয়াম, ২০০৫।

১৪ কমলাৱতী দেউৰী, "মই বাবাক যেনেদৰে পাইছিলো, স্মৃতিমাল্য": *কমলাৱতী দেউৰীৰ সোঁৱৰণত*, ২০০৬।

১৫ মীৰা দেৱী, *মেচপাৰা জমিদাৰী: নগেন্দ্ৰনাৰায়ণ চৌধুৰী আৰু আৱাহনৰ গুৰি কথা*, লোকায়ত প্ৰকাশন, ২০০০।

১৬ ক্ষিতীশচন্দ্ৰ বৰ্মন, *ঠাকুৰ পঞ্চানন স্মাৰক*, ৰথযাত্ৰা, ২০০১।

১৭ কাশীনাথ বৰ্মন, *নাৰীৰত্ন*, ইমপ্ৰিণ্ট, ১৯৯৫।

কৃতজ্ঞতা

প্ৰবন্ধটো যুগুতাওঁতে তথ্য-পাতিৰ সন্ধান দি মোক সহায় কৰিছে অধ্যাপক উষাৰঞ্জন ভট্টাচাৰ্য, অধ্যাপক বীৰেন্দ্ৰনাথ দত্ত, ইন্দিবৰ দেউৰী, প্ৰসূন বৰ্মন, প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী, গীতা উপাধ্যায়, নিখিলেশ বৰুৱা, ইভা দত্ত, ৰূপম বৰুৱা, মঞ্জুলা, জুনু বৰা, সুভদ্ৰা বৰুৱা আৰু কিৰণশঙ্কৰ ৰায়ে। তেওঁলোকৰ ওচৰত মই কৃতজ্ঞ।

নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ ঊনপঞ্চাশত্তম প্ৰতিষ্ঠা দিৱস উপলক্ষে আয়োজিত চতুৰ্থ মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতা প্ৰদান কৰিবলৈ আমন্ত্ৰণ জনোৱা বাবে মই গৌৰৱান্বিত। আহ্বায়কসকলক জনাইছোঁ মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ।

মোলৈ নানাভাৱে সহায়তাৰ হাত আগবঢ়াইছে অলক অধিকাৰী, বিকাশজ্যোতি বৰুৱা আৰু ৰাজীৱ অধিকাৰীয়ে। তেওঁলোকলৈ মোৰ শলাগ যাচিলোঁ।

❖ ❖ ❖

সাম্প্ৰতিক অসমত নাৰীশিক্ষা: লিঙ্গভেদ আৰু নাৰীৰ সমতা

ড° অপৰ্ণা মহন্ত

(১২ ছেপ্তেম্বৰ ২০০৭ তাৰিখে প্ৰদত্ত প্ৰথম মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতা)

এটা সুকল্পিত, সুপৰিচালিত শিক্ষা-ব্যৱস্থাই এখন সুস্থ সমাজ গঢ়াৰ প্ৰধান আহিলা। শিক্ষা মানে আমি বুজিছোঁ আধুনিক যুগত প্ৰযোজ্য বিজ্ঞানভিত্তিক শিক্ষা, যাৰ দুই স্তম্ভ হ'ল যুক্তি আৰু ন্যায়। সাম্প্ৰতিক অসমৰ পৰিস্থিতিলৈ চালে অৱশ্যে ধাৰণা হয় যে আমাৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত ক'ৰবাত কিবা কেৰোণ লাগিছে; সেইবাবে শিক্ষাৰ যি প্ৰধান উদ্দেশ্য - কৰ্মঠ, উদ্যোগী, সুচিন্তক, নিজৰ অধিকাৰ আৰু কৰ্তব্যৰ বিষয়ে সচেতন পুৰুষ আৰু নাৰী গঢ়ি তোলা — সি সম্ভৱ হোৱা নাই। ই নিশ্চয় সকলোৰে চিন্তনীয় বিষয়। আজিৰ অনুষ্ঠানৰে সৈতে সঙ্গতি ৰাখি আমাৰ আলোচনাত সাম্প্ৰতিক অসমত নাৰীশিক্ষা বিষয়টোহে লোৱা হ'ব। অসমৰ শিক্ষাব্যৱস্থাক আজিৰ পৰ্যায়লৈ গঢ় দিয়াত সৎ ব্যক্তিৰ সৎ প্ৰচেষ্টাত যে কোনো ত্ৰুটি নাছিল আজিৰ অনুষ্ঠানেই তাৰ সাক্ষী। পঞ্চল্লিছ বছৰৰ আগতে, আজিৰ দিনটোত শিক্ষাবিদ মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীয়ে ঐতিহ্যমণ্ডিত নগাঁও চহৰত এই নাৰীশিক্ষাৰ অনুষ্ঠানটি স্থাপন কৰে। আজিৰ শুভক্ষণত কলেজখনৰ ষটচত্বাৰিংশত্তম প্ৰতিষ্ঠা দিৱস উদযাপনৰে সৈতে প্ৰথম মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতাৰ আয়োজন কৰিছে। অসমত নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ আৰু সাধনত আত্মোৎসৰ্গ কৰা এনে মহান ব্যক্তিৰ স্মৃতি চিৰ-সেউজীয়া কৰি ৰখাৰ এই প্ৰয়াসত মোক নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ বাবে মই সঁচাকৈ গৌৰৱান্বিত হৈছোঁ। স্বৰ্গীয় মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীৰ জীৱন আৰু কৰ্মৰ সাৰ্থক কীৰ্তিস্তম্ভই হ'ল এইখন কলেজ আৰু ইয়াত মই উপস্থিত হৈ তেখেতৰ আত্মাৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাঞ্জলি যাচিছোঁ। নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ অধ্যক্ষা, কাৰ্যনিৰ্বাহক-মণ্ডলী, শিক্ষকমণ্ডলী আৰু অন্য কৰ্মকৰ্তাসকলক তেখেতৰ স্মৃতিৰক্ষাৰ্থে এই বক্তৃতানুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰাৰ বাবে অভিনন্দন জনাইছোঁ আৰু লগতে এই সুযোগতে নগাঁৱৰ সুধীসমাজ আৰু কলেজৰ ছাত্ৰীসকলৰে সৈতে নাৰীৰ শিক্ষাৰ বিষয়ে মোক দুআষাৰ মতামত বিনিময় কৰাৰ সুবিধা দিয়াৰ বাবে তেওঁলোকক ধন্যবাদ জনালোঁ।

ভাৰতৰ অন্যান্য ৰাজ্যৰ দৰে অসমতো বৰ্তমানে নাৰীৰ শিক্ষাৰ বিষয়টোক ৰাষ্ট্ৰৰ উন্নয়ন আৰু প্ৰগতিৰে সৈতে ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত কৰা হৈছে। ৰাষ্ট্ৰসংঘ,

ইউনিচেফ (UNICEF), ইউ এ ডি পি (UNDP)ৰ দৰে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিষ্ঠান, কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা-নীতি আৰু মহিলা সবলীকৰণ আঁচনি ২০০১, ৰাজ্য চৰকাৰৰ বিভিন্ন আঁচনি আৰু কাৰ্যসূচীত দঢ়াই-দঢ়াই কোৱা হৈছে যে নাৰীশিক্ষাৰ বহল প্ৰসাৰৰ অবিহনে দেশৰ উন্নয়ন অসম্ভৱ। পৰিস্থিতি এফালৰপৰা হাস্যকৰ আৰু লগতে দুখদায়কো। অসমত আধুনিক পদ্ধতিত আনুষ্ঠানিক নাৰীশিক্ষা আৰম্ভ হোৱা এতিয়া এশ সত্তৰ বছৰ মানেই হ'ল। তথাপি নাৰীশিক্ষাৰ আৱশ্যকীয়তাৰ ধাৰণাটো আমাৰ দেশৰ বহুত মানুহৰ মনত— যাৰ মাজত আছে ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰিধৰোঁতা সকলো— ভালদৰে থিতাপি ল'বই পৰা নাই। এতিয়াও দেশৰ আৰ্থ-সামাজিক উন্নয়নৰ খাতিৰতহে নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ ধাৰণাটো ৰাইজৰ মাজত গ্ৰহণযোগ্য কৰিবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে, নাৰীসমাজৰ প্ৰতি ন্যায় দেখুওৱাৰ বা নাৰীৰ এটা জন্মগত অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰাৰ বাবে নহয়।

ইংৰাজৰ অধীনত থকা আগৰ এশ বছৰত নাৰীশিক্ষাৰ যি হওক বা নহওক, অন্ততঃ স্বাধীন ভাৰতত যোৱা ষাঠিটা বছৰত নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰৰ বাবে অহৰহ চেষ্টা কৰা হৈছে। প্ৰথমখন পঞ্চবৰ্ষীয় আঁচনিৰপৰা আৰম্ভ কৰি প্ৰত্যেকখন আঁচনিতে নাৰীৰ শিক্ষাৰ বাবে বিশেষ কাৰ্যসূচী আৰু অনুদানৰ ব্যৱস্থা কৰি অহা হৈছে। স্বাধীনতাৰ আগতে অসমত নাৰীৰ উচ্চশিক্ষাৰ কাৰণে কেইখনমান সহশিক্ষাৰ কলেজৰ বাহিৰে দুখনহে ছোৱালী কলেজ আছিল আৰু আছিল সীমিতসংখ্যক ছোৱালী স্কুল। এতিয়া অসংখ্য সহশিক্ষা কলেজৰ বাহিৰেও ত্ৰিছখন মান ছোৱালী কলেজ আৰু গাঁৱে-চহৰে অসংখ্য ছোৱালী উচ্চতৰ মাধ্যমিক, মাধ্যমিক আৰু বুনিয়াদী স্কুল আছে। নাৰীশিক্ষাৰ এই দ্ৰুত সম্প্ৰসাৰণৰ অনুপাতে যে আশানুৰূপ ফল হোৱা নাছিল ১৯৭৪ চনতহে সেই কথাটো গম পোৱা গ'ল। সেই বছৰ ভাৰতত নাৰীৰ অৱস্থান সমিতি (Committee on the Status of Women in India) নামৰ সংসদীয় সমিতিখনৰ প্ৰতিবেদনখনত উদং হৈ পৰিল স্বাধীনতাৰ পঁচিছ বছৰৰ পিছতো শিক্ষাকে ধৰি সকলো ক্ষেত্ৰত ভাৰতীয় নাৰীৰ শোচনীয় অৱস্থাৰ ছবি। *সমতাৰ ফালে (Towards Equality)* নামৰ এই প্ৰতিবেদনখনত স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ পালে যে ভাৰতীয় সংবিধানৰ দুটা প্ৰধান প্ৰতিশ্ৰুতি সমতা আৰু শিক্ষা ভাৰতীয় নাৰীৰ ক্ষেত্ৰত বাস্তৱত ৰূপায়িত হোৱা নাছিল। প্ৰথম বাৰৰ কাৰণে সাক্ষৰতাৰ হাৰৰ প্ৰামাণিক মূল্য বুজা গ'ল। দেখা গ'ল, পুৰুষ আৰু মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ (literacy rate)ৰ মাজত এক বিৰাট ব্যৱধান, যিটোক আজিকালি "শিক্ষাত লিঙ্গব্যৱধান" (gender-gap in education) বোলা হয়। ইয়াৰ ইয়াৰপৰা বুজা গ'ল শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত মহিলা কিমান পিছ পৰি আছিল। ইয়াৰ পাছত প্ৰতিটো পিয়লতে দেখা গৈছে যে যদিও পুৰুষ-মহিলাৰ উভয়ৰ সাক্ষৰতাৰ

হাৰ ক্ৰমাৎ বৃদ্ধি হৈ গৈছে, কিছু পৰিমাণে কমিলেও লিঙ্গ-ব্যৱধান এতিয়াও গুচা নাই। অসমত বৰ্তমান শিক্ষাৰক্ষেত্ৰত লিঙ্গ-ব্যৱধান প্ৰায় ১৫.৩%।* ভাৰতৰ কিছুমান ৰাজ্যৰ তুলনাত ব্যৱধান কম, পিছে চুবুৰীয়া মিজোৰাম, নাগালেণ্ড, মেঘালয়, মণিপুৰৰ তুলনাত দেখা যায় যে যদিও আমি সততে অসমৰ নাৰীৰ অৱস্থা অন্য ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ নাৰীৰ তুলনাত ভাল বুলি দাবী কৰোঁ প্ৰকৃততে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আমি এতিয়াও যথেষ্ট পিছপৰা।

প্ৰতিবেদনৰ তথ্যত সচকিত হৈ চৰকাৰৰ ফালৰপৰা নাৰীশিক্ষাত পুনৰ জোৰ দিবলৈ লোৱা হ'ল। ১৯৮৬ চনত প্ৰকাশিত ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতি (National Policy for Education)ত স্পষ্টকৈ উল্লেখ কৰি দিয়া হৈছে, অসমতা আৰু বৈষম্য দূৰ কৰি নাৰী-সবলীকৰণ কৰাত শিক্ষাৰ ভূমিকাৰ কথা। এই শিক্ষানীতিৰ পৰামৰ্শ অনুসৰিয়েই সেই একে বছৰতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অন্তৰ্গত আৰু তত্ত্বাৱধানত নিৰ্বাচিত বিশ্ববিদ্যালয় কেইখনমানত মহিলা অধ্যয়নকেন্দ্ৰ স্থাপন কৰা হয়। এতিয়া গুৱাহাটী আৰু ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰদ্বাৰা অনুমোদিত নাৰী অধ্যয়নকেন্দ্ৰৰ লগতে কেন্দ্ৰ দুটাই পৰিচালনা কৰা যথেষ্টসংখ্যক কলেজভিত্তিক নাৰী অধ্যয়নকেন্দ্ৰ আৰু কোষ সক্ৰিয় হৈ আছে। নাৰী অধ্যয়নকেন্দ্ৰ আৰু কোষ স্থাপনৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল শিক্ষাব্যৱস্থাত নাৰী-পুৰুষৰ সমতা আৰু নাৰীৰ ন্যায়ৰ অধিকাৰৰ ধাৰণাৰ প্ৰচলন আৰু কাৰ্যকৰী কৰা, গৱেষণা, প্ৰকাশন, সম্প্ৰসাৰণ, তথ্য-পাতি সংগ্ৰহ আৰু পোষকতা (advocacy) কৰা। ইতিমধ্যে স্বাধীন ভাৰতত নাৰীশিক্ষাৰ বাবে লোৱা পদক্ষেপৰ ফলত নিজকে সুপ্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা শিক্ষিত কৰ্মৰত চামৰ নাৰীসকলেও সমাজত নাৰীৰ নিম্ন অৱস্থাক লৈ শঙ্কিত হৈ নিজৰ ফালৰপৰা নাৰীবিষয়ক অধ্যয়ন আৰু কাৰ্যপন্থা হাতত লৈছে। তেওঁলোকৰ বাবে ভাৰতীয় নাৰীৰ শিক্ষাৰ অনগ্ৰসৰতা এটা মূল বিচাৰ্য বিষয়, যিহেতু নাৰীশিক্ষাৰ লগত সমাজত নাৰী-পুৰুষৰ সমতাৰ প্ৰশ্নটো ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ আছে। যোৱা ত্ৰিছ বছৰে চলি থকা তাত্ত্বিক আলোচনা আৰু ক্ষেত্ৰ-অধ্যয়নে নাৰীশিক্ষা আৰু নাৰী-পুৰুষৰ সামাজিক সমতা সম্পৰ্কীয় বহু কথা পৰিষ্কাৰ কৰি দিলে। কুৰি শতিকাৰ সত্তৰ আৰু আশীৰ দশকত লিঙ্গসমতা আৰু ন্যায়ৰ আন্দোলনৰপৰা স্পষ্ট হ'ল যে নাৰীৰ প্ৰগতিৰ এটা প্ৰধান হেঙাৰ হ'ল নাৰীৰ ওপৰত চলা পাৰিবাৰিক আৰু সামাজিক হিংসা (যৌতুকৰ কাৰণে হোৱা হত্যা, ধৰ্ষণ, পাৰিবাৰিক নিৰ্যাতন) আৰু নাৰীৰ সাধাৰণ প্ৰয়োজন (খাদ্য, স্বাস্থ্য, বিশ্ৰাম)ৰ প্ৰতি চৰম অৱহেলা। এনে পৰিস্থিতিত নাৰীশিক্ষা আৰু সমতাৰ দিশত নাৰীৰ অগ্ৰগতি হোৱাটো কঠিন হৈ পৰে। এনে অভিজ্ঞতাৰ আধাৰতে ভাৰত

* এয়া ২০০১ চনৰ লোকপিয়লৰ প্ৰতিবেদনত প্ৰকাশিত তথ্য। --- সম্পাদক।

চৰকাৰে তৃণমূল পৰ্যায়ত সমতাৰ দিশত নাৰী নামৰ ভিন্নসুৰীয়া নাৰীশিক্ষা আঁচনি কাৰ্যকৰী কৰে। ইয়াৰপৰা এটা কথা বুজা গ'ল যে নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়টো যান্ত্ৰিকভাৱে — ইমান স্কুল, ইমান মহাবিদ্যালয়, ছাত্ৰীনিৱাস বা জলপানী বা বিনা মাচুলে দিয়া শিক্ষা আদি বিষয়বোৰ চালেই নহ'ব; লিঙ্গভিত্তিক বিষয়বোৰ বিচাৰলৈ নানিলে নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ আৰু তাৰদ্বাৰা নাৰীপুৰুষৰ সমতা সাধন অসম্ভৱ হ'ব। অন্য প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক সম্পদৰ দৰে শিক্ষাও এক ডাঙৰ সামাজিক সম্পদ (social resource)। সাৰ্থক আৰু সুচল জীৱনযাপনৰ বাবে এনে সম্পদ ভোগ কৰিবলৈ সুযোগ আহৰণৰ ক্ষমতা লাগে। পিছে সুযোগ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষমতাও লাগিব। শিক্ষাৰ বাবে মহিলাৰ সুযোগ-সমতা আছে, পিছে সক্ষমতাৰ (যেনে অনুমতি, সময়, অৰ্থ আৰু উৎসাহৰ) বহুত সময়ত অভাৱ। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল সমাজত এতিয়াও দৃকৈ শিপাই থকা লিঙ্গভেদভাৱ। লিঙ্গ-ভেদৰপৰা হোৱা নাৰীৰ বঞ্চনা (deprivation)ৰ বিষয়টোক দুই ধৰণে চাব পাৰি: নাৰীৰ লিঙ্গ-প্ৰয়োজন (gender need) আৰু লিঙ্গ-স্বাৰ্থ (gender interest)। এই অভিমত নাইলা কবিৰ (Naila Kabeer)ৰ। প্ৰথমটো হ'ল বস্তুগত সা-সুবিধা (স্কুল, জলপানী, হোষ্টেল); দ্বিতীয়টো হ'ল দৃষ্টিভঙ্গীগত (attitudinal) সমতা। গতিকে নাৰীৰ শিক্ষাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ হ'লে লিঙ্গভেদৰ ধাৰণাটোক আনিবই লাগিব।

নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থান নিৰ্ণয় কৰাত লিঙ্গভেদ (gendering)ৰ ধাৰণাটোৰ প্ৰয়োগ নাৰী-পুৰুষ সমতা আন্দোলনৰ এটা চমৎকাৰ আৱিষ্কাৰ বুলি ক'ব পাৰি। প্ৰায় দুশবছৰ ধৰি চলি থকা নাৰী-পুৰুষ সম-অধিকাৰ আন্দোলনৰ বিশ্বাস আছিল যে নাৰীক সমান অধিকাৰ দিলেই নাৰীয়ে পুৰুষৰে সৈতে সমতা লাভ কৰিব আৰু নাৰী মুক্ত হ'ব। সেয়েহে ইংলেণ্ড, মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰ, ইউৰোপ, ৰুছদেশ, চীন আৰু ভাৰততো প্ৰায় এশ বছৰ ধৰি মহিলাই শিক্ষাৰ অধিকাৰ, বৃত্তি অৱলম্বন বা চাকৰি কৰাৰ অধিকাৰ, ভোটাধিকাৰ অৰ্জনৰ সংগ্ৰাম চলালে। দুই মহাযুদ্ধৰ আগে-পাছে পৃথিৱীৰ প্ৰায় সকলো দেশতে নাৰীৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত হ'ল। ভাৰতত ১৯৫০ চনত সংবিধানত নাৰীৰ সকলো অধিকাৰ সন্নিৱিষ্ট কৰা হয়। ১৯৬০ৰ দশকতহে বিশ্বৰ মহিলাসকলে অনুভৱ কৰিবলৈ লয় যে সকলো অধিকাৰ থকা সত্ত্বেও নাৰী ক্ষমতাহীন আৰু পুৰুষৰ অধীনত আছে। নাৰীয়ে বুজিবলৈ ধৰিলে যে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ মাজত অসমতা কেৱল বাহ্যিক বিষয়তেই নহয়, সমাজৰ কাঠামোতো অন্তৰ্নিহিত। অতীজৰপৰা প্ৰচলিত লিঙ্গ-অসমতা সমাজৰ প্ৰত্যেক কোণতে ইমান দৃকৈ শিপাই আছে যে তাক লৰচৰ কৰাটো সহজ নহয়। লিঙ্গ-অসমতাৰ ভেটিত অৱস্থিত এই সমাজব্যৱস্থাক পিতৃতান্ত্ৰিক বা পুৰুষপ্ৰধান ব্যৱস্থা (patriarchy) বুলি নামকৰণ কৰা হয়। এই ব্যৱস্থাক উপস্থাপন কৰা হৈছে পুৰুষ আৰু নাৰীৰ

মাজৰ স্বাভাৱিক প্ৰাকৃতিক পাৰ্থক্যবোৰক (asex differences) অপ্ৰাকৃতিক অথচ চিৰস্থায়ী লিঙ্গভেদ (gender difference)লৈ ৰূপান্তৰ কৰি। নাৰীৰ সন্তান জন্ম দিব পৰা ক্ষমতা আৰু যৌনাঙ্গৰ ভিন্নতাৰ বাহিৰে পুৰুষ-মহিলাৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক গঠনৰ কোনো ভিন্নতা নাই। অথচ এই সামান্য ভিন্নতাৰ ওপৰতে উপস্থাপন কৰা হৈছে বিৰাট লিঙ্গভেদ ব্যৱস্থাটোৰ কাঠামো, যাৰদ্বাৰা নিৰ্ণীত হয় পুৰুষ আৰু নাৰীৰ ভিন্ন আৰু অসমতাসূচক সামাজিক ভূমিকা, অৰ্থাৎ সন্তান প্ৰসৱ কৰাৰ বাবে মহিলাই ঘৰৰ কাম, শিশুৰ লালন-পালন কৰিব লাগিব। পিছে মাতৃ হোৱা বাবে নাৰী অন্য কামৰ বাবে অযোগ্য হোৱাটো বুজায় জানো? অথচ এইটোৱেই মহিলাক বাহিৰত চাকৰি কৰিবলৈ নিদিয়া বা সন্মানসূচক সামাজিক কামত অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ নিদিয়াৰ প্ৰধান যুক্তি। এই ব্যৱস্থাৰ প্ৰভাৱ সুদূৰপ্ৰসাৰী। ইয়াৰ নাৰী-পুৰুষ সম্বন্ধীয় লিঙ্গ-ধাৰণাবোৰ সামাজিকীকৰণ বা সাংস্কৃতিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া (socialization, acculturation process)ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। লিঙ্গীয়কৰণ (gendering) সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ এক প্ৰধান অংশ। জন্মৰ মুহূৰ্তৰপৰা ল'ৰা আৰু কন্যা শিশুৰ মনত আৰ্হি আৰু ব্যৱহাৰেৰেহে তেওঁলোকৰ লিঙ্গ-অৱস্থিতিৰ বিষয়ে সজাগ কৰা হয়। লিঙ্গ অনুসৰি উচিত বুলি বিবেচিত আচাৰ-ব্যৱহাৰ, সামাজিক ভূমিকা আৰু সমাজৰপৰা পাবলগীয়া মানমৰ্যাদাৰ ধাৰণাবোৰ তেওঁলোকৰ মনত এনেদৰে সুমুৱাই দিয়া হয় যে ওৰেটো জীৱন নাৰী আৰু পুৰুষে অসচেতনভাৱে সেই মতে সমাজত আচাৰ-ব্যৱহাৰ কৰি নিজ নিজ লিঙ্গ-নিৰ্ণীত সামাজিক ভূমিকা পালন কৰে। প্ৰজন্মৰপৰা প্ৰজন্মলৈ এনে শিক্ষণৰ সোঁত এনেদৰে চলি যায় যে পুৰুষ-নাৰী উভয়ে সমানে এনে ভ্ৰান্তিমূলক লিঙ্গভেদৰ ধাৰণাবোৰ স্বাভাৱিক বুলি গণ্য কৰে। সচেতন, পুনৰ-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰেহে নাৰী-পুৰুষ সম্বন্ধে এনে ভ্ৰান্তিমূলক ধাৰণাৰ অস্বাভাৱিকতা উপলব্ধি কৰা যাব; নহ'লে এইবোৰ অপ্ৰতিৰোধ্য সত্য বুলি গণ্য হ'ব।

লিঙ্গভেদ ধাৰণাৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য এই যে পুৰুষ-নাৰীৰ চৰিত্ৰ আৰু সামাজিক ভূমিকা বা নিৰ্দিষ্ট কৰ্মৰ সম্বন্ধে থকা লিঙ্গ-ভেদভাবমূলক ধাৰণাবোৰে জীৱনৰ প্ৰতিটো দিশত আৰু সমাজৰ প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰত সকলোৰে অজানিতে আৰু অগোচৰে ক্ৰিয়া কৰি থাকে। কি খাওঁ, কি পিন্ধো, ক'লৈ যাওঁ, আমি থকা ঘৰৰ স্থাপত্য, নিযুক্তি, অৱস্থান সকলোতে লিঙ্গভেদৰ ছাপ দেখা যায়। কোৱা বাহুল্য যে শিক্ষা-ব্যৱস্থাৰ দৰে এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ সামাজিক অনুষ্ঠানত লিঙ্গভেদভাব আৰু লিঙ্গবৈষম্যই সদায় আৰু এতিয়াও ক্ৰিয়া কৰি আছে। লিঙ্গভেদভাবৰ বাবেই চৰকাৰ, সমাজৰ অগ্ৰণী ব্যক্তি, শিক্ষাবিদ, শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী, অভিভাৱক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আশাশুধীয়া প্ৰয়াস আৰু প্ৰচেষ্টা সত্বেও নাৰীশিক্ষা এতিয়াও পুৰুষৰ শিক্ষাৰ

তুলনাত পিছ পৰি আছে; নাৰীসমাজেও শিক্ষাৰপৰা পাবলগীয়া মান-মৰ্যাদা, চাকৰি আদিত সমস্থান, ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰা ক্ষমতা, সামাজিক আৰু পাৰিবাৰিক বিষয়বোৰত হস্তক্ষেপ কৰিব পৰা শক্তি আহৰণ কৰিবলৈ অপাৰগ হৈ আছে। লিঙ্গভেদ অসমৰ নাৰীশিক্ষাৰ ক'ত কেনেকৈ সোমাই আছে বিচাৰি উলিয়াবলৈ সাম্প্ৰতিক অসমত নাৰীশিক্ষা-ব্যৱস্থাৰ অলপমান বিশ্লেষণ কৰাটো উচিত।

বহুতৰ ধাৰণা হ'ব পাৰে যে শিক্ষাব্যৱস্থা এটাত নো কি লিঙ্গভেদভাব থাকিব পাৰে! নাৰী-পুৰুষৰ একেটাই শিক্ষাব্যৱস্থা, একে ধৰণৰ ঘৰ, খেল-পথাৰ, একেই পাঠ্যক্ৰম, একেই পৰীক্ষাব্যৱস্থা, একেই পৰিচালনা-ব্যৱস্থা, একে ধৰণৰ শিক্ষিত আৰু প্ৰশিক্ষিত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী। এনে ব্যৱস্থা দেখাত নিৰপেক্ষ। বৈষম্য ক'ত, কেনেকৈ আছে — ধৰিবলৈ টান। অথচ এই তথাকথিত নিৰপেক্ষ ব্যৱস্থাৰ মাজতো যে ভাৰতীয় শিক্ষা ব্যৱস্থাত ইতিমধ্যে বিভিন্ন ধৰণৰ অসমতা আহি গৈছে, গৱেষকসকলে তাক দেখুৱাই দিছে। এটা হৈছে অঞ্চলভিত্তিক অসমতা, কিছুমান অঞ্চল শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰণী, কিছুমান পিছপৰা। শিক্ষাৰ অগ্ৰসৰতাৰ তালিকাত অসম মাজতে আছে; পিছে অসমৰপৰা যি-গতিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰী বাহিৰলৈ শিক্ষাৰ বাবে গৈছে তাৰপৰাই গম ধৰিব পাৰি যে অসমৰ অৱস্থা সন্তোষজনক নহয়। আৰু এটা অসমতা হৈছে জাতি বা সম্প্ৰদায়ভিত্তিক অসমতা— অনুসূচিত জাতি, অনুসূচিত জনজাতি আৰু ধৰ্মীয় সংখ্যালঘুসকল শিক্ষাত পিছ পৰি আছে। শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অঞ্চলভিত্তিক আৰু জাতি ধৰ্ম-সম্প্ৰদায়ভিত্তিক অসমতাৰে সৈতে ভাৰতীয় শিক্ষা ব্যৱস্থাত লিঙ্গভিত্তিক অসমতাও দৃশ্যমান। ভাৰতৰ সকলো ৰাজ্যতে কম-বেছি পৰিমাণে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত নাৰী পিছ পৰি আছে। যেতিয়া সকলো অসমতা একেলগ হয় তেতিয়া দেখা যায় যে নাৰীৰ মাজতো অনুসূচিত জনজাতীয়, অনুসূচিত জাতিভুক্ত আৰু ধৰ্মীয় সংখ্যালঘু নাৰী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অন্য নাৰীতকৈ পিছপৰা দেখা যায়। এনে শৈক্ষিক অসমতাৰ কাৰণ হিচাবে দৰিদ্ৰতা, সামাজিক অৱহেলা, জাতি আৰু সম্প্ৰদায়গত বৈষম্যৰ লগতে নাৰীৰ ক্ষেত্ৰত লিঙ্গভেদভাবো অন্যতম কাৰণ। এই উদাহৰণৰপৰা ধৰিব পাৰি যে শিক্ষা অনুষ্ঠান (the institution of education) প্ৰকৃততে নিৰপেক্ষ নহয় আৰু এই ব্যৱস্থাৰ মাজতে অন্তৰ্নিহিত লিঙ্গবৈষম্যক নাৰীশিক্ষাৰ এটা প্ৰধান অন্তৰায় বুলি ক'ব পাৰি।

বিষয়টো অলপ বেলেগ ধৰণে চাব পাৰি। শিক্ষা-ব্যৱস্থাটোক এক নিৰ্জীৱ, অজটিল, মনোলিথ হিচাবে নাচাই ব্যৱস্থাটোক বিভিন্ন অংশত ভাগ ভাগ কৈ চাব পাৰি। অন্য যিকোনো সামাজিক ব্যৱস্থাৰ দৰে সমসাময়িক সামাজিক প্ৰয়োজন, আকাংক্ষা আৰু পৰিৱৰ্তনশীল ভাবধাৰণাৰ ওপৰত উপস্থাপিত এখন সমাজৰ

শিক্ষাব্যৱস্থাও সদায় বিবৰ্তনশীল। তদুপৰি সমাজৰ সমকালীন শক্তিশালী শ্ৰেণী বা গোটটোৰ ক্ষমতা বৃদ্ধি আৰু সেই ক্ষমতা অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ মনোভাব তাত সদায় অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। গতিকে দেখাত নিৰপেক্ষ যেন লাগিলেও ৰাষ্ট্ৰৰূপৰা পৰিয়াললৈকে, কোনো অনুষ্ঠান নিৰপেক্ষ বা স্বাৰ্থৰ উৰ্ধ্বত হ'বই নোৱাৰে। এটা অনুষ্ঠানৰ বিষয়ে জানিবলৈ হ'লে ইয়াৰ গাঁথনিৰ সকলো অংশৰ অংশীদাৰসকলৰ চৰিত্ৰ আৰু অন্তৰ্নিহিত স্বাৰ্থ সম্বন্ধে অৱগত হোৱাটো আৱশ্যক। শিক্ষাব্যৱস্থাৰ বিষয়ে জানিবলৈ হ'লে এনে বিচাৰপদ্ধতি প্ৰযোজ্য। সমাজৰ সকলোকে (পোৱাবিলাকক আৰু নোপোৱাবিলাকক) ছুই যোৱা এই সৰ্বব্যাপী অনুষ্ঠানত ৰাষ্ট্ৰব্যৱস্থা, সমাজ আৰু সমাজৰ প্ৰতিটো পৰিয়াল আৰু ব্যক্তি পৰোক্ষ বা প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত হৈ আছে। আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে ইয়াৰ ভিন ভিন অঙ্গ বাছি লোৱা হৈছে। প্ৰথমটো, ধৰি লোৱা যাওক, চৰকাৰ বা চৰকাৰী নীতি; দ্বিতীয়টো হ'ল সমাজ, যাৰ ভিতৰত আছে অভিভাৱক; তৃতীয়তে আছে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী; চতুৰ্থতে আছে শিক্ষা-অনুষ্ঠানটো, যাৰ ভিতৰত আছে আন্তঃগাঁথনি, পৰিচালকমণ্ডলী, পাঠ্যপুথি-প্ৰণয়ন আৰু পৰীক্ষা-পৰিচালনা গোট, শিক্ষণ-পদ্ধতি, নিয়মাৱলী, শৃঙ্খলা ইত্যাদি। আটাইকেইটা অংশক ভিন ভিনকৈ চালে দেখা যায় যে কম-বেছি পৰিমাণে লিঙ্গভেদে সকলোৰে মাজত ক্ৰিয়া কৰিছে।

চৰকাৰ বা চৰকাৰী নীতি-নিয়মৰ সম্পৰ্কে আগতেই অলপ কোৱা হৈছে। পুৰুষপ্ৰধান সমাজত চৰকাৰ বা ৰাষ্ট্ৰই নিয়ন্ত্ৰণ কৰা সকলো অনুষ্ঠান যে পুৰুষৰ হাতত আছে সেই কথা কোৱা বাহুল্য। ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থৰ ফালৰপৰা মহিলাৰ প্ৰধান ভূমিকা হ'ল উঠি অহা প্ৰজন্মৰ মাতৃ হিচাবে, গতিকে মাতৃ আৰু শিশুকল্যাণ হ'ল চৰকাৰৰ প্ৰধান চিন্তা। পৰিয়াল-বৃদ্ধি নিয়ন্ত্ৰণ আৰু জনসংখ্যা-বিস্ফোৰণৰ বাবে সদায় মহিলাকে দোষী বুলি ভবা হয় আৰু সেই অনুপাতে ব্যৱস্থা লোৱা হয়। এতিয়া উৎপাদনত মহিলাৰ অংশগ্ৰহণৰ প্ৰয়োজনবোধ কৰি চৰকাৰে আত্মসহায়ক গোটত জোৰ দিছে। মুঠতে চৰকাৰৰ ফালৰপৰা নাৰী শিক্ষাৰ অৰ্থ হ'ল পৰিয়ালৰ স্বাস্থ্য, শিক্ষা, পৰিয়াল-নিয়ন্ত্ৰণ আৰু কুটিৰ-শিল্প কৰিব পৰাকৈ গঢ়া এটা আহিলা। সেই অনুপাতে মহিলাসম্পৰ্কীয় আঁচনি তৈয়াৰ কৰাত চৰকাৰে গুৰুত্ব দিছে।

সমাজৰ, ঘাইকৈ অভিভাৱকৰ, সহযোগ আৰু সম্মতি অবিহনে কোনো শিক্ষা আঁচনি সফল হ'ব নোৱাৰে। অসমৰ সাক্ষৰতা হাৰৰ ফালৰপৰা চালে দেখা যায় যে বেছিভাগ অভিভাৱক, বিশেষকৈ গাঁও অঞ্চলত, নিজেই নিৰক্ষৰ। গতিকে নিজৰ সন্তানক প্ৰথমতে স্কুলত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাত বা ৰখাত সৰহভাগ অভিভাৱকৰে উদাসীনতা দেখা যায়। ১৯৯৫-৯৬ এন এছ এছৰ তথ্য অনুসৰি অসমত স্কুলত নাম লগোৱা প্ৰতি হেজাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভিতৰত ৬১৯ জনে শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াটো শেষ

নকৰাকৈয়ে এৰে বা drop-out হয়। পিতৃ-মাতৃৰ উদাসীনতাৰ বাহিৰে স্কুল এৰাৰ অন্য কাৰণ হ'ল দৰিদ্ৰতা আৰু শিশুশ্ৰম-ব্যৱস্থা। এইবোৰে ল'ৰা-ছোৱালীৰ ক্ষেত্ৰত সমানে ক্ৰিয়া কৰে। পিছে ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ অৱনতিৰ বাবে অন্য কিছুমান লিঙ্গভিত্তিক কাৰণ আছে, যাৰপৰা সমাজত এতিয়াও প্ৰচলিত লিঙ্গভিত্তিক বৈষম্যৰ উমান পোৱা যায়। ছোৱালীয়ে ঘৰুৱা কাম আৰু ভাই-ভনীক চাবলৈ স্কুল এৰে। আৰ্থিক সঙ্কটত পৰিলে, ল'ৰাতকৈ আগতে ছোৱালীয়ে স্কুল এৰিব লাগে। পুষ্টিহীনতা, পঢ়াৰ বাবে সময়ৰ নাটনি আৰু অন্যান্য সা-সুবিধাৰ অভাৱত ছোৱালী স্কুলৰ পঢ়া-শুনাত পিছ পৰি থাকে আৰু বছৰি বছৰি ফেইল কৰি স্কুল এৰিব লাগে। কেৱল অশিক্ষিত বা দৰিদ্ৰ শ্ৰেণীৰ মাজতেই যে ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি অৱহেলা কৰা এনে মনোভাব দেখা যায় তেনে নহয়, শিক্ষিত আৰু অৱস্থাপন্ন পৰিয়ালতো শিশুকন্যাৰ প্ৰতি বৈষম্যভাব দেখা যায়। অসমত যৌতুক প্ৰথাৰ অতিশয্য নাই যদিও, ছোৱালী বিয়া দিয়াও কম খৰচী নহয়। বেছিভাগ অভিভাৱকে এতিয়াও ছোৱালীয়ে চাকৰি কৰাতকৈ বিয়া হোৱাহে বেছি জৰুৰী বুলি ভাবে আৰু দুটাৰ ভিতৰত বাচনি কৰিবলৈ হ'লে পিছৰটোতহে বেছি গুৰুত্ব দিয়াৰ সম্ভাৱনা বেছি। উচ্চশিক্ষাৰ বাবে বিষয়-বাছনিৰ ক্ষেত্ৰতো অভিভাৱকে বিয়াৰ বিষয়টো মনত ৰাখি চলে। আজিকালি অৱশ্যে বিয়াৰ বাবে নাৰীৰ উচ্চশিক্ষাৰ উপাধিটোকো এটা অৰ্হতা বুলি গণ্য কৰা হয়। সেয়েহে অভিভাৱক এই ক্ষেত্ৰত উদাৰ হ'ব পাৰে। এইবোৰ দেখাত সৰু কথা যেন লাগিলেও গোট গোটকৈ সমাজত আগোচৰে, অস্বীকৃতভাৱে ক্ৰিয়া কৰা এনে ধ্যানধাৰণাই নাৰীৰ শিক্ষাগ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুতৰ প্ৰভাৱ পেলায়।

এইখিনিতে নাৰীশিক্ষাৰ সম্বন্ধে আজিৰ দিনৰ আৰু আগৰ দিনৰ সমাজত প্ৰচলিত ধ্যানধাৰণাৰ তুলনা কৰিব পাৰি। ১৮৮৫-৮৬ চনত নগাঁৱৰপৰা গুণাভিৰাম বৰুৱাদ্বাৰা সম্পাদিত *আসাম-বন্ধু* নামৰ আলোচনীখন ছপা হয়। ১৮৮২ চনত ভাৰতৰ তদানীন্তন ইংৰাজ চৰকাৰে ভাৰতবৰ্ষত শিক্ষাৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে এখন আয়োগ গঠন কৰে আৰু আয়োগৰ প্ৰতিবেদন মৰ্মে ১৮৮৪ চনৰপৰা অসমত ছোৱালী স্কুল পতাত জোৰ দিয়ে। নগাঁৱত ৰেভাৰেণ্ড মাইলছ ব্ৰনছনৰ নগাঁও অনাথ প্ৰতিষ্ঠান (১৮৪২-১৮৫৭) থকাৰ বাবে আৰু গুণাভিৰামকে ধৰি নাৰীশিক্ষাৰ পোষকতা কৰা ব্ৰাহ্মসকলৰ উপস্থিতিৰ কাৰণে সেই সময়ৰ নগাঁওবাসীসকলৰ বাবে নাৰীশিক্ষা বিষয়টো বহুলভাৱে চৰ্চিত হোৱাটো স্বাভাৱিক আৰু সেই অনুপাতে নৱপ্ৰকাশিত আলোচনীখনত নাৰীশিক্ষা এটা আলোচ্য বিষয় হৈ পৰে। তাত ৰত্নেশ্বৰ মহন্ত আৰু পূৰ্ণানন্দ শৰ্মাৰ দৰে লেখকৰ ৰচনাত প্ৰকাশ পোৱা নাৰীৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি ৰক্ষণশীল সমাজৰ মন্তব্যবোৰ আমোদজনক। ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ

বিষয়টোৱে এইসকল লেখকৰ মনলৈ বিভিন্ন ধৰণৰ শঙ্কা আনিছিল যাৰ উমান পোৱা যায় প্ৰবন্ধলানিৰ নামকৰণত: "স্বাধীনতা নে স্বেচ্ছাচাৰিতা" আৰু "ঘৈণীৰ কৰ্ত্তব্য আৰু স্ত্ৰী-শিক্ষা"। তেওঁলোকৰ ভয় এনেধৰণৰ: যদি ছোৱালীৰ বিয়াই হ'ব আৰু ছোৱালীয়ে যদি ঘৰৰ বাহিৰলৈ গৈ চাকৰি নকৰে তেনেহ'লে ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ কি প্ৰয়োজন? তেওঁলোকৰ ভয় যে শিক্ষিতা নাৰীয়ে ঘৰৰ কাম বন কৰিবলৈ নিশিকিব বা কৰিবলৈ ইচ্ছা নকৰিব। তাতোকৈ ডাঙৰ ভয় আছিল শিক্ষিত ছোৱালীয়ে দৰা "এঙাৰ" বা বিয়া হ'লেও পতিক অৱহেলা কৰিব, বা গ্ৰহণ নকৰিবও পাৰে বা গুৰু বুলি নামানিবও পাৰে। ইয়াৰ উপৰি ভয় হৈছিল স্কুললৈ যোৱাৰ অভ্যাস হ'লে বন্ধু-বান্ধৱীৰ লগ ধৰি বা অকলে নৈপাৰত বা বাগিচাত সন্ধ্যা ফুৰিবলৈ যাব পাৰে। তদুপৰি আশঙ্কা প্ৰকাশ কৰা হৈছিল যে লেখাপঢ়া জানিলে বাংলা উপন্যাস-নাটক পঢ়ি অসতী হ'বলৈ শিকিব বা ল'ৰালৈ প্ৰেমপত্ৰ লেখিব। অৱশ্যে মহন্তই প্ৰচীন ভাৰতীয় পৰম্পৰাৰ দোহাই দি মনু আৰু কণ্ব ঋষিৰ দৃষ্টান্ত দি ভাৰতীয় নাৰীৰ আৰ্হিৰে অসমীয়া নাৰীক সুগৃহিণী-সুমাতৃ আৰু সুপত্নী কৰি তুলিব পৰা এটা শিক্ষা পদ্ধতি আৱিষ্কাৰ কৰে। অসমত নালাগে, চুবুৰীয়া বঙ্গতো এনে দ্বিধা প্ৰকাশ কৰা হৈছিল আৰু তাৰ প্ৰতিবিধানো সময়ত ওলাইছিল।

উল্লেখনীয় যে এনে ভাব সমাজত বিৰল নাছিল আৰু পৰৱৰ্তী কালত, আৰু কিছু পৰিমাণে এতিয়াও, নাৰীশিক্ষাৰ ব্যৱস্থাপনাত ইয়াৰ প্ৰভাৱ থকাটো নুই কৰিব নোৱাৰি। মজাৰ কথা এই যে ইয়াৰ প্ৰায় পঞ্চাছ বছৰৰ পিছত গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ সুপুত্ৰ জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাই সেই একেই নগাঁৱত, নগাঁও মহিলা সমিতিৰ বছৰেকীয়া অধিবেশনত সভাপতিত্ব কৰি স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সম্পৰ্কে দুআষাৰমান কৈছিল। সেই সময়ত মহিলা সমিতিয়ে সজোৰে নাৰীশিক্ষাৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল। তেওঁ নাৰীক উচ্চশিক্ষাৰ প্ৰতি উৎসাহিত কৰিছিল, ডাক্তৰণী, শিক্ষয়িত্ৰী হ'বলৈ উপদেশ দিছিল, যাতে তেওঁলোকে পিছপৰা নাৰীসমাজক সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰিব পাৰে। একে সময়তে তেওঁ স্পষ্ট কৰি দিছে যে তেওঁৰ মতে নাৰীৰ প্ৰাথমিক কৰ্মক্ষেত্ৰ নিজ গৃহ আৰু প্ৰধান কৰ্তব্য সুগৃহিণী আৰু সুমাতৃ হোৱা। গতিকে তেখেতে পৰামৰ্শ দিয়ে যে গান-বাজনা, চিত্ৰশিল্প, কুটিৰশিল্প আৰু ৰন্ধনবিদ্যা নাৰীশিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত আৱশ্যকীয় বিষয় হিচাপে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লোৱা হওক যাতে অসমীয়া মহিলাসকলে ঘৰখন সুন্দৰকৈ সজাই তুলিব পাৰে। আজিকালিৰ পিতৃয়ে ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ বাবে টকা-পইছা খৰচ কৰি কেৱল এগৰাকী গৃহিণী পাবলৈ আশা নিশ্চয় নকৰে। পিছে এনে ধৰণৰ মানসিকতাই নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়বস্তু আৰু পদ্ধতিত প্ৰভাৱ নাই পেলোৱা বুলি ক'ব নোৱাৰি।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী একেখন লিঙ্গভেদভাবাপন্ন সমাজৰে সৃষ্টি। অসম আন্দোলনৰ সময়ছোৱাত ছাত্ৰই ছাত্ৰীক কি চকুৰে চায় ভালকৈ ওলাই পৰিছিল। ছাত্ৰীৰ কোনো সিদ্ধান্তকাৰী ভূমিকা নাছিল আৰু ছাত্ৰৰ আদেশমতে আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। এইক্ষেত্ৰত অসমীয়া ছাত্ৰসমাজ ব্যতিক্ৰমী নাছিল। ১৯৬০ৰ দশকৰ শেষৰ ফালে ইউৰোপ আৰু মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰত প্ৰতিবাদী নাৰী-আন্দোলনৰ সূত্ৰপাত হৈছিল। সেই সময়ৰ ছাত্ৰ আৰু কৃষ্ণাঙ্গ নাগৰিকৰ-অধিকাৰ ৰক্ষাৰ আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰা ছাত্ৰীসকলে লগৰ ছাত্ৰসকলৰ অৱহেলা আৰু দুৰ্ব্যৱহাৰত ক্ষুব্ধ হৈছিল। কৃষ্ণাঙ্গ ছাত্ৰনেতা ষ্টকলি কাৰ্মাইকেলে ছাত্ৰ-আন্দোলনত নাৰীৰ ভূমিকাৰ ওপৰত দিয়া অশ্লীল মন্তব্য নাৰীসমাজে এতিয়াও পাহৰিব পৰা নাই। চৰিত্ৰ, ভূমিকা আৰু সম্বন্ধৰ সম্পৰ্কত আৰোপ কৰা লিঙ্গভিত্তিক ধ্যানধাৰণাৰ প্ৰভাৱৰপৰা সহজে মুক্তি হ'ব বুলি আশা কৰিব নোৱাৰি। শিক্ষানুষ্ঠানৰ ভিতৰতো এনে মনোভাবে প্ৰভাৱ নেপেলায় বুলি ক'ব নোৱাৰি। আজিকালি ছাত্ৰসমাজে ছাত্ৰীয়ে মেখেলা-চাদৰ, চেলোৱাৰ-পাইজামা, পেন্ট-চাৰ্ট বা ডখনা পিন্ধা বা নিপিন্ধা কথাটো লৈ সততে আন্দোলন কৰিবলৈ প্ৰস্তুত। সকলো ক্ষেত্ৰতে এনে মনোভাবৰ সন্মুখীন হৈ ছোৱালীবিলাক সদায় সঙ্কুচিত হৈ থাকে। সহশিক্ষাৰ শিক্ষানুষ্ঠানত অনা-বিদ্যায়তনিক কাৰ্যকলাপত ছোৱালীৰ কোনো হাত নাই। ছাত্ৰ ইউনিয়নত গাৰ্লছ কমনৰুম সম্পাদিকা পদটোৰ বাহিৰে আন কেনো পদবীৰ বাবে ছাত্ৰী সাধাৰণতে প্ৰাৰ্থী হোৱা দেখা নাযায়। ছাত্ৰজীৱন ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ কঠিয়াতলি। যদি ছাত্ৰাৱস্থাতে ছোৱালীয়ে কোনো ভূমিকা ল'ব নোৱাৰে তেতিয়া হ'লে ৰাজনীতি বা অন্য ৰাজহুৱা জীৱনত পাৰদৰ্শিতা বা নেতৃত্ব গুণৰ পৰিচয় দিয়া সম্ভৱ নহ'ব।

শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীৰ ক্ষেত্ৰতো একেই লিঙ্গবৈষম্য পৰিলক্ষিত হয়। এতিয়াও স্কুল-কলেজত শিক্ষয়িত্ৰীসকল সংখ্যালঘু হিচাবে থাকিব লাগে। পাঠদানৰ বাহিৰে, পৰিচালনা, খেলা-ধূলা বা অন্য সাংগঠনিক কামত মহিলাই কমেইহে অংশগ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। ছোৱালী স্কুল বা ছোৱালী কলেজত শিক্ষয়িত্ৰী সংখ্যাগৰিষ্ঠ হ'লেও দুজনমান পুৰুষ থাকিলে স্বইচ্ছাই পুৰুষসকলে দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্যৰ ভাৰ লৈ লয়। এইয়া পুৰুষৰ মইবৰ ভাব নে মহিলাৰ লিঙ্গসুলভ দ্বিধা নে সংশয়? নাৰীসকলে নাৰীসুলভ গুণৰ হানি হয় বুলি আগ্ৰাসী হ'বলৈ নিবিচাৰে। শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে নিজৰ লিঙ্গচৰিত্ৰটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰদান কৰে, কাৰণ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কোমল মনৰ বাবে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়েই আৰ্হি-পুৰুষ আৰু আৰ্হি-নাৰী। ঘৰত যেনেকৈ মাতৃ-পিতৃৰ পাৰস্পৰিক ব্যৱহাৰে শিশুটিক লিঙ্গভেদমূলক ব্যৱহাৰৰ শিক্ষা দিয়ে, স্কুলতো একে ব্যৱহাৰৰ পুনৰাবৰ্তনে শিক্ষাৰ্থীৰ মনত তাৰ ছাপ আৰু দৃঢ়কৈ পেলায়। সেয়েহে ছোৱালীৰ মানসিক গঠনৰ বাবে হয়তো কেৱল ছোৱালী

আৰু শিক্ষয়িত্ৰী থকা স্কুলেই ভাল, যিহেতু নাৰীয়ে স্বাধীনভাৱে কাম কৰাৰ আৰ্হি এটা আগত পাব। শিক্ষক-ছাত্ৰৰ সম্বন্ধত লিঙ্গভেদৰ প্ৰভাৱ পৰে, বিশেষকৈ যদি শিক্ষক-ছাত্ৰ বিপৰীত লিঙ্গৰ হয়। শিশু অৱস্থাত কোমল বয়সীয়া ছাত্ৰই শিক্ষয়িত্ৰীক মাতৃজ্ঞান কৰিলেও বয়সত বহুত ছাত্ৰই শিক্ষয়িত্ৰীক হেয় জ্ঞান কৰে। অন্যহাতে বহুত ছাত্ৰীয়ে শিক্ষকসকলৰ পৰা শিক্ষাগ্ৰহণ কৰিবলৈ সংকোচ কৰিব পাৰে। পুৰুষসুলভ ৰুক্ষতাত ত্ৰস্ত হ'ব পাৰে। ইফালে শিক্ষকে ছাত্ৰীৰ বোধশক্তিক হেয়জ্ঞান কৰিব পাৰে আৰু সমান যত্ন নল'বও পাৰে। অসমত তেনেকুৱা ঘটনা খুব বেছি শুনা নাযায়। পিছে অন্য ৰাজ্যত পুৰুষ শিক্ষকসকলৰ পৰা ছোৱালীৰ শাৰীৰিক নিৰ্যাতনৰ আশংকাও আছে।

অৱশেষত আহোঁ শিক্ষাব্যৱস্থাৰ আনুষ্ঠানিক দিশলৈ। অনুষ্ঠান মানুহে পাতে। পিছে এবাৰ গঢ়াৰ পাছত অনুষ্ঠান এটাৰ নিজস্ব গতি থাকে, য'ত প্ৰকাশিত হয় মানুহৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ আন্তঃগাঁথনিবোৰ। প্ৰতিটো অনুষ্ঠানত এটা ক্ষমতাৰ শৃঙ্খলা আছে। একেবাৰে ওপৰৰ মুৰব্বীসকলৰ পৰা একেবাৰে তলতীয়া পিয়নলৈকে সকলোৱে কম-বেছি পৰিমাণে অনুষ্ঠানৰ ক্ষমতা আৰু সম্পদৰ অংশীদাৰ, অৱশ্যে সমানে নহয়। পুৰুষপ্ৰধান সমাজত কোনো অনুষ্ঠান লিঙ্গনিৰপেক্ষ নহয়। শিক্ষাব্যৱস্থাতো এই সকলোবোৰ আনুষ্ঠানিক চৰিত্ৰ পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰথমতে আন্তঃগাঁথনিৰ কথালৈ আহোঁ। অসমৰ গোটেই শিক্ষা-ব্যৱস্থাটোৰ বিষয়ে কোৱা কঠিন। গতিকে উচ্চ মাধ্যমিক আৰু উচ্চশিক্ষাৰ বিষয়তে আলোচনাটো সীমাবদ্ধ ৰখা হ'ল। ইতিমধ্যে কোৱা হৈছে যে সহশিক্ষা অনুষ্ঠানত পৰ্যাপ্ত সা-সুবিধা থকা সত্বেও লিঙ্গশিক্ষণৰ প্ৰভাৱ অনুসৰি ছাত্ৰীসকল সঙ্কুচিত হৈ থাকে, দল বান্ধি নিজৰ মাজতে থাকে, ছোৱালী জিৰণী কোঠা আৰু শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰে খেলপথাৰ, প্ৰেক্ষাগৃহ আদিত তেওঁলোকৰ কোনো ভূমিকা বা স্থান নাথাকে। যিহেতু সহশিক্ষা মানে দুয়ো লিঙ্গক একেধৰণে আৰু সমানে সা-সুবিধা দিয়া, তথাপি ছোৱালীয়ে যে সমানে সেইবোৰ ভোগ কৰিবলৈ অক্ষম হৈছে সেই কথা কাৰো মনলৈ নাহেই। স্কুল সাজোঁতে, আচবাব তৈয়াৰ কৰোঁতে, স্কুলত কৰণীয় কামখিনিৰ কাৰণে স্থান নিৰ্ণয় কৰোঁতে ল'ৰাৰ প্ৰয়োজনহে আগত ৰখা হয়। ছোৱালীৰ যে বেলেগ প্ৰয়োজন থাকিব পাৰে সেই কথা কাৰো মনলৈ নাহে। কটন কলেজ স্থাপনৰ আঠাইছ বছৰৰ পিছতহে তাত ছোৱালীৰ পদাৰ্পণ হ'ল। এতিয়াও ছোৱালীয়ে ল'ৰাৰ প্ৰয়োজন অনুসৰি সজা শিক্ষানুষ্ঠানত অনুগৃহীত আলহী হিচাবে থাকিব লাগে। নাৰীশিক্ষা সুচল কৰিবলৈ পতা ছোৱালীৰ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰতো নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি থকা সমাজৰ আওকণীয়া আৰু অসমান ব্যৱস্থা ওলাই পৰে। গতিকে ছোৱালীৰ স্কুল বা ছোৱালী কলেজত আন্তঃগাঁথনিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি

আন্তঃগাঁথনিত থকা লিঙ্গ-প্ৰতিবন্ধকতাৰ বিচাৰ কৰা যাওক। মই অলপতে ডিব্ৰুগড় চহৰ আৰু তাৰ আশে-পাশে থকা একমাত্ৰ স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত মহিলা কলেজ আৰু পাঁচখন ছোৱালী স্কুলৰ সমীক্ষা এটা লৈছিলোঁ। তাৰ ভিত্তিত আৰু মই ব্যক্তিগতভাৱে জনা অসমৰ বিভিন্ন কোণৰ ছোৱালী কলেজ আৰু স্কুলৰ দৃষ্টান্তৰে নাৰীশিক্ষাৰ বাবে থকা সা-সুবিধাৰ কথা ইয়াত আলোচনা কৰিছোঁ।

অসমত যে নাৰীশিক্ষা অৱহেলিত, সেই কথা নাৰীৰ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ পৰাই বুজা যায়। বেয়াকৈ যে ৰাখিছে এনে নহয়। এটা বা দুটাৰ বাদে মই পৰ্যবেক্ষণ কৰা প্ৰত্যেকটো অনুষ্ঠানতে নাৰীসুলভ ভাব পাৰ্যমানে চাফচিকুণকৈ ৰখা হৈছে। তথাপি দেখি পুতৌ লাগে, বিশেষকৈ সহশিক্ষাৰ অনুষ্ঠানৰ তুলনাত। ১৯২৯ চনত ইংৰাজ নাৰীবাদী লেখিকা ভাৰ্জিনিয়া উল্‌ফে কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছোৱালী কলেজ এখনলৈ ভাষণ দিবলৈ গৈছিল। পিছত তেওঁ দুখেৰে মহিলা কলেজৰ অৱস্থা (মানে থকা, খোৱা, অধ্যয়ন কৰা ব্যৱস্থাবোৰ) কেম্ব্ৰিজৰ প্ৰাচীন অতি চহকী পুৰুষ কলেজবোৰৰ অৱস্থাৰে সৈতে তুলনা কৰিছিল। যুগ যুগ ধৰি ধনৰ নদী সেই কলেজবোৰলৈ বৈ আছিল। অথচ ১৮৬৯ চনত ছোৱালী কলেজখন কেইগৰাকীমান উৎসাহী মহিলাই নিজ প্ৰচেষ্টাৰে স্থাপন কৰোঁতে বিশ্বৰ তেতিয়া আটাইতকৈ ধনী সাম্ৰাজ্যবাদী দেশখনতো তাৰ ঘৰ আদি সাজিবলৈ উদ্যোক্তাসকলে পাই পাইকৈ শুভাকাংক্ষীৰপৰা পইচা তুলিব লাগিছিল। উল্‌ফৰ মতে মহিলাৰ দীনতাৰপৰা মহিলাৰ ক্ষমতাহীনতা বুজিব পাৰি। অসমৰ মহিলা কলেজ-স্কুলৰ অৱস্থাও একে। ইয়াত ধনৰ অভাৱতকৈ মহিলাৰ সম্পৰ্কে লিঙ্গসূচক ধ্যান-ধাৰণাৰ প্ৰভাৱেই বেছি দেখা যায়।

নাৰীশিক্ষা প্ৰৱৰ্তনৰ সময়ত ঘৰৰ বাহিৰলৈ গৈ শিক্ষা ল'বলৈ যোৱাত ছোৱালীবিলাকৰ সুৰক্ষাৰ বিষয়টোহে বেছি চিন্তাৰ কাৰণ হৈছিল। বেগম ৰোকেয়া ছাখাৱাত হুছেইনে কলিকতাত মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ ছোৱালীসকলৰ বাবে স্কুল পাতিবলৈ লয় কুৰি শতিকাৰ ৩০ৰ দশকত। তেখেতে প্ৰথমেই এখন বাকছ হেন বন্ধ গাড়ী কিনিছিল ছোৱালীবিলাকক ঘৰৰপৰা সম্পূৰ্ণ পৰ্দা ৰক্ষা কৰি অনা-নিয়া কৰাৰ বাবে। নহ'লে ছোৱালীক মাক-দেউতাকে স্কুললৈ নপঠায়। ইয়াতো দেখা যায় যে ছোৱালী স্কুল বা কলেজ স্থাপন কৰোঁতে পৰিচালকমণ্ডলীৰ প্ৰথম চিন্তা হয় চাৰিওফালে ওখ দেৱাল আৰু লোহাৰ বন্ধ-দুৱাৰ দিয়াটো। ছোৱালী স্কুল বা কলেজত সোমালেই উশাহ বন্ধ হোৱাৰ উপক্ৰম হয়। এনে ধাৰণা হয় যে ঘৰৰ চাৰি দেৱাল ছোৱালীৰ শিক্ষানুষ্ঠানত পুনৰ নিৰ্মিত হৈছে। নাৰীৰ আবুৰ ৰক্ষা কৰাটো এটা ডাঙৰ বিষয় হৈ পৰে। সহশিক্ষাৰ অনুষ্ঠানত ছোৱালী গোট খাই থাকে নাৰীৰ আবুৰ ৰক্ষা কৰিহে। প্ৰত্যেকখন ছোৱালী শিক্ষানুষ্ঠানৰ চৌহদ

একেবাৰে সঙ্কুচিত, খেল-পথাৰ ঠেক নতুবা মুকলিকৈ ফুৰিবলৈ ঠাই অকণ নাই। ঠাইৰ অভাৱৰ বাবে নে উদ্দেশ্যপ্ৰণোদিতভাৱে ছোৱালী শিক্ষানুষ্ঠানবোৰ অঙ্গনমুখী আৰ্হিত সজা হয় যাতে ঘৰৰ অন্তঃপুৰৰ ভাব এটা বৰ্তি থাকে। সেই অনুপাতে প্ৰস্ৰাৱঘৰ, টইলেট, জিৰণী কোঠা, কেনটিন আদিৰ ব্যৱস্থা অনুষ্টুপীয়া বা একেবাৰে নাই। এইবোৰ পুৰণি কলেজ; স্থাপিত হোৱাৰ সময়ত মাটিৰ অভাৱ নাছিল। তথাপি নাৰীক নো কেলেই মাটি লাগে — মনোভাবটো নাৰীৰ অনুষ্ঠানলৈও সম্প্ৰসাৰিত হয়। ডিব্ৰুগড়-সমীপৰ ছোৱালী স্কুল এখনৰ হেনো ১৬ বিঘা মাটি আছে। পিছে দেখিলোঁ যে ওখ ইটাৰ দেৱালখন স্কুলঘৰৰ বাৰান্দাৰ একেবাৰে ওচৰতে বন্ধা আছে। দেৱালৰ বাহিৰত এখন বৃহৎ মুকলি পথাৰ আছে যিখন গাঁৱৰ ৰাজহুৱা খেলপথাৰ, যাক ভ্ৰাম্যমাণ থিয়েটাৰ, বিহু সন্মিলন, বস্ত্ৰমেলা আদিৰ থলি হিচাপেও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ছোৱালীবোৰেনো কেতিয়া তাত খেলিবলৈ বা ফুৰিবলৈ পায় ধৰিব নোৱাৰিলোঁ। অধ্যক্ষাই মোক জনালে ফিল্ডখন আমাৰেই, ৰাইজেহে ব্যৱহাৰ কৰে। ১৯৬৩ চনত স্থাপিত আগশাৰীৰ মহিলা কলেজখনৰ ২০০০ ছাত্ৰীৰ একেলগে থিয় হ'বলৈ ঠাই নাই। অফ-পিৰিয়ডত ছাত্ৰীয়ে বাহিৰৰ ফুটপাথত থিয় হৈ থাকে। সমাজত নাৰীৰ সম্পত্তিহীনতা নাৰীৰ কলেজতো বিদ্যমান। সঙ্কুচিত পৰিৱেশত থাকি ছাত্ৰী-শিক্ষয়িত্ৰীৰ মন সঙ্কুচিত হৈ পৰাটো স্বাভাৱিক। স্কুলত যিয়েই নহওক, কলেজত পঢ়ি থকা ছাত্ৰীয়ে অলপ মুক্তি কামনা কৰে আৰু পৰাপক্ষত ছোৱালী কলেজত নাম লগাবলৈ মন নকৰে যদিও ৰক্ষণশীল অভিভাৱকে নিজৰ ছোৱালীক ছোৱালী কলেজলৈ পঠিয়াই ভাল পায়।

পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰতো দেখা যায় যে অন্য শিক্ষানুষ্ঠানত নেলাগে নাৰীশিক্ষাৰ বাবে সুকীয়াকৈ পতা অনুষ্ঠানতো খুব কমেইহে মহিলাই অনুষ্ঠানৰ পৰিচালনাৰ ভাৰ পায়। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনত থকা নখন মহিলা মহাবিদ্যালয়ৰ এখনৰহে অধ্যক্ষা মহিলা, আঠখন মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ পুৰুষ। অসমৰ কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ত এতিয়ালৈকে এগৰাকীও মহিলা উপাচাৰ্য হোৱা নাই। প্ৰশাসনৰ অন্যান্য বিষয়া, সহায়ক তৃতীয় শ্ৰেণী আৰু চতুৰ্থ শ্ৰেণীৰ কৰ্মচাৰী সাধাৰণতে পুৰুষ। অধ্যক্ষাগৰাকী মহিলা হ'লেও স্কুল বা কলেজৰ পৰিচালনা সংক্ৰান্তত সম্পৰ্ক ৰাখিবলগীয়া চৰকাৰী বা শিক্ষাবিভাগৰ প্ৰায় সকলো কৰ্মচাৰী আৰু বিষয়া সাধাৰণতে পুৰুষ। যাৱতীয় লেনদেনত অসুবিধা পোৱাৰ বাহিৰেও মহিলা সম্পৰ্কীয় কোনো বিষয় আলোচনা কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে অধ্যক্ষাগৰাকীয়ে সুযোগ নাপায়। ফলত চৰকাৰী বা বিভাগীয় কাৰ্যৰ বাবে মহিলা অধ্যক্ষাই হয় জ্যেষ্ঠ পুৰুষ সহকৰ্মী বা পুৰুষ সহায়কৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হ'বলগীয়া হয়। বিশ্ববিদ্যালয়ে বা শিক্ষাবিভাগে পাতি দিয়া সমিতিত প্ৰায়ে মহিলা সদস্য নাথাকে; গতিকে মহিলা স্বাৰ্থজনিত কথা

কেতিয়াও তাত উত্থাপন হ'বলৈ নেপায়। এই পৰিস্থিতি শুধৰাবলৈ বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে অলপতে উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনাত মহিলা পৰিচালকসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ বাবে এলানি কৰ্মশালা পতাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নাৰী অধ্যয়ন কেন্দ্ৰৰ অধীনত কেইবাখনো কলেজত এইলানি কৰ্মশালা পতা হয় ২০০৫-০৬ চনৰ ভিতৰত। সমাজৰ অন্যান্য ক্ষেত্ৰৰ দৰে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো মহিলা পৰিচালনা আৰু শিক্ষাবিষয়ক সিদ্ধান্তকাৰী ভূমিকাৰপৰা আঁতৰত থকাৰ বাবে নাৰীৰ লিঙ্গভিত্তিক প্ৰয়োজন বা স্বাৰ্থবোৰ শিক্ষাব্যৱস্থাৰ নিৰ্ণয়কাৰী পৰ্যায়ত ব্যক্ত হোৱা নাছিল আৰু সেই অনুপাতে ছোৱালীৰ শিক্ষাগ্ৰহণ পদ্ধতি সুচল কৰিবৰ বাবে কোনো ফলদায়ক ব্যৱস্থা লোৱাৰ সুযোগ নোলাইছিল। যিমানেই সদিচ্ছা নাথাকক, পুৰুষ পৰিচালকে বহু ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ শিক্ষাদান বা শিক্ষাগ্ৰহণত থকা প্ৰতিবন্ধকতাৰ কথা বুজিব নোৱাৰে যাৰ বাবে পৰিচালনাৰ ভাৰ মহিলাৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰি দিয়াটো প্ৰয়োজন। তেহে মহিলা পৰিচালকেও আত্মবিশ্বাস আৰু প্ৰশাসনীয় দক্ষতা আহৰণ কৰিব পাৰিব আৰু ছাত্ৰীসকলেও নিজৰ প্ৰতিষ্ঠানতে ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ বাবে সাৰ্থক ৰোল মডেল বিচাৰি পাব।

স্কুল-সংগঠন আৰু ব্যৱস্থাপনাৰ দায়িত্বত সদায় পুৰুষ থকাৰ বাবে স্কুল আদিৰ নিয়মীয়া শৃঙ্খলা আদি সদায় পুৰুষৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে ছাত্ৰনিয়ন্ত্ৰণ, ছাত্ৰৰ প্ৰয়োজন আৰু ক্ষমতা মনত ৰাখি কৰা হয়। এনে নিয়মাৱলী ছাত্ৰীৰ বাবে যে সুবিধাজনক নহ'বও পাৰে এই কথা লিঙ্গ-সচেতনতা নথকাৰ বাবে নাৰীশিক্ষাৰে সৈতে জড়িত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী বা পৰিচালকে কেতিয়াও চিন্তা কৰা নাই। ল'ৰাই স্কুলৰ আগত বা পিছত খেল-ধেমালি কৰাৰ বহুত সুবিধা পায়, ছোৱালীয়ে নেপায়। গতিকে ছোৱালীৰ বাবে স্কুলৰ সময়তে খেলাৰ সময় উলিয়াই দিব পাৰি। ঘৰত পঢ়িবলৈ সুবিধা আৰু সময় নেপায় বাবে স্কুলৰ সময়তে নিৰ্দিষ্ট পঢ়াৰ সময় ছোৱালীৰ বাবে দিব পৰা যায়।

এতিয়া শিক্ষাৰ বিষয়বস্তু সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ব। এই বিষয়ে নাৰীবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰপৰা ইতিমধ্যে বহুত গৱেষণা হৈছে। পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰা সমিতিত প্ৰায় মহিলা সদস্য নাথাকে বা থাকিলেও এগৰাকীমান থকাৰ বাবে নিজৰ মতামত বা অনুভৱ উপস্থাপন কৰিবলৈ অক্ষম হয়। ফলত পাঠ্যক্ৰম পুৰুষৰ ৰুচি অনুসৰি বা ছাত্ৰৰ ৰুচি বা প্ৰয়োজনৰ কথা মনত ৰাখি কৰা হয়। যিহেতু পুৰুষৰ দৃষ্টিত বেছিভাগ মহিলাৰ লেখনি বা কৰ্মৰাজি নিম্নখাপৰ বা দৃষ্টি-আকৰ্ষক নহয় সেইবাবে মহিলাসম্বন্ধীয় কোনো বিষয়েই পাঠ্যক্ৰমত ঠাই নেপায়।

পাঠ্যপুথি-প্ৰণয়নৰ ক্ষেত্ৰতো দেখা যায় যে সমাজত মহিলা আৰু পুৰুষৰ লিঙ্গ-পৰিচয় সম্পৰ্কে প্ৰচলিত ভ্ৰান্ত ধাৰণাবোৰেই প্ৰতিফলিত হয়। পাঠ্যপুথিৰপৰাই

শিশুসকলে পুৰুষ-মহিলাৰ লিঙ্গ-চৰিত্ৰ বা লিঙ্গ-ভূমিকা সম্পৰ্কে পূৰ্বতে ঘৰতে লাভ কৰা ধ্যান-ধাৰণাবোৰৰ পুনৰ সমৰ্থন পায়। *আসাম বন্ধুত* স্ত্ৰী-স্বাধীনতাৰ কথা ভাবি গা-শিয়ৰি যোৱা এজন পুৰুষে তেনে মহিলাৰ দুষ্টালিৰ তালিকাত লেখিছে "গিৰীয়েকৰ দ্বাৰাই বন্ধা-বঢ়া সকলো কাম চলোৱা"ই হ'ল স্ত্ৰী-স্বাধীনতা। আজি-কালি গিৰীয়েক-ঘৈণীয়েকে দুয়ো চাকৰি কৰিলে গিৰীয়েকে কেতিয়াবা বা সময়ে সময়ে বন্ধা-বঢ়াত হাত দিব লাগে বা কেঁচুৱা চাব লাগে। ছবিসহ এনে দৃশ্য পাঠ্যপুথিত দেখুৱালে সমতাৰ ফালে নিশ্চয় এটা পদক্ষেপ লোৱা হ'ব, যদিও সমাজত হৈ-চৈ লাগি যাব পাৰে।

কোনো শিক্ষাব্যৱস্থাত পাঠ্যক্ৰমৰ বিষয় অন্তৰ্ভুক্তিৰ সময়ত সমকালীন সমাজ-ৰাষ্ট্ৰ, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰয়োজন আৰু স্বাৰ্থৰ কথা বিবেচিত হয়। সেই অনুসৰি পাঠ্যক্ৰমৰো সময়ে সময়ে সাল-সলনি হয় বা হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। ঊনৈছ শতিকাৰ বিছ আৰু ত্ৰিছৰ দশকত মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলন শক্তিশালী স্থিতিত উপনীত হওঁতে নাৰীৰ শিক্ষা গুৰুতৰ আলোচনাৰ বিষয় হৈ পৰে। ইতিমধ্যে গান্ধীৰ আহ্বানত ভাৰতৰ নাৰীসমাজে আন্দোলনত উৎসাহেৰে যোগ দিয়ে। যদিও সকলো স্তৰৰ মহিলাই সংগ্ৰামলৈ ওলাই আহিছিল সংগঠনৰ নেতৃত্ব লৈছিল শিক্ষিতা নাৰীয়েহে। অসমত ডিব্ৰুগড় বালিকা মাধ্যমিক স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী হেমপ্ৰভা দাস, তেখেতৰ জীয়ৰী কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এম এছচি উপাধিধাৰী অমলপ্ৰভা দাস, নগাঁও মিছন স্কুলৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰী আৰু শিক্ষয়িত্ৰী চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানী, পুষ্পলতা দাসৰ বিদুষী মাতৃ স্বৰ্ণলতা শইকীয়া, এম এ উপাধিধাৰী স্বয়ং পুষ্পলতা দাস, সন্দিকৈ ছোৱালী কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাত্ৰী ৰাজবালা দাস সেই সময়ৰ মহিলাৰ নেত্ৰী। ১৯২৬ চনত অসম মহিলা সমিতি স্থাপন হয়। সৰ্বভাৰতীয় স্তৰত ১৯২৭ চনত অল ইণ্ডিয়া উইমেন্‌ছ কনফাৰেন্স (AIWC) স্থাপন হয়। এনে সংগঠনে কেৱল আন্দোলনৰ বাবেই নহয়, মহিলাৰ সৰ্বাঙ্গীণ উন্নতিৰ হকেও কাম কৰে। নাৰীশিক্ষা প্ৰসাৰ তেওঁলোকৰ মূল কাৰ্যসূচীৰ অন্তৰ্গত। গতিকে এতিয়া আলোচনাৰ বিষয় নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা নহয়, নাৰীশিক্ষাৰ বিষয় বা নাৰীক কি পঢ়োৱা যায়। বিতৰ্ক হৈছিল নাৰীশিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম ল'ৰাৰ পাঠ্যক্ৰমৰে সৈতে একে হ'ব লাগে নে নেলাগে। এই সৰ্বভাৰতীয় বিতৰ্কত নাৰী সম্বন্ধে মহাত্মা গান্ধীৰ ধ্যান-ধাৰণাই যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলাইছিল। যিহেতু নাৰীৰ বিষয়ে গান্ধীবাদী চিন্তাই তেতিয়াই নহয় স্বাধীনতাৰ বহুত দশক পিছলৈকো প্ৰভাৱ পেলালে সেই বিষয়ে অলপ আলোচনা কৰা ভাল হ'ব। এই চিন্তা অসমতো প্ৰতিফলিত হয় আলোচনী আদিৰ পাতত। শিক্ষাবিদ, শিৱসাগৰ কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাতা আৰু নাৰীশিক্ষাৰ এজন শুভাকাঙ্ক্ষী পুৰুষ পদ্মধৰ চলিহাই ছাত্ৰ সন্মিলনৰ মুখপত্ৰ

মিলন (৭ম বছৰ, ৫ম সংখ্যা)ত ছাত্ৰৰ কৰ্তব্যৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰোঁতে গান্ধীয়ে ১৯১৮ চনত নাৰীশিক্ষা সম্বন্ধে ভগিনীসমাজৰ আগত দিয়া বক্তৃতাৰ বিস্তৃত উদ্ধৃতি দিছে। গান্ধীৰ ধাৰণা মূলতে পিতৃতান্ত্ৰিক ধাৰাৰে এটা শক্তিশালী ধাৰণা। এই ধাৰণা মতে পুৰুষ আৰু নাৰীয়ে ভিন্ন শিবিৰত বাস কৰে; দুয়ো সমকক্ষ, পিছে বেলেগ। পুৰুষৰ কৰ্মস্থান ৰাজহুৱা (public, 'বাহিৰ') আৰু নাৰীৰ ব্যক্তিগত (private, 'ঘৰ')। সেয়েহে গান্ধীৰ মতে শিক্ষাও তেনেধৰণৰ হ'ব লাগে যাতে দুয়োকো দুয়োৰ নিৰ্দিষ্ট, sphereৰ বাবে উপযোগী কৰি তুলিব পাৰি। গান্ধীয়ে সমান-অসমান প্ৰশ্নটোৰপৰা হাত সাৰিলে "বেলেগ" বা পৃথক বুলি মন্তব্য কৰি। এই ধাৰণা ঊনৈছ শতিকাৰ সংস্কাৰ-আন্দোলনকাৰীৰো আছিল। *আসাম-বন্ধুৰ* লেখকেও গান্ধীৰ দৰে নাৰীক "ঘৰৰ ৰাণী" আখ্যা দিছিল। তেওঁলোকৰ মনোভাব ঘৰৰ ৰাণী ঘৰতে থাকিব লাগে আৰু ঘৰৰ কামৰ বাবে উপযোগী হৈ উঠিব লাগে। পিছে সমতাৰ প্ৰশ্নটো চতুৰভাৱে এৰাই চলিলেও মূল্যায়নৰ সত্যটো ৰৈ যায়। স্থান ঘোষিত নহ'বও পাৰে, পিছে মূল্যায়ন অনিবাৰ্য। পুৰুষৰ ৰাজহুৱা ক্ষেত্ৰক যে মহিলাৰ ঘৰুৱা ক্ষেত্ৰতকৈ সদায় অধিক মূল্য দি অহা হৈছে, সেইটো গান্ধীয়েও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰিব। কৰ্মৰ মান অনুপাতে কৰ্মীৰ মান নিৰ্ণয় কৰা হয় বাবে মহিলাৰ সামাজিক স্থান সদায়ে নিম্নগামী হৈ আছে।

সেয়েহে অসমৰ স্কুলবোৰতো ছোৱালীৰ বাবে একেবাৰে পৃথক পাঠ্যক্ৰম নাথাকিলেও কিছুমান পাৰ্থক্য ৰখা হৈছিল যাৰপৰা প্ৰকাশ পাইছিল এনে লিঙ্গভেদমূলক মনোভাবে। মই পঢ়া ছোৱালী স্কুলত অঙ্ক ঐচ্ছিক বিষয় আছিল। মোৰ দৰে সৰহভাগ ছোৱালীয়ে অঙ্কৰ সলনি গাৰ্হস্থ্য বিজ্ঞান (domestic science) লৈছিলোঁ। মই পঢ়াত ভাল আছিলোঁ, পিছে অঙ্ক নোলোৱাৰ কাৰণ আছিল স্কুলত অঙ্ক শিক্ষাত অকণো জোৰ দিয়া নহৈছিল। হোষ্টেলত থকাৰ বাবে ঘৰুৱা শিক্ষকৰো ব্যৱস্থা কৰাৰ সুবিধা নাছিল। মই নিজকে গাধা বুলি ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। এতিয়াহে বুজিছোঁ মোৰ বাছনিত অন্তৰ্নিহিত লিঙ্গভেদৰ দিশটো। সেই সময়ত অসমৰ ছোৱালীৰ স্কুলৰ অঙ্কশিক্ষা একেবাৰে নিম্নগামী হোৱাৰ বাহিৰেও চৰকাৰী ছোৱালীৰ স্কুলত বোৱা-কটা, সূচী-কৰ্ম, ৰন্ধন আদি ব্যৱহাৰিক শিক্ষা দিয়া হৈছিল যেনেকৈ ল'ৰাক শিকোৱা হৈছিল বাঢ়ৈ বিদ্যা, টাইপিং ইত্যাদি।

বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিৰ যুগত, শেহতীয়াকৈ তথ্য-প্ৰযুক্তিৰ যুগত, এনে চিন্তা পুৰণিকলীয়া যদিও ছোৱালী শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত লিঙ্গভেদভাৱ এতিয়াও সম্পূৰ্ণৰূপে চলি আছে যাৰ বাবে নাৰীশিক্ষা যুগোপযোগী হ'ব পৰা নাই আৰু মহিলাক সমতাৰ পথত আগবাঢ়িবলৈ দিয়া হোৱা নাই। মোৰ দিনত ছোৱালীক অঙ্ক শিক্ষা দিয়াৰ বিষয়ে প্ৰদৰ্শিত উদাসীনতা এতিয়াও চলি আছে। আমাৰ সমাজে বিজ্ঞান বা

বিজ্ঞান-শিক্ষাক অতি উচ্চ আৰু মৰ্যাদাসম্পন্ন স্থান দিয়ে। ই এক প্ৰকাৰ এলিটিজিম (elitism)। সকলোৰে ধাৰণা যে বিজ্ঞান পঢ়িবলৈ হ'লে চোকা বুদ্ধিৰ হ'ব লাগিব। ইফালে নাৰী (লিঙ্গ বিচাৰত) ইতৰ জাতি; গতিকে ছোৱালীক এনে মান্য বিষয় এটা পঢ়িবলৈ দিয়াটো অনুচিত বুলি সকলোৰে মনত দকৈ সোমাই আছে। কোনেও নিশ্চয় মুখ খুলি স্বীকাৰ নকৰে, পিছে এই ভাব যে একেবাৰে দকৈ শিপাই আছে তাত সন্দেহ নাই। ছোৱালীয়ে বিজ্ঞান পঢ়িছে আৰু সুখ্যাতি আৰ্জিছে, পিছে অতি কম সংখ্যকেহে। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইতিহাসত পদাৰ্থবিজ্ঞান বিভাগত কেৱল এগৰাকী মহিলাই নিযুক্তি পাইছে। তাকো তেখেত কেইবছৰমানহে আছিল। অঙ্ক বিভাগত এতিয়ালৈকে এগৰাকীয়েও নিযুক্তি পোৱা নাই। পৰিসংখ্যা বিভাগত দুগৰাকী, ৰসায়ন বিভাগত পিছে চাৰিগৰাকীমান মহিলা আছে। সন্দিকৈ কলেজৰ দৰে অগ্ৰণী মহিলা কলেজৰ শিক্ষকৰ তালিকা চালে একে পৰিস্থিতি পোৱা যায়। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল যে নাৰীশিক্ষাত বিজ্ঞান-শিক্ষাক একেবাৰে অৱহেলা কৰা যায়। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মুঠ নখন মহিলা কলেজৰ ভিতৰত কেৱল দুখনতহে বিজ্ঞান-শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা আছে। স্কুলবোৰততো বিজ্ঞান-শিক্ষাৰ কথা ক'বই নেলাগে। মই সমীক্ষা চলোৱা ডিব্ৰুগড় ছোৱালী স্কুলত একেই পৰিস্থিতি, বিজ্ঞান-শিক্ষক নাই, অঙ্কৰ-শিক্ষক নাই, লেবৰেটৰি নাই।

কাৰিকৰী শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো অসমৰ মহিলা একেবাৰে পিছপৰা। অসম চৰকাৰৰ তথ্য অনুসৰি ২০০৩-০৪ চনত অসমৰ শিক্ষানুষ্ঠানত বিজ্ঞানৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাত (এম এছচিত) ৩,৯৯৪ জন ছাত্ৰৰ বিপৰীতে ১,৩২৪ গৰাকী ছাত্ৰী। চিকিৎসাবিজ্ঞানৰ ২,৫৫৬ জন ছাত্ৰৰ বিপৰীতে মুঠেই ৭৯১ গৰাকী ছাত্ৰী। অভিযান্ত্ৰিক বিজ্ঞানত ৩,৮১০ জন ছাত্ৰৰ বিপৰীতে ৩৫০ গৰাকী ছাত্ৰী আছিল (Statistical Hand Book of Assam 2005)। সাম্প্ৰতিক কালত চৰকাৰৰ ফালৰপৰা ছোৱালী স্কুল আৰু কলেজবোৰত কম্পিউটাৰ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। পিছে অঙ্ক-শিক্ষাত জোৰ নিদিলে কম্পিউটাৰ শিক্ষা হ'ব কেৱল ডাটা এণ্ট্ৰি অপাৰেটৰ (data-entry operator) ৰ বাবে উপযুক্ত কৰা।

গতিকে নাৰীশিক্ষাত অঙ্ক বা বিজ্ঞানশিক্ষাত গুৰুত্ব নিদিয়াৰ অৰ্থ মহিলাক অন্য বৃত্তিমুখী শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত কৰা। সেয়েহে নাৰীৰ ভৱিষ্যৎ সমতাৰ বাবে বুনিয়াদী বিজ্ঞান-শিক্ষাত জোৰ দিয়াটো অতি প্ৰয়োজন। অথচ এনে অৱহেলাত নাৰীভেদভাব প্ৰকটভাৱে প্ৰকাশ পায়। অভিভাৱক আৰু ছাত্ৰীৰ নিজৰে ধাৰণা যে ছোৱালীৰ বিয়া হ'বই যেতিয়া বিজ্ঞান পঢ়ি সময়, শক্তি, পৰিশ্ৰম আৰু পইচা খৰচ কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। বিজ্ঞান-পৰীক্ষাগাৰত দেৰিলৈকে কাম কৰি ঘৰলৈ অহাটো কিছুমান অভিভাৱকৰ চিন্তাৰ বিষয়। সকলো কলেজত বিজ্ঞান শাখা নথকাত

হোষ্টেলত থৈ ছোৱালী পঢ়ুৱাব লাগে। আকৌ কষ্ট আৰু খৰচৰ কথাতো আছেই। কলেজ বা স্কুলৰ কৰ্তৃপক্ষৰ ফালৰপৰা ছোৱালীসকলৰ বাবে অতিৰিক্ত জামেলা ল'বলৈ নিবিচৰাটোও পৰিলক্ষিত হৈছে। ছোৱালীয়ে বিজ্ঞান পঢ়িবলৈ বিচাৰিলে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে নিজৰ স্কুল বা কলেজত উপযুক্ত সুবিধা বিচাৰি শিক্ষা-কৰ্তৃপক্ষৰ কাৰ্যালয়লৈ দৌৰা-দৌৰি লগাব লাগিব, লেবৰেটৰি আদিৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। আগতে কৈ অহাৰ দৰে বহুত ছোৱালী-কলেজত চাহিদা থাকিলেও ঠাইৰ অভাৱো বিজ্ঞান শাখা খোলাত প্ৰতিবন্ধক হয়।

লিঙ্গভেদমূলক ধাৰণাই ছোৱালীয়ে বিজ্ঞান লোৱা নোলোৱাৰ বিষয়ত আৰু এক ধৰণে ক্ৰিয়া কৰে। লিঙ্গভেদকৰণ প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰি পুৰুষৰ মন বৌদ্ধিক আৰু নাৰীৰ মন আৱেগিক দিশত শক্তিশালী বুলি নিৰ্ণয় কৰা হয়। এইটো সম্পূৰ্ণ মনে-সজা ধাৰণা। ফ্ৰয়েডৰ মতে মনৰ কোনো লিঙ্গ নাই। সকলো মনত সকলো ধৰণৰ প্ৰবৃত্তি আৰু ক্ষমতা অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। অৱস্থা আৰু শিক্ষণে মনৰ বিশেষ অংশ বিকশিত কৰে। নাৰীৰ মনতো বৌদ্ধিক চিন্তাৰ ক্ষমতা আৰু পুৰুষৰ মনতো আৱেগপ্ৰৱণতা আছে। মহিলাই যেনেকৈ তিৰস্কাৰৰ ভয়ত নিজকে বুদ্ধিমতী দেখুৱাবলৈ নিবিচাৰে তেনেকৈ পুৰুষে পৌৰুষহানিৰ ভয়ত আৱেগ ঢাকি ৰাখিবলৈ শিকে। তথাপি লিঙ্গভেদভাৱৰ বশীভূত হৈ মানুহে বিশ্বাস কৰে যে নাৰীৰ মগজু অঙ্ক-শিক্ষাৰ বাবে অনুপযুক্ত। ছোৱালী স্কুলৰ অঙ্ক-শিক্ষকসকল প্ৰায়ে পুৰুষ। হয়তো অঙ্ক-শিক্ষণ প্ৰণালীৰ ত্ৰুটিৰ বাবে বা ছোৱালীৰ প্ৰতি অৱহেলা বা ছোৱালীৰো বেছি সময় পঢ়া-টেবুলত বহি অঙ্ক আয়ত্ত কৰিবলৈ সময় বা সুবিধা বা অভ্যাস নাই বাবে বেছিভাগ ছোৱালীয়ে অঙ্ক বিষয়টো টান পায়। গতিকে ছোৱালীয়ে অঙ্ক নোৱাৰে বুলি এটা সাধাৰণ বিশ্বাস আছে। বহুত ল'ৰাই অঙ্ক নোৱাৰে, পিছে সেইবাবে ল'ৰাই অঙ্ক নোৱাৰে বুলি লিঙ্গভিত্তিক সাধাৰণীকৰণ কৰা নহয়। বহুত ছোৱালীয়ে অঙ্ক পাৰিলেও ছোৱালীৰ বিষয়ে লিঙ্গ উদ্দেশি সৰলীকৰণ কৰা হয়। ইয়াৰ ফল হয় দুটা। এহাতে অযাচিতে গাধা আখ্যা পাই ছোৱালীৰ আত্মবিশ্বাসৰ হানি হয়; অন্যহাতে উল্লেখ কৰাৰ দৰে এনে ধাৰণাই নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়বস্তু নিৰ্ধাৰণত প্ৰভাৱ পেলায়। কথাটো হ'ল অঙ্ক বিষয়টো ছোৱালীৰ বাবে টান যদি, দোষটো ছোৱালীৰ মগজুৰ নে বিষয়টো উপস্থাপন কৰা পৰিস্থিতি, দৃষ্টিভঙ্গী নে শিক্ষণ-প্ৰণালীৰ? নাৰীশিক্ষাৰে যদি নৰনাৰী-সমতা অনাটো বিচৰা হয় তেনেহ'লে এনেবোৰ কথা গুৰুত্ব সহকাৰে চিন্তা কৰিব লাগিব। পুৰুষ-নাৰীৰ মন একে হ'ব পাৰে, পিছে যুগ যুগ ধৰি লিঙ্গভেদমূলক সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ ফলত পুৰুষ-নাৰীৰ কাম-কাজ কৰা প্ৰক্ৰিয়াত, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু দৃষ্টিভঙ্গীত যথেষ্ট পাৰ্থক্য ইতিমধ্যে উদ্ভৱ হৈছে। যি-প্ৰণালী আৰু পৰিস্থিতিত ল'ৰাই অঙ্ক আয়ত্ত কৰে

ছোৱালীয়ে একে প্ৰণালী আৰু পৰিস্থিতিত নকৰিবও পাৰে। লিঙ্গভেদভাবৰপৰা উদ্ভৱ হোৱা পৰিস্থিতিৰ কথা মনত ৰাখিহে নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়টো বিচাৰ কৰা উচিত।

ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতি (NPE, 1986,1992)ত শিক্ষাক্ষেত্ৰত লিঙ্গসমতাৰ শিতানত লেখিছে যে "অতীতৰপৰা জমা হোৱা বিকৃতিবোৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ" ("to neutralize the accumulated distortions of the past") শিক্ষানীতিত নাৰীৰ সপক্ষে কিছুমান সুচিন্তিত সুবিধা ("well-conceived advantages") দিয়া হ'ব। এইবোৰৰ ভিতৰত আছে পাঠ্যক্ৰম, পাঠ্যপুথি পুনৰ সজোৱা, শিক্ষক, পৰিচালক, সিদ্ধান্তকাৰীসকলৰ প্ৰশিক্ষণ আৰু দিকনিৰ্ণয়কৰণ আৰু শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ। বৰ ভাল কথা। পিছে আগৰ আলোচনাৰপৰা দেখা গ'ল ওপৰঞ্চি সাল-সলনিয়ে কাম নিদিব। চৰকাৰ, শিক্ষাসম্বন্ধীয় প্ৰতিষ্ঠান, শিক্ষাবিভাগ, ৰাইজ, অভিভাৱক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী, পৰিচালক আদিক লিঙ্গ বিষয়ৰ সচেতনতা প্ৰদান কৰি মনোভাৱৰ সাল-সলনি কৰিব লাগিব। বহুত সময়ত মানুহে (নৰ-নাৰী উভয়ে) নিজৰ মনত অজানিতে সোমাই থকা লিঙ্গভেদভাবৰ আভাস নাপায়। এইটো স্বাভাবিক, কাৰণ সচেতন মনত এই লিঙ্গীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ ক্ৰিয়াৰ বিষয়ে অজ্ঞতা থকাটোৱেই এই প্ৰক্ৰিয়াৰ বৈশিষ্ট্য আৰু ইয়াৰ সফলতা আৰু অন্তৰ্ভেদ্যতাৰ কাৰণ। জনাৰ পিছতহে স্বীকাৰ কৰাটো সম্ভৱ আৰু স্বীকাৰ কৰিলেহে বিকৃতিবোৰ আঁতৰোৱা সম্ভৱপৰ হৈ উঠে। পিছে মানুহৰ মনোভাব সলোৱাৰ লগে লগে মানুহে গঢ়া অনুষ্ঠানবোৰৰ গাঁথনিৰ সালসলনি ঘটাব লাগিব। শিক্ষাব্যৱস্থা, শিক্ষানুষ্ঠান আদিৰপৰা লিঙ্গ-অসমতা দূৰ কৰিব লাগিব। মহিলাক শিক্ষয়িত্ৰী, পৰিচালনা সমিতিৰ সদস্যা, বিষয়া, ব্যৱস্থাপক, পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে নিযুক্তি দিবৰ বাবে ধনাত্মক পক্ষপাতিতা (positive discrimination) নীতি কাৰ্যকৰী কৰিব লাগিব। মই "পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে" শব্দ দুটা ব্যৱহাৰ কৰিছোঁ। UNDP-ৰ মতে কোনো সমিতি, অনুষ্ঠানত মহিলা সদস্যই নিৰ্ণয়কাৰী ভূমিকা ল'বলৈ হ'লে এক-তৃতীয়াংশ (৩৩%) আসন পাব লাগিব। কোনো অনুষ্ঠান বা সমিতিত তাকৰীয়াকৈ বা এগৰাকী মান মহিলা সদস্য থাকিলে নামতহে মহিলা থকা হয়। পুৰুষৰ ক্ষেত্ৰত এইটো নহয়। সদায় কৰ্তৃত্বত অভ্যস্ত আৰু নাৰীক সদায় নেতৃত্ব দিবলৈ জন্মৰপৰা শিকা পুৰুষৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে এখন কলেজত চাৰিজন শিক্ষক আৰু কুৰিগৰাকী শিক্ষয়িত্ৰী থাকিলেও পৰিচালনা, ব্যৱস্থাপনা আদিৰ দায়িত্ব পুৰুষ কেইজনেহে লয়। অধ্যক্ষা মহিলা হ'লেও এওঁলোকৰ সহযোগ নাপালে চলিবই নোৱাৰিব বুলি ভাবে। পিছে এক-তৃতীয়াংশ মহিলা থাকিলেও সেই কেইগৰাকী লিঙ্গবৈষম্য বা লিঙ্গভেদভাব সম্বন্ধে সচেতন নহ'লে বা নাৰীপুৰুষ-

সমতাৰ ভাবেৰে উদ্বুদ্ধ নহ'লে উক্ত কমিটি বা অনুষ্ঠানত নাৰীৰ স্বাৰ্থ বা প্ৰয়োজন প্ৰতিফলিত বা উত্থাপিত হোৱাৰ নিশ্চয়তা নাথাকে আৰু এনে বিষয় উত্থাপিত হ'লেও পুৰুষ সদস্যসকলক নিজৰ দৃষ্টিত পতিয়ন নিয়াব নোৱাৰিব। যিমানেই উদাৰ আৰু প্ৰগতিশীল হওক বা শুদ্ধমনে নাৰীপুৰুষ-সমতা কামনা কৰক পুৰুষে বহুত সময়ত নাৰীৰ প্ৰয়োজন বা স্বাৰ্থ অনুভৱ কৰিবলৈ অপাৰগ। শিক্ষণ আৰু অভিজ্ঞতাৰে তেওঁলোকে স্বাভাৱিকতে সকলো কথা পুৰুষৰ বা শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ল'বাৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰপৰা সকলো বিষয় পৰীক্ষা কৰিব। বহুতে হয়তো নাজানে যে নাৰীৰো সুকীয়া দৃষ্টিভঙ্গী থাকিব পাৰে। বুজালে অৱশ্যে নিশ্চয় বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিব। এইয়া পুৰুষক জগৰীয়া কৰি লেখা হোৱা নাই, নাৰী-পুৰুষ উভয়কে আমাৰ সমাজত লিঙ্গভেদভাবৰ বিস্তৃত আৰু সুদূৰ-পৰশা অৱস্থিতিৰ বিষয়ে সোঁৱৰাইহে কেৱল পুৰুষসকলক নহয়, নাৰীসকলকো এই বিষয়ে সচেতন হ'বলৈ কোৱা হৈছে। পুৰুষসমাজৰ উদাৰতাতে নাৰীশিক্ষা ইমান দূৰ পাইছে; এতিয়া শিক্ষিত নাৰীসমাজে নাৰীপুৰুষ সমতাৰ প্ৰতি নিজৰ দায়বদ্ধতা প্ৰকাশ কৰি, নাৰীশিক্ষাক কাঙ্ক্ষিত পথেৰে আগুৱাই নিয়াত হাত উজান নিদিলে সমতা কেতিয়াও নাহিব।

ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতিৰ আৰু এটা উক্তিৰ আলম লৈ মোৰ বক্তৃতাৰ শেষৰ অধ্যায়লৈ আহিছোঁ। ইয়াত লেখা আছে যে শিক্ষাই নাৰী-সবলীকৰণত ধনাত্মক, হস্তক্ষেপকাৰী ভূমিকা (positive interventionist role) ল'ব লাগিব। এই ক্ষেত্ৰত নাৰী শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ সম্ভাব্য ভূমিকা বিশেষভাৱে উল্লেখনীয়। এসময়ত সুকীয়া নাৰী শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ অস্তিত্বই সমাজত নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি থকা ৰক্ষণশীল মনোভাবৰ সাক্ষী হিচাপে আছিল --- জেনেনা শিক্ষাৰ এটা উন্নত সংস্কৰণ হিচাপে। পিছে যোৱা তিনি দশকত বিশ্ব জুৰি চলা নাৰী-আন্দোলন আৰু সমাজত নাৰী-অধিকাৰ আৰু নাৰীৰ প্ৰাপ্যৰ সম্বন্ধে সজাগতা বঢ়াৰ ফলত অৱস্থাৰ সলনি ঘটিছে। এসময়ত নাৰীসমাজে মহিলাক ঘৰৰ চাৰিবেৰৰ ভিতৰত আবদ্ধ কৰি ৰখাৰ বিৰুদ্ধে সজোৰ প্ৰতিবাদ কৰিছিল আৰু মুক্তি বিচাৰিছিল। এতিয়া নাৰীয়ে সমাজত নিজৰ স্থানৰ গুৰুত্ব বুজিবলৈ লৈছে। নাৰীৰ স্থান মানে নাৰীয়ে নিজকে বিচাৰি পাবলৈ, নিজৰ শক্তি আৰু সৃষ্টিশীলতা বিকাশ কৰি তাৰপৰা সমাজত বিস্তাৰ কৰিবলৈ নিজেই বিচাৰি উলিওৱা ঠাই --- ভাৰ্জিনিয়া উল্‌ফৰ ভাষাত "এ ৰুম অৱ ৱন'চ্ অউন"। ইয়াত "ৰুম" মানে আবদ্ধতা বুজোৱা নহয়, বুজোৱা হয় নিজেই বাছি লোৱা কৰ্মক্ষেত্ৰৰ পৰিধি - এটা শক্তিৰ স্থল।

ওপৰত বৰ্তমান নাৰী-শিক্ষানুষ্ঠানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে কেইখনমান তেনে শিক্ষানুষ্ঠানৰ কিছু পৰিমাণে জৰাজীৰ্ণ, অৱহেলিত আৰু সঙ্কুচিত অৱস্থাৰ

কথা কোৱা হৈছে। পিছে ইতিমধ্যে আমাৰ অসমতো কেইখনমান মহিলা-শিক্ষানুষ্ঠানৰ সাল-সলনি ঘটিছে। অসমৰ বাহিৰতো কেইবাটাও মহিলা-শিক্ষানুষ্ঠানে শিক্ষাজগতত শীৰ্ষ স্থান লাভ কৰিছে। এনে জাকত-জিলিকা নাৰী-শিক্ষানুষ্ঠানৰ ভিতৰত আছে মুম্বাইৰ এছ এন ডি টি উইমেন'ছ ইউনিভাৰ্চিটি, তিৰুপতিৰ শ্ৰীপদ্মাৱতী মহিলা বিশ্ববিদ্যালয়, কডাই কেনেলৰ মাদাৰ টেৰিজা বিশ্ববিদ্যালয়, কলিকতাৰ লৰেটো কলেজ, লখ্নৌৰ ইছাবেলা থ'বৰ্ন কলেজ ইত্যাদি। জয়া ইন্দিৰাচেনে ভাৰতৰ ১০৭০খন ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ ১২৯খনৰ সমীক্ষা কৰি দেখুৱাইছে যে নাৰীশিক্ষা উন্নত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত নাৰী-শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ বিশেষ কিছুমান সুবিধা আছে। নাৰীসকলৰ যৌথভাৱে কাম কৰাৰ পৰম্পৰা অতীজৰপৰা আছে, যিটো বৰ্তমানে আত্মসহায়ক গোট গঠনৰ আন্দোলনত খটুওৱা হৈছে। ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষা আৰু শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ মাজত ভাল বুজাবুজি থাকিলে কম সম্পদ আৰু কম সুবিধা পোৱা কলেজ এখনকো ওপৰলৈ উঠোৱা সম্ভৱ। এতিয়া মহাবিদ্যালয়বোৰৰ নাৰী-অধ্যয়ন কোষ বা কেন্দ্ৰবোৰে তাকেই প্ৰমাণ কৰিছে। তদুপৰি ছোৱালী-শিক্ষানুষ্ঠানৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মাজত শৃঙ্খলা বজাই ৰখা সহজ; গতিকে তেনে কলেজত নিয়মানুৱৰ্তিতা, শ্ৰেণীত উপস্থিতি আদিৰ সহায়ত শান্ত শৈক্ষিক পৰিৱেশত পঢ়াশুনাও ভালদৰে চলে। এনে অনুষ্ঠানৰ শিক্ষয়িত্ৰী আৰু ছাত্ৰীয়ে বিদ্যায়তনিক, সাংস্কৃতিক বা খেলাধূলাৰ ক্ষেত্ৰত সাংগঠনিক ব্যৱস্থাপনা বা নেতৃত্বৰ ভূমিকা ল'বলৈ সুবিধা পায়, যিটো প্ৰায়ে সহশিক্ষা-অনুষ্ঠানত শিক্ষয়িত্ৰী বা ছাত্ৰীয়ে নেপায়। তাৰ বিপৰীতে তাত স্বাধীনভাৱে আৰু নিঃসংকোচে কাম কৰিবলৈ পায়। শিক্ষয়িত্ৰী বা অধ্যক্ষাই আত্মবিশ্বাস দেখুৱালে ছাত্ৰীয়েও তেওঁলোকক ৰ'ল মডেল হিচাবে গ্ৰহণ কৰিবলৈ সুযোগ পায়। নাৰীক আকৰ্ষণ আৰু উপকৃত কৰিব পৰা বিধৰ পাঠ্যক্ৰমৰ পৰিকল্পনা বা লিঙ্গসমতাৰ ধাৰণাবাহক পাঠ্যপুথি প্ৰণয়নৰ দৰে কামবোৰ মহিলা বিশ্ববিদ্যালয় বা ছোৱালী মহাবিদ্যালয়বোৰৰ পৰিৱেশত কৰিলে অধিক উপযোগী আৰু কাৰ্যকৰী হোৱাৰ সম্ভাৱনা বেছি, যিহেতু ইয়াত নাৰীৰ প্ৰয়োজন আৰু লিঙ্গ-স্বাৰ্থবোৰ সহজতে অনুমান বা নিৰ্দিষ্ট কৰিব পৰা যাব। ইয়াতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ইউ জি চিয়ে নাৰী-অধ্যয়ন কেন্দ্ৰ আঁচনি প্ৰৱৰ্তন কৰাৰ বহুত আগতেই ১৯৭৪ চনত মুম্বাই এচ এন ডি টি মহিলা বিশ্ববিদ্যালয়ত তেনে এটা নাৰী-অধ্যয়ন কোষে কাম কৰিবলৈ লৈছিল। ইয়াৰে আৰ্হিত ইউ জি চিয়ে নিজৰ আঁচনিটো প্ৰস্তুত কৰে। এনেদৰে লখ্নৌৰ ইছাবেলা থ'বৰ্ণ কলেজত দেশৰ ভিতৰতে প্ৰথম বাৰৰ কাৰণে মহিলা অধ্যয়ন বিষয়ত স্নাতকোত্তৰ শ্ৰেণী আৰম্ভ কৰে। এই দুয়োখন অৱশ্যে স্বায়ত্তশাসিত অনুষ্ঠান হোৱাৰ ফলত এই দৰে নাৰীশিক্ষাৰ বাবে হিতকৰ পাঠ্যক্ৰম আৰু পাঠ্যপুথিৰ

ক্ষেত্ৰত পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰিবলৈ সুবিধা পাইছে।

ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে যিমানদূৰ দেখিছোঁ, অসমৰ শিক্ষাব্যৱস্থাত তেনেকুৱা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ অৱকাশ কম। সমীক্ষা কৰোঁতে বেছি ভাগ স্কুল-কলেজত লাইব্ৰেৰি বা ছাত্ৰীৰ, খেলাধূলা বা পাঠ্যক্ৰমৰ বাহিৰৰ কাৰ্যসূচী (extra-curricular activities)ৰ বিষয়ে প্ৰশ্ন সোধোঁতে এটাই উত্তৰ পাইছিলোঁ যে এইবোৰ পাঠ্যক্ৰমত নাই। শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ ধাৰণা যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাঠ্যক্ৰম অনুসৰি পাঠদান দি পৰীক্ষা পতাতে দায়িত্ব শেষ। মই ভাবোঁ, এইটো হোৱা অনুচিত। শিকাৰ প্ৰক্ৰিয়া পাঠ্যক্ৰম বা পাঠ্যপুথিতে শেষ নহয়। খেলা-ধূলা, সংস্কৃতি, বৃত্তিমূলক শিক্ষা, সামাজিক জ্ঞান আৰু অধিকাৰৰ শিক্ষা, চৰিত্ৰ-বিকাশৰ শিক্ষা আদিৰ ব্যৱস্থা কৰি এখন শিক্ষানুষ্ঠানে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৰ্বাঙ্গীণ বৌদ্ধিক, শাৰীৰিক, মানসিক, মনস্তাত্ত্বিক উৎকৰ্ষসাধন কৰিব পাৰে। নাৰী-শিক্ষানুষ্ঠানৰ ক্ষেত্ৰত এই দায়িত্ব অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ। একেবাৰে ঠেক সঙ্কীৰ্ণ সামাজিক পৰিৱেশত লালিত-পালিত, সমাজত সদায় আশংকা আৰু নিৰাপত্তাহীনতাৰ মাজেৰে ফুৰিবলগীয়া নাৰীক বেছিকৈ এনে ব্যৱহাৰিক আৰু শক্তিবৰ্ধনৰ শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণৰ প্ৰয়োজন। পঢ়াশুনাত ছোৱালীবোৰে এতিয়া ভালেই ফল দেখুৱাইছে; পিছে সামাজিক গুণবোৰ, যেনে সমাজত মিলামিচা কৰা, ৰাজহুৱা স্থানত মত ব্যাখ্যা কৰা, নিজৰ মত-অভিমত নৰ-নাৰীৰ মিশ্ৰিত গোটত প্ৰকাশ কৰা বা পুৰুষক তৰ্কৰ যোগেৰে পতিয়ন নিওৱা, যিকোনো পৰিস্থিতিত অপ্ৰস্তুত নোহোৱা আদিৰ ক্ষেত্ৰত সাধাৰণতে পৰীক্ষাত ভাল ফল দেখুওৱা ছোৱালীও একেবাৰে পিছপৰা। লিঙ্গভেদকৰণ প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰি ছোৱালীক সদায় নম্ৰ, লাজকুৰীয়া, নমনীয় হ'বলৈ শিকোৱা হয়। ঘৰৰ বাহিৰৰ অন্য মানুহৰ লগত, বিশেষকৈ পুৰুষৰ লগত, মিলামিচাৰ ক্ষেত্ৰত বাধা দিয়া হয়। অথচ আজিকালিৰ তথ্যপ্ৰযুক্তিৰ যুগত সংযোগকাৰী দক্ষতা (communication skill) যিকোনো কামৰ বাবে এটা প্ৰধান অৰ্হতা। অসমীয়া ছোৱালীয়ে আজিকালি অসমৰ বাহিৰত শিক্ষাগ্ৰহণ কৰি এনে দক্ষতা আহৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে আৰু সেই অনুপাতে সফলো হৈছে। অসমৰ শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে, বিশেষকৈ মহিলা শিক্ষানুষ্ঠানবোৰে, এই ক্ষেত্ৰত বিশেষ ব্যৱস্থা লৈ আধুনিক যুগৰে সৈতে নাৰীক খাপ খাবলৈ আৰু নিজৰ স্থান ল'বলৈ সহায় কৰিব পাৰে। ল'ৰাই সাধাৰণতে সৰুৰেপৰা মিলামিচা কৰি এই গুণবোৰত পাকৈত হয়। এই ক্ষেত্ৰত ছোৱালী মহাবিদ্যালয় এখনে ছাত্ৰীক আত্মবিশ্বাসী আৰু স্বাৱলম্বী হোৱাত যথোপযুক্ত অৰিহণা যোগাব পাৰিলে লিঙ্গ-সমতা অনাত সহায় হ'ব। ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰাৰ দৰে এইটো কেৱল আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ছোৱালীক আগুৱাই দিলেই নহ'ব; পাঠ্যপুথি সংশোধন, যুগোপযোগী পাঠ্যপুথি প্ৰণয়ন, শিক্ষণ-প্ৰণালী উদ্ভাৱন, নতুন

শৈক্ষিক কার্যসূচী প্রস্তুত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়াৰেও পৰিস্থিতিৰ পৰিবৰ্তন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিব পাৰি। তদুপৰি ছোৱালী মহাবিদ্যালয়বোৰে নিজৰ পৰিচালনা, ব্যৱস্থাপনা প্ৰক্ৰিয়া, নিযুক্তি প্ৰক্ৰিয়া আদিত লিঙ্গ-সমতা কাৰ্যকৰী হোৱাকৈ স্থাপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে যাতে ছাত্ৰীসকলেও লিঙ্গ-সমতাৰ অৰ্থ বুজি পায়। মই নিজেই নাৰী-শিক্ষানুষ্ঠানত স্কুল আৰু কলেজীয়া শিক্ষা সাং কৰিছোঁ। খ্ৰীষ্টান মিছনাৰি শিক্ষানুষ্ঠান হোৱাৰ বাবে সেইখন সম্পূৰ্ণ মহিলাৰদ্বাৰা পৰিচালিত। আমাৰ কলেজত দুজন পুৰুষ শিক্ষক আছিল। তেখেতসকলে আলেঙে আলেঙে ফুৰিছিল। মই নাৰীৰ শক্তি আৰু আত্মনিৰ্ভৰশীলতাৰ নমুনা তাতে পাইছিলোঁ আৰু গম পাইছিলোঁ যে একেলগে কাম কৰিলে মহিলাই কৰিব নোৱৰা কাম একোৱেই নাই। নিজৰ আল্মা মাটাৰ (*alma mater*)ৰ গুণ গাঁওতে ক'বলৈ বিচৰা নাই যে নাৰীৰ শিক্ষাপ্ৰসাৰৰ বাবে সুকীয়া অনুষ্ঠানেই উত্তম। এনে অনুষ্ঠানৰ এটা ডাঙৰ দোষ হ'ল ই নাৰীক পুৰুষৰে সৈতে প্ৰতিযোগিতাত নমাৰ সুযোগ নিদিয়ে। তথাপি শেষ বিচাৰত বৰ্তমান শিক্ষা-ব্যৱস্থাত প্ৰচলিত লিঙ্গভেদ অৱস্থালৈ চাই উত্তম শিক্ষাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সকলো সা-সুবিধা থাকিলে বেছিভাগ ছোৱালীয়ে নাৰী-শিক্ষানুষ্ঠানলৈহে যাবলৈ বিচাৰিব। অৱশ্যে এদিন মহিলা-শিক্ষানুষ্ঠানবোৰ ইমান ভাল হৈ যাব যে ল'ৰায়ো তাত পঢ়িবলৈ বিচাৰিব। মই সেই দিনৰ বাবে অপেক্ষাৰতা।

অৱশেষত মই নগাঁও ছোৱালী কলেজৰ সকলোকে আজিৰ প্ৰতিষ্ঠা দিৱসত পঞ্চাশছটা বছৰ সুকলমে অতিক্ৰম কৰাৰ বাবে অভিনন্দন জনাইছোঁ। কলেজৰ অধ্যক্ষা ড° অজন্তা দত্ত বৰদলৈৰ নেতৃত্বত আৰু কলেজৰ সকলো ছাত্ৰী, শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী, কৰ্মচাৰীৰ সহযোগত কলেজখনৰ দোপত দোপে শ্ৰীবৃদ্ধি হোৱাটো অন্তৰেৰে কামনা কৰিছোঁ। আশা কৰিছোঁ, তেখেতসকলে সোনকালে বিজ্ঞানৰ শাখা খুলি নাৰীশিক্ষাৰ নতুন দিশ উন্মোচন কৰিব। আমি শ্ৰদ্ধাৰে স্মৰণ কৰা মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীৰ কলংপৰীয়া নাৰীৰ মাজত শিক্ষাৰ বিস্তাৰৰ বাবে কৰা ত্যাগ আৰু আত্মোৎসৰ্গ যেন আজি উপস্থিত সকলোৰে বাবে আদৰ্শ আৰু অনুপ্ৰেৰণা হৈ ৰয়।

❖ ❖ ❖

অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনৰ প্ৰেক্ষাপটত নাৰীশিক্ষা আৰু শিক্ষিতা নাৰীৰ নিয়োগ সম্ভাৱনা

ড° ৰাণী মুদিয়াৰ ডেকা

(১২ ছেপ্টেম্বৰ ২০০৮ তাৰিখে প্ৰদত্ত দ্বিতীয় মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামী স্মাৰক বক্তৃতা)

প্ৰস্তাৱনা

আজি একৈছ শতিকাতো মানৱসম্পদ বিকাশৰ প্ৰবক্তাসকলে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় মঞ্চৰপৰা বিশ্বমানৱৰ সামগ্ৰিক কল্যাণৰ খাতিৰত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ গুৰুত্ব বুজাবলৈ উপৰ্যুপৰি যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰা কাৰ্য অব্যাহত ৰাখিছে। অসমৰ সুযোগ্য সন্তান প্ৰয়াত মহেশচন্দ্ৰ দেৱ গোস্বামীয়ে ১৯৬২ চনতেই তেনে গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ বাবে সমূহীয়া স্বাৰ্থত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ অগ্ৰণী অনুষ্ঠান নগাঁও ছোৱালী কলেজ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। সেইজনা পুৰোধা ব্যক্তিৰ স্মৃতিত সন্মান জনাই আয়োজন কৰা এই স্মাৰক বক্তৃতালানিত নিজকে জড়িত কৰিবলৈ পাই মই ধন্য মানিছোঁ আৰু সেইজনা মহানুভৱ ব্যক্তিলৈ সশ্ৰদ্ধ প্ৰণিপাত জনাইছোঁ।

আমি আজি গোলকী গাঁৱৰ বাসিন্দা। সমগ্ৰ বিশ্বক একাষৰীয়াকৈ থৈ আমি কোনেও অকলশৰীয়াকৈ জীৱন নিয়াব নোৱাৰোঁ। সেয়েহে, আমাৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনক প্ৰভাৱান্বিত কৰিব পৰা বিষয়সমূহৰ গোলকীয় তাৎপৰ্য বিচাৰ কৰি চোৱাটো নিতান্ত প্ৰয়োজন। নাৰীশিক্ষা এনে এক বিষয়, যি ব্যষ্টিবাচক হৈয়ো সমষ্টিবাচক তাৎপৰ্য বহন কৰে। সেয়েহে, অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনৰ প্ৰেক্ষাপটত নাৰীশিক্ষা তথা শিক্ষিতা নাৰীৰ নিয়োগৰ দিশটো বিশ্লেষণ কৰাৰ পূৰ্বে সমগ্ৰ বিশ্বৰ প্ৰেক্ষাপটত নাৰীশিক্ষাৰ বিষয়টোত আলোকপাত কৰা যুগুত হ'ব।

দেশ, কাল, লিঙ্গ ব্যতিৰেকে এক সাৰ্বজনীন সত্য হৈছে এয়ে যে এগৰাকী ব্যক্তিক জ্ঞান আহৰণ, জীৱনধাৰণৰ অৱলম্বন আহৰণ তথা ব্যক্তিত্বৰ পূৰ্ণবিকাশৰ বাবে শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন। নাৰীৰ ক্ষেত্ৰতো ই ব্যতিক্ৰম নহয়। বৰঞ্চ, নাৰীৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষাৰ প্ৰভাৱে ব্যক্তিগত পৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি গৈ পাৰিবাৰিক তথা সামাজিক আৱেষ্টনীত চামিল হয়গৈ। সেয়েহে নাৰীশিক্ষাৰ গুৰুত্বৰ প্ৰসঙ্গত জৱাহৰলাল নেহৰুৱে কৈছিল যে এখন দেশৰ মহিলাসকলৰ স্থিতি বা মৰ্যাদা অধ্যয়ন কৰিলে দেশখনৰ সামগ্ৰিক স্থিতি আয়ত্ত কৰিব পৰা যায়। সমাজত

নাৰীৰ তাৎপৰ্য-বহনকাৰী এনে বহুতো কথা বিশ্ব-মনীষীসকলে কৈ গৈছে। এইবোৰ নাৰীৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ দেখুওৱা যুক্তি-তৰ্ক বা অনুসিদ্ধান্ত নহয়। বৰঞ্চ, এইবোৰ হৈছে লিঙ্গ-সমতাসূচক মন্তব্য। দুই-এক ব্যতিক্ৰম বাদ দিলে কোনো সভ্য সমাজতে হয়তো নাৰীৰ মাতৃ-ভাৰ্যা-ভগ্নী ৰূপৰ অনাদৰ-অসন্মান প্ৰদৰ্শন কৰাৰ দৃষ্টান্ত পোৱা নাযাব। কিন্তু পূৰ্ণৰূপত লিঙ্গ-সমতা বিচাৰি সময়ে সময়ে ঠায়ে ঠায়ে কৰা আন্দোলন অথবা শীতল প্ৰয়াসৰ অনেক উদাহৰণ আছে। সমগ্ৰ বিশ্বত প্ৰতি বছৰে ৮ মাৰ্চৰ দিনা উদ্‌যাপন কৰা আন্তৰ্জাতিক নাৰী-দিৱসৰ আঁৰতো আছে লিঙ্গ-সমতাৰ হকে চলোৱা এক আন্দোলনৰ ইতিহাস। লিঙ্গ-সমতা প্ৰতিষ্ঠাৰ স্বাৰ্থতেই ১৯৪৫ চনত গৃহীত সংযুক্ত ৰাষ্ট্ৰসংঘ চনদত লিঙ্গ-সমতাক মানুহৰ মৌলিক অধিকাৰ হিচাপে চিহ্নিত কৰা হৈছিল। ১৯৭৭ চনত গৃহীত সাধাৰণ পৰিষদৰ প্ৰস্তাৱযোগে সমগ্ৰ বিশ্বক আন্তৰ্জাতিক নাৰী-দিৱস পালনৰ আহ্বান জনাইছিল। ১৯৭৫ চনৰপৰা ১৯৮৫ চনলৈ আন্তৰ্জাতিক নাৰী-দশক পালনৰ সিদ্ধান্ত লৈ নাৰীৰ আৰ্থ-সামাজিক সমস্যাবোৰক আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত স্বীকৃতি দিছিল। ১৯৭৯ চনত অনুষ্ঠিত Elimination of all Forms of Discrimination Against Women শীৰ্ষক আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সন্মিলনৰদ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰসংঘই নাৰীৰ সামাজিক, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক তথা ন্যায়িক অধিকাৰ উলঙ্ঘা হ'ব পৰা ঘটনা বা পৰিস্থিতি প্ৰতিৰোধ কৰা বিষয়টোত গুৰুত্ব দিছিল। ১৯৯৪ চনত গৃহীত বেইজিং ঘোষণাপত্ৰই নাৰীজাগৰণৰ দিশটো আৰু অধিক সবল কৰি তোলাত সহায় কৰে। ৰাষ্ট্ৰসংঘই এনেদৰে ইয়াৰ বিভিন্ন শাখা-প্ৰশাখাযোগে সমগ্ৰ বিশ্বত অনেক আঁচনি ৰূপায়ণৰ ধাৰা অব্যাহত ৰাখিছে। অসমৰ নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰসঙ্গটিকো এই ধাৰাৰ মাজত সুমুৱাই আলোচনা কৰিব পাৰি।

আৰ্থ-সামাজিক বিকাশ, লিঙ্গ-সমতা আৰু নাৰীশিক্ষা

এসময়ত আৰ্থিক বিকাশৰ ধাৰণাটোৱে পৰিমাণগত দিশৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিছিল। জাতীয় আয় আৰু জনমূৰি আয়ৰ পৰিমাণক আৰ্থিক বিকাশ জোখাৰ মূল কাৰক হিচাপে গণ্য কৰিছিল। সম্প্ৰতি বিকাশৰ ধাৰণাটো গুণগত দিশৰ ওপৰতো সমানেই নিৰ্ভৰশীল। মানৱবিকাশ সূচক (Human Development Index) শীৰ্ষক এনে গুণগত ধাৰণাক ৰাষ্ট্ৰসংঘই বিগত শতিকাৰ শেষভাগৰপৰা বিশ্বৰ দেশসমূহৰ বিকাশ জোখাৰ অৰ্থে ব্যৱহাৰ কৰি আহিছে। মানৱবিকাশৰ এটি সূচক প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দেশ এখনৰ জনমূৰি আয়ৰ লগতে জনসাধাৰণৰ স্বাস্থ্য আৰু শিক্ষাৰ স্থিতিও অধ্যয়ন কৰা হয়। আয়, স্বাস্থ্য আৰু

শিক্ষা — এই তিনিওটাকে সমানে গুৰুত্ব দিয়া হয় আৰু গাণিতিক পদ্ধতি প্ৰয়োগেৰে তিনিওটাৰে গড় উলিয়াইহে বিকাশৰ জোখ লোৱা হয়। স্বাভাৱিকতেই ইয়াত মহিলাৰ আয়, স্বাস্থ্য আৰু শিক্ষায়ো সমান গুৰুত্ব পায়। মানৱবিকাশৰ সূচক প্ৰস্তুত কৰাৰ লগতে বিকাশৰ ধাৰণাটো অধিক স্পষ্ট কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰই আনুষঙ্গিকভাৱে লিঙ্গসম্পৰ্কীয় বিকাশ সূচক (Gender-Related Development Index) আৰু লিঙ্গ-সবলীকৰণ সূচকো (Gender-Empowerment Measure) প্ৰস্তুত কৰি উলিয়ায়। কোনো এখন দেশত বিভিন্ন স্তৰত মহিলাৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষালাভৰ সুবিধা, সাক্ষৰতাৰ হাৰ, প্ৰত্যাশিত গড় আয়ুস, আয়ৰ পৰিমাণ ইত্যাদিৰে লিঙ্গ-সম্পৰ্কীয় বিকাশ সূচক আৰু দেশৰ ৰাজনৈতিক তথা অৰ্থনৈতিক কৰ্মক্ষেত্ৰত মহিলাৰ যোগদানৰ তথ্যৰ ভিত্তিত লিঙ্গ-সবলীকৰণ সূচক হিচাপ কৰি উলিয়ায়। ৰাষ্ট্ৰসংঘই প্ৰতি বছৰে অধ্যয়ন আৰু গৱেষণাৰদ্বাৰা গণনা কৰি উলিওৱা এই সূচকসমূহে প্ৰতিপন্ন কৰে যে উন্নত দেশবোৰৰ তুলনাত উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ লিঙ্গ-অসমতা অধিক। উদাহৰণস্বৰূপে ৰাষ্ট্ৰসংঘই ২০০৭-০৮ চনৰ বাবে প্ৰকাশ কৰি উলিওৱা মানৱবিকাশ প্ৰতিৱেদনৰ তথ্যমতে ২০০৫ চনৰ উন্নত দেশৰ শাৰীত থকা দেশসমূহৰ অন্যতম নৰৱেৰ মানৱবিকাশ সূচকৰ মূল্য হৈছে ০.৯৬৮ আৰু উন্নয়নশীল দেশ ভাৰতৰ মানৱবিকাশ সূচকৰ মূল্য হৈছে ০.৬১৯। নৰৱেৰ মহিলাৰ গড় আয়ুস ৮২.২ বছৰৰ বিপৰীতে ভাৰতৰ হৈছে ৬৫.৩ বছৰ। নৰৱেত ১৫ বছৰৰ ঊৰ্ধ্বৰ মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৯৯ শতাংশ, ভাৰতত এই হাৰ হৈছে ৪৭.৮ শতাংশ।* অৰ্থনৈতিক তথা ৰাজনৈতিক কৰ্মক্ষেত্ৰতো দুয়োখন দেশৰ মহিলাৰ অংশগ্ৰহণত পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। নৰৱে চৰকাৰৰ মন্ত্ৰী পৰ্যায়ৰ ৪৪.৪ শতাংশই মহিলা, ভাৰতত মাথোন ৩.৪ শতাংশহে মহিলা মন্ত্ৰী। উল্লেখযোগ্য যে ৰাষ্ট্ৰসংঘই প্ৰকাশ কৰা ১৭খন দেশৰ মানৱবিকাশ সূচক মূল্যৰ তালিকাত নৰৱেৰ স্থান দ্বিতীয় আৰু ভাৰতৰ ক্ৰমাঙ্ক হৈছে ১২৮। উক্ত তালিকাত সন্নিৱিষ্ট আটাইবোৰ দেশৰ পৰিসংখ্যা তুলনা কৰিলে এই সত্য ওলাই পৰে যে দেশবোৰৰ আৰ্থ-সামাজিক-ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত লিঙ্গ-বৈষম্য যিমানেই কম হয়, আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ গতি সিমানেই ত্বৰান্বিত হয়। কাজেই দেশসমূহৰ বিকাশৰ কাৰ্যসূচীয়ে সাক্ষৰতা অভিযান, মহিলা সবলীকৰণৰ আঁচনি, মহিলাৰ সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা আদিক আগস্থান দিয়া দেখা যায়। আমাৰ ভাৰতবৰ্ষও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। কিন্তু ৰাজনৈতিক পৰ্যায়ত কেৱল আঁচনি বা প্ৰকল্প গ্ৰহণৰ জৰিয়তে লিঙ্গ-সমতা আহৰণ কৰিব নোৱাৰি। অৰ্থনীতিৰ প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰতে

* বক্তৃতাটো ২০০৮ চনত প্ৰদত্ত হৈছিল। সেয়েহে এইবোৰ আৰু পিছলৈ দিয়া বহু তথ্য সেই সময়ৰ বা তাৰ আগৰ। — সম্পাদক

পুৰুষৰ সমানেই নাৰীৰো কৰ্মদান, ৰাজনৈতিক আৰু প্ৰশাসনীয় স্তৰত অংশগ্ৰহণ ইত্যাদি অবিহনে লিঙ্গ-সমতা আহৰণ কৰাটো অসম্ভৱ।। এই আটাইবোৰ কামৰ বাবে পূৰ্ব-নিৰ্ধাৰিত চৰ্ত হৈছে নাৰীৰ শিক্ষা। কেৱল সাক্ষৰতাৰ হাৰ বৃদ্ধিয়ে নহয়, আধুনিক আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰতেই নাৰীৰ যোগদান হ'ব লাগিব পুৰুষৰ সমান। শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সমতা আহৰণ অবিহনে লিঙ্গ-সমতা আহৰণ তথা আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ ওখ দেউল সজাৰ কল্পনা বাস্তৱতাবিহীন, বিলাসহে মাথোন।

ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ প্ৰাক্তন সচিব-প্ৰধান কফি আন্নানে এঠাইত মন্তব্য কৰিছেঃ "There is no tool for development more effective than the education of girls" (2003)। সচিব-প্ৰধান গৰাকীৰ এই সৰু আৰু সাধাৰণ যেন লগা বাক্যটিয়ে বহুত কথা কৈছে। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সদস্য ৰাষ্ট্ৰসমূহে দীৰ্ঘদিনৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা আঁচনি বা প্ৰকল্পৰ কাৰ্যকাৰিতা তথা ফলাফল বিশ্লেষণৰ আধাৰতহে সচিব-প্ৰধানগৰাকীয়ে এনে মন্তব্য কৰিছিল। দক্ষিণ-পূব এচিয়া আৰু লেটিন আমেৰিকাৰ দেশসমূহে সুদীৰ্ঘকাল ধৰি নাৰীশিক্ষাৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দি আৰু সেই শিতানত ধন বিনিয়োগ কৰি উল্লেখনীয় সাফল্য আৰ্জিছিল। আনহাতে, নাৰীশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তুলনামূলকভাৱে কম ধন ব্যয় কৰা দেশবোৰৰ আৰ্থিক বিকাশ আছিল নিম্ন। গতিকে, আধুনিক বিশ্বৰ দেশসমূহৰ বাবে এইটো এটা শিকিবলগীয়া কথা যে নাৰীশিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণে আৰ্থিক বিকাশ ত্বৰান্বিত কৰে।

ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ অন্যতম অঙ্গ সংস্থা United Nations Children's Fundএ বিশ্বৰ ৫৫খন ৰাষ্ট্ৰত (ইয়াত ভাৰতৰো দুখন ৰাজ্য সামৰি লোৱা হৈছিল) এক সমীক্ষা চলাই দেখিছিল যে শিক্ষিতা মাতৃয়ে সন্তানক স্কুললৈ যাবলৈ উৎসাহ যোগায়। মাতৃ যিমান শিক্ষিত হয়, সন্তান আৰু পৰিয়ালৰ অন্যান্য সদস্যৰো শিক্ষাৰ প্ৰতি ধাউতি সিমানেই অধিক হয়। অৰ্থাৎ, নাৰীশিক্ষাই সমাজৰ ভৱিষ্যৎ প্ৰজন্মৰ শিক্ষাও নিশ্চিত কৰে। UNICEFৰ মতে, সমাজত নাৰীশিক্ষাৰ অন্য এক গুণাত্মক প্ৰভাৱো (multilpier effect) থাকে। শিক্ষিতা নাৰীয়ে শিক্ষা আহৰণৰ লগে লগে স্বাস্থ্য সম্বন্ধীয় প্ৰাথমিক জ্ঞানো লাভ কৰে আৰু সাধাৰণ বেমাৰ-আজাৰৰপৰা নিজকে সুৰক্ষিত কৰি ৰাখিব পাৰে। শিক্ষাই সাম্প্ৰতিক সময়ৰ এক মাৰাত্মক ব্যাধি HIV/AIDSৰ পৰাও নিলগত থকাত নাৰীক সহায় কৰে। ফলত, বৰ্তমান তথা ভৱিষ্যতৰ সমাজখনেও এনে দুৰাৰোগ্য ৰোগৰপৰা নিৰাপদ দূৰত্বত অৱস্থান কৰিব পাৰে। তদুপৰি, মাতৃৰ শিক্ষাৰ প্ৰভাৱ সন্তানৰ স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰতো দৃশ্যমান হয়। UNICEFৰ সমীক্ষাত ধৰা পৰিছে যে শিক্ষিতা মাতৃৰ অতিৰিক্ত এবছৰৰ শিক্ষাই পাঁচ বছৰৰ তলৰ শিশুৰ মৃত্যুৰ হাৰ ৫ৰপৰা ১০ শতাংশলৈ হ্ৰাস কৰিব পাৰে। অৰ্থাৎ, মাতৃৰ শিক্ষাৰ মান যিমানেই

ওপৰলৈ যায় শিশু সন্তানৰ মৃত্যুৰ হাৰ সিমানেই কম হয়। একেদৰে, শিক্ষিতা নাৰীৰ প্ৰসূতি-কালীন মৃত্যুৰ হাৰো কম। সমীক্ষাত প্ৰাপ্ত তথ্যানুসৰি অতিৰিক্ত এটা শিক্ষাবছৰে প্ৰতি হাজাৰ মহিলাৰ মাজত প্ৰসূতিকালীন মৃত্যুৰ সংখ্যা দুটাকৈ হ্ৰাস কৰে। শিক্ষিতা নাৰীয়ে গৰ্ভাৱস্থাত নিজৰ স্বাস্থ্য, পুষ্টি তথা অন্যান্য প্ৰাসঙ্গিক বিষয়বোৰৰ প্ৰতি সজাগ হয়। সন্তানধাৰণৰ সময়, ব্যৱধান ইত্যাদি সম্পৰ্কে তেওঁলোক সজাগ। ফলত ভৱিষ্যৎ সমাজৰ অনেক অসুবিধা আঁতৰ হয়। আকৌ, শিক্ষিতা নাৰীয়ে সমাজত নাৰীৰ বিৰুদ্ধে চলা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ শোষণ, অত্যাচাৰ, অন্যায় আদিৰ সৱৰে প্ৰতিবাদ কৰিব পাৰে আৰু ই সমাজত ন্যায় প্ৰতিষ্ঠা হোৱাত সহায় কৰে।

UNICEFৰ দৰে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সংস্থাসমূহে বাস্তৱৰূপৰা আহৰণ কৰা নমুনাৰ ভিত্তিত বিজ্ঞানসন্মতভাৱে গণনা কৰি দেখুৱাইছে যে নাৰীশিক্ষাই সমাজত লিঙ্গ-সমতা স্থাপনত সহায় কৰে আৰু দেশসমূহৰ আৰ্থ-সামাজিক বিকাশত সদৰ্থক প্ৰভাৱ পেলায়। ভাৰত বা অসমৰ ক্ষেত্ৰতো ই ব্যতিক্ৰম নহয়।

সহস্ৰাব্দ বিকাশ লক্ষ্য আৰু নাৰীশিক্ষা

একবিংশ শতাব্দীত এখনি সুন্দৰ পৃথিৱী গঢ়াৰ পৰিকল্পনাৰে সমগ্ৰ বিশ্বৰ নেতাসকলে একত্ৰিত হৈ ২০০০ চনত ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ ছত্ৰছায়াত গ্ৰহণ কৰিছিল সহস্ৰাব্দ বিকাশৰ লক্ষ্য। এই লক্ষ্যসমূহৰ অন্যতম হৈছে ২০০৫ চনৰ ভিতৰত প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আৰু পৰ্যায়ক্ৰমে ২০১৫ চনৰ ভিতৰত সকলো স্তৰৰে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত লিঙ্গ-অসমতা দূৰ কৰা আৰু নাৰী সবলীকৰণৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা। নাৰীৰ শিক্ষা আৰু সবলীকৰণৰ নামত গ্ৰহণ কৰা এই প্ৰত্যক্ষ লক্ষ্যৰ উপৰি আন কেইটামান লক্ষ্যৰ সৈতেও নাৰীৰ শিক্ষা জড়িত হৈ আছে। উদাহৰণস্বৰূপে, নাৰীৰ শিক্ষা বিষয়টোত গুৰুত্ব আৰোপ নকৰিলে প্ৰাথমিক শিক্ষাক সাৰ্বজনীন কৰিবলৈ বিচৰা লক্ষ্যত উপনীত হোৱাটো অসম্ভৱ হ'ব। ২০০৩ চনত UNICEFৰ দ্বাৰা চলোৱা সমীক্ষাত প্ৰাপ্ত তথ্য মতে, সমগ্ৰ বিশ্বতে প্ৰায় ১২১ নিযুত শিশু প্ৰাথমিক স্কুলৰ শিক্ষাৰপৰা বঞ্চিত হৈ আছে আৰু ইয়াৰ ৫৬ নিযুতেই ছোৱালী। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সহস্ৰাব্দ ঘোষণাত সন্নিৱিষ্ট অন্যান্য লক্ষ্য যেনে, শিশুৰ মৃত্যুৰ হাৰ হ্ৰাসকৰণ, মহিলাৰ স্বাস্থ্য উন্নতিকৰণ, এইড্ছ-মেলেৰিয়া আদি ৰোগৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ হ্ৰাসকৰণ, দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণ, বহনক্ষমতাযোগ্য পৰিৱেশৰ নিশ্চিতকৰণ ইত্যাদিত সফলতাৰে উপনীত হ'বলৈ হ'লে নাৰীশিক্ষাকেই সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিব লাগিব। উল্লেখযোগ্য যে একৈছ শতিকাৰ প্ৰথমটো দশকত সহস্ৰাব্দ বিকাশ লক্ষ্য আহৰণৰ ক্ষেত্ৰত লাভ কৰা সফলতাৰদ্বাৰা সমগ্ৰ বিশ্বৰ দেশসমূহৰ আৰ্থ-সামাজিক বিকাশ জোখাৰ উদ্দেশ্যে সংস্থাসমূহে

সদস্যা আৰু খাদী গ্ৰামোদ্যোগ ব'ৰ্ডৰ অধ্যক্ষা হৈছিল। এই মহীয়সী নাৰীসকলৰ উপৰি কুৰি শতিকাৰ প্ৰথম চাৰিটা দশকত জন্ম লোৱা কেইবাগৰাকীও স্বনামধন্যা মহিলাই প্ৰতিকূল পৰিৱেশ নেওচি শিক্ষালাভ কৰিছিল আৰু অসমৰ শিক্ষা-সংস্কৃতি-সাহিত্য তথা সমাজজীৱন সমৃদ্ধ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ কেইগৰাকীমান হৈছে:

সঙ্গীতৰ ক্ষেত্ৰত সুদক্ষিণা শৰ্মা, প্ৰতিমা পাণ্ডে বৰুৱা, ড° নিৰ্মলপ্ৰভা বৰদলৈ, নিকুঞ্জলতা মহন্ত।

সাহিত্য আৰু সাংবাদিকতাৰ ক্ষেত্ৰত চন্দ্ৰবালা বৰুৱা, সুপ্ৰভা গোস্বামী; সৌজন্যময়ী ভট্টাচাৰ্য, নিৰুপমা ফুকন, চিত্ৰলতা ফুকন, নিৰুপমা বৰগোহাঞি, তুলতুল বৰুৱা, অনিমা গুহ, অনিমা দত্ত, এলি আহমেদ, স্বৰ্ণ বৰা, প্ৰবীণা শইকীয়া, তোষপ্ৰভা কলিতা।

শিক্ষাজগতত নীলিমা দত্ত, মিনি এমঞ্জ, বেচি লেইচ, ঊষা বেজবৰুৱা, আহমেদা ৰছুল, প্ৰীতি গোস্বামী, প্ৰীতি বৰুৱা, লক্ষ্যহীৰা দাস, শীলা বৰঠাকুৰ, কেশদা মহন্ত, আলিমুন্নিছা পিয়াৰ।

চিকিৎসা জগতত ডাঃ সুশীলা টমাছ (প্ৰথম মহিলা এল এম পি), ডাঃ ৰজনীপ্ৰভা দাস (কলিকতাৰপৰা এম বি বি এছ ডিগ্ৰী পোৱা প্ৰথম অসমীয়া মহিলা চিকিৎসক), ডাঃ নিৰ্মলা চলিহা, ডাঃ ভাৰতী বৰুৱা, ডাঃ দীপালি দত্ত, ডাঃ অলকা গোস্বামী।

প্ৰশাসনীয় সেৱাত এ চি এছ প্ৰাপ্ত প্ৰথম অসমীয়া মহিলা শুচিব্ৰতা ৰায়চৌধুৰী।

সমাজসেৱা তথা ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত সমীৰণ দাস, কমলালয়া কাকতি (এওঁৰ সম্পাদনাত ১৯২৮ চনত প্ৰথম অসমীয়া মহিলা আলোচনী *ঘৰ-জেউতি* প্ৰকাশ পাইছিল), হেমপ্ৰভা কাকতি, ৰেণুকাদেৱী বৰকটকী (এওঁ কেন্দ্ৰীয় মন্ত্ৰীত্বৰো বাব পাইছিল), মালতী বৰুৱা, শকুন্তলা চৌধুৰী, স্বৰ্ণলতা মহন্ত ইত্যাদি।

এওঁলোকৰ বহুকেইগৰাকীয়ে এতিয়াও সক্ৰিয়ভাৱে নিজৰ নিজৰ ক্ষেত্ৰলৈ অৰিহণা আগবঢ়াই আছে আৰু কেইগৰাকী মান প্ৰয়াত হৈছে। কুৰি শতিকাৰ চল্লিছৰ দশকৰপৰা আৰম্ভ কৰি সাম্প্ৰতিক সময়লৈকে জন্ম লোৱা অসমীয়া মহিলাৰ শিক্ষা তথা কৰ্মৰ পৰিধি নিঃসন্দেহে বহল হৈছে আৰু সেই অনুপাতে অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনত তেওঁলোকৰ অৱদানো বৃদ্ধি পাইছে। সেয়েহে, নামেৰে সৈতে সেইসকলৰ কৰ্মৰ উল্লেখ কৰাটো অন্ততঃ এই প্ৰবন্ধত সম্ভৱ নহ'ব।

এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া আন এটা কথা হৈছে এয়ে যে, অসমত

নাৰীশিক্ষা প্ৰচলনৰ পূৰ্বৰপৰাই অসমৰ আৰ্থিক ক্ষেত্ৰলৈ মহিলাই অৱদান আগবঢ়াই আহিছে। নাঙলৰ মুঠিত নধৰিলেও অসমৰ গাঁওবোৰত কৃষক পৰিয়ালৰ বেছিভাগ মহিলাই পথাৰত ভুঁই ৰোৱা, শস্য চপোৱা কামত শ্ৰমদান কৰি আহিছে। কৃষিজাত সামগ্ৰী পথাৰৰপৰা আহি ঘৰ পোৱাৰ পিছৰ কামখিনিও মহিলাসকলৰদ্বাৰা সম্পন্ন কৰা হয়। তদুপৰি ঘৰুৱা পশু-পালন, হাঁহ-কুকুৰা পালন আদি কৃষি আনুষঙ্গিক কাৰ্যবোৰতো অসমীয়া মহিলাৰ অৱদান আছে। অৱশ্যে এইবোৰৰ সঠিক মূল্যায়ন হোৱা নাই। সময়ৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে নাৰীশিক্ষাৰ সম্প্ৰসাৰণ হৈছে আৰু অনেক অসমীয়া মহিলাই অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়কে আদি কৰি অন্যান্য অনুষ্ঠানৰপৰা আনুষ্ঠানিক শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি কৃষি-খণ্ডত কৃষি সম্প্ৰসাৰণ সম্পৰ্কীয় কাম-কাজো চোৱাচিতা কৰি আছে। তদুপৰি, অনেক শিক্ষিতা মহিলাই নিজাববীয়াকৈ অথবা চৰকাৰী-বেচৰকাৰী অনুষ্ঠানৰ সহযোগত কৃষিভিত্তিক উদ্যোগ চলাই আছে।

অসমৰ অৰ্থনীতিক সমৃদ্ধ কৰা অসমৰ পৰম্পৰাগত বয়নশিল্পক সজীৱ কৰি ৰখাৰ কৃতিত্বও অসমীয়া নাৰীয়ে দাবী কৰিব পাৰে। এসময়ত অসমৰ প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ মহিলাই তাঁতশালৰ কাম জানিছিল। মুগা-এৰী-পলু পুহিছিল, সূতা কাটিছিল, ৰং বুলাইছিল, কাপোৰ বৈছিল আৰু পৰিয়াল তথা ৰাজ্যখনৰ বস্ত্ৰৰ চাহিদা পূৰণ কৰিছিল। এতিয়াও অসমৰ বয়নশিল্পৰ আদৰ অথবা মহিলা বয়ন শিল্পীৰ চাহিদা কমা নাই। অসমত সহস্ৰাধিক শিক্ষিতা নাৰীয়ে এতিয়া বয়নশিল্পৰদ্বাৰা স্ব-নিয়োজনৰ পথ বাছি লৈছে। এচাম শিক্ষিতা নাৰীয়ে নিজাকৈ ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগ স্থাপন কৰি অনেক শিপিনী-বোৱনীক নিয়োজিত কৰিছে।

দেশৰ বাবে বৈদেশিক মুদ্ৰা আহৰণ কৰা অসমৰ চাহ উদ্যোগলৈও অসমীয়া চাহ জনগোষ্ঠীৰ নাৰী শ্ৰমিকসকলৰ যথেষ্ট অৱদান আছে। আৰ্থ-সামাজিক ক্ষেত্ৰলৈ অধিক অৱদান আগবঢ়াব পৰাকৈ ঘৰৰ বাহিৰৰ কৰ্মক্ষেত্ৰখন অসমীয়া মহিলাৰ বাবে তেনেই সৰু আছিল। ঘৰুৱা মহীয়সী নাৰী চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানীৰ তৎপৰতাত ১৯২৬ চনত গঠিত হোৱা অসম প্ৰাদেশিক মহিলা সমিতিয়ে ঘৰুৱা কাম-কাজ কৰাৰ উপৰি সঙ্ঘবদ্ধভাৱে বিভিন্ন ধৰণৰ আৰ্থ-সামাজিক কাম কৰিবলৈ প্ৰতি গৰাকী অসমীয়া নাৰীক উদ্বুদ্ধ কৰিছিল।

অন্য এক গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা হৈছে এয়ে যে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত অসমৰ মহিলাসকলে প্ৰথমৰেপৰা পুৰুষৰ সমানে আগবাঢ়ি যাব পৰা পৰিৱেশ এটা নাছিল যদিও মধ্যযুগীয় অসমৰ সমাজব্যৱস্থাত অসমৰ মহিলাক যে সম্ভ্ৰমৰ দৃষ্টিৰে চোৱা হৈছিল তথা মহিলাসকলেও সমাজলৈ বৰঙণি আগবঢ়াইছিল তাৰ উদাহৰণ কিংবদন্তীতেই নহয়, বুৰঞ্জীতো পোৱা যায়। মূলাগাভৰু, জয়মতী কুঁৱৰী, আই ভুৱনেশ্বৰী অথবা পদ্মপ্ৰিয়াৰ উদাহৰণ এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখনীয়। বিতৰ্কিত

হ'লেও ল'ৰা ৰজাৰ দিনত জয়মতীয়ে গদাপানিৰ বাৰ্তা নিদিয়া কাহিনী অসমীয়া লোকৰ মুখে মুখে। একেদৰে, মধ্যযুগতেই নৱবৈষ্ণৱ গুৰু শ্ৰীশ্ৰী হৰিদেৱে কন্যা ভুৱনেশ্বৰী আইক মানেৰি সত্ৰৰ ধৰ্মাধিকাৰিণী পতা কথা, গোপালদেৱৰ কন্যা পদ্মপ্ৰিয়াই ভক্তিমূলক গীত ৰচনা কৰা কথাৰ উল্লেখ কৰি অসমীয়া সমাজে গৌৰৱ অনুভৱ কৰে। বৰৰজা ফুলশ্বৰীয়ে সেই তাহানিতে নাৰীৰ বাবে পঢ়াশালি খোলাৰ কথা, য'ত বোৱা-কটা আদিৰো শিক্ষা দিয়া হৈছিল, ইত্যাদি অসম বুৰঞ্জীয়ে শ্ৰদ্ধাৰে সোঁৱৰে।

বিহংগম দৃষ্টিৰে অসমৰ সাম্প্ৰতিক আৰ্থ-সামাজিক পৰিস্থিতিৰ প্ৰেক্ষাপটত নাৰীৰ স্থিতি

২০০১ চনৰ শেহতীয়া লোকপিয়লৰ তথ্য অনুসৰি অসমৰ মুঠ জনসংখ্যা ২,৬৬,৫৫,৫২৮ জন। ইয়াৰে নাৰীয়ে সংখ্যা হৈছে ১,২৮,৭৮,৪৯১ গৰাকী। অৰ্থাৎ, মুঠ জনসংখ্যাৰ ৪৮.৩১ শতাংশ হৈছে নাৰী। অসমত লিঙ্গ অনুপাত হৈছে ১০০০ : ৯৩৫। সৰ্বভাৰতীয় পৰ্যায়ত শেহতীয়া লোকপিয়লৰ তথ্যানুসৰি লিঙ্গ অনুপাত হৈছে ১০০০ : ৯৩৩। বিগত শতিকাটোত অসমত লিঙ্গ অনুপাতৰ উঠা-নমা বেছ লক্ষণীয়। ১ নং তালিকাত এই তথ্য দিয়া হৈছে।

তালিকা ১: অসমত লিঙ্গ-অনুপাত

চন	প্ৰতি ১০০০ জন পুৰুষত নাৰীৰ সংখ্যা
১৯০১	৯১৯
১৯১১	৯১৫
১৯২১	৮৯৬
১৯৩১	৮৭৮
১৯৪১	৮৭৫
১৯৫১	৮৬৮
১৯৬১	৮৬৯
১৯৭১	৮৬৯
১৯৮১	৯১০
১৯৯১	৯২৩
২০০১	৯৩৫

উৎস: Human Development Report, Assam 2003

পুৰুষ-নাৰীৰ সৰ্বভাৰতীয় অনুপাতৰ তুলনাত অসমৰ পুৰুষ-নাৰীৰ অনুপাতৰ শেহতীয়া ব্যৱধানে সামান্যভাৱে হ'লেও ৰাজ্যখনত নাৰীৰ সবল স্থিতিকেই প্ৰতীয়মান কৰে। কিন্তু আন কেইখনমান ৰাজ্য, যেনে — কেৰল (১০০০ : ১০৫৮) পণ্ডিচেৰী (১০০০ : ১০০১) তামিলনাডু (১০০০ : ৯৮৭)

অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ (১০০০ : ৯৭৮), ছত্তিশগড় (১০০০ : ৯৮৯), মণিপুৰ (১০০০ : ৯৭৮), মেঘালয় (১০০০ : ৯৭২) ইত্যাদিৰ তুলনাত অসমৰ লিঙ্গ-অনুপাতে সংখ্যাগতভাৱে অসমত নাৰীৰ দুৰ্বল স্থিতিকে উদঙাই দিয়ে। আকৌ, ৰাজ্যখনৰ জিলাসমূহৰ মাজতো লিঙ্গ-অনুপাতৰ তাৰতম্য দেখা যায়। তিনিচুকীয়া জিলাত সৰ্বাধিক ১০০০ : ৯৬৯ৰ বিপৰীতে উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য জিলাত সৰ্বনিম্ন ১০০০ : ৮৮৩ লিঙ্গ-অনুপাত পৰিলক্ষিত হয়।

অসম চৰকাৰৰ পৰিকল্পনা আৰু উন্নয়ন বিভাগে পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে ২০০৩ চনত অসমৰ মানৱ বিকাশ প্ৰতিবেদন প্ৰকাশ কৰি উলিয়ায়। এই প্ৰতিবেদনত উল্লেখ কৰা তথ্যৰপৰা অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থাৰ প্ৰেক্ষাপটত ৰাজ্যখনৰ নাৰীৰ স্থিতিৰ উমান পোৱা যায়। অসম ভাৰতৰ অঙ্গৰাজ্য যদিও উক্ত প্ৰতিবেদন মতে অসমৰ মানৱবিকাশ সূচক মূল্য মাথোন ০.৪০৭, যিটোৱে নিম্ন স্তৰৰ মানৱবিকাশ সূচায়। লিঙ্গসম্পৰ্কীয় বিকাশ সূচক মূল্য দেখুওৱা তথ্যবোৰৰপৰা অসমত থকা লিঙ্গ-বৈষম্যও স্পষ্ট হৈ পৰে।

২ নং তালিকাত জিলাভিত্তিত এনে বৈষম্য দেখুওৱা হৈছে :

তালিকা ২: অসমত HDI (Human Development Index, মানৱবিকাশ সূচক) আৰু GDI (Gender Related Development Index, লিঙ্গ সম্পৰ্কীয় বিকাশ সূচক) ২০০১

জিলা	HDI সূচক	ক্ৰমাঙ্ক	GDI সূচক	ক্ৰমাঙ্ক	HDI সূচক - GDI সূচক
উত্তৰ কাছাৰ	০.৩৬৩	১১	০.৮৭৭	১	১০
মৰিগাঁও	০.৪৯৪	৪	০.৭৫৯	২	২
যোৰহাট	০.৬৫০	১	০.৭০১	৩	-২
কামৰূপ	০.৫৭৪	২	০.৬৪২	৪	-২
ডিব্ৰুগড়	০.৪৮৩	৬	০.৬৪২	৫	২
হাইলাকান্দি	০.৩৬৩	১১	০.৬০৯	৬	৫
গোলাঘাট	০.৫৪০	৩	০.৬০৮	৭	-৪
লখিমপুৰ	০.৩৩৭	১৭	০.৪৯১	৮	৯
শিৱসাগৰ	০.৪৬৯	৭	০.৪৬৮	৯	-২
বৰপেটা	০.৩৯৬	৯	০.৪৪৮	১০	-১
কোকৰাঝাৰ	০.৩৫৪	১৫	০.৪১৮	১১	৪
গোৱালপাৰা	০.৩০৮	১৮	০.৪১৩	১২	৬

জিলা	HDI সূচক	ক্রমাঙ্ক	GDI সূচক	ক্রমাঙ্ক	HDI সূচক - GDI সূচক
ধেমাজি	০.২৭৭	২০	০.৪১০	১৩	৭
কাছাৰ	০.৪০২	৮	০.৪০৯	১৪	-৬
শোণিতপুৰ	০.৩৫৭	১৩	০.৩৯৭	১৫	-২
বঙাইগাঁও	০.২৬৩	২১	০.৩৭৬	১৬	৫
নলবাৰী	০.৩৪৩	১৬	০.৩৫৭	১৭	-১
দৰং	০.২৫৯	২২	০.৩১৭	১৮	৪
তিনিচুকীয়া	০.৩৭৭	১০	০.৩০০	১৯	-৯
কার্বি আংলং	০.৪৯৪	৪	০.২৬০	২০	-১৬
ধুবুৰী	০.২১৪	২৩	০.২০৬	২১	২
নগাঁও	০.৩৫৬	১৪	০.০৬৮	২২	-৮
কৰিমগঞ্জ	০.৩০১	১৯	০.০১২	২৩	-৪
অসম	০.৪০৭	–	০.৫৩৭	–	–

উৎস: Assam Human Development Report, 2003

এই তালিকাত দেখা গৈছে যে যোৰহাট, কামৰূপ, গোলাঘাট, কার্বি আংলং, শিৱসাগৰ আদি কেইখনমান জিলাৰ মানৱবিকাশ সূচকৰ মূল্য অসমৰ সামগ্রিক সূচক মূল্যতকৈ অধিক। কিন্তু মানৱবিকাশ সূচক মূল্য অনুসৰি পোৱা স্থানতকৈ লিঙ্গ-সম্পর্কীয় বিকাশ সূচক মূল্য অনুসৰি প্রাপ্ত মূল্য নিম্ন মানৰ।সেয়েহে, শেষৰ স্তম্ভত থকা মূল্যসমূহ ঋণাত্মক হৈছে। অর্থাৎ, আয়, শিক্ষা তথা স্বাস্থ্যৰ ক্ষেত্রত উক্ত জিলাকেইখনৰ সামগ্রিক বিকাশ ৰাজ্যখনৰ সামগ্রিক বিকাশতকৈ সন্তোষজনক যদিও তুলনামূলকভাৱে উক্ত শিতান তিনিটাত জিলাকেইখনৰ মহিলা আৰু পুৰুষৰ মাজত বৈষম্য অধিক।

সামগ্রিকভাৱে শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত দেখা যায় যে ২০০১ চনৰ লোকপিয়ল অনুসৰি অসমৰ পুৰুষ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৯৭.৯৩ শতাংশ অথচ মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৫৬.০৩ শতাংশহে। অৱশ্যে, ১৯৭১ চনত মাথোন ১৮.৬৯ শতাংশ আৰু ১৯৯১ চনত ৪৩.০৩ শতাংশ নাৰী সাক্ষৰ আছিল। যোৰহাট জিলাত নাৰী আৰু পুৰুষ উভয়ৰে সাক্ষৰতাৰ হাৰ সর্বাধিক, আনহাতে ধুবুৰী জিলাত উভয়ৰে সাক্ষৰতাৰ হাৰ সর্বনিম্ন। বিগত বছৰবোৰত প্রতিখন জিলাত সাক্ষৰতাৰ হাৰ বৃদ্ধি হোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে।

৩ নং তালিকাত ১৯৯১ চন আৰু ২০০১ চনৰ প্রকাশিত লোকপিয়লৰ তথ্যৰদ্বাৰা অসমৰ জিলাভিত্তিক মহিলাৰ সাক্ষৰতা সম্বন্ধীয় তথ্য প্রকাশ কৰা হৈছে।

তালিকা ৩ : অসমত মহিলাৰ জিলাভিত্তিক সাক্ষৰতাৰ হাৰ (শতকৰা হিচাবত)

জিলা	১৯৯১	২০০১
যোৰহাট	৫৬.৮৮	৭২.৫৪
শিৱসাগৰ	৫৬.১৪	৮৬.০০
কামৰূপ	৫৫.০১	৬৭.৩১
ডিব্ৰুগড়	৪৮.৮৯	৬২.১০
গোলাঘাট	৪৯.৭৫	৬২.০৭
লখিমপুৰ	৪৮.৮৫	৬০.৪৭
কৰিমগঞ্জ	৪৪.৭৬	৬০.০৯
কাছাৰ	৪৮.৭৬	৫৯.৮৫
উত্তৰ কাছাৰ পাৰ্বত্য জিলা	৪৭.৩৪	৫৯.৪০
নলবাৰী	৪৪.১৯	৫৮.৪০
ধেমাজি	৪১.১২	৫৬.১১
নগাঁও	৪৬.৩০	৫৫.৫৭
তিনিচুকীয়া	৩৯.৯৪	৫৩.৪০
মৰিগাঁও	৩৯.১৪	৫২.৩৬
শোণিতপুৰ	৩৮.৬০	৫২.৩৬
গোৱালপাৰা	৩৭.৫৮	৫১.৪০
বঙাইগাঁও	৩৮.৭২	৫১.১৬
হাইলাকান্দি	৪১.০৪	৫০.৬৫
দৰং	৩২.৫৩	৪৯.৯৫
কাৰ্বি আংলং	৩৪.৩৫	৪৮.৬৫
বৰপেটা	৩৩.২০	৪৮.১৬
কোকৰাঝাৰ	৩০.৯২	৪২.৬৫
ধুবুৰী	২৮.৭৫	৪২.৬৪
অসম	৪৩.০৩	৫৬.০৩

উৎস: Directorate of Economics and Statistics, Assam

এই তালিকাত দেখা যায় যে ধুবুৰী, কোকৰাঝাৰ, বৰপেটা আৰু কাৰ্বি আংলং জিলা কেইখনৰ পঞ্চাছ শতাংশৰো অধিক নাৰীয়ে আখৰ লিখিব আৰু

পঢ়িব নাজানে। সাম্প্ৰতিক বিশ্ব অৰ্থনীতিৰ প্ৰেক্ষাপটত ই অতিকৈ দুখলগা কথা।

আকৌ, মন কৰিবলগীয়া কথা যে সাক্ষৰতাৰ হাৰৰদ্বাৰা আমি শিক্ষিতৰ সংখ্যাৰ বুজ ল'ব নোৱাৰোঁ। এনে অভিযোগো পোৱা যায় যে কেৱল নিজৰ স্বাক্ষৰ প্ৰদান কৰিব পৰাজনকো সাক্ষৰ বুলি ধৰা হয়, অথচ তেওঁ বৰ্ণমালাৰ বাকীবোৰ আখৰ চিনিকে নাপায়। এই অভিযোগ সত্য হওক বা নহওক, সাক্ষৰতাকেই শিক্ষিতৰ চিহ্ন বুলিব নোৱাৰি। শিক্ষিতৰ হাৰৰ বুজ ল'বলৈ বিভিন্ন স্তৰত নাম-ভৰ্তিৰ সংখ্যা বিচাৰ কৰি চাব পৰা যায়। তথ্য মতে, প্ৰাথমিক স্তৰত অসমত ৪৮ শতাংশ ছোৱালীয়ে নাম ভৰ্তি কৰে। উচ্চতৰ মাধ্যমিক তথা উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এই সংখ্যা হৈছে ক্ৰমে ৩৫ শতাংশ আৰু ২৮ শতাংশ। ১৯৯৭ চনত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে দিয়া তথ্যৰ উদ্ধৃতিৰে ২০০৩ চনত অসমৰ মানৱবিকাশ প্ৰতিবেদনে এই পৰিসংখ্যা দাঙি ধৰিছে। অৱশ্যে, এতিয়া নিশ্চয় এই সংখ্যা কিছু উন্নত হ'ব বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। অসম চৰকাৰৰ অৰ্থনীতি আৰু পৰিসংখ্যা সঞ্চালকালয়ে প্ৰকাশ কৰা Statistical Hand Book (২০০৬)ত সন্নিৱিষ্ট তথ্যয়ো তেনে উমান দিয়ে। উক্ত তথ্য মতে, ২০০৪-০৫ চনত অসমত প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ৮৪.৮৯ শতাংশ, মাধ্যমিক স্তৰত ৪৬.৯৬ শতাংশ, উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰত ৪৪.০৩ শতাংশ, উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰত ৩৬.৯২ শতাংশ আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত (স্নাতক, স্নাতকোত্তৰ, সাধাৰণ তথা কাৰিকৰী, পি এইচডিকে ধৰি) ৩১.৮৩ শতাংশ ছাত্ৰীয়ে নাম ভৰ্তি কৰে। ২০০২ চনত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ স্বাস্থ্য মন্ত্ৰণালয় আৰু মুম্বাইৰ International Institute for Population Scienceৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত National Family Health Survey, Assam (NFHS 2)ৰ তথ্যানুসৰি ১৯৯৯ চনত অসমত সাক্ষৰ অথচ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা সম্পূৰ্ণ নকৰা মহিলাৰ সংখ্যা ২৪ শতাংশ, প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰা মহিলাৰ সংখ্যা ১২.৫ শতাংশ। একেদৰে মাধ্যমিক আৰু উচ্চ মাধ্যমিক শিক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰা মহিলাৰ সংখ্যা হৈছে ক্ৰমে ১৩.৭ শতাংশ আৰু ৪.৯ শতাংশ। ৩.৮ শতাংশ মহিলাইহে উচ্চতৰ মাধ্যমিক তথা ইয়াতকৈ অধিক আনুষ্ঠানিক উচ্চশিক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰিছে। এই তথ্য যুগুতোৱাৰ বাবে লোৱা মহিলাৰ বয়স আছিল ৬ বছৰৰ পৰা ৫০ বছৰ পৰ্যন্ত। সৰ্বমুঠ ৭৮৬৪ গৰাকীৰ নমুনা লোৱা হৈছিল আৰু এওঁলোকৰ মাজত ৪০.৯ শতাংশ আছিল নিৰক্ষৰ।

স্কুলীয়া শিক্ষা সম্পূৰ্ণ নকৰাকৈ পঢ়া-শুনা পৰিসমাপ্তি ঘটোৱাটো উন্নয়নশীল দেশবোৰৰ এক ডাঙৰ সমস্যা। অসমত এই সমস্যা অতি গভীৰ বুলি ২০০১ চনত প্ৰকাশিত National Human Development Reportত মন্তব্য কৰা হৈছে, বিশেষকৈ ছাত্ৰীসকলৰ ক্ষেত্ৰত। উক্ত প্ৰতিবেদনৰ তথ্য মতে অসমত

প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ স্তৰত মুঠ ছাত্ৰীৰ ৪২ শতাংশই আধাতে পঢ়া সামৰে। আকৌ, মাধ্যমিক স্তৰত মুঠ ছাত্ৰীৰ ৭২ শতাংশ তথা উচ্চ মাধ্যমিক পৰ্যায়ত ৭৫ শতাংশই আনুষ্ঠানিক শিক্ষা অৰ্ধসমাপ্ত কৰে। এনে তথ্যই আৰ্থ-সামাজিক বিকাশৰ পথত অন্তৰায় হৈ দেখা দিব পৰা সমস্যাৰ ইঙ্গিত দিয়ে।

NFHS 2ত প্ৰকাশিত তথ্য মতে উক্ত সমীক্ষাত স্কুললৈ নোযোৱা আৰু আনুষ্ঠানিক শিক্ষা আধাতে সমাপ্ত কৰাৰ কাৰণ অনুসন্ধান কৰা হৈছিল। উক্ত প্ৰতিবেদনত প্ৰাপ্ত ফলাফল তলৰ ৪ নম্বৰ তালিকাত দিয়া হ'ল।

তালিকা ৪ : অসমত ছোৱালীয়ে স্কুল এৰাৰ কাৰণ

ক্ৰ. নং	কাৰণ	ছোৱালীৰ সংখ্যা (শতকৰা)
১	স্কুলৰ দূৰত্ব অধিক	১.৪
২	পৰিবহণৰ অসুবিধা	০.৬
৩	অধিক শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুভৱ নকৰে	৫.৫
৪	ঘৰুৱা কামতে ব্যস্ত হৈ থাকিব লাগে	১৯.৯
৫	পথাৰত অথবা ঘৰুৱা ব্যৱসায়ত ব্যস্ত থাকিব লাগে	১.৯
৬	উপাৰ্জনক্ষম, কাম কৰিব লাগে	২.৫
৭	পঢ়াৰ ব্যয় অতি বেছি	৩০.১
৮	ছোৱালীৰ বাবে সুকীয়া সুবিধা থকা স্কুলৰ অভাৱ	০.২
৯	সহোদৰ / সহোদৰাৰ যত্ন ল'ব লাগে	২.৯
১০	অধ্যয়নত আগ্ৰহ নাই	১১.৫
১১	বাৰে বাৰে হোৱা বিফলতা	৫.৬
১২	বিয়া	৮.৮
১৩	অন্যান্য	১.১
১৪	কাৰণ দৰ্শাব নোৱাৰে / নাজানে	৮.২
		১০০.০

উৎস: NFHS (Government of India)

এই তালিকাই অসমত নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা কিমান গভীৰকৈ উপলব্ধি কৰা হৈছে তাৰ ইঙ্গিত দিয়াৰ লগতে ৰাজ্যখনৰ নাৰীসকলৰ আৰ্থ-

সামাজিক স্থিতিৰো এখন ছবি দাঙি ধৰে। ৩০.১ শতাংশ ছোৱালীয়ে অত্যধিক ব্যয়ৰ বাবে স্কুল এৰাৰ তথ্যই ৰাজ্যখনৰ দৰিদ্ৰতাৰ প্ৰকোপলৈ আঙুলিয়াই দিয়ে। ঘৰুৱা কামত ব্যস্ত হৈ থকা বা অধ্যয়নত আগ্ৰহ নোহোৱা বাবে স্কুল এৰাৰ বৃহৎ পৰিসংখ্যাই ইয়াকে সূচায় যে ৰাজ্যখনত এতিয়াও প্ৰকৃতাৰ্থত নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে সজাগতা সৃষ্টি হোৱা নাই। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা বা গুণাভিৰাম বৰুৱাই তাহানিতে কৈ যোৱা কথাৰ গূঢ়াৰ্থ আজিও যেন অসমীয়া সমাজে বুজি উঠা নাই। স্ত্ৰীশিক্ষাৰ বিপক্ষে মাত মতা বলিনাৰায়ণ বৰাৰহে সমৰ্থক যেন আজিও বেছি। ভাৰতৰ লোকপিয়লৰ তথ্যয়ো এই কথাকে প্ৰতিপন্ন কৰে। ২০০১ চনৰ লোকপিয়লৰ তথ্যানুসৰি অসমৰ মুঠ নিৰক্ষৰ লোকৰ সংখ্যা হৈছে ১,২৬,৪০,১৭৪ জন; ইয়াৰে ৫৫.৭৯ শতাংশ নাৰী। শিক্ষান্ত পৰীক্ষাত অনুত্তীৰ্ণ উচ্চ মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ তলৰ স্তৰত শিক্ষিত লোকৰ ভিতৰত ৪৩.৩১ শতাংশহে নাৰী। আকৌ উচ্চ মাধ্যমিক পৰ্যায়ত উত্তীৰ্ণৰূপৰা আৰম্ভ কৰি স্নাতক পৰ্যায়ৰ নিম্নত থকা শিক্ষিত লোকৰ ভিতৰত নাৰীৰ সংখ্যা হৈছে ৩৯.১৬ শতাংশ। কাৰিকৰী ডিপ্ল'মা / চাৰ্টিফিকেট পৰ্যায়ত, যিবোৰ স্নাতক ডিগ্ৰীৰ সমপৰ্যায়ৰ নহয়, মুঠ শিক্ষিতৰ ১০.৩ শতাংশহে মহিলা। কাৰিকৰী স্নাতকসকলক বাদ দি অন্যান্য শাখাৰ স্নাতক ডিগ্ৰীধাৰীসকলৰ মাজত ৩০.৮৭ শতাংশ আৰু কাৰিকৰী স্নাতক তথা সমপৰ্যায়ৰ স্নাতকোত্তৰ ডিপ্ল'মা থকাসকলৰ ভিতৰত ২৩.৬১ শতাংশ মহিলা থকা দেখা গৈছে। ই শিক্ষিতসকলৰ মাজত থকা লিঙ্গ-অসমতাকে সূচায়।

শিক্ষাগত দিশৰ লিঙ্গ-অসমতাৰ কুফল যদিও ব্যক্তিসাপেক্ষ, ইয়াৰ বিস্তৃত সামাজিক প্ৰভাৱো মন কৰিবলগীয়া।

ভাৰত চৰকাৰৰ NFHS-2 আৰু NFHS-3য়ে এনে তথ্য পৰিৱেশনৰদ্বাৰা এই কথাৰ বৈজ্ঞানিক সত্যতাৰ প্ৰমাণ দিছে। উক্ত প্ৰতিৱেদনৰ তথ্যৰ ভিত্তিত প্ৰস্তুত কৰি উলিওৱা ৫ নং আৰু ৬ নং তালিকা দ্ৰষ্টব্য।

অসমত নাৰী-সবলীকৰণ আৰু নিয়োগ-স্থিতি

ৰাষ্ট্ৰীয় মানৱবিকাশ প্ৰতিৱেদন (২০০১) মতে অসমৰ নাৰী সবলীকৰণৰ স্থিতি সৰ্বভাৰতীয় পৰ্যায়ৰ তুলনাত কিছু দুৰ্বল। তথ্য মতে, ১৯৯১ চনত সৰ্বভাৰতীয় স্তৰত লিঙ্গ সমতাসূচক মূল্য (GEA) ০.৬৭৬ৰ বিপৰীতে অসমত হৈছে ০.৫৭৫। উল্লেখযোগ্য যে এই শিতানত উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ মণিপুৰ, মেঘালয়, অৰুণাচল প্ৰদেশ, মিজোৰাম তথা নগালেণ্ডৰ সূচক মূল্যতকৈ অসমৰ অৱস্থা সন্তোষজনক আৰু সৰ্বভাৰতীয় স্তৰতকৈ উচ্চ।

ৰাজনৈতিক ক্ষেত্ৰত মহিলাৰ যোগদানত কোনো বাধা নাই যদিও অতি কম সংখ্যক মহিলাইহে সক্ৰিয় ৰাজনীতিত যোগ দিয়া পৰিলক্ষিত হয়। সম্প্ৰতি

তালিকা ৫: শিক্ষা, সন্তানৰ সংখ্যা আৰু শিশু মৃত্যুৰ হাৰ (১৯৯৮-৯৯), অসম

মাতৃৰ শিক্ষাৰ স্তৰ	৪০-৪৯ বছৰ বয়সৰ মহিলাৰ সন্তানৰ গড় সংখ্যা	নৱজাতকৰ মৃত্যুৰ হাৰ (প্ৰতি হাজাৰত)	শিশু ৰোগ প্ৰতিষেধকৰ ব্যৱস্থা BCG, Polio, DTP, Measles প্ৰতিষেধক লোৱা শিশুৰ সংখ্যা (শতকৰা)
১	২	৩	৪
১. নিৰক্ষৰ নাৰী	৪.৯৮	৮৬.৫	৯.৯
২. শিক্ষিতা কিন্তু মাধ্যমিক স্তৰৰ তলৰ	৪.০৬	৫৮.৫	১৫.৭
৩. মাধ্যমিক উত্তীৰ্ণা নাৰী	৩.৪১	৪৮.১	২৫.৭
৪. উচ্চ মাধ্যমিক উত্তীৰ্ণা আৰু তাৰ উচ্চ পৰ্যায়ৰ	২.৬৬	৩২.৮	৫১.৩
সৰ্বমুঠ	৪.৪৫	৭৩.০	১৭.০

উৎস: NFHS 2, 2007

তালিকা ৬ : নাৰী-শিক্ষা আৰু সজাগতা, অসম, ২০০৫-০৬

মহিলাৰ শিক্ষাগত স্তৰ	১৫-৪৯ বছৰ বয়সীয়া বিবাহিতা মহিলাৰ এনিমিয়া (%)	(HIV/AIDs)ৰ বিষয়ে শুনা মহিলাৰ সংখ্যা (%)	পতিৰ দ্বাৰা নিগৃহীতা মহিলাৰ সংখ্যা
১	২	৩	৪
১. অশিক্ষিতা	৭৪.৬	২০.৮	৫৪.২
২. ৮ বছৰতকৈ কম আনুষ্ঠানিক শিক্ষা লাভ কৰা মহিলা	৬৫.৬	৫২.২	৪০.২
৩. ৮-৯ বছৰৰ আনুষ্ঠানিক শিক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰা মহিলা	৬৩.৬	৮২.৬	২৮.৭
৪. ১০ বছৰৰ বা তাতোধিক আনুষ্ঠানিক শিক্ষা সম্পূৰ্ণ কৰা মহিলা	৬৮.৪	৯৭.৭	১৫.৬

উৎস: NFHS 3, 2007

২০০৮ চনত অসম বিধান সভাত বিধায়িকাৰ মুঠ সংখ্যা ১৩, মুঠ সদস্যৰ ১০ শতাংশ। ইয়াৰে দুগৰাকীয়ে মন্ত্ৰীৰ দায়িত্ব পালন কৰিছে, দুগৰাকী সংসদীয় সচিব আৰু এগৰাকীয়ে উপাধ্যক্ষা হিচাবে কাৰ্যনিবাহ কৰি আছে। স্থানীয় প্ৰশাসনত মহিলাৰ যোগদান তুলনামূলকভাৱে উৎসাহজনক বুলিব পাৰি। বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ মুঠ পঞ্চায়ত সদস্যৰ প্ৰায় ৩৩ শতাংশ মহিলা। অৱশ্যে, এই ক্ষেত্ৰত মহিলাৰ বাবে আসন সংৰক্ষিত কৰি ৰখাৰ ব্যৱস্থা থকা বাবেহে এই অংশগ্ৰহণ বাঢ়িছে বুলি ক'ব পাৰি।

অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত মহিলাৰ অংশগ্ৰহণৰ বুজ লোৱাটো কঠিন কাম। কিয়নো, অসংগঠিত খণ্ডত মহিলা শ্ৰমিক বা কৰ্মীৰ কামৰ শ্ৰেণী বিভাজন তথা মজুৰিৰ হাৰ পুৰুষৰে সৈতে একে নহয়। অৰ্থাৎ, শিক্ষাৰ দৰে আয়ৰ ক্ষেত্ৰতো লিঙ্গ-বৈষম্য পৰিলক্ষিত হয়। আকৌ যিসকল মহিলাই চাকৰি নকৰে অথবা আৰ্থিক উপাৰ্জনক্ষম কোনো কাম নকৰে, সেইসকল মহিলাক কাম নকৰা মহিলা বুলি গ্ৰাহ্য কৰা হয়। এনে মহিলাৰ পৰিয়ালৰ কোনো সদস্যক মহিলাগৰাকীয়ে কি কৰে বুলি প্ৰশ্ন কৰিলে 'একো নকৰে' বুলিয়েই উত্তৰ পোৱা যায়। আনকি, মহিলাগৰাকীয়ে নিজেও তেনে এটি উত্তৰ দিয়ে, যদিও দিনৰ দিনটো তেওঁ ঘৰুৱা কাম-বনৰপৰা আহৰিয়েই নাপায়। মহিলাৰ ঘৰুৱা কাম-কাজ উপাৰ্জনৰহিত হোৱা বাবেই ৰাষ্ট্ৰীয় আয় গণনাৰপৰাও বাদ পৰে আৰু তেওঁলোকৰ কামৰ মূল্যায়ন কৰা নহয়। ১৯৯১ চনলৈকে ভাৰতত বহুতো ক্ষেত্ৰত মহিলা শ্ৰমিকৰ অৱদানক গুৰুত্ব দিয়া হোৱা নাছিল। সেই বছৰৰ লোকপিয়লৰপৰা জাতীয় আয় গণনাৰ পদ্ধতিগত ধাৰাৰ কিছু পৰিৱৰ্তন অনা হয় আৰু মহিলা শ্ৰমিকৰ উৎপাদনশীল শ্ৰমক স্বীকৃতি দিবলৈ লোৱা হয়। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে, অসমত কৰ্মৰত মহিলাৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। এই সংখ্যা ১৯৭১ চনৰ ৪.৬৬ শতাংশৰপৰা ১৯৯১ চনত ২১.৬১ শতাংশ হয়গৈ। আকৌ, ২০০১ চনৰ ভাৰতৰ লোকপিয়লত প্ৰকাশিত তথ্যানুসৰি অসমত মুঠ প্ৰধান কৰ্মৰত লোকৰ (main workerৰ) ৯.৬৮ শতাংশ আৰু মুঠ প্ৰান্তিক কৰ্মীৰ (marginal workerৰ) ১১.১২ শতাংশ মহিলা। অসমত ঘৰুৱা কাম-কাজৰ বাহিৰেও অসংগঠিত খণ্ডত কৰ্মৰত মহিলাৰ সংখ্যা পুৰুষৰ সমান নহ'লেও তথ্য মতে প্ৰায় এক-পঞ্চমাংশ। কিন্তু আয়ৰ ক্ষেত্ৰত মহিলাসকলৰ অৰিহণা যথেষ্ট কম। সংগঠিত খণ্ডত চৰকাৰী তথ্য মতে ২০০১ চনত মুঠ কৰ্মীৰ ৩২ শতাংশ মহিলা আছিল। ২০০৫ চনৰ বাবে গণনা কৰি উলিওৱা তথ্যত মুঠ কৰ্মীৰ ৩০ শতাংশহে মহিলা কৰ্মী বুলি ঠাৱৰ কৰা হৈছে। ৭ নং তালিকাত এই পৰিসংখ্যা দেখুওৱা হৈছে

তালিকা ৭ : অসমৰ সংগঠিত খণ্ডত মহিলা কৰ্মী, ২০০৫

খণ্ড	মুঠ কৰ্মী	মহিলা কৰ্মী
১	২	৩
(ক) চৰকাৰী খণ্ড, সৰ্বমুঠ	৫২৭৮২৪	৮৪০৮৮
১। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ	৭৩৫৭২	৫১৪২
২। ৰাজ্য চৰকাৰ	৩০৬৮২৮	৫১২২৮
৩। অৰ্ধ-কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ	৮২৯৯৭	১৬৩০১
৪। অৰ্ধ-ৰাজ্যিক চৰকাৰ	৫১৫০৬	৮৯৬৭
৫। স্থানীয় চৰকাৰ	১২৯২১	২৪৫০
(খ) ব্যক্তিগত খণ্ড, সৰ্বমুঠ	৬২৫২৫৫	২৬৯৪১৬
১। বৃহৎ উৎপাদন খণ্ড	৬১৬৩৯৪	২৬৮৫৮১
২। ক্ষুদ্ৰ উৎপাদন খণ্ড	৮৮৬১	৮৩৫
(ক) + (খ) সৰ্বমুঠ	১১৫৩০৭৯	৩৫৩৫০৪

উৎস: Statistical Hand Book, 2006, Government of Assam

উক্ত তালিকাত আৰু এটা কথা স্পষ্ট হৈ পৰিছে যে অসমত চৰকাৰী খণ্ডত মুঠ কৰ্মীৰ মাথোন ১৫.৯৩ শতাংশহে মহিলা। আনহাতে, ব্যক্তিগত খণ্ডত নিয়োজিত মুঠ কৰ্মীৰ ৪৩.০৮ শতাংশ মহিলা। ১৯৯১ চনৰ তথ্য মতে ৰাজ্য চৰকাৰৰ অধীনত কাম কৰা বিভিন্ন স্তৰৰ মুঠ কৰ্মীৰ ১৭.৩৩ শতাংশ মহিলা কৰ্মী আছিল। ৫ নং তালিকাত এই তথ্য দিয়া হৈছে:

তালিকা ৮ : অসম চৰকাৰৰ কৰ্মী-পিয়ল, ১৯৯৯

কৰ্মস্তৰ	মুঠ কৰ্মী	মহিলা কৰ্মী	মুঠ কৰ্মীৰঅনুপাতত মহিলা কৰ্মী (%)
প্ৰথম শ্ৰেণী	৮৪৬৩	৮৪২	৯.৯৫
দ্বিতীয় শ্ৰেণী	৯২২৫	১১০৬	১১.১৯
তৃতীয় শ্ৰেণী	২৫০০৫৮	৫০৩১০	২০.১২
চতুৰ্থ শ্ৰেণী	৫৮৩২৫	৪২৫৮	৭.৩০
মুঠ	৩২৬০৭১	৫৬৫১৬	১৭.৩৩

উৎস: Statistical Hand Book 2006, Government of Assam.

আজিৰপৰা প্ৰায় ন বছৰ পূৰ্বৰ এই তথ্যসমূহ একে অৱস্থাতে নাই যদিও এইবোৰ অপ্ৰাসঙ্গিক হৈ যোৱা নাই। কিয়নো, ২০০৫ চনৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা তথ্যয়ো প্ৰায় একেধৰণৰ বৈশিষ্ট্য প্ৰকাশ কৰিছে। এই তথ্যবোৰকপৰা অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক খণ্ডত থকা লিঙ্গ-অসমতা স্পষ্ট হৈ ধৰা দিয়ে। অসমৰ ৰাজনৈতিক, প্ৰশাসনিক, অৰ্থনৈতিক অথবা সামাজিক কোনো ক্ষেত্ৰতেই নাৰীৰ 'অৰ্ধ আকাশ'ৰ সংজ্ঞা প্ৰতিফলিত নহ'ল। অৱশ্যে, এই কথাও সত্য যে উন্নত অৰ্থনীতিৰ শাৰীত থকা বহুত দেশতো আৰ্থ-সামাজিক পৰ্যায়ত লিঙ্গ-অসমতা আছে। আন্তৰ্জাতিক পৰ্যায়ত লিঙ্গ-সমতাৰ বাবে আন্দোলন গঢ়ি উঠা কথাটোৱে ইয়াকে প্ৰমাণ কৰে।

অন্য এক সত্য হৈছে এয়ে যে সমগ্ৰ বিশ্বত নাৰীৰ, বিশেষকৈ শিক্ষিতা নাৰীৰ, কৰ্মক্ষেত্ৰৰ সম্প্ৰসাৰণ হৈছে। কল্পনা চাওলা অথবা সুনীতা উলিয়াম্ছৰ নাম আৰু কামে এই কথাৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰিবলৈ যথেষ্ট। অসমত শিক্ষিতা নাৰীৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ বিভিন্ন দিশলৈ বিস্তাৰিত হৈছে। সম্প্ৰসাৰিত হৈছে অসমৰ নাৰীৰ পছন্দৰ পৰিসৰ — শিক্ষা আৰু কৰ্মক্ষেত্ৰ উভয়তে। কুৰি শতিকাতে অসমীয়া নাৰীৰ কৰ্মক্ষেত্ৰলৈ বৈচিত্ৰ্য আহিছিল আৰু অসমৰ নাৰীয়ে সেই অনুপাতে ৰাজনীতি, অৰ্থনীতি, ব্যৱসায়-বাণিজ্য, সমাজসেৱা, শিক্ষা, বিজ্ঞান, সঙ্গীত, খেল, শিল্প-সংস্কৃতি, সাহিত্য-সাংবাদিকতা ক'তোৱেই নিজৰ প্ৰতিভা বিকশিত নকৰাকৈ থকা নাই। অসমৰ নাৰীয়ে দেশ-বিদেশ সকলোতে দক্ষতা প্ৰদৰ্শন কৰি ৰাজ্যলৈ কঢ়িয়াই আনিছে অনাবিল গৌৰৱ।

দেশৰ পৰিৱৰ্তিত আৰ্থিক নীতিৰ প্ৰেক্ষাপটত আন সকলোবোৰৰ দৰে অসমৰ নাৰীৰ বাবেও এতিয়া নিয়োগ তথা আত্মনিয়োজনৰ শত-সহস্ৰ পথ মুকলি হৈছে। পিছে এই পথ নিষ্কণ্টক নহয়। প্ৰতিযোগিতাৰ তীব্ৰ দৌৰত চামিল হ'ব পৰা দক্ষতা থাকিলেহে এই পথবোৰত খোজ পেলাব পাৰিব। তদুপৰি, দেশ-বিদেশৰ বিভিন্ন ব্যক্তিগত খণ্ডৰ শিক্ষানুষ্ঠানে সম্প্ৰতি সময়োপযোগী অলেখ বৃত্তিমুখী শিক্ষা পাঠ্যক্ৰম ইতিমধ্যে আমাৰ ৰাজ্যখনৰ বিভিন্ন ঠাইত প্ৰৱৰ্তন কৰিবলৈ লৈছে। আজিৰ ছাত্ৰীসকলে এইবোৰ খবৰ ৰখা উচিত। এই যুগৰ সফলতাকামীসকলৰ বাবে উত্তৰণৰ পূৰ্বচৰ্ত হিচাবে উৎকৃষ্টতাৰ কোনো বিকল্প নাই। স্ব-প্ৰতিভা, উপযুক্ত শিক্ষা তথা প্ৰশিক্ষণৰ জৰিয়তে দক্ষতা বৃদ্ধি কৰি নিজকে উৎকৃষ্ট বুলি প্ৰমাণ কৰিব পৰাসকলৰ বাবে কৰ্মসংস্থানৰো অভাৱ নাই। এই কথা অসমৰ নাৰীয়ে উপলব্ধি কৰিব পাৰিব লাগিব।

বাস্তৱৰ প্ৰত্যাহ্বানৰ প্ৰতি সঁহাৰি জনাই অসমত থকা বিশ্ববিদ্যালয় কেইখনে পৰম্পৰাগতভাৱে শিক্ষা দি অহা বিষয়বোৰৰ লগতে বহুতো নতুন

নতুন বৃত্তিমুখী বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰম প্ৰৱৰ্তন কৰিবলৈ লৈছে। সেইমতে, মহাবিদ্যালয়সমূহেও এনে বিষয়সমূহৰ শ্ৰেণী খুলিছে। পঢ়িবলগীয়া বিষয় নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত আজিৰ ছাত্ৰীসকলে যথেষ্ট সাৱধানতা অৱলম্বন কৰা উচিত। প্ৰায় প্ৰতিখন মহাবিদ্যালয়তে এতিয়া কম্পিউটাৰ কেন্দ্ৰ আছে। প্ৰতিগৰাকী ছাত্ৰীয়ে কম্পিউটাৰ শিক্ষা আনুষঙ্গিক বিষয় হিচাপে হ'লেও লোৱা উচিত। তেতিয়া অন্ততঃ ইণ্টাৰনেটৰ যোগেদি তেওঁলোকে সমগ্ৰ বিশ্বতে ভ্ৰমণ কৰাৰ সুবিধা পাব। নিজৰ ব্যক্তিত্ব বিকাশৰ লগতে কৰ্মসংস্থানৰ বাবেও নিজাববীয়াকৈ অনুসন্ধান চলাব পাৰিব।

নিবনুৱা সমস্যা সমগ্ৰ দেশৰ লগতে ৰাজ্যখনৰো এক জ্বলন্ত সমস্যা। এহাতে উপযুক্ত অৰ্থনৈতিক আন্তঃগাঁথনিৰ অভাৱ আৰু আনহাতে বৰ্ধিত জনসংখ্যাই এনে সমস্যা সৃষ্টিত বাৰুকৈয়ে হাত উজান দিছে। কিন্তু তাৰ লগতে চাকৰিমুখী মানসিকতাই বহুতো কৰ্ম-উপযুক্ত যুৱক-যুৱতীক নিবনুৱা কৰি তুলিছে। ২০০৫ চনৰ চৰকাৰী তথ্য মতে অসমত ১৭,৬৩,৪৩০গৰাকী নিবনুৱা-যুৱক-যুৱতী আছিল। তাৰ বিপৰীতে আন এচাম যুৱক-যুৱতীয়ে চৰকাৰী সা-সুবিধাৰ ছত্ৰছায়াত অথবা নিজা প্ৰচেষ্টাৰ বলত স্ব-নিয়োজনেৰে আত্মপ্ৰতিষ্ঠাৰ পথ বাছি লৈছিল আৰু সেইসকল সফলো হৈছিল। এনেবোৰ কথালৈ মন নকৰাসকলে চাকৰি নাপাই বিফলতাকে ভাগ্যৰ লিখন বুলি ভাবি হতাশ হৈ হাত সাবটি বহি আছে। গুৱাহাটী মহানগৰীত কেইবাগৰাকী অনাখৰী মহিলাই ফ্লাই-অভাৰৰ তলত টেকেলি-পিঠা আৰু চাহ বিক্ৰী কৰি উপাৰ্জনৰ পথ উলিয়াই লৈছে। শিক্ষিতা মহিলাৰ ক্ষেত্ৰত অলেখ পথ খোলা আছে। অসমৰ পৰম্পৰাগত থলুৱা খাদ্য-সম্ভাৰ, ঐতিহ্যমণ্ডিত বস্ত্ৰ, গহণা আৰু বাঁহ-বেত জাত শিল্প সামগ্ৰীক অসমীয়া শিক্ষিতা মহিলাই দেশ-বিদেশৰ বজাৰত দিব পাৰে। দুই-এক মহিলাই এনে নিদৰ্শন ইতিমধ্যে দেখুৱাইছে।

এসময়ত শিক্ষয়িত্ৰীৰ চাকৰি অথবা চৰকাৰী কাৰ্যালয়ত টাইপিষ্ট/কাৰ্যালয় সহায়কৰ চাকৰি নাৰ্ছৰ চাকৰি ইত্যাদি তেনেই সঙ্কুচিত কৰ্মক্ষেত্ৰখন সাধাৰণ অসমীয়া পৰিয়ালৰ শিক্ষিতা ছোৱালীয়ে নিৰ্বাচন কৰি লৈছিল। এতিয়া অন্ততঃ যি-সময়ত ভাৰতবৰ্ষৰ কমেও ২৬ গৰাকী শিক্ষিতা মহিলাই বিভিন্ন দেশত ৰাষ্ট্ৰদূত হোৱাৰ দৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ পদবীত কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিবলৈ লৈছে, আমাৰ অসমৰ মহিলাৰো দৃষ্টি সম্প্ৰসাৰিত হোৱা উচিত। ৰাষ্ট্ৰীয় তথা ৰাজ্যিক পৰ্যায়ৰ প্ৰতিযোগিতামূলক প্ৰশাসনীয় দিশৰ সেৱাসমূহলৈ আমাৰ ছাত্ৰীয়ে মন মেলা উচিত। এসময়ত চখ পূৰণৰ সুবিধা দিয়া আৰু এতিয়া সম্পূৰ্ণ বৃত্তিমুখী হৈ উঠা চাৰু-কাৰুকলাৰ সুকোমল ক্ষেত্ৰখন নাৰীৰ বাবেই। টিভি, ৰেডিঅ', সাংবাদিকতা

আদি বিনোদনৰ জগৎখনেও কৰ্মসংস্থানৰ অনেক বতৰা আনি দিছে। প্ৰচুৰ সম্ভৱনাৰে ভৰপূৰ অসমৰ পৰ্যটন উদ্যোগতো শিক্ষিতা মহিলাই আত্মনিয়োগ কৰাৰ উজ্জ্বল সম্ভাৱনা আছে। পৰিবহণ আৰু যোগাযোগ খণ্ডৰ অভূতপূৰ্ব উত্তৰণেও অসমৰ বিভিন্ন স্তৰৰ শিক্ষিতা মহিলাৰ বাবে বিভিন্ন স্তৰৰ কৰ্মৰ সুৰুঙা উলিয়াই দিছে। সৰু-বৰ যি কোনো কাৰ্যালয়তে এতিয়া তথ্য-প্ৰযুক্তিৰ পয়োভৰ। কম্পিউটাৰ প্ৰয়োগৰ সুবিধা থকা বিভিন্ন স্তৰৰ চাকৰিয়ে এতিয়া উপযুক্ত মহিলাক হাত বাউল দি মাতে।

আজি আৰু মহিলাৰ বাবে কৰ্মক্ষেত্ৰৰ দুৱাৰ বন্ধ হৈ থকা নাই। চৰকাৰী চাকৰিৰ এখন দুৱাৰ যদি বন্ধও হৈছে ব্যক্তিগত খণ্ড, অনা-চৰকাৰী সংস্থা আদিৰ সহস্ৰখন দুৱাৰ খোল খাইছে। প্ৰয়োজন, মহিলাই চকু-কাণ মুকলি কৰি ৰখাৰ।

আত্মবিশ্বাসী, স্বাভিমানী আৰু স্বাধীন মনৰ অধিকাৰী মহিলাৰ বাবে এখনি উপযুক্ত কৰ্মক্ষেত্ৰ বাছি ল'ব পৰাটো একো অসম্ভৱ কথা নহয়। কিন্তু, দুখৰ বিষয় এয়ে যে শিক্ষিতা হৈয়ো বেছি সংখ্যক মহিলাই অন্তৰ্নিহিত শক্তিৰ উমান নাপায়।

যিকোনো প্ৰকাৰে পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ কৰ্তৃপক্ষৰপৰা এখনি প্ৰমাণপত্ৰ আদায় কৰিব পাৰি, কিন্তু ইয়াৰদ্বাৰা প্ৰকৃতাৰ্থত আৰ্থ-সামাজিক ক্ষেত্ৰত নাৰীৰ-সবলীকৰণ হোৱা বুলি দাবী কৰিব নোৱাৰি। দেশৰ আৰ্থ-সামাজিক ক্ষেত্ৰত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণত পুৰুষৰ সমানেই নাৰীয়েও অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হ'লেহে নাৰী-সবলীকৰণ হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। এনে হ'বলৈ হ'লে প্ৰতি গৰাকী ছাত্ৰীয়ে নিজৰ পৰিয়ালত বা সমাজখনত যিকোনো সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত অংশগ্ৰহণেৰে নিজস্ব অৰিহণা আগবঢ়াব পাৰিব লাগিব। এই ক্ষেত্ৰত জন্মগত প্ৰতিভাৰ লগতে একাগ্ৰতা, সচেতনতা আৰু উপযুক্ত শিক্ষাই হ'ব প্ৰতিগৰাকী ছাত্ৰীৰ সাৰথি।

নাৰীশিক্ষা এক সামাজিক দায়বদ্ধতা। ব্যক্তিগত পৰ্যায়ত শিক্ষা আহৰণ কৰিব নোৱৰা নাৰীসকলৰ শিক্ষাৰ দায়িত্ব সমাজে গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। এই ক্ষেত্ৰত চৰকাৰে মূৰ-পোলোকা মৰা উচিত নহয়। লিঙ্গ-ভিত্তিক বাজেট প্ৰস্তুত নকৰালৈকে চৰকাৰে নাৰীশিক্ষা তথা সবলীকৰণত উচিত পদক্ষেপ দিয়া বুলিব নোৱাৰি।

আজি ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সদস্য-ৰাষ্ট্ৰ হিচাবে সহস্ৰাব্দ ঘোষণাপত্ৰত উল্লেখ কৰা লক্ষ্যসমূহত উপনীত হোৱাটো ভাৰতৰ বাবেও এক প্ৰত্যাহ্বান। অৰ্থাৎ, শিক্ষা তথা অন্যান্য আৰ্থ-সামাজিক দিশত থকা লিঙ্গ-বৈষম্য নিৰ্দিষ্ট সময়সীমাৰ ভিতৰত আঁতৰ কৰিবলৈ ভাৰতো প্ৰতিশ্ৰুতিবদ্ধ। কোন কাহানিতেই ৰাষ্ট্ৰসংঘই শিক্ষাৰ অধিকাৰক মানৱাধিকাৰৰ মৰ্যাদা দিছে। প্ৰতিজন নাগৰিকক এই অধিকাৰ ভোগৰ

সুবিধা আগবঢ়োৱাটো ভাৰত চৰকাৰৰ অন্যতম দায়িত্ব। কিন্তু, ৰাষ্ট্ৰই এই দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ হ'লে অঙ্গ ৰাজ্যসমূহৰো সমানেই সহযোগিতা লাগিব। অসমৰ দৰে ৰাজ্যসমূহে লিঙ্গ-সমতা আহৰণৰ ব্যৱস্থাসমূহ দৃঢ়তাৰে কাৰ্যকৰী নকৰিলে ভাৰতৰ সহস্ৰাব্দ বিকাশৰ লক্ষ্য পূৰণ নহ'ব আৰু বিশ্বসভাত ভাৰতৰ উচ্চ শিৰ হ'ব অৱনত। দেশৰ মৰ্যাদাৰ দিশত উদ্ভৱ হোৱা এই প্ৰত্যাহ্বান হৃদয়ঙ্গম কৰাটো প্ৰতিখন ৰাজ্যৰেই নৈতিক কৰ্তব্য। সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হৈছে এয়ে যে আজি নাৰীৰ মৰ্যাদাৰ সৈতে দেশৰ মৰ্যাদা ৰক্ষাৰ প্ৰশ্নটোও একাকাৰ হৈ পৰিছে। সেয়েহে, এই কথাষাৰৰ গুৰুত্ব প্ৰতিগৰাকী নাৰীয়ে আন্তৰিকতাৰে উপলব্ধি কৰিব লাগিব। শিক্ষা-আহৰণ আৰু কৰ্ম-অৰিহণাৰে নিজৰ স্থিতি সবল কৰি দেশক মজবুত কৰাৰ গুৰুদায়িত্ব আজি নাৰীৰ হাতত অৰ্পিত। এই কথা নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি যে সৃষ্টিৰ ধাৰাবাহিকতা ৰক্ষা কৰি পৃথিৱীখনক মানুহৰ পৃথিৱী কৰি ৰখাৰ দৰে গুৰুদায়িত্ব বহন কৰা নাৰীয়ে অনায়াসে এই দায়িত্ব পালন কৰিব পাৰিব।

তথ্যসূত্ৰ

১ *কথা গুৱাহাটী*, ৫ম সংখ্যা, ২০০৪, ষষ্ঠ সংখ্যা, ২০০৪

২ Government of Assam. Statistical Hand Book. 2006. Directorate of Economics & Statistics

৩ Government of Assam. Economic Servey. 2006-07. Directorate of Economics & Statistics

৪ Government of Assam. Assam Human Development Report. 2003

৫ Government of India. National Family Health Servey India. Assam. 1998-99

৬ Government of India. National National Human Development. 2001

৭ United Nations Development Programme. Human Development Report. 2007/08

৮ United Nations Children's Fund . The State of the World's Children. 2004

৯ www.google.com

❖ ❖ ❖

উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বত মহিলা (বিশেষ অধ্যয়ন: উত্তৰ-পূৰ্ব ভাৰত)

ড° অদিতি বেজবৰুৱা

এটি শিশুৰ শাৰীৰিক, মানসিক, নৈতিক, আধ্যাত্মিক সকলো দিশৰ বিকাশ সাধন কৰি তাক পূৰ্ণাঙ্গ, সংস্কৃত আৰু সামাজিক মানৱ হিচাপে গঢ়ি তোলাটোৱেই শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্য। অৰ্থাৎ শিক্ষাই এজন মানুহক যথোপযুক্ত নিৰ্দেশনা আৰু পাঠ্যক্ৰমৰে মানৱসম্পদলৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন আৰু প্ৰকৃতি সমাজ আৰু যুগৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে সলনি হৈ আছে। শিক্ষাই এজন ব্যক্তিক জীৱিকাৰ বাবে পথৰ সন্ধান দি অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বাৱলম্বী কৰিব পাৰিব লাগিব। উচ্চশিক্ষাই আকৌ এটা জাতিৰ গুণগত জীৱনৰ দিশ নিৰ্ণয় কৰে আৰু উন্নতিৰ পথ প্ৰশস্ত কৰে।

ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চশিক্ষা ব্যৱস্থা

১৮৫৭ চনত কলিকতা, বোম্বে আৰু মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠাৰে আৰম্ভ হোৱা আধুনিক ভাৰতৰ উচ্চশিক্ষাৰ নিকায় পৃথিৱীৰ ভিতৰত দ্বিতীয় বৃহত্তম বুলি কোৱা হয়। ২০১১ চনত ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চশিক্ষাৰ নিকায়টোত ৪২খন কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ২৭৫খন ৰাজ্যিক বিশ্ববিদ্যালয়, ১৩০খন বিশ্ববিদ্যালয়, ৯০খন ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়, ৩০টা গুৰুত্বপূৰ্ণ জাতীয় প্ৰতিষ্ঠান, ৫টা ৰাজ্যিক আইনৰ অধীনত প্ৰতিষ্ঠিত আৰু কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰা প্ৰতিষ্ঠান, ১৬০০০খন চৰকাৰী আৰু ব্যক্তিগত মহাবিদ্যালয়, ১৮০০খন মহিলা মহাবিদ্যালয় আৰু বৃহৎ সংখ্যক প্ৰযুক্তি প্ৰতিষ্ঠান আছে। দূৰ-শিক্ষা আৰু মুকলি বিশ্ববিদ্যালয়ো ভাৰতৰ উচ্চশিক্ষাৰ এক অঙ্গ। ইন্দিৰা গান্ধী জাতীয় মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় ছাত্ৰসংখ্যাৰ ক্ষেত্ৰত পৃথিৱীৰ বৃহত্তম বিশ্ববিদ্যালয়। ইয়াত সমগ্ৰ বিশ্বৰ ৩.৫ নিযুত ছাত্ৰই শিক্ষালাভ কৰি আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ আই আই টি, আই আই এম, নেচনেল ইনষ্টিটিউট অৱ টেকন'লজি আৰু জৱাহৰলাল নেহৰু বিশ্ববিদ্যালয় গোটেই বিশ্বৰে উচ্চমানযুক্ত প্ৰতিষ্ঠানবোৰৰ ভিতৰত স্থানলাভ কৰিছে। কিন্তু দুৰ্ভাগ্যবশতঃ ভাৰতবৰ্ষৰ ১৭-২৪ বছৰৰ যুৱক-যুৱতীসকলৰ কেৱল ৭ শতাংশইহে ভাৰতবৰ্ষৰ বৰ্তমানৰ প্ৰায় ৫০০খন বিশ্ববিদ্যালয় আৰু ১৮০০০খন কলেজত নাম ভৰ্তি কৰিবলৈ সক্ষম হয়। অৰ্থাৎ এই বয়সৰ ৯৩ শতাংশই উচ্চশিক্ষা লাভৰপৰা

বঞ্চিত হয়। সেয়েহে জাতীয় জ্ঞান আয়োগে অৰ্থাৎ নেচনেল নলেজ কমিছনে উচ্চশিক্ষা গ্ৰহণ কৰা এই বয়সৰ যুৱক-যুৱতীৰ হাৰ ২০১৫ চনত ১৫ শতাংশলৈ বৃদ্ধি কৰাৰ লক্ষ্য নিৰ্ধাৰণ কৰিছে। বিশ্ববিদ্যালয় আৰু মহাবিদ্যালয়ৰ সংখ্যা ক্ৰমে ১৫০০ আৰু ৫০,০০০লৈ বৃদ্ধি কৰিবলৈ প্ৰস্তাৱ লোৱা হৈছে। ২০২০ চনত ভাৰতবৰ্ষৰ ২৫ বছৰৰ তলৰ মানুহৰ সংখ্যা ৫৫০ নিযুত হ'ব আৰু এইয়া বিশ্বৰ কৰ্মশক্তিৰ এক-চতুৰ্থাংশ হ'ব। ভাৰতবৰ্ষক Knowledge Power বা জ্ঞানশক্তি হিচাবে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিবলৈ হ'লে উচ্চশিক্ষাক শক্তিশালী ৰূপত নতুনকৈ সংগঠিত কৰিব লাগিব।

ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বত মহিলা

ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনত কিছু সফল মহিলা প্ৰশাসক চকুত পৰিলেও এই সংখ্যা পুৰুষৰ তুলনাত অতি কম। সিদ্ধান্ত-গ্ৰহণৰ স্তৰত মহিলাৰ অংশগ্ৰহণ অতি কম। ১৯৫০-৫১ চনত এহাজাৰ পুৰুষৰ বিপৰীতে মুঠে ৯ গৰাকী মহিলা উচ্চশিক্ষিত আছিল। ১৯৮৪-৮৫ চনত এশজন উচ্চশিক্ষিত পুৰুষৰ বিপৰীতে ২৮ গৰাকী উচ্চশিক্ষিতা মহিলা আছিল। বৰ্তমান বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষকৰ ক্ষেত্ৰত দহজন পুৰুষ শিক্ষকৰ বিপৰীতে এগৰাকী মহিলা শিক্ষক আছে। বৃত্তিগত কলেজত অনুপাত ১:৯ আৰু সাধাৰণ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ১:৪। প্ৰাদেশিকীকৃত বা স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত কলেজসমূহত মহিলা শিক্ষক ২১ শতাংশ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিভাগসমূহত এই হাৰ ১১.৬ শতাংশ। বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যাপকৰ ক্ষেত্ৰত এশজন পুৰুষৰ বিপৰীতে মহিলা মুঠে দুগৰাকীহে। ১৯৯২ চনত ভাৰতবৰ্ষত সাতগৰাকী মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰ আৰু ৯৮গৰাকী পুৰুষ ভাইচ-চেঞ্চেলৰ আছিল। এশজন পুৰুষ পঞ্জীয়কৰ বিপৰীতে মাত্ৰ দুগৰাকী মহিলা পঞ্জীয়ক আছিল। অবিৰত আৰু প্ৰাপ্তবয়স্ক শিক্ষাৰ সঞ্চালক হিচাপে ৯গৰাকী পুৰুষ থকাৰ বিপৰীতে মাত্ৰ এগৰাকী মহিলা আছিল। শৈক্ষিক মুৰব্বী হিচাপে ৬০৩গৰাকী পুৰুষ ডীনৰ বিপৰীতে ৪৭গৰাকী মহিলা ডীন আছিল।

বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে প্ৰথমবাৰৰ বাবে ২০০৯ চনত কৰা অধ্যয়নত দেখা গ'ল ভাৰতবৰ্ষৰ ৪৩১খন স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মাত্ৰ ১৩খনতহে মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰ আছে। অৰ্থাৎ শতকৰা হাৰ মাত্ৰ ৩.০১। এই তেৰখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰে ৬খন আকৌ মহিলা বিশ্ববিদ্যালয়। ২০০৭ চনলৈকে উত্তৰ ভাৰতৰ কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ত — যেনে, পাঞ্জাব, হাৰিয়ানা, দিল্লী, জম্মু আৰু কাশ্মীৰ, হিমাচল প্ৰদেশ আদিৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত — কোনো মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰ নাছিল। অৱশেষে ২০০৭ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত পাটিয়ালাৰ পাঞ্জাৱ বিশ্ববিদ্যালয়ত ইন্দ্ৰজিৎ কৌৰ দুমাহমানৰ বাবে ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হয়। তাৰ দুবছৰৰ

পাছত হাৰিয়ানাৰ মহিলা বিশ্ববিদ্যালয়ত এগৰাকী মহিলাই ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে। আমি পোৱা তথ্য মতে হংসা মেহতা ভাৰতৰ প্ৰথম মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰ। তেওঁ ১৯৪৯ চনৰ মে' মাহত বৰোদাৰ মহাৰাজা শিবাজী ৰাও বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰূপে কাৰ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰে। তেওঁ ৯ বছৰ সুখ্যাতিৰে উক্ত পদত কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। ১৯৫১ চনত মুম্বাইৰ এছ এন ডি টি মহিলা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰূপে লেডি প্ৰেমিলীলা থেকাৰ্জীয়ে কাৰ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। বৰ্তমান এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হৈছে বসুধা কামাট। তেওঁৰ আগতে এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভাইচ-চেঞ্চেলৰ আছিল ড° চন্দ্ৰা কৃষ্ণমূৰ্তি। বৰ্তমান এছ এন ডি টি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰ'ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হ'ল ড° বন্দনা চক্ৰৱৰ্তী। ১৮৫৭ চনত স্থাপন হোৱা বোম্বে বিশ্ববিদ্যালয়ত (১৯৯৬ চনৰপৰা মুম্বাই বিশ্ববিদ্যালয়ত) আমি জনাত ২০০০ চনত স্নেহলতা দেশমুখে ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু ২০০৯-১০ চনত ৯ মাহৰ বাবে ড° চন্দ্ৰা কৃষ্ণমূৰ্তিয়ে অস্থায়ীভাৱে ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছিল। কিন্তু ১৮৫৭ চনতে স্থাপন হোৱা কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ১৫৫ বছৰীয়া ইতিহাসত ৫০জন ভাইচ-চেঞ্চেলৰে কাৰ্য পৰিচালনা কৰিছিল। এই ৫০জন ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰ ভিতৰত এগৰাকীও মহিলা নাই। একেদৰে একে চনতে স্থাপন হোৱা মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰো ১৫৫ বছৰীয়া বুৰঞ্জীত ৪০জন ভাইচ-চেঞ্চেলৰে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিচালনাৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছিল। তেখেতসকলৰ ভিতৰত এগৰাকীও মহিলা নাই। ১৯২২ চনত স্থাপিত হোৱা দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ত আৰু ১৯৬৯ চনত স্থাপিত হোৱা জৱাহৰলাল নেহৰু বিশ্ববিদ্যালয়ত এতিয়ালৈকে কোনো মহিলাই ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰ আসনত বহিবলৈ পোৱা নাই। মাদুৰাইৰ কামৰাজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৪৬ বছৰীয়া ইতিহাসত সৌ সিদিনা মাত্ৰ এগৰাকী মহিলাই চতুৰ্দশ ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হিচাবে কাৰ্যভাৰ লৈছে। এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথমগৰাকী মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰ পদ অলঙ্কৃত কৰা এই উল্লেখযোগ্য মহিলাগৰাকী হৈছে কল্যাণী মাথিভানন। ১৯১৬ চনত স্থাপিত হোৱা বেনাৰছ হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়ত এতিয়ালৈকে ২৫গৰাকী শিক্ষাবিদ ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হৈছে যদিও এগৰাকীও মহিলাৰ ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হোৱাৰ সৌভাগ্য হোৱা নাই। বৰ্তমান সময়ত পশ্চিমবঙ্গত প্ৰেছিডেন্সি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হিচাবে অমিতা চেটাৰ্জী আৰু চিধু কানহু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰথম ভাইচ-চেঞ্চেলৰৰূপে তপতী মুখাৰ্জীয়ে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে।

ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চশিক্ষাৰ উচ্চতম থূপ বা সমিতি বুলি স্বীকৃত বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগত এতিয়ালৈকে ১৭জন সভাপতি হৈছে। তাৰ ভিতৰত ড° মাধুৰী শ্বাহ (১৯৮১-১৯৮৬) আৰু ড° আৰমাইটি এছ দেশাই (১৯৯৫-১৯৯৯)

নামৰ দুগৰাকী বিদুষী আৰু সুদক্ষা মহিলা আছে। ড° আৰমাইটি এছ দেশাইৰ কাৰ্যকালত ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হিচাবে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰা কেইবাজনে (তাৰ ভিতৰত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্তন উপাচাৰ্য ড° হীৰালাল দুৱৰাও আছে) তেখেতৰ কাৰ্য-পৰিচালনা পদ্ধতি আৰু নেতৃত্বক উচ্চ প্ৰশংসা কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগৰ ৯গৰাকী উপ-সভাপতি (১৯৭৩-২০০৬) আৰু ১৯জন সচিবৰ (১৯৫৩-২০১২) ভিতৰত এগৰাকীও মহিলা নাই।

ভাৰতৰ উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত নেতৃত্ব প্ৰদান কৰা এগৰাকী মহিলা হৈছে ড° কুন্তলা জয়াৰমণ। ভেলোৰ ইনষ্টিটিউট অৱ টেকন'লজিৰ জীৱপ্ৰযুক্তি কেন্দ্ৰৰ অধ্যক্ষ আৰু পাছলৈ ভি আই টি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আচাৰ্যৰ পৰামৰ্শদাতা এই গৰাকী মহিলাই ভাৰতবৰ্ষৰ জীৱ প্ৰযুক্তিৰ ক্ষেত্ৰখনলৈ প্ৰভূত বৰঙণি যোগাইছে। ইণ্ডিয়ান ইনষ্টিটিউট অৱ এডভান্সড ৰিছাৰ্চৰ সভাপতি আৰু কাৰ্য্যকৰী সঞ্চালক ড° মঞ্জু শৰ্মা ভাৰতৰ উচ্চ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰখনৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বৰ ক্ষেত্ৰত এগৰাকী অগ্ৰণী মহিলা।

অসমত স্ত্ৰীশিক্ষাৰ প্ৰসাৰ

১৮৩৯ চনত অসমত বেপ্টিষ্ট মিছনাৰি ৰেভাৰেণ্ড ব্ৰাউন আৰু অলিভাৰ টি কাটাৰৰ পত্নীয়ে শদিয়াত স্কুল খুলিছিল। মিছেছ ব্ৰাউনে ল'ৰাৰ আৰু মিছেছ কাটাৰে খুলিছিল ছোৱালীৰ স্কুল। অৱশ্যে তেখেতসকলৰ স্কুল বেছি দিন নচলিল। অসমত চৰকাৰী প্ৰচেষ্টাত ১৮৭০ চনতহে মাত্ৰ ৮খন ছোৱালী স্কুল স্থাপন কৰা হৈছিল। তাৰে ৫খন কামৰূপত। দৰং, লখিমপুৰ আৰু নগাঁৱত এখনকৈ স্কুল স্থাপন কৰা হৈছিল। ১৯২৯ চনলৈকে অসমত ছোৱালীৰ বাবে কেৱল কেইখনমান প্ৰাথমিক, এম ভি আৰু এম ই স্কুলহে খোলা হৈছিল।

১৯১৩ চনত স্থাপিত হোৱা ডিব্ৰুগড়ৰ মডেল স্কুলখন ১৯২৬ চনত হাইস্কুললৈ উন্নীত হৈছিল। অসমৰ প্ৰথমগৰাকী এফ এ পাছ মহিলা হেমপ্ৰভা দাস এই স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী আছিল। ১৯২৬ চনতে অথবা ১৯২৭ চনত দ্বিতীয়খন ছোৱালী হাইস্কুল গুৱাহাটীত প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল। তৃতীয়খন ধুবুৰীত আৰু চতুৰ্থখন যোৰহাটত (১৯৩৩ চনত) স্থাপিত হৈছিল। ১৯৪৭ চনলৈ অসমৰ প্ৰায়বোৰ জিলাতেই একাধিক ছোৱালী হাইস্কুল প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল। ১৯৪৭ চনৰ পাছত অসমৰ প্ৰায়বোৰ জিলাতে অন্ততঃ এখনকৈ কলেজ স্থাপন কৰা হৈছিল আৰু এইবোৰত সহশিক্ষা-ব্যৱস্থা প্ৰচলন হৈছিল। ১৯০১ চনতে কটন কলেজ প্ৰতিষ্ঠা হ'লেও শিক্ষাৰ এই মন্দিৰত ছাত্ৰীৰ প্ৰৱেশাধিকাৰ নাছিল। অসম প্ৰাদেশিক মহিলা সমিতিৰ প্ৰস্তাৱ মৰ্মে চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানী আৰু ৰাজবালা দাসৰ আশাশুধীয়া প্ৰচেষ্টাত ১৯৩৪ চনত কটন কলেজত ছোৱালীয়ে নাম ভৰ্তি কৰিবলৈ অনুমতি

পালে। কটন কলেজত নাম ভৰ্তি কৰা প্ৰথম দুগৰাকী ছাত্ৰী আছিল লীলা দেৱী আৰু উষা ভট্টাচাৰ্য। দুয়োগৰাকী প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাত লেডি কীন কলেজৰ অধ্যাপিকা আছিল। পাছলৈ উষা ভট্টাচাৰ্য সেই কলেজৰ অধ্যক্ষা হৈছিল আৰু লীলা দেৱী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধ্যাপিকা হৈছিল।

একেদৰে ১৯৩০ চনত স্থাপন হোৱা উজনি অসমৰ প্ৰথমখন কলেজ জগন্নাথ বৰুৱা মহাবিদ্যালয়ত ১৯৩৭-৩৮ চনতহে ছাত্ৰীৰ প্ৰৱেশ ঘটে। কমলকুমাৰী বৰুৱা (পিছলৈ অসমৰ শিক্ষামন্ত্ৰী), ঘনকান্তি নেওগ, স্বৰ্ণলতা হাজৰিকা আদি প্ৰথম দলৰ ছাত্ৰী আছিল। ১৯৩৩ চনত লেডি কীন কলেজ (শ্বিলং), ১৯৩৯ চনত সন্দিকৈ ছোৱালী কলেজ (গুৱাহাটী), ছেইন্ট মেৰী'জ কলেজ (শ্বিলং), চিলেটৰ মহিলা মহাবিদ্যালয় আদি ছোৱালীৰ কলেজ প্ৰতিষ্ঠা হয়। উজনি অসমৰ প্ৰথমখন কন্যা মহাবিদ্যালয় দেৱীচৰণ বৰুৱা মহাবিদ্যালয় স্থাপন হয় ১৯৫৫ চনত। এইদৰেই অসমীয়া মহিলাৰ বাবে উচ্চশিক্ষাৰ দুৱাৰ মুকলি হৈ পৰিল।

অসমৰ উচ্চশিক্ষাৰ বৰ্তমানৰ ছবি

অসমত এতিয়া সাধাৰণ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কেবাখনো চৰকাৰী-বেচৰকাৰী বিশ্ববিদ্যালয় আছে আৰু নতুন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ যো-জাও চলিছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ১৯৪৯), ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ১৯৬৫), কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ২০০৫, স্বীকৃত ২০০৭), কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মা সংস্কৃত বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ২০১১), মহিলা বিশ্ববিদ্যালয় (প্ৰস্তাৱিত), বড়োলেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয় আদি ৰাজ্যিক বিশ্ববিদ্যালয়, অসম বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ১৯৯৯), তেজপুৰ বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ১৯৯৪) আদি বিশ্ববিদ্যালয় আছে। ব্যক্তিগত খণ্ডতো ডনবস্ক' বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ২০০৮), ডাউন টাউন বিশ্ববিদ্যালয় আৰু কাজিৰঙা বিশ্ববিদ্যালয় (স্থাপিত ২০১২) আদি বিশ্ববিদ্যালয় আৰম্ভ হৈছে। অসম কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়ে (স্থাপিত ১৯৬৯) অসমৰ কৃষি ক্ষেত্ৰলৈ চাৰিটা দশকৰো অধিক কাল বৰঙণি যোগাই আহিছে। তদুপৰি চিকিৎসা-শিক্ষা আৰু গৱেষণাৰ লগতে আৰু অভিযান্ত্ৰিক বিদ্যা আৰু প্ৰযুক্তি প্ৰতিষ্ঠানবোৰক লৈ দুখন নতুন বিশ্ববিদ্যালয় আৰম্ভ কৰা হৈছে। শংকৰদেৱ চিকিৎসা বিশ্ববিদ্যালয়ে (স্থাপিত ২০০৯) ইতিমধ্যে কাম আৰম্ভ কৰিছে আৰু অসম টেকনিকেল ইউনিভাৰ্ছিটিৰো (স্থাপিত ২০১১) প্ৰাৰম্ভিক কাম-কাজখিনি আৰম্ভ হৈছে। এই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰৰ কোনো এখনতেই এতিয়ালৈকে মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হোৱা নাই। বৰ্তমান ক'তো মহিলা ডীনো নাই। ড° অপৰাজিতা বৰকটকীয়ে ডীন হিচাবে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত কিছুদিন কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল।

উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বত মহিলা

অসমৰ পশু চিকিৎসা মহাবিদ্যালয়, মীন মহাবিদ্যালয় আৰু কৃষি মহাবিদ্যালয়ৰ ক'তো এতিয়ালৈকে প্ৰিন্সিপালৰ পদত মহিলাই নিযুক্তি পোৱা নাই। ১৯০০ চনত ডিব্ৰুগড়ত বেৰী হোৱাইট মেডিকেল স্কুল স্থাপন হয়। ১৯৪৭ চনত ইয়াতে অসমৰ প্ৰথমখন চিকিৎসা মহাবিদ্যালয় স্থাপন হ'ল। প্ৰতিষ্ঠা-কালৰপৰা ২০১২ চনলৈকে এই সুদীৰ্ঘ কালছোৱাত ডিব্ৰুগড়ৰ অসম চিকিৎসা মহাবিদ্যালয়ত ১৯৯০ চনত দুবছৰৰ বাবে ড° দীপালী দত্ত আৰু ২০০২ চনৰপৰা আঢ়ৈ বছৰৰ বাবে ড° নন্দিতা চৌধুৰীয়ে অধ্যক্ষা হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। একেদৰে ১৯৬০ চনত স্থাপিত হোৱা গুৱাহাটী চিকিৎসা মহাবিদ্যালয়ত ১৯৬০ চনৰপৰা ২০১২ চনলৈকে ৫২ বছৰত ১৫ জন প্ৰিন্সিপালৰ ভিতৰত কেৱল ড° দীপালী দত্তই ১৯৯২ চনৰপৰা ১৩ মাহ ৯ দিনৰ বাবে প্ৰিন্সিপালৰ পদত অধিষ্ঠিত হৈছিল। ১৯৬৮ চনত স্বতন্ত্ৰভাৱে শিলচৰ মেডিকেল কলেজৰ কাৰ্যক্ৰমণিকা আৰম্ভ হয়। এই মহাবিদ্যালয়তো বৰ্তমানৰ অধ্যক্ষা শিল্পী ৰাণী বৰ্মনক ধৰি দুগৰাকী মহিলাইহে প্ৰিন্সিপালৰ দায়িত্ব লাভ কৰিছে।

যোৰহাট অভিযান্ত্ৰিক মহাবিদ্যালয়ৰ ১৯৬০ চনৰপৰা ২০১২ চনলৈকে ৫২ বছৰীয়া জীৱনকালত সৌসিদিনা — ২০১২ চনৰ ১০ এপ্ৰিলত — ৰীতা শৰ্মাই প্ৰথমগৰাকী মহিলা প্ৰিন্সিপাল হিচাপে দায়িত্বভাৰ গ্ৰহণ কৰিছে। ১৯৫৫ চনত স্থাপন হোৱা গুৱাহাটীৰ অসম অভিযান্ত্ৰিক মহাবিদ্যালয়ত এতিয়ালৈকে মাত্ৰ এবছৰৰ বাবে বিভা দাসে প্ৰিন্সিপালৰ দায়িত্ব পালন কৰাৰ বাহিৰে কোনো মহিলাই এতিয়ালৈকে এই সন্মান লাভ কৰা নাই।

অসমত বৰ্তমান ১৮৯খন প্ৰাদেশিকীকৃত মহাবিদ্যালয় আছে। তাৰ ভিতৰত ১৪খনতহে মহিলা প্ৰিন্সিপাল আছে। অৰ্থাৎ শতকৰা হাৰ হ'ল ৭.৪।

অসমৰ প্ৰথমখন উচ্চশিক্ষাৰ অনুষ্ঠান কটন কলেজ স্থাপন হৈছিল ১৯০১ চনত। ১৯০১ চনৰপৰা ২০১২ চনলৈকে ১১১ বছৰীয়া জীৱনকালত ৫১জন অধ্যক্ষই এই কলেজৰ গুৰি ধৰিছে। সেই সকলৰ ভিতৰত ১৯৬৯ চনত ড° কমলা ৰায়, ১৯৭৪-৭৫ চনত ড° পাৰুকুটি বৰুৱা, ১৯৯৬-৯৭ চনত ড° তৃষ্ণা মহন্ত, ১৯৯৯-২০০০ চনত ড° মুক্তি দেৱ চৌধুৰী, ২০০৩ত ড° জে মেধি, ২০১১ত এমাহৰ বাবে যমুনা শৰ্মা চৌধুৰী আৰু ২০১২ৰপৰা ড° নিৰদা দেৱী মুঠতে ৭গৰাকী মহিলাই প্ৰিন্সিপালৰ আসন শুৱনি কৰিছে। অৰ্থাৎ মহিলা প্ৰিন্সিপালৰ শতকৰা হাৰ ১৩.৭%। অৱশ্যে ১৯৪০ চনত যোগদান কৰা ড° কমলা ৰায় কটন কলেজৰ প্ৰথম গৰাকী অধ্যাপিকা আছিল।

উজনি অসমৰ প্ৰথমখন উচ্চশিক্ষাৰ প্ৰতিষ্ঠান জগন্নাথ বৰুৱা কলেজ

১৯৩০ চনত স্থাপিত হয়। ১৯৩০ চনৰপৰা ২০১২ চনলৈকে এই সুদীৰ্ঘ ৮২ বছৰৰ ইতিহাসত মাত্ৰ এগৰাকী মহিলাই এইখন কলেজৰ প্ৰিন্সিপালৰ আসনত বহিবলৈ পাইছে। তেখেত হ'ল ড' অঞ্জনা চলিহা। অৱসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যক্ষাক ইয়াত ধৰা হোৱা নাই।

১৯৩৫ চনত স্থাপিত হোৱা বৰাক উপত্যকাৰ আটাইতকৈ পুৰণা কলেজ শিলচৰ গুৰুচৰণ কলেজত এতিয়ালৈকে ৩২জন প্ৰিন্সিপালে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছে। ইয়াত মাত্ৰ দুগৰাকী মহিলাইহে এতিয়ালৈকে পূৰ্ণাঙ্গ প্ৰিন্সিপাল হিচাবে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছে। তেওঁলোক হ'ল অপৰাজিতা চৌধুৰী আৰু ৰাণী লস্কৰ ডৰিয়ানাথন।

অসমীয়া মহিলাৰ ব্যক্তিগত, পাৰিবাৰিক আৰু সামাজিক জীৱনত থকা ধৰ্মীয় তথা সামাজিক নিষেধ আৰু মহিলাৰ প্ৰতি থকা বৈষম্য আঁতৰ কৰাৰ সপোন দেখিছিল বিদুষী মহিলা ৰাজবালা দাসে। মহিলাই নিজৰ অস্তিত্ব আৱিষ্কাৰ কৰাৰ লগতে সক্ৰিয় ৰাজহুৱা জীৱনলৈ অগ্ৰসৰ হোৱাৰ সংগ্ৰামৰ বাবে শিক্ষাই একমাত্ৰ আহিলা হ'ব পাৰে বুলি অনুভৱ কৰিছিল এই গৰাকী মহিলাই। অনন্য ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী এই গৰাকী নাৰীয়ে কেৱল সপোন দেখাতে ক্ষান্ত নাথাকি ১৯৩৯ চনত গুৱাহাটী ছোৱালী কলেজ প্ৰতিষ্ঠা কৰি উক্ত কলেজৰ প্ৰতিষ্ঠাপক অধ্যক্ষৰূপে কলেজখনক উত্তৰ-পূবৰ মহিলা শিক্ষাৰ এক অগ্ৰণী আৰু উৎকৃষ্ট প্ৰতিষ্ঠানৰূপে গঢ়ি তুলিলে। পিছলৈ সন্দিকৈ ছোৱালী কলেজ বুলি নামাঙ্কিত হোৱা এই কলেজত আমেদা ৰছুল (১৯৭৪-১৯৮৪), ড' মৃদুলা মজুমদাৰ, দীপা বৰুৱা আৰু বৰ্তমান ড' ইন্দিৰা বৰদলৈ আদি মহিলাই প্ৰিন্সিপালৰূপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছে। ভাৰপ্ৰাপ্তা অধ্যক্ষা প্ৰীতি বৰুৱা, সৰযূ দাস, চেনেহী বেগম আদিৰ বৰঙণিও এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখযোগ্য।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰত প্ৰথমখন কলেজ স্থাপন হৈছিল ১৯৪৫ চনত তেজপুৰত। দৰং কলেজ নামৰ এই ঐতিহ্যমণ্ডিত কলেজখনৰ ৬৭ বছৰীয়া ইতিহাসত এতিয়ালৈকে কোনো মহিলাই অধ্যক্ষৰ আসন শুৱনি কৰা নাই। অৱশ্যে এই কলেজৰ পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতি হিচাবে ড' লক্ষ্মী গোস্বামীয়ে শিক্ষানুষ্ঠানটিক নেতৃত্ব দিছিল।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰৰ আন এখন পুৰণা কলেজ ডিব্ৰুগড় হনুমানবক্স সুৰযমল কানৈ কলেজ (স্থাপিত ১৯৪৫)। কলেজখনৰ ৬৭ বছৰীয়া জীৱনকালত এতিয়ালৈকে তেৰজন প্ৰিন্সিপালে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছে। তাৰ ভিতৰত লক্ষ্মীদা দত্ত (প্ৰায় তিনি বছৰ), অলকা বৰুৱা (প্ৰায় ৫ মাহ, বোধহয় ভাৰপ্ৰাপ্ত) আৰু বৰ্তমানৰ প্ৰিন্সিপাল-ইন-চাৰ্জ ড' ৰাজী কোঁৱৰহে মহিলা।

১৯৪৫ চনত স্থাপিত হোৱা অসমৰ এখন আগশাৰীৰ পুৰণি মহাবিদ্যালয়

ভোলানাথ বৰুৱা কলেজৰ ৬৭ বছৰীয়া ইতিহাসত কেৱল ৰেখা ডেকা নামৰ এগৰাকী মহিলাইহে প্ৰিন্সিপালৰ আসন শুৱনি কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে এই গৰাকী মহিলাই তেখেতৰ কঠোৰ অনুশাসনেৰে কলেজখনক এক শৃঙ্খলাবদ্ধ ৰূপ দিছিল।

১৯৫৫ চনত স্থাপন হোৱা উজনি অসমৰ প্ৰথমখন মহিলা কলেজ দেৱীচৰণ বৰুৱা কলেজত এতিয়ালৈকে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰা ছ'জন প্ৰিন্সিপালৰ ভিতৰত তিনি গৰাকী মহিলা আছে। বৰ্তমান প্ৰিন্সিপালো এগৰাকী মহিলা। ১৯৬২ চনত মহেশচন্দ্ৰ দেৱগোস্বামীৰ আশাশুধীয়া প্ৰচেষ্টাত স্থাপিত হয় নগাঁও ছোৱালী কলেজ। আজিকোপতি তাত পাঁচগৰাকী প্ৰিন্সিপালে কাম কৰিছে। তাৰ ভিতৰত মাথোন বৰ্তমান প্ৰিন্সিপাল ড' অজন্তা দত্ত বৰদলৈহে মহিলা। অৱশ্যে কলেজখনৰ তিনিগৰাকী প্ৰিন্সিপাল-ইন-চাৰ্জৰ ভিতৰত দুগৰাকী আছিল মহিলা।

বিজ্ঞান গৱেষণাৰ প্ৰতিষ্ঠান ইনষ্টিটিউট অৱ এডভান্সড ষ্টাডিজ ইন ছায়েন্স এণ্ড টেকন'লজিৰ মুৰব্বী হিচাবে ড' জয়ন্তী চুতীয়াই বিজ্ঞান গৱেষণাৰ মানচিত্ৰত অসমক এক সন্মানজনক স্থানত উপনীত কৰাইছে। আইন গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠানৰ সঞ্চালক জেউতি বৰুৱাই এই প্ৰতিষ্ঠান ভালকৈ পৰিচালনা কৰাৰ লগতে আইন গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰলৈ উল্লেখযোগ্য বৰঙণি যোগাইছে।

ড' প্ৰণয় দত্ত ইনষ্ট্ৰুমেণ্টেছন বিভাগৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সঞ্চালক থকাৰ উপৰি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তি প্ৰতিষ্ঠানৰ মুৰব্বী হিচাপে কাৰ্যভাৰ চম্ভালিছে। ড' অলকা গোস্বামী, তিলোত্তমা বৰুৱা আদিয়ে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এগ্‌জিকিউটিভ কমিটিৰ সদস্য হিচাবে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছে। তিলোত্তমা বৰুৱাই ডি পি আই হিচাপেও কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। একেদৰে ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ক'ৰ্টৰ সদস্যা নিৰুপমা বুঢ়াগোহাঞি আৰু দীপা দত্তৰ কথা উল্লেখ কৰিব লাগিব। নিৰুপমা বুঢ়াগোহাঞিয়ে দীৰ্ঘকাল ডিফু চৰকাৰী মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষা হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি প্ৰশাসনিক দক্ষতাৰ পৰিচয় দিছিল। যোৰহাটৰ স্নাতকোত্তৰ প্ৰশিক্ষণ মহাবিদ্যালয়ৰ প্ৰতিষ্ঠাপক অধ্যক্ষা ইন্দিৰা মিৰি আৰু পিছত দেৱেশ্বৰী বৰুৱা, বিনীতা দত্ত, মৃণালিনী ফুকন বৰুৱা, চন্দ্ৰপ্ৰভা হাজৰিকা আদিয়ে এই মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষাৰূপে সুন্দৰকৈ প্ৰশাসন চলাইছিল। দেৱেশ্বৰী বৰুৱা, নিৰুপমা বুঢ়াগোহাঞি আদিয়ে অসমৰ দ্বিতীয়খন মহিলা কলেজ দেৱীচৰণ বৰুৱা মহাবিদ্যালয়ৰ পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতি হিচাপেও কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। অসমৰ এখন আগশাৰীৰ কলেজ যোৰহাট কলেজৰ অধ্যক্ষাৰূপে প্ৰশাসনিক দায়িত্ব চম্ভালিছিল সাৰদা বেজবৰুৱাই। এই কলেজৰ বৰ্তমান পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতি হ'ল বিনীতা দত্ত।

অসমৰ উচ্চশিক্ষাৰ প্ৰাৰম্ভিক কালছোৱাত নেতৃত্ব দিয়া মহিলাসকলৰ অন্যতম আছিল ইন্দিৰা মিৰি। ৮ বছৰ বয়সতে কলিকতালৈ নি পিতৃ সোণাধৰ সেনাপতিয়ে ইন্দিৰাক শিক্ষাৰ আলোকেৰে আলোকিত কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। এই গৰাকী মহীয়সী নাৰীয়ে নিজে আলোকিত হোৱাৰ লগতে পাছলৈ শিক্ষাৰ ৰেঙণি নপৰা নেফাৰ জনগোষ্ঠীৰ মাজলৈ কঢ়িয়াই নিছিল শিক্ষাৰ অক্ষয় বন্তি। অৰুণাচলৰ শৈক্ষিক আৰু সামাজিক উন্নয়নত নিজৰ নিষ্ঠা আৰু অক্লান্ত পৰিশ্ৰমেৰে বিশেষ ভূমিকা পালন কৰি এডিনবৰা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰে শিক্ষিতা এইগৰাকী বিদুষী নাৰীয়ে অৰুণাচলৰ ইতিহাসত নিজৰ নাম চিৰস্মৰণীয় কৰি ৰাখিলে।

উচ্চশিক্ষাৰ নহ'লেও মাধ্যমিক শিক্ষাবিস্তাৰৰ ক্ষেত্ৰত যোগ্য নেতৃত্বৰে প্ৰভূত বৰঙণি যোগোৱা হেমপ্ৰভা, গৌৰীপ্ৰভা চলিহা, নৰ্মদা চৌধুৰী আদিৰ নাম উল্লেখযোগ্য। *জোনাকী* যুগৰ লেখক ৰমাকান্ত বৰকাকতিৰ দুই বিদুষী কন্যা কলিকতা-নিবাসী সুধালতা আৰু সুখলতা দুৱৰা কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা উচ্চশিক্ষা পোৱা বিশিষ্টা মহিলা। সুধালতা তেতিয়াৰ দিনতে লখ্নৌৰ এখন কলেজৰ অধ্যক্ষা হৈছিল। ১৯১৩ চনত স্থাপন হোৱা মডেল স্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী হেমপ্ৰভাৰ কন্যা অমলপ্ৰভা দাসে কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা প্ৰয়োগিক ৰসায়নত এম এছচি পাছ কৰি অসমৰ প্ৰথম গৰাকী বিজ্ঞানৰ স্নাতকোত্তৰ উপাধি পোৱা মহিলা হিচাবে পৰিগণিত হয়। হেমপ্ৰভাৰ আনগৰাকী কন্যা ড' তিলোত্তমা ৰায়চৌধুৰী অসমৰ প্ৰথম গৰাকী এম বি বি এছ স্ত্ৰীৰোগ বিশেষজ্ঞা। ৰাজবালা দাসে কলিকতাৰপৰা বি এ পাছ কৰিছিল। পাছলৈ অসমীয়া মহিলাৰ উচ্চশিক্ষাৰ অনুষ্ঠান সন্দিকৈ ছোৱালী কলেজ প্ৰতিষ্ঠা কৰি এই গৰাকী মহিলাই উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকাৰে অসমৰ শিক্ষাজগতলৈ প্ৰভূত বৰঙণি যোগাই গ'ল।

এইখিনিতে আৰু এগৰাকী মহিলাৰ কথা উল্লেখ কৰিব লাগিব। অসমত স্ত্ৰীশিক্ষা নিচেই চালুকীয়া অৱস্থাত থাকোঁতে সহ-পৰিদৰ্শক, পিছলৈ অসমৰ স্ত্ৰীশিক্ষাৰ সহ-শিক্ষাধিকাৰ, বেচি লেইচ নামৰ মহিলাগৰাকীয়ে গৰুগাড়ী নতুবা হাতীত উঠি দুৰ্গম অঞ্চললৈ গৈ স্বীয় দায়িত্ব পালন কৰিছিল।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষা বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপিকা ড' ৰেণু দেৱী, ড' লক্ষ্যহীৰা দাস, ড' নন্দিতা শৰ্মা, আলিমুনি দা পিয়াৰ, প্ৰবীণা শইকীয়া, প্ৰীতি বৰুৱা, দীপালী দত্ত, সমীৰণ দাস, ড' পাৰুকুটি বৰুৱা, ড' অৰুণমণি চৌধুৰী আদি অনেকেই মুৰব্বী অধ্যাপিকা হিচাপে নাইবা উপাধ্যক্ষা হিচাপে উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত ভূমিকা পালন কৰিছিল।

অসমৰ সফল প্ৰশাসক হিচাপে বিশেষ পাৰদৰ্শিতাৰ পৰিচয় দিয়া এগৰাকী

মহিলা হৈছে অবলা গোহাঁই। ১৯৫০ চনত যোৰহাটত প্ৰতিষ্ঠা হোৱা অসমীয়া মাধ্যমৰ প্ৰথমখন মন্টেছৰি স্কুল বাল্যভৱনৰ অধ্যক্ষা আছিল এইগৰাকী মহিলা। সুনিৰ্দিষ্ট 'ভিছন' আৰু 'মিছন' লৈ প্ৰতিষ্ঠিত বাল্যভৱনৰ সফলতাৰ বাবেই বাল্যভৱন প্ৰতিষ্ঠাৰ চাৰি দশকৰ পাছৰপৰা বাল্যভৱন আৰ্হিৰে অসমত এনে বিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠাৰ এক ঢৌ সৃষ্টি হোৱা যেন অনুভৱ হয়। বাল্যভৱনৰ সফলতাৰ মূল কাণ্ডাৰী অবলা গোহাঁইৰ প্ৰশাসনিক দক্ষতা আৰু নেতৃত্ব প্ৰদানৰ যি বিৰল গুণ সি সঁচাকৈয়ে তেখেতক এক ৰ'ল মডেল ৰূপে প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছে। অৱশ্যে এদল শিক্ষকৰ নিষ্ঠা, নিঃস্বাৰ্থ আৰু উৎসৰ্গীকৃত মনোভাব, পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতি আৰু সদস্যসকলৰ বৰঙণিও উল্লেখযোগ্য। সেয়েহে উচ্চশিক্ষাৰ নহ'লেও মাধ্যমিক শিক্ষাৰ এইগৰাকী নেত্ৰীৰ কথা উল্লেখ কৰা হ'ল। একেদৰেই মাধ্যমিক আৰু প্ৰাথমিক পৰ্যায়তো বহুতো প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰীয়ে যোগ্য নেতৃত্বৰে শিক্ষাৰ ভেটি সুদৃঢ় কৰি থৈ গৈছে।

মেঘালয়: ১৯৩৫ চনত স্থাপিত মেঘালয়ৰ লেডি কীন কলেজে অবিভক্ত অসমৰ মহিলাসকলক উচ্চশিক্ষাৰে শিক্ষিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছিল। স্বাধীনতাৰ আগতেই এই কলেজত মহিলা প্ৰিন্সিপালে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিছিল। স্বৰ্ণকুমাৰী ৰায়চৌধুৰী (১৯৪০-১৯৪৪), ঊষা ভট্টাচাৰ্য (১৯৪৪ৰপৰা ১৯৭৭লৈ সুদীৰ্ঘ ৩৩ বছৰ), এমাৰবেনিয়াং (১৯৭৮-২০০৪), মিছেছ চি মাছাৰে (২০০৬ চনৰপৰা এতিয়ালৈকে) এই কলেজৰ অধ্যক্ষাৰূপে কলেজখনক বৰ্তমান ৰূপত উপনীত কৰাইছে। অৱশ্যে আন দুখন ঐতিহ্যমণ্ডিত মহাবিদ্যালয়ত — ছেইণ্ট এডমণ্ড'ছ (স্থাপিত ১৯২৩) আৰু ছেইণ্ট এন্থনী'জ (স্থাপিত ১৯৩৪)ত — এতিয়ালৈকে মহিলা প্ৰিন্সিপাল হোৱা নাই। এই কলেজ দুখনত ফাদাৰেহে অধ্যক্ষ হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰে। ১৯৫৬ চনত স্থাপিত হোৱা শ্বিলং কলেজৰ বৰ্তমানলৈকে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰা ৮জন প্ৰিন্সিপালৰ ভিতৰত এগৰাকী মহিলা আছিল — ড' এম পি আৰ লিংড'। এই কলেজৰ ২০১১-১২ চনৰ পৰিচালনা সমিতিৰ সভাপতিও মহিলা — অধ্যাপিকা কে এছ লিংড'। শ্বিলঙৰ চি টি ই (পি জি টি) কলেজৰ অধ্যক্ষা ড' মিছেছ ভি খুৰ্মাউফলং এগৰাকী উল্লেখযোগ্য মহিলা। উইলিয়ামনগৰ চৰকাৰী কলেজৰ অধ্যক্ষা ড' টাৰিয়াং লিংড', তুৰাৰ ছেইণ্ট মেৰী'জ কলেজৰ অধ্যক্ষা চিষ্টাৰ আই কাৰ্চিয়ান, জোৱাইৰ কিয়াং নংবাহ চৰকাৰী কলেজৰ অধ্যক্ষা ডব্লিউ এম শ্বুল্লাই আদি অনেক মহিলাই দক্ষতাৰে ৰাজ্যখনৰ উচ্চশিক্ষাৰ জগতক নেতৃত্ব দি আছে।

নগালেণ্ড: নগালেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয় ১৯৯৪ চনত স্থাপিত হয়। বিশ্ববিদ্যালয়খনৰ অধীনত ৫১খন কলেজ আছে। উল্লেখযোগ্য যে নগালেণ্ডৰ

উচ্চশিক্ষাৰ ডিৰেক্টৰ এগৰাকী মহিলা। তেওঁৰ নাম চুবা ইনলা। তদুপৰি আমি পোৱা তথ্য মতে ঝুনেবট' চৰকাৰী কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল ড' চুবা টুলা আয়েৰ, মোককচাঙৰ ফজল আলি কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল কুহলি চিছে, ৰখা মাউণ্ট টিয়ি কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল ড' চুবালা, ডিমাপুৰৰ ছাবুছ মিছন কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল আৰেনলা আয়েৰ আদি মহিলা। নগালেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অৰ্থনৈতিক বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপিকা ড' কিলাংলাই উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত নেতৃত্ব দি আহিছে। নতুনকৈ প্ৰতিষ্ঠিত ডিমাপুৰৰ জেন আয়েৰ কলেজৰ প্ৰিন্সিপালো এগৰাকী মহিলা।

মণিপুৰ: ১৯৮০ চনত স্থাপন হোৱা মণিপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ক ২০০৫ চনত কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয় হিচাপে গ্ৰহণ কৰা হয়। এই বিশ্ববিদালয়ৰ অন্তৰ্গত ৭৬খন স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত মহাবিদ্যালয়ৰ ভিতৰত ২৮খন প্ৰাদেশিকীকৃত বা চৰকাৰী কলেজ আছে। তাৰ ভিতৰত ডি এম কলেজ আৰ্টছৰ বৰ্তমান প্ৰিন্সিপাল নুঙিছিটম্বি দেৱী এগৰাকী মহিলা। আইডিয়েল গাৰ্লছ কলেজৰ অধ্যক্ষা প্ৰমোদিনী। তদুপৰি উখুনৰ টেটিগ্ৰ' কলেজ আৰু এন জি কলেজৰ প্ৰিন্সিপালো মহিলা। ইপিনে মণিপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ মুৰব্বী ক্ষেত্ৰী বিমলাও মহিলা। লিংগুইষ্টিকছ আৰু লাইব্ৰেৰী ছায়েন্সৰ মুৰব্বীও মহিলা। মণিপুৰৰ ধনমঞ্জৰী কলেজ অৱ ছায়েন্সত কুৰি শতিকাৰ শেষ দশকৰপৰা মাজে মাজে অধ্যক্ষাৰ দায়িত্ব লৈছিল এল সুনীতা দেৱী, ড' থ শান্তি দেৱী, থ বেডমণি দেৱী আৰু ড' এ কে আনন বালা দেৱীয়ে।

মিজোৰাম: ২০০১ চনত স্থাপিত হোৱা মিজোৰামৰ কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয়ত এতিয়ালৈকে মহিলা ভাইচ-চেঞ্চেলৰ হোৱা নাই। এই বিশ্ববিদ্যালয়ত দুই-এগৰাকী অধ্যাপিকা আছে। মিজোৰামৰ লুংলেইৰ হায়াৰ এণ্ড টেকনিকেল ইনষ্টিটিউটৰ প্ৰিন্সিপাল ড' চৌংথানপৱি এগৰাকী মহিলা। বাংলাদেশ আৰু মিয়ানমাৰৰ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সীমাৰ ওচৰত অৱস্থিত মিজোৰামৰ চৰকাৰী ঝিৰটিৰি আৱাসিক বিজ্ঞান কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল এগৰাকী মহিলা। তেওঁৰ নাম লালস্মাংগাইহি হ্ৰাহছেল।

ত্ৰিপুৰা: ত্ৰিপুৰা বিশ্ববিদ্যালয় ১৯৮৭ চনত স্থাপন কৰা হয়। এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আচাৰ্যৰ আসন কোনো মহিলাই অলঙ্কৃত কৰা নাই। ত্ৰিপুৰাৰ ২২খন চৰকাৰী কলেজৰ ভিতৰত বৃহত্তম আৰু আটাইতকৈ পুৰণি আগৰতলা মহাৰাজা বীৰ বিক্ৰম কলেজ (স্থাপিত ১৯৪৭)ৰ বৰ্তমানৰ প্ৰিন্সিপাল এগৰাকী মহিলা। তেখেত মণিদীপা দেৱবৰ্মা। এই কলেজৰ দুজন ভাইচ-প্ৰিন্সিপালৰ ভিতৰত এগৰাকী মহিলা আছিল। তেখেত আছিল প্ৰশাসনিক দায়িত্বত; নাম ড' সুচিত্ৰা কৰ। তেখেতে অলপতে অৱসৰ লৈছে। মণিদীপা দেৱবৰ্মা এই কলেজৰ

পঞ্চদশ আৰু প্ৰথম মহিলা প্ৰিন্সিপাল। বৰ্তমান ত্ৰিপুৰাৰ ২২খন কলেজৰ ভিতৰত ৪খনত মহিলা প্ৰিন্সিপাল আছে। ১৯৬৫ চনত স্থাপিত হোৱা আগৰতলা মহিলা কলেজত ড' গীতা দেবনাথ, ৰাম ঠাকুৰ কলেজত ড' যুথিকা ভট্টাচাৰ্য, খোৱাই চেনামৰা কলেজত ড' সবিতা ৰায় আৰু উদয়পুৰ কলেজৰ আৰতি কৰ। ত্ৰিপুৰাৰ এগৰাকী উল্লেখযোগ্য মহিলা প্ৰিন্সিপাল আছিল আগৰতলা মহিলা কলেজৰ কৰবী দেৱবৰ্মন। তেখেত এগৰাকী প্ৰতিষ্ঠিত কবি। বৰ্তমান অৱশ্যে আৰু কেইখনমান কলেজত প্ৰিন্সিপাল-ইন-চাৰ্জ হিচাপে মহিলাই কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে।

অৰুণাচল: ১৯৮৪ খ্ৰীষ্টাব্দত স্থাপিত হোৱা অৰুণাচল বিশ্ববিদ্যালয়ক ২০০৫ খ্ৰীষ্টাব্দত ৰাজীৱ গান্ধী বিশ্ববিদ্যালয়ৰূপে নামকৰণ কৰিছে। তাত দুখন শিক্ষা প্ৰশিক্ষণ মহাবিদ্যালয়, তিনিখন অভিযান্তিক মহাবিদ্যালয়, দুখন কলা আৰু বিজ্ঞান কলেজ আৰু সোতৰখন অন্যান্য উচ্চশিক্ষাৰ অনুষ্ঠান আছে। অৰুনাচলৰ হায়াৰ এডুকেচনৰ ছেক্ৰেটাৰী এগৰাকী মহিলা। তেখেত হৈছে অৰুণাচলৰ বন্দনা দেউৰী। পাচিঘাটৰ ডাইন এৰিন কলেজ অৱ টিচাৰ্ছ এডুকেচনৰ প্ৰিন্সিপাল ড' অঞ্জলি বৰঠাকুৰ, পাচিঘাট চিয়াং ৰয়েল একাডেমিৰ প্ৰিন্সিপাল আৰতি পাদুন, আলং ছেইন্ট ফ্ৰেঞ্চিছ দ্য ছাৰ্লছ কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল চিষ্টাৰ মৰিয়াম্মা থমাছ মহিলা।

ছিকিম: ছিকিমত ছিকিম কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয় (২০০৭), ছিকিম মনিপাল বিশ্ববিদ্যালয়, স্বাস্থ্য-চিকিৎসা আৰু প্ৰযুক্তিবিজ্ঞান (১৯৯৪), ইকফাই বিশ্ববিদ্যালয় (২০০৪), ইষ্টাৰ্ন ইনষ্টিটিউট অৱ ইনটিগ্ৰেটেড লাৰ্নিং ইন মেনেজমেন্ট ইউনিভাৰ্ছিটি আদি কেইবাখনো বিশ্ববিদ্যালয় আছে। নেচনেল ইনষ্টিটিউট অৱ টেকন'লজি, ডেউৰলিৰ হৰ্কমায়া কলেজ অৱ এডুকেচন, চৰকাৰী ৰেনক ডিগ্ৰী কলেজ, পাকিঅঙৰ পাকিম ৰেলেটাইন কলেজ, নামচি ডিগ্ৰী কলেজ, চিকিম গভৰ্নমেন্ট ল কলেজ আদি বহুতো কলেজে উচ্চশিক্ষা বিস্তাৰত বৰঙণি যোগাইছে। এইবোৰৰ ভিতৰত কেৱল চৰকাৰী ৰেনক' ডিগ্ৰী কলেজতহে ড' এল ইলি এলেই নামৰ মহিলাগৰাকীয়ে অধ্যক্ষ হিচাপে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰি আছে। ২০০৯ চনৰ ১ এপ্ৰিলত কাৰ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰা ড' ইলি ছিকিমৰ প্ৰথম আৰু একমাত্ৰ মহিলা প্ৰিন্সিপাল।

উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বত পুৰুষ আৰু মহিলা: আমি কৰা আলোচনাৰপৰা এই কথা স্পষ্ট হ'ল যে যদিও কিছু সংখ্যক মহিলাই উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰৱেশ কৰিছে, সংখ্যাটো পুৰুষৰ সংখ্যাৰ তুলনাত নিচেই কম। আমি যদি উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ শিক্ষাৰ হাৰৰ তালিকাখনত চকু ফুৰাওঁ তেন্তে দেখা পাম ২০১১ চনত পুৰুষ আৰু মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰৰ মাজত পাৰ্থক্য যথেষ্ট কমি আহিছে।

প্ৰদেশ	পুৰুষ	মহিলা
অসম	৭৮.৮১	৬৭.২৭
নগালেণ্ড	৮৩.২৯	৭৬.৬৯
মণিপুৰ	৮৬.৪৯	৭৩.১৭
মিজোৰাম	৯৩.৭২	৮৯.৪
ত্ৰিপুৰা	৯২.১৮	৮৩.১৫
মেঘালয়	৭৭.১৭	৭৩.৭৮
অৰুণাচল প্ৰদেশ	৭৩.৬৯	৫৯.৫৭
ছিকিম	৮৭.৩	৭৬.৪

ভাৰতৰ উত্তৰ-পূবৰ ৰাজ্যসমূহৰ পুৰুষ আৰু মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰৰ পাৰ্থক্য সৰ্বনিম্ন ৩.৩৯ শতাংশৰপৰা সৰ্বোচ্চ ১৪.১২ শতাংশৰ ভিতৰত, অৱশ্যে উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এই পাৰ্থক্য বেছি। কিন্তু উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত মহিলাসকলৰ প্ৰতিনিধিত্ব অতি কম। অৱশ্যে উত্তৰ-পূবৰ উচ্চশিক্ষাৰ জগৎখনত পুৰুষতকৈ বহুত পাছতহে মহিলাৰ প্ৰৱেশ ঘটাটোও ইয়াৰ এটা কাৰণ হ'ব পাৰে।

অৱশ্যে গোটেই বিশ্বতে উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত পুৰুষ আৰু মহিলাৰ মাজত এই বৈষম্য দেখা যায়। ইউনেস্কই ১৯৯৩ চনত প্ৰকাশ কৰা ই ডাইনছ সম্পাদিত *Women in Higher Education Management*ত প্ৰকাশিত তথ্য অনুসৰি উচ্চশিক্ষাৰ গোলকীয় চিত্ৰখনত জ্যেষ্ঠ-পৰিচালনা পৰ্যায়ত পুৰুষ আৰু নাৰীৰ অনুপাত ২০:১। অৱশ্যে বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে ২০০২ চনত প্ৰকাশ কৰা ৰাজপুতৰ *Database on Women in Management in Higher Education*ত প্ৰকাশিত তথ্য অনুসৰি ভাৰতবৰ্ষৰ ছবিখন কিছু উৎসাহজনক। কাৰণ উচ্চশিক্ষাৰ জ্যেষ্ঠ-পৰিচালনাৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতবৰ্ষত পুৰুষ আৰু মহিলাৰ অনুপাত ১০:১ৰ ভিতৰত আছে বুলি কোৱা হৈছে।

কিয় মহিলাৰ অভাৱ: জহুবিৰ সিঙে "Still a Single Sex Profession Female Staff Numbers in Commonwealth Universities"ত জ্যেষ্ঠ প্ৰশাসনিক পদৰীত মহিলাৰ সংখ্যাল্পতাৰ কাৰণ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ যাওঁতে তিনিটা দৃষ্টিকোণৰ কথা কৈছে: ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক, গাঁথনিকেন্দ্ৰিক আৰু সংস্কৃতিকেন্দ্ৰিক।

(ক) উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনাত মহিলাৰ সংখ্যাল্পতাৰ ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক কাৰণবোৰ হৈছে মহিলাৰ নিজৰ মনোসামাজিক কাৰণ, অভিবৃত্তি, দৃষ্টিভঙ্গী, মনোভাৱ আৰু স্বাভাৱগত বা প্ৰকৃতিগত বৈশিষ্ট্য। তদুপৰি মহিলাৰ উচ্চাভিলাষ নথকাটো, তেওঁলোকক প্ৰণোদিত কৰিব পৰা সামাজিক সমৰ্থনৰ অভাৱ আৰু নাৰীৰ ক্ষমতা সম্পৰ্কে থকা পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ উন্নাসিক দৃষ্টিভঙ্গী আদি কাৰণবোৰো উল্লেখযোগ্য।

(খ) গাঁথনিকেন্দ্ৰিক বা প্ৰতিষ্ঠানকেন্দ্ৰিক কাৰণবোৰ হৈছে বিভিন্ন প্ৰতিষ্ঠানৰ আৰ্হি বা গাঁথনিত মহিলাৰ অসুবিধাজনক স্থিতি। উচ্চপদত মহিলাৰ সংখ্যাল্পতা, তেওঁলোকৰ ক্ষমতাৰ সীমাবদ্ধতা, নিয়োগ আৰু পদোন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত পক্ষপাতিতা ইত্যাদি এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখযোগ্য।

(গ) সংস্কৃতিকেন্দ্ৰিক কাৰণবোৰৰ ভিতৰত সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া জড়িত। সামঞ্জস্যহীনভাৱে লিঙ্গভিত্তিক ভূমিকাক কৰ্মস্থানলৈ নিয়া, গৃহিণীৰ ভূমিকাক মুখ্য কৰি কৰ্মজীৱনৰ বৃত্তিক গৌণ হিচাবে দেখাকে ধৰি অনেক প্ৰকাশ্য আৰু গোপন কাৰণ আছে।

উচ্চশিক্ষাৰ নেতৃত্ব দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত এতিয়াও লিঙ্গভিত্তিক বৈষম্য বিদ্যমান। ইয়াৰ সামাজিক গাঁথনিত এতিয়াও মহিলা অনাকাঙ্খিত। কৰ্মক্ষেত্ৰত বৈৰীভাৱাপন্ন প্ৰতিকূল পৰিৱেশ, সমতাহীনভাৱে কান্ধত পৰা ঘৰুৱা দায়িত্ব আদিয়ে উচ্চশিক্ষাৰ নেতৃত্বৰ জখলা বগাবলৈ যোৱা মহিলাসকলক নিৰুৎসাহিত কৰে। তেওঁলোকক নেতৃত্ব ল'বলৈ প্ৰণোদিত কৰিবৰ কাৰণে পৰিয়ালেই হওক বা সমাজেই হওক আগবাঢ়ি নাহে। আপাতদৃষ্টিত উচ্চ স্থানত প্ৰৱেশ কৰিবলৈ তেওঁলোকক উৎসাহিত কৰা হয় যদিও প্ৰচ্ছন্ন কাৰক কিছুমানে তেওঁলোকৰ বাবে গ্লাছ ছিলিঙৰ সৃষ্টি কৰে, যাক ভঙাটো তেওঁলোকৰ বাবে সম্ভৱ হৈ নুঠে। কিন্তু উত্তৰ-পূব ভাৰতত এনে গ্লাছ ছিলিঙৰ অস্তিত্ব নাই যেন অনুভৱ হয়।

১৯৮২ চনত গিলিগেনে কৈছিল যে নেতৃত্ব প্ৰদানৰ বাবে পুৰুষৰ যিমান দক্ষতাৰ প্ৰয়োজন হয় মহিলাৰ তাতকৈ অধিক দক্ষতাৰ প্ৰয়োজন। কথাটো সঁচা। কাৰণ মহিলাই পৰিয়াল, সমাজ, আদি বহুতো প্ৰতিৰোধ অতিক্ৰম কৰিব লগা হয়। কোনো এজন পুৰুষে কোনো এটা অনুষ্ঠানৰ অধ্যক্ষৰূপে অদক্ষতাৰ পৰিচয় দিলে সেইয়া তেওঁৰ ব্যক্তিগত বিফলতা বুলি গণ্য কৰা হয়। কিন্তু এগৰাকী মহিলাৰ ক্ষেত্ৰত তেনেকুৱা হ'লে মহিলা হোৱা বাবেহে তেওঁ বিফল হোৱা বুলি ধাৰণা কৰা হয় বা মতপোষণ কৰা হয়।

পৰিয়াল আৰু কৰ্মজীৱনৰ মাজত ভাৰসাম্য ৰক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তাই মহিলাই উচ্চশিক্ষাৰ নেতৃত্ব লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যাহ্বানৰ সৃষ্টি কৰিছে। তদুপৰি মহিলাসকলৰ প্ৰযুক্তিৰ প্ৰতি থকা স্বাভাৱিক অনীহা আৰু নতুন কথা শিকিবলৈ আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ, নেতৃত্ব ল'বলৈ সাহস আৰু আত্মবিশ্বাসৰ অভাৱ, নিম্ন আত্মমৰ্যাদা (যি কেইটাৰ কাৰণে আমাৰ সনাতন লিঙ্গবৈষম্যই দায়ী) আদি কাৰকবোৰেই জগৰীয়া।

মহিলাই কিয় উচ্চশিক্ষাৰ পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বৰ ভাৰ ল'ব লাগে?

১। পুৰুষ আৰু মহিলা সমান। গৱেষকসকলে দেখুৱাইছে আৰু বহুতো নাৰীয়ে নিজৰ জীৱনৰ সফলতাৰে প্ৰমাণ কৰি গৈছে যে মহিলাসকলো পুৰুষৰ সমানেই প্ৰতিভাসম্পন্ন। সুবিধা পালে পাণ্ডিত্যৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকো কম নহয়। পৰিচালনা বা নীতি নিৰ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোক সমানেই পাৰদৰ্শী। গতিকে এগৰাকী মানুহ হিচাপে সমান অধিকাৰ, সমান সুবিধা নাৰীৰ প্ৰাপ্য। তেতিয়াহে আমাৰ আধুনিক সমাজখনক পক্ষপাতিত্বহীন, ন্যায়নিষ্ঠ সমাজ বুলি ক'ব পৰা যাব।

২। উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত লোৱা সিদ্ধান্তসমূহে সমাজ আৰু দেশৰ উন্নতিৰ ক্ষেত্ৰত সুদূৰপ্ৰসাৰী প্ৰভাৱ পেলায়। গতিকে যিকোনো সিদ্ধান্ত সন্তুলিত, সম্পূৰ্ণ আৰু সঠিক হ'বলৈ হ'লে প্ৰত্যেক ক্ষেত্ৰতে নীতি নিৰ্ধাৰণ কৰোঁতে মহিলাৰ দৃষ্টিভংগী আৰু অভিজ্ঞতাও বিবেচনা কৰিব লাগিব।

৩। পুৰুষ-প্ৰধান সমাজখনৰ ৰূপান্তৰ ঘটাই নাৰীৰ বাবে মুক্ত আৰু গ্ৰহণযোগ্য সমাজ গঢ়িবলৈ হ'লে নাৰী সম্পৰ্কীয় কথাবোৰ চালিজাৰি চাবলৈ যথেষ্ট মহিলাৰ প্ৰয়োজন।

৪। পৰিচালনা আৰু নেতৃত্বৰ ক্ষেত্ৰত মহিলাৰ যথাযোগ্য অংশগ্ৰহণে মহিলাক কেৱল পৰিৱৰ্তনৰ বাবে অপেক্ষা কৰাতকৈ পৰিৱৰ্তনৰ কাৰক হিচাপে নিজৰ দায়িত্ব পালনৰ সুবিধা দিব।

৫। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিচালনা আৰু প্ৰশাসনৰ ক্ষেত্ৰত লিঙ্গ-সংবেদনশীলতা নিশ্চিত কৰিবলৈ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৰ্ণধাৰ সমিতিসমূহত আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াত মহিলাৰ অংশগ্ৰহণ বৃদ্ধি কৰিব লাগিব।

বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে একাদশ পৰিকল্পনাৰ (২০০৭-২০১২) সময়ছোৱাত উচ্চশিক্ষাত থকা মহিলা পৰিচালকৰ সামৰ্থ্য বৃদ্ধি কৰিবৰ উদ্দেশ্যে আঁচনি আৰু নিৰ্দেশনা যুগুত কৰি উলিয়াইছিল আৰু সেই মতে নানা প্ৰশিক্ষণৰ আঁচনি লৈছিল। উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চল তথা অসমতো এনে প্ৰশিক্ষণ দিয়া হৈছিল। এনে প্ৰশিক্ষণবোৰে যে অন্ততঃ কিছু মহিলাক উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত আৰু ৰাজহুৱা জীৱনত সফল আৰু কৃতী নেত্ৰী হিচাপে গঢ়ি তুলিব তাত সন্দেহ নাই।

উচ্চশিক্ষাৰ নেতৃত্বৰ ক্ষেত্ৰত যথাযোগ্য স্থান অধিকাৰ কৰিবলৈ হ'লে পৰিৱৰ্তন কেইবাটাও দিশৰপৰা আহিব লাগিব। মহিলাসকলৰ নিজৰ, সমাজৰ, সামাজিক অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান আৰু সৰ্বোপৰি চৰকাৰৰ প্ৰচেষ্টাতহে এই কাৰ্য ফলৱতী হ'ব। মহিলাসকলে নিজৰ শক্তিৰ ওপৰত পূৰ্ণ আস্থা ৰাখি দায়িত্ব পালনত দৃঢ়ভাৱে আগবাঢ়ি গ'লেহে কেৱল মহিলাৰে নহয় সমাজ আৰু শিক্ষাৰো উন্নতি হ'ব। অনাগত দিনবোৰত উত্তৰ-পূবৰ মহিলাই উচ্চশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত নেতৃত্ব প্ৰদান

কৰি দেশ আৰু সমাজৰ উন্নতিত প্ৰভূত বৰঙণি যোগাব বুলি আমি আশাবাদী।

We never know how high we are
Till we are called to rise;
And then if we are true to plan,
Our statures touch the sky.
– Emily Dickinson

টোকা: এই প্ৰবন্ধ যুগুত কৰোঁতে বিভিন্ন কিতাপ-পত্ৰৰ লগতে বিভিন্ন ঠাইৰ বহুতো ব্যক্তিৰ মৌখিক সহায় আৰু ইণ্টাৰনেটৰ সহায় লোৱা হৈছে। সকলোৰে ঋণ স্বীকাৰ কৰা হ'ল। তথ্যৰ বিসঙ্গতি চকুত পৰিলে সদাশয় পাঠকে শুধৰাই দিলে সুখী হ'ম। এই দিশত অধ্যয়নৰ এয়া এক প্ৰাৰম্ভিক, অসম্পূৰ্ণ বিনম্ৰ প্ৰয়াস।

❖ ❖ ❖

লেখক-পৰিচিতি

- **ড° অদিতি বেজবৰুৱা।** জন্ম ১৯৬০ চনত। যোৰহাট অভিযান্ত্ৰিক মহাবিদ্যালয়ৰ পদাৰ্থবিদ্যাৰ সহযোগী অধ্যাপিকা। বিজ্ঞানৰ জনপ্ৰিয়কৰণ, মহিলা সবলীকৰণ আৰু প্ৰতিবন্ধীসকলৰ হকে কাম কৰাৰ দৰে বিভিন্ন সামাজিক কাৰ্যত জড়িত হৈ আছে। প্ৰকাশিত গ্ৰন্থাৱলী: *জোনবাই* (জনপ্ৰিয় বিজ্ঞানৰ কিতাপ) আৰু *মৃত্যুৰপৰা অমৃতলৈ* (উপন্যাস)। তেওঁ ড° কল্পনা দুৱৰাৰ লগত ৭৮গৰাকী মহিলা জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানী আৰু মহাকাশচাৰী সম্পৰ্কে *অনৱগুণ্ঠিতা* নামৰ গ্ৰন্থ এখন ৰচনা কৰাৰ উপৰি *অসমৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদ* আৰু *পানী আৰু আমি* নামৰ কিতাপ দুখন সম্পাদনা কৰিছে। তেওঁৰ সম্পাদিত *বৰ্ণালী* হ'ল বিজ্ঞানভিত্তিত এখন গল্পৰ পুথি।

- **ড° অনিমা গুহ।** দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কৃতী ছাত্ৰী, বিশিষ্ট লেখক আৰু গৱেষক ড° অনিমা গুহৰ জন্ম ১৯৩২ চনত। অসমীয়া আৰু বাংলা দুয়ো ভাষাতেই ড° গুহৰ ৰচনাৰ সংখ্যা প্ৰচুৰ। তেখেতৰ মৌলিক গ্ৰন্থৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল *মানুহৰ চিত্ৰশালাত, এমুঠি অভিজ্ঞতা, মন মোৰ উৰণীয়া পখী, সোঁতৰ বিপৰীতে, নীল আকাশৰ তলত, জীৱনৰ জোৱাৰ আৰু ভাটাৰ মাজেদি*। অনুবাদ গ্ৰন্থ: *পূৰ্বাঞ্চল চক্ৰ* (মাৰাঠীৰপৰা অসমীয়ালৈ), *নিৰ্বাচিত কলম, পৰিণীতা, ভৌতিক অমনিবাচ* আৰু *অন্ধকাৰ দিনবোৰ* (আটাইবোৰ বাংলাৰপৰা অসমীয়ালৈ)। চৈয়দ আব্দুল মালিকৰ *সূৰুযমুখীৰ স্বপ্ন* কিতাপখন তেওঁ স্বামী ড° অমলেন্দু গুহৰ সৈতে যুটীয়াভাৱে বাংলালৈ অনুবাদ কৰিছে।

- **ড° অপৰ্ণা মহন্ত।** জন্ম ১৯৪৬ চনত। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত প্ৰাধ্যাপিকা আৰু বিশ্ববিদ্যালয়খনৰ উইমেন'ছ ষ্টাডিজ চেণ্টাৰৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সঞ্চালিকা। ২০০৬ চনত বিশ্ববিদ্যালয়খনৰপৰা অৱসৰৰ দিনলৈকে অপৰিসীম নিষ্ঠা আৰু দক্ষতাৰে চেণ্টাৰটোৰ কাৰ্য-পৰিচালনা কৰিছে। বহু পত্ৰপত্ৰিকা আৰু আলোচনীত তেওঁৰ নাৰীবাদী ৰচনাসমূহ সিঁচৰতি হৈ আছে। প্ৰকাশিত কিতাপ: *অভিনৱ নাৰীৰ সন্ধানত আৰু অন্যান্য প্ৰবন্ধ, তগৰৰ দোষ আৰু অন্যান্য প্ৰবন্ধ, বিশ্বসাহিত্যৰ অমৰ কৃতি: শেক্সপিয়েৰৰপৰা কুৰেটজীলৈ* আৰু *Journey of Assamese Women*। তেখেতৰ সম্পাদিত গ্ৰন্থ *Human Rights and Woman of North-East India*।

- **ড° জাহ্নৱী গগৈ নাথ।** জন্ম ১৯৬০ চনত। ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ত ইতিহাস বিভাগৰ অধ্যাপিকা। প্ৰকাশিত গ্ৰন্থ: *Agrarian System of Mediaeval Assam*।

- **প্ৰসেনজিৎ চৌধুৰী।** জন্ম ১৯৪৬ চনত। চাবুৱাৰ ডি ডি আৰ কলেজত ইংৰাজী বিভাগৰ অৱসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যাপক। কুৰিখনতকৈ অধিক গৱেষণাধৰ্মী গ্ৰন্থৰ প্ৰণেতা। উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ: *সমাজ আৰু সংস্কৃতি, ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমত এভুমুকি, বাস্তৱনে বিভ্ৰম, অসমৰ চাহ বনুৱা আৰু উনৈশ শতিকাৰ বিদ্বৎসমাজ, নিষিদ্ধ প্ৰসঙ্গ, অতীত অনুসন্ধান, বিজ্ঞান বনাম অন্ধবিশ্বাস, অৰুণোদই, ইতিহাস চৰ্চা, যুক্তি অযুক্তি অপযুক্তি, উনৈশ শতিকা: সমাজ আৰু সাহিত্য, মহাৰাষ্ট্ৰীয় নৱজাগৰণ, অন্য এক ৰবীন্দ্ৰনাথ, সমাজ সংস্কৃতি ইতিহাস, বৃত্তৰ বাহিৰত, মনন আৰু মনীষী, বন্দে মাতৰম, Socio-cultural Aspects of Assam in the Nineteenth Century*। ইয়াৰ উপৰি আছে ড° শিৱনাথ বৰ্মনৰ লগত যুটীয়াভাৱে ৰচনা কৰা *অসমত বাংলা ভাষা প্ৰবৰ্তনৰ উৎস সন্ধান*।

- **ৰাণী মুদিয়াৰ ডেকা।** জন্ম ১৯৬০ চনত। দিশপুৰ কলেজৰ অৰ্থনীতি বিভাগৰ অধ্যাপিকা আৰু বহু তথ্যভিত্তিক প্ৰবন্ধৰ লেখিকা। উল্লেখযোগ্য কিতাপ: *অৰ্থনৈতিক ডায়েৰী, অসমৰ অৰ্থনীতি: সমস্যা আৰু সম্ভাৱনা* আৰু *বাৰে ৰহণীয়া* [প্ৰবন্ধ সংকলন]

- **সন্ধ্যা দেৱী।** জন্ম ১৯৪৮ চনত। ডিব্ৰুগড়ৰ এম ডি কে জি কলেজৰ ইংৰাজী বিভাগৰ অৱসৰপ্ৰাপ্তা অধ্যাপিকা। *নাৰী: বন্ধন আৰু মুক্তি* গ্ৰন্থখনৰ প্ৰণেতা ড° দেৱীয়ে দীনেশচন্দ্ৰ সেনৰ সুধালতা দুৱৰা বিষয়ক স্মৃতিকথাক অসমীয়ালৈ অনুবাদো কৰিছে। অনূদিত কিতাপখনৰ নাম *সুধালতা দুৱৰা*।

Mahesh Chandra Dev Goswami Library
Acc. No. 47135
Date 4/2/22

সুনীল আকাশ
সোণালী দিগন্ত

ISBN 978-81-923589-4-9
9 788192 358949

Price : ₹ 250.00

Printed at :
Gigabytes Press & Publication
Milanpur, Nagaon (Assam)